

2.1
77๙
3

สภาพการค้าของไทยระหว่าง พ.ศ. ๒๓๒๕ - ๒๓๔๘

29 ส.ย. 2524

ปริญญานิพนธ์

ของ

เกียรติศักดิ์ วงศ์มุกดา

สำนักหอสมุดกลาง มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ
สุขุมวิท 23 พระโขนง กรุงเทพฯ 11 โทร. 3921575, 3915058

เสนอต่อมหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร
เพื่อเป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตร
ปริญญาการศึกษามหาบัณฑิต

มิถุนายน ๒๕๒๓

ลิขสิทธิ์เป็นของมหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ

สภาพการกำของไไทยระหว่าง พ.ศ. ๒๓๒๕ - ๒๓๔๘

บทกัคยอ
ของ
เกียรติกัศักคี่ วงศ์มุกดา

เสนอต่อมหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ
เพื่อเป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตร
ปริญญาการศึกษามหาบัณฑิต
มิถุนายน ๒๕๒๓

ปริญญานิพนธ์นี้ มุ่งศึกษาและวิเคราะห์ถึงสภาพการค้าของไทยระหว่าง พ.ศ. ๒๓๒๕ - ๒๓๕๔ ในการศึกษาครั้งนี้ผู้เขียนได้ศึกษาว่าโดยอาศัยเอกสาร ชั้นต้นที่ยังไม่ได้ตีพิมพ์ และที่ตีพิมพ์แล้ว เป็นข้อมูลสำหรับการเสนอข้อเท็จจริง ทั้ง ยังใช้เอกสารชั้นสอง เป็นส่วนประกอบในการเสนอเหตุการณ์ต่าง ๆ

ผลจากการศึกษาทำให้ทราบว่า ประเทศไทยมีความสำคัญทางการค้ากับ ต่างประเทศตั้งแต่สมัยกรุงสุโขทัย และสมัยกรุงศรีอยุธยา ซึ่งการค้าของไทยใน สมัยนี้มีความเจริญรุ่งเรืองมาก จนกระทั่งเสียกรุงศรีอยุธยาใน พ.ศ. ๒๓๑๐ การ ค้ากับต่างประเทศจึงซบเซาลง ทั้งนี้เพราะไทยยังอยู่ในภาวะสงครามมานานเมืองยัง ไร้สงบ จนถึงสมัยรัตนโกสินทร์ ประเทศไทยเริ่มเป็นปึกแผ่นมั่นคงขึ้น การค้าขายจึง เริ่มฟื้นตัวขึ้นมาใหม่ ทั้งนี้เนื่องจากรัฐบาลมีนโยบายส่งเสริมการค้าเพื่อหากำไรมา หนุนบำรุงประเทศ ผลผลิตทางเกษตรกรรมและทรัพยากรธรรมชาติของไทยขณะนั้น ก็เป็นที่ต้องการของต่างประเทศ นอกจากนั้นสภาพภูมิศาสตร์ที่ตั้งของประเทศไทยยัง เชื้ออำนาจต่อการค้าขายอีกด้วย

สภาพการค้าของไทยระหว่าง พ.ศ. ๒๓๒๕ - ๒๓๕๔ การค้าขายภายใน ประเทศส่วนใหญ่จะนำผลผลิตที่เหลือใช้มาแลกเปลี่ยนซื้อขายซึ่งกันและกัน การค้า ภายในโดยทั่วไปตกอยู่ในมือของพ่อค้าชาวจีน สำหรับการค้านานาชาติ มีลักษณะ เช่นเกี่ยวกับสมัยกรุงศรีอยุธยา ก็คือ พระมหากษัตริย์หรือรัฐบาลยึดนโยบายการค้า แบบผูกขาดโดยระบบพระคลังสินค้า การดำเนินนโยบายการค้าตามระบบพระคลัง สินค้า ทำให้รัฐบาลสามารถผูกขาดสินค้า กำหนดราคาสินค้าตามความพอใจ และมีสิทธิ์เลือกซื้อสินค้าจากพ่อค้าต่างชาติได้ก่อน นอกจากนั้น พระคลังสินค้ายังทำหน้าที่ แดงดำเินออกไปค้าขายยังต่างประเทศ และมีหน้าที่ในการเก็บภาษีอากรสินค้าอีกด้วย การค้านานาชาติเป็นรายได้สำคัญอย่างหนึ่งของแผ่นดิน การค้านานาชาติ ในระยะแรกส่วนใหญ่จะทำการค้ากับจีนซึ่งเป็นการค้าแบบบรรพกาล นอกจากนั้นยังได้

ทำการค้ากับสิงคโปร์ มลายู ปีนัง และชวา ตอนปลายสมัยรัชกาลที่ ๒ ถึงรัชกาลที่ ๓ การค้าขายเริ่มเจริญรุ่งเรืองมากขึ้น ทั้งนี้เพราะ พ่อค้าชาวยุโรปตะวันตกเริ่มเข้ามา คัดลอกการขายกับไทยมากขึ้น แต่จากระบบพระคลังสินค้าและกฎเกณฑ์ทางการค้าบางอย่าง ทำให้พ่อค้าชาวยุโรปตะวันตกไม่พอใจ จึงส่งทูตเข้ามาเจรจาขอแก้ไขกฎเกณฑ์ต่าง ๆ

ดังนั้นใน พ.ศ. ๒๓๕๕ เซอร์ จอห์น บาวริง จึงได้เข้ามาทำสัญญาทางไมตรี และการค้ากับไทย ทำให้ไทยต้องยกเลิกระบบพระคลังสินค้า เปิดประเทศทำการค้าอย่างเสรี ทำให้เศรษฐกิจสังคมไทยเริ่มเปลี่ยนแปลงจากการผลิตเพื่อเลี้ยงตัวเอง กลายเป็นการผลิตเพื่อเป็นสินค้าส่งออก ในระบบเศรษฐกิจแบบนี้ เวียดนาม จึงเข้ามา มีอิทธิพลต่อความเป็นอยู่ของสังคม ภายใต้ระบบเศรษฐกิจที่มีการขยายตัวทางการผลิต เพื่อเป็นสินค้าออกนั้นจะเริ่มกำเนิดของชนชั้นนายทุน ซึ่งจะมีบทบาทและอำนาจในสมัยต่อมา นอกจากนี้หลังสัญญาบาวริง ประเทศไทยก็ต้องเสียสิทธิสภาพนอกอาณาเขตแก่ชาวต่างประเทศ อันจะเป็นปัญหาให้รัฐบาลในสมัยต่อมาต้องดำเนินการแก้ไขต่อไป

THE TRADING CONDITIONS OF THAILAND
DURING B.E. 2325 - 2398

AN ABSTRACT

BY

KIETISAK VONGMUKDA

0

Presented in partial fulfillment of the requirements
for the Master of Education degree
at Srinakharinwirot University
June 1980

The aim of this thesis is to study and analyze the trading conditions of Thailand during B.E. 2325 - 2398. This study is based on the research from both unpublished primary sources and secondary sources.

The result of the study indicates that trade with foreign countries had flourished since Sukhothai and Ayudhya periods until the fall of Ayudhya in B.E. 2310. when it began to diminish owing to the successive wars which followed. In the Ratanakosin period the nation had become stronger so trade assumed its prosperity again. It was the government policy to encourage trade so that the profit could be used to promote the welfare of the country. The geographical location of Thailand also is beneficial to trade.

The trading conditions of Thailand during B.E. 2325 - 2398 was on barter system of surplus products. The general internal trade was in the hands of Chinese merchants. Like in the Ayudhya period, trade with foreign countries was still monopolised by the Pra - klang - sinka; i.e. The Royal government would monopolise trade, fix the prices of goods, and choose the goods before other merchants. Besides, the Pra - klang - sinka also sent merchant its own ships to trade with foreign countries and also collected purchase taxes. Trade with foreign countries brought a large amount of income to the country. In early period trade was

mainly with China in the form of tribute, and also with Singapore, Malaya, Penang and Java. From the later years of the reign of King Rama II to the reign of King Rama III there was a big boom in trade due to more and more European merchants coming to trade with Thailand. But the Pra - klang-sinka system and some trading regulation were unpopular with western European merchants. So Diplomats wer sent to negotiate for the changes.

In B.E. 2398 Sir John Bowring came and made the Treaty of Friendship and Trade with Thailand with the effect that Thailand, had to abolish the system of the Pra - klang - sinka and adopt the free - trade policy. Free trade changed the economic system of the country from producing just enough for the family producing for exports. Currency also started to play an important role on the Thai way of life and gave birth to the capitalist class who would become more and more powerful in the later periods until to today. After Bowring's Treaty, Thailand had lost her extraterritoriallity, which was the problem for the succeeding governments to solve.

คณะกรรมการที่ปรึกษาประจำตัวนิติได้พิจารณาปริญญาบัตรฉบับนี้แล้ว
เห็นสมควรรับเป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาคณะหลักสูตรปริญญาการศึกษามหาบัณฑิต
ของมหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒได้

ศาสตราจารย์ ดร. ประธาน

ประธาน

ศาสตราจารย์ ดร. ประธาน

กรรมการ

ศาสตราจารย์ ดร. ประธาน

กรรมการ

ประกาศคุณูปการ

ปริญญานิพนธ์ฉบับนี้ ผู้เขียนได้รับการแนะนำช่วยและการตรวจแก้ไข เป็น
อย่างดียิ่งจาก รองศาสตราจารย์ สาคร ช่วยประสิทธิ์ และ อาจารย์ณรงค์
วงพิศ ตั้งแต่เริ่มทำจนสำเร็จลุล่วงไปด้วยดี ผู้เขียนจึงขอกราบขอบพระคุณท่าน
ทั้งสองเป็นอย่างสูงไว้ ณ ที่นี้

ผู้เขียนขอขอบคุณเจ้าหน้าที่ประจำห้องสมุดวิทยุภาพ หอสมุดแห่งชาติ
ทุกคนที่ให้ความสะดวกในการค้นคว้าเอกสารเป็นอย่างดี และขอขอบคุณ
คุณสุนันtha วงศ์มุกดา ที่ให้กำลังใจ กำลังทรัพย์ และช่วยเหลือในด้านการพิมพ์
ปริญญานิพนธ์ฉบับนี้

เกียรติศักดิ์ วงศ์มุกดา

สารบัญ

บทที่

หน้า

บทนำ	ก
ความมุ่งหมายของการศึกษาค้นคว้า	ง
ความสำคัญของ การศึกษาค้นคว้า	จ
ขอบเขตของการศึกษาค้นคว้า	จ
ข้อสมมุติฐานในการศึกษาค้นคว้า	จ
วิธีดำเนินการศึกษาค้นคว้า	ฉ
แหล่งศึกษาค้นคว้าที่สำคัญ	ฉ
เอกสารที่ใช้ในการศึกษาค้นคว้า	ฉ
๑ สภาพเศรษฐกิจทางการค้าของไทยก่อนสมัยรัตนโกสินทร์	๑
๑ สมัยสุโขทัย	๑
ก ลักษณะการค้าภายใน	๑
ข การค้ากับต่างประเทศ	๒
๒ สมัยกรุงศรีอยุธยา	๓
ก ลักษณะการค้าภายใน	๓
ข การค้ากับต่างประเทศ	๕
๑) สมัยกรุงศรีอยุธยาตอนต้น	๕
๒) สมัยกรุงศรีอยุธยาตอนกลาง	๗
๓) สมัยกรุงศรีอยุธยาตอนปลาย	๑๘
๓ สมัยกรุงธนบุรี	

๒	ปัจจัยสำคัญที่มีอิทธิพลต่อสถานการณ์การค้าของไทยระหว่าง	
	พ.ศ. ๒๓๒๕ - ๒๓๔๘	๒๔
	๑ ปัจจัยทางด้านการตั้งและสภาพภูมิศาสตร์	๒๔
	๒ ปัจจัยด้านนโยบายของรัฐบาลที่มีผลต่อการค้า	๒๖
	(ก) รัฐบาลต้องการผลกำไรจากการค้ามาทำนุบำรุง	
	ประเทศ	๒๖
	(ข) รัฐบาลต้องการเพิ่มรายได้มาทำนุบำรุงศาสนา ..	๒๘
	(ค) รัฐบาลต้องการนำวัตถุดิบที่เก็บจากส่วยออกจำหน่าย	๒๘
๓	ปัจจัยจากผลผลิตทางการเกษตรและทรัพยากรธรรมชาติ	๓๐
	ก การผลิตข้าว	๓๑
	ข น้ำตาล	๓๕
	ค นริกไทย	๓๖
	ง การป่าไม้	๓๗
	จ แร่ธาตุต่าง ๆ	๔๐
	ฉ ฝิ่น	๔๐
๓	สภาพการค้าของไทยระหว่าง พ.ศ. ๒๓๒๕ - ๒๓๔๘	๔๓
	๑ ลักษณะการค้าขายภายในโดยทั่วไป	๔๓
	๒ ลักษณะการค้าขายกับต่างประเทศโดยทั่วไป	๕๓
	๓ สินค้าออก	๖๔
	๔ สินค้าเข้า	๗๔
	๕ บทบาทของพระคลังสินค้า	๗๖

๖ การค้าสำเภาของเจ้านายและขุนนางในกรม ระดั่ง สินค้า	๘๕
๗ ระบบภาษีทางการค้าและศุลกากร	๘๘
ก ภาษีปากเรือ (จังกอบเรือ)	๘๘
ข ภาษีสินค้าขาเข้า	๘๘
ค ภาษีสินค้าขาออก	๘๘
ง ภาษีผ่านด่าน	๙๐๑
จ อากรตลาด	๙๐๔
๘ ความสัมพันธ์ทางการค้ากับต่างประเทศ	๙๐๗
๑ ความสัมพันธ์ทางการค้ากับจีน	๙๐๗
๒ ความสัมพันธ์ทางการค้ากับหมู่เกาะอินเดียตะวันออกและ เมืองท่าชายฝั่งมลายู	๙๑๔
๓ ความสัมพันธ์ทางการค้ากับโปรตุเกส	๙๒๓
๔ ความสัมพันธ์ทางการค้ากับอังกฤษ	๙๒๗
๕ ความสัมพันธ์ทางการค้ากับอเมริกา	๙๔๖
๙ ผลจากการค้าของไทยในระหว่าง พ.ศ. ๒๓๒๕ - ๒๓๘๘ ..	๙๔๗
๑ ผลต่อเนื่องในการเลิกระบบระดั่งสินค้า	๙๔๗
๒ ผลทางด้านการเศรษฐกิจและสังคม	๙๕๕
๓ ผลทางความสัมพันธ์ภายนอกอาณาเขต	๙๖๖
๔ ผลทางด้านการเมือง	๙๖๙

บทที่	หน้า
๖ บทสรุป	๑๙๕
บรรณานุกรม	๑๘๑
ภาคผนวก	๑๘๕
บทคัดย่อ	

บัญชีตาราง

ตาราง		หน้า
๑	สินค้าของห้ามที่พระคลังสินค้ากำหนดราคาจำหน่าย	๑๖
๒	เปรียบเทียบรายการสินค้าออกแต่ละสมัย	๒๐
๓	จำนวนเรือที่เดินทางไปมาค้าขายกับไทยในสมัยรัชกาลที่ ๒ .	๕๔
๔	จำนวนเรือที่เดินทางไปมาค้าขายกับไทยในสมัยรัชกาลที่ ๓ .	๖๒
๕	ราคาข้าวของไทยใน พ.ศ. ๒๓๕๓	๖๖
๖	สินค้าออกของไทยในปีหนึ่ง ๆ เรียงตามปริมาณส่งออก	๖๘
๗	สินค้าออกที่ส่งไปขายป็นัง มะละกา และสิงคโปร์ ในช่วง พ.ศ. ๒๓๕๔ - ๒๓๖๓	๖๘
๘	สินค้าออกของไทยใน พ.ศ. ๒๓๕๓	๗๑
๙	เปรียบเทียบสินค้าออกจากญันทีก ๕ กับ ระวาง พ.ศ. ๒๒๖๒ - ๒๓๕๔	๗๒
๑๐	พิกัดอัตราภาษีปากเรือ (จังกอบเรือ)	๘๕
๑๑	เรือไทยที่บรรทุกสินค้าไปจำหน่ายเมืองจีนปีหนึ่ง ๆ ในสมัย รัชกาลที่ ๑ และรัชกาลที่ ๒	๑๑๑
๑๒	เปรียบเทียบเรือสินค้าไทย - จีน ในสมัยรัชกาลที่ ๓	๑๑๔
๑๓	การค้าระหว่างไทยกับสิงคโปร์ ป็นัง มะละกา ในช่วง พ.ศ. ๒๓๕๔ - ๒๓๖๓	๑๒๐
๑๔	การค้าระหว่างไทยกับสิงคโปร์ ช่วง พ.ศ. ๒๓๖๔ - ๒๓๘๖	๑๒๑
๑๕	แสดงจำนวนเรือสินค้าไทยไปค้าที่สิงคโปร์ตั้งแต่ พ.ศ. ๒๓๗๖ - ๒๓๘๔	๑๒๒
๑๖	เปรียบเทียบรายได้ของรัฐบาลในรัชกาลที่ ๔ ก่อนทำสัญญากับ หังสัญญาบาวริง	๑๒๓

สภาพการค้าของไทยในระหว่างปี พ.ศ. ๒๓๖๕ - ๒๓๘๔ มีความสำคัญต่อโครงสร้างทางเศรษฐกิจ การเมือง และสังคมอย่างมาก ทั้งนี้เพราะสภาพบ้านเมืองจะเจริญก้าวหน้าหรือเสื่อมโทรมขึ้น ขึ้นอยู่กับสภาพทางเศรษฐกิจเป็นสำคัญ ดังนั้น การค้าขายจึงมีส่วนเสริมสร้างเศรษฐกิจและความรุ่งเรืองของประเทศ สร้างความเจริญก้าวหน้าในการบริหารบ้านเมือง ยกกระชับการครองชีพของประชาชนไม่ให้เคืองร้อน และขาดแคลน ทั้งยังนำความผาสุกมาสู่ประชาชนพลเมืองอีกด้วย^๑

สังฆราชปาลเลกซ์ ซึ่งอาศัยอยู่ในประเทศไทยร่วม ๓๐ ปี ได้กล่าวว่า ประเทศไทยน่าจะเป็นประเทศแห่งการค้าโดยธรรมชาติ เพราะเมืองท่าและแม่น้ำใหญ่ทั้งสี่สาย ล้วนเป็นแหล่งเปิดสำหรับผลิตผลภายในประเทศ แม่น้ำลำคลองก็เป็นเส้นทางจราจรของเรือจำนวนมาก ซึ่งนำสินค้ามาขายลงในร้านค้า หรือคลังสินค้าในพระนคร^๒ นอกจากนั้น นิโคลาส แชรแวงส ซึ่งเข้ามาประเทศไทยสมัยกรุงศรีอยุธยา ได้กล่าวว่า "ไทยมีทรัพยากรมาก เหมือนแร่ดีบุก เหล็ก และดินประสิว ผ้ายไหม และเครื่องหอมซึ่งมีอยู่เป็นอันมากในราชอาณาจักรสยาม ซึ่งอาจทำให้ประเทศนี้มั่งคั่งที่สุดในชมพูทวีป..."^๓ สภาพภูมิศาสตร์ที่ตั้งของประเทศไทยก็อยู่ระหว่างทางผ่านไปจีนกับอินเดีย เรือสินค้าจะเดินทางผ่านไปมา ค้าขายในแถบนี้จะต้องผ่านอ่าวไทยและตอนใต้ของไทย การเดินเรือเลียบฝั่งอ่าวไทยจึงปลอดภัยที่สุด จอห์น ครอว์ฟอร์ด ได้กล่าวว่า

^๑ อดัม คอมนันท์ ประวัติศาสตร์เศรษฐกิจ หน้า ๔

^๒ สังฆราชปาลเลกซ์ เล่าเรื่องเมืองไทย แปลโดย สันต์ ท. โกมลบุตร หน้า ๓๐๕

^๓ นิโคลาส แชรแวงส ประวัติศาสตร์ธรรมชาติและการเมือง แห่งราชอาณาจักรสยาม แปลโดย สันต์ ท. โกมลบุตร หน้า ๑๒๔

^๔ จอห์น ครอว์ฟอร์ด เอกสารของครอว์ฟอร์ด แปลโดย ไพโรจน์ เกษมนกิจ
หน้า ๕๘

อาณาจักรสยามมี การคมนาคมและสายการเดินเรือในประเทศเป็นอย่างดี เหมาะแก่การติดต่อค้าขาย^๑

ประเทศไทยมีสินค้าเป็นที่ต้องการของพ่อค้าชาวต่างประเทศมากมายหลายอย่าง ได้แก่ ข้าว น้ำตาล ฝิ่น ไม้สัก ฝาง ไม้หอม ฝ้าย ดินประสิว กระวาน รง พริกไทย เปลือกอบเชย งาช้าง และช้าง จากปัจจัยเหล่านี้ทำให้ประเทศไทย กลายเป็นศูนย์กลางทางการค้าขายในระหว่าง พ.ศ. ๒๓๒๕ - ๒๓๔๔

การดำเนินการทางการค้าของไทยระหว่าง พ.ศ. ๒๓๒๕ - ๒๓๔๔ เป็นเอกลักษณ์ของพระเจ้าแผ่นดิน รัฐบาลเป็นผู้ดำเนินการค้าขายกับต่างประเทศโดยผ่าน พระคลังสินค้า พ่อค้าชาวต่างประเทศต้องมาติดต่อซื้อขายสินค้ากับพระคลังสินค้าโดยตรง พ่อค้าชาวต่างประเทศจะมีโอกาสติดต่อซื้อขายกับราษฎรได้นั้น จะต้องได้รับอนุญาตจากรัฐบาลเสียก่อน จะเห็นได้จากบันทึกของจอห์น ครอว์ฟอร์ด กล่าวว่

...เมื่อเรือสินค้ามาถึง เจ้าหน้าที่จะเป็นผู้เลือกซื้อสินค้าที่ขายได้ดีที่สุดในท้องตลาด เจ้าหน้าที่จะเป็นผู้ที่ราคาเอง หากเขาเอกชนจะไม่ได้รับอนุญาตให้ซื้อสินค้าได้ หน้าที่ของรัฐบาลจะเลือกซื้อจนพอใจแล้ว การขายสินค้าออกให้แก่พ่อค้าต่างประเทศก็ทำนองเดียวกัน หน้าที่ของรัฐบาลจะกำหนดราคาคงใจขาย ซึ่งเป็นอุปสรรคต่อพ่อค้าชาวยุโรปมาก...^๒

^๑จอห์น ครอว์ฟอร์ด เอกสารของครอว์ฟอร์ด แปลโดย ไพโรจน์ เกษมณีนิจ หน้า ๔๔

^๒John Crawford. Journal of an Embassy from the Government General of India to the Courts of Siam and Cochin China.

p. 144 - 145.

การค้าต่างประเทแต่ละครั้ง นำรายได้จำนวนมากมาสู่รัฐบาล ดังปรากฏในสมัยรัชกาลที่ ๒ ได้กำไรจากการค้าสำเภาปีละ ๒,๘๕๙,๖๐๐ บาท^๑ นอกจากนั้นยังทำให้เกิดการแข่งขันกันทำการค้า ระหว่างขุนนาง เจ้านายแต่ละตระกูล ขุนนางผู้มีอำนาจค้ำจุนการค้าขายกับต่างประเทศจรรวบรวม ได้ถือว่าเป็นเสรีการค้าสำเภา เช่น เจ้าพระยาพระคลัง (ทุน)^๒ พระยาโชฎิกกราชเศรษฐี พระยาพระคลัง (ดิศ บุนนาค)^๓ เป็นต้น

นอกจากนี้ลักษณะการเก็บภาษีปากเรือของไทย ทำให้พวกพ่อค้าชาวยุโรปต่างก็ไม่พอใจ เนื่องจากนำสินค้าเข้ามาขายต้องเสียภาษีอย่างแพงแล้ว รัฐบาลยังบังคับซื้อสินค้าในราคาถูก จึงให้อังกฤษพยายามส่งทูตเข้ามาเจรจาทำสัญญาแก้ไขระบบการค้า และการภาษีเสียใหม่ แต่ไทยก็ไม่ให้สิทธิอะไรมากนัก อังกฤษจึงพยายามส่งทูตเข้ามาขอแก้ไขสนธิสัญญาจนถึงต้นรัชกาลที่ ๔ อังกฤษได้ส่งจอห์น บาวริง เข้ามาทำสัญญาใหม่ในปี พ.ศ. ๒๓๔๔ เรียกว่าสนธิสัญญา บาวริง (Bowring's Treaty) และจากนั้นรัฐบาลไทยก็ได้ทำสัญญาไมตรีและการค้ากับประเทศตะวันตกต่าง ๆ ตั้งแต่ พ.ศ. ๒๓๔๔ เป็นต้นมา^๔ จากสัญญาบาวริง ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางการค้า การเศรษฐกิจ การคลัง และการปรับปรุงกิจการภายในของรัฐบาลทั้งหมด^๕ และพวกพ่อค้าชาวต่างประเทศเริ่มเข้ามาค้าขายในกรุงเทพฯ เป็นจำนวนมาก สินค้าต่าง ๆ เริ่มมีจำนวนมากขึ้น ทำให้ประเทศมีรายได้เพิ่มมากขึ้น ฐานะของรัฐบาลก็ดีขึ้น สามารถจ่ายเงินเดือนเบี้ยหวัดให้กับข้าราชการได้ทั่วถึง และยังมีเงินเหลือใช้ทำนุบำรุงประเทศ นอกจากนั้น ยังทำให้เจ้านาย ขุนนางมีฐานะร่ำรวย ตลอดจนประชาชนก็มีรายได้

^๑D.E. Malloch. Siam : Some General Remarks on Its Productions.
p. 65.

^๒หอสมุดแห่งชาติ เลขที่ ๖๕ จดหมายเหตุรัชกาลที่ ๑ จ.ก. ๖๑๙๖

^๓John Bowring. The Kingdom and People of Siam. V.2, p.277.

^๔แถมบ๊อค โล้ว มอฟเพ็ท แผ่นดินพระจอมเกล้า แปลโดย นิจ ทองโสภิต

หน้า ๕๖ - ๕๗

^๕John Bowring. loc. cit.

เพิ่มขึ้น เพราะสาขารณผลิตภัณฑ์ต่าง ๆ ออกค้าขาย จึงทำให้ฐานะมั่นคง และภาวะเศรษฐกิจภายในประเทศก็ดีขึ้น จะเห็นได้ว่า การมีไมตรีและการ เปิดประตูการค้ากับชาวต่างประเทศครั้งนี้ ก่อให้เกิดการพัฒนาเศรษฐกิจของประเทศอย่างมาก และเกิดระบบการค้าขายอย่างเสรี ตลาดการค้าภายในก็ขยายกว้างออกไป

ดังนั้นผู้เขียนเห็นว่า สภาพการค้าของไทยระหว่าง พ.ศ. ๒๓๒๕ - ๒๓๖๔ เป็นเรื่องที่น่าสนใจทั้งนี้เพราะว่า ผู้ศึกษาส่วนใหญ่จะเห็นว่าการค้าขายในช่วงนี้ไม่มีความสำคัญเพราะเป็นการค้าขายตามแบบเก่า และไม่มีผู้ใดศึกษาค้นคว้าอย่างละเอียดโดยเฉพาะ ผู้เขียนจึงเห็นว่าสภาพการค้าขายในช่วงนี้ควรจะได้ศึกษาค้นคว้าอย่างละเอียด เพื่อเป็นประโยชน์ต่อการ ศึกษาประวัติศาสตร์ เศรษฐกิจ ในช่วงนี้อันจะเป็นพื้นฐานต่อการ ศึกษาในช่วงต่อไป และเพื่อให้เหตุการณ์ตอนหนึ่งของประวัติศาสตร์ไทยกระจ่างชัดยิ่งขึ้น

ความมุ่งหมายของการศึกษาค้นคว้า ✓

๑. เพื่อศึกษาถึงสภาพการค้าและการเก็บภาษีอากร อันเกิดจากการค้าของไทยในระหว่าง พ.ศ. ๒๓๒๕ - ๒๓๖๔ ซึ่งมีผลต่อสภาพเศรษฐกิจของไทย
๒. เพื่อศึกษาถึงความสัมพันธ์ทางการค้ากับต่างประเทศ ในสมัยรัตนโกสินทร์ระหว่าง พ.ศ. ๒๓๒๕ - ๒๓๖๔
๓. เพื่อศึกษาถึงระบบพระคลังสินค้า และการผูกขาดการค้าที่เป็นปัญหา และอุปสรรคต่อพ่อค้าชาวยุโรป
๔. เพื่อศึกษาถึงผลสะท้อนที่ไทยได้รับ จากระบบพระคลังสินค้า ภาษีการค้า และความสัมพันธ์ทางการค้ากับต่างประเทศ
๕. เพื่อนำผลการศึกษาค้นคว้าครั้งนี้ มาใช้เป็นเอกสารประกอบการศึกษาค้นคว้าวิชาประวัติศาสตร์ในระดับต่าง ๆ ได้

ความสำคัญของการศึกษากันควา

๑. จะทำให้เข้าใจถึงความสำคัญของการค้ากับต่างประเทศ ซึ่งมีผลต่อเศรษฐกิจของ ไทย ระหว่าง พ.ศ. ๒๓๒๔ - ๒๓๔๘
๒. จะทำให้เข้าใจถึงบทบาทของพระคลังสินค้ากับการผูกขาดการค้าของหลวงและ การเก็บภาษีอากรที่เกี่ยวข้องกับการค้า ซึ่งมีผลทำให้พ่อค้าชาวยุโรปไม่พอใจ
๓. จะทำให้เข้าใจถึงความแตกต่างของระเบียบประเพณีการค้าระหว่างราชอาณาจักร ไทยกับต่างประเทศ
๔. จะทำให้เข้าใจถึงการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจ จากระบบการผลิตเพื่อเลี้ยงตัว เองตามแบบเก่า มาเป็นระบบการผลิตเพื่อการค้าส่งออกภายหลังจากที่ได้มีความสัมพันธ์ทางการค้ากับต่างประเทศในช่วงระยะเวลาดังกล่าว

ขอบเขตของการศึกษากันควา

จะศึกษากันควาระหว่าง พ.ศ. ๒๓๒๔ - ๒๓๔๘

๑. ศึกษาเกี่ยวกับสภาพเศรษฐกิจการค้าและภาษีการค้าของไทย สมัยก่อนรัตนโกสินทร์ โดยสังเขป เพื่อเป็นพื้นฐานที่จะเข้าใจถึงสภาพการค้าในช่วงเวลาดังกล่าว
๒. ศึกษาเกี่ยวกับปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อสภาพการค้าขายของไทย ในช่วงเวลาดังกล่าว
๓. ศึกษาเกี่ยวกับสภาพการค้าขายและการภาษีทางการค้าของไทย ในช่วงเวลา ดังกล่าวอย่างละเอียด
๔. ศึกษาเกี่ยวกับความสัมพันธ์ทางการค้ากับต่างประเทศ ในช่วงเวลาดังกล่าว

ข้อสมมติฐานในการศึกษากันควา

๑. ไทยมีสินค้าที่ชาวต่างประเทศต้องการ และเป็นตลาดกลางของสินค้าต่าง ๆ จึง ทำให้พ่อค้าต่างชาติเข้ามาค้าขายกับไทย
๒. รัฐบาลไทยได้ประโยชน์จากระบบพระคลังสินค้า และการผูกขาดการค้า แต่ใน ขณะเดียวกันก็เป็นอุปสรรคต่อพ่อค้าชาวยุโรป

๓. การศึกษาค้นคว้าเกี่ยวกับพลานามัยของชาวยุโรป ทำให้ระบบสุขภาพการศึกษาระบบของไทยเปลี่ยนเป็นระบบการดูแลสุขภาพอย่างเสรี

วิธีดำเนินการศึกษาค้นคว้า

การศึกษาค้นคว้าเรื่องนี้ เป็นการศึกษาค้นคว้าเชิงเอกสาร โดยใช้วิธีการทางประวัติศาสตร์ (Historical Approach) และเสนอรายงานแบบพรรณนาวิเคราะห์ (Analytical Description) ข้อมูลที่ใช้ในการศึกษาค้นคว้าจะใช้เอกสารชั้นต้น (Primary Sources) เป็นหลัก และอาจใช้ข้อมูลที่เป็นเอกสารชั้นรอง (Secondary Sources) ประกอบด้วย

แหล่งศึกษาค้นคว้าที่สำคัญ

- ✓ ๑. หอสมุดแห่งชาติ
- ✓ ๒. กองจดหมายเหตุแห่งชาติ
๓. หอสมุดคำร่างราชานุภาพ
๔. กองบรรณสาร กระทรวงต่างประเทศ
- ✓ ๕. หอสมุดกลางมหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร
- ✓ ๖. หอสมุดอื่น ๆ เช่น หอสมุดกลางจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย หอสมุดกลางมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ฯลฯ

เอกสารที่ใช้ในการศึกษาค้นคว้า

๑. เอกสารชั้นต้น (Primary Sources)

๑.๑ เอกสารชั้นต้นที่ยังไม่ได้ตีพิมพ์

- จดหมายเหตุรัชกาลที่ ๑
- จดหมายเหตุรัชกาลที่ ๒
- จดหมายเหตุรัชกาลที่ ๓
- จดหมายเหตุรัชกาลที่ ๔

- พระราชสาส์น, ศุภอักษร, ร่างพระบรมราชโองการ
- สำเนาใบบอก, ใบบอก, คัดลอก, หนังสือบอก, ฯลฯ
- คำให้การ, สำเนาคำให้การ, บัญชีสิ่งของ
- ฯลฯ

๑.๒ เอกสารชั้นต้นที่ตีพิมพ์แล้ว

- ประมวลหนังสือชุดสนธิสัญญาของไทย พ.ศ. ๒๑๖๐ - ๒๔๑๒
- ✓ - กฎหมายตราสารกลาง
 - จกหมายแห่งรัชกาลที่ ๒ จ.ศ. ๑๑๗๑ = ๑๑๗๒
 - จกหมายแห่งรัชกาลที่ ๓ จ.ศ. ๑๑๗๓
 - หนังสือราชกิจจานุเบกษา
 - จกหมายแห่งรัชกาลที่ ๓ เช่น จกหมายแห่ง จอห์น ครอว์ฟอร์ด
 - The Crawford Papers
 - The Burney Papers

X - Journal of an Embassy from the Governor

General of India to the Courts of Siam and Cocnin - China.

- ฯลฯ

๒. เอกสารที่เป็นหลักฐานชั้นรอง (Secondary Sources)

- พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ ๑ - ๔
- ประชุมพงศาวดาร ภาคต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้อง
- วิทยานิพนธ์ต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้อง
- หนังสือประวัติศาสตร์ต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้อง
- ฯลฯ

๓. วารสารต่าง ๆ เช่น

- จุลสารโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์
- วารสารธรรมศาสตร์
- แถลงงานประวัติศาสตร์ เอกสาร โบราณคดี
- วารสารเกรนูกิจ
- ฯลฯ

สภาพเศรษฐกิจทางการค้าของไทยก่อนสมัยรัตนโกสินทร์

๑. สมัยสุโขทัย

ประเทศไทยตั้งตัวเป็นปึกแผ่นเมื่อประมาณ พ.ศ. ๘๐๐ เริ่มจากการสถาปนาอาณาจักรสุโขทัยขึ้นเป็นอิสระ นับตั้งแต่สมัยพ่อขุนศรีอินทราทิตย์เป็นกษัตริย์องค์แรก จนถึงพร.มหาธรรมราชาที่ ๘ (บรมपाल) เป็นกษัตริย์องค์สุดท้ายของอาณาจักร หลังจากนั้นก็ต้องรวมเข้ากับส่วนหนึ่งของกรุงศรีอยุธยา

ก. ลักษณะการค้าภายใน ลักษณะการค้าภายในประเทศสมัยกรุงสุโขทัยไม่ปรากฏเอกสารเด่นชัด แต่มีปรากฏอยู่ในศิลาจารึกของพ่อขุนรามคำแหงว่าไว้ตอนหนึ่งว่า... เมืองขึ้นรอบเมืองสุโขทัยนี้ มีตลาดปสาน* มีพระอน มีปราสาท มีป่าหมากพร้าว ป่าหมากกลาง มีไร่ ไร่นา มีถิ่นฐาน มีบ้านใหญ่บ้านเล็ก...^๑ แสดงว่าในกรุงสุโขทัยมีตลาดประจำสำหรับประชาชนซื้อขายสินค้ากัน ตลาดปสานคงตั้งอยู่ในย่านชุมนุมชน มีบ้านเรือนผู้คนอยู่รอบ ๆ ตลาด การค้าขายภายในจะต้องติดต่อกันระหว่าง เมืองซึ่งจะมีเส้นทางติดต่อทั้งทางน้ำ และทางบก ดังปรากฏในศิลาจารึกหลักที่ ๓ ว่า ...ไพร่ฟ้าข้าไท ชี้เรือไปค้า ให้นำไปขาย...^๒ นอกจากนั้นการค้าขายภายในกรุงสุโขทัยก็เป็นแบบแข่งขันกัน การค้าขายอย่างเสรีไม่มีการผูกขาด ทุกคนมีเสรีภาพในการค้าขาย ไม่จำกัดสินค้าดังปรากฏในหลักศิลาจารึกหลักที่ ๑ ว่า... "เมื่อชั่วพ่อขุนรามคำแหง เมืองสุโขทัยนี้ดี ในน้ำมีปลาในนามีข้าว เจ้าเมืองบ่เอาจกบ** ในไพร่มีผู้ทาง

* "ปสาน" มาจากคำว่า "บาซาร์" เป็นภาษาเปอร์เซีย แปลว่า ตลาดซึ่งมีห้องแถวหรือ ร้านค้าติดต่อกัน เป็นย่านการค้าสรรพสินค้า

ประชุมศิลาจารึก ภาคที่ ๑ หน้า ๕

^๒ ก. หน้า ๔๓

** จกบ เป็นคำภาษาเขมร หมายถึง ภาษีชนิดหนึ่ง เกิดจากการนำสัตว์และสิ่งของที่นำเข้ามาจำหน่าย พระยาอนุมานราชชน ตำนานลูกกากร หน้า ๑

เลื่อนจวนวโปก้า ี่มาไปขาย ใครจักโกรธว่าวักวัก ใครจักโกรธว่ามำก้า ใครจักโกรธว่าเงื่อน
 ก้าทองก้า...^๑ จากหลักฐานนี้ทำให้ทราบว่า พระเจ้าแผ่นดินสุโขทัยได้ยกเลิกการเก็บภาษี
 จากการนำแก้ว และสิ่งของเข้ามาจำหน่าย โดยไม่เก็บค่าขนอน แต่ภาษีชนิดอื่น ๆ ก็คงจะเก็บ
 ทั่วอยู่ ทั้งนี้เพราะภาษีอากรเป็นสิ่งจำเป็นต่อการบริหารประเทศให้ก้าวหน้า ส่วนจะเก็บภาษี
 ชนิดอื่นอย่างไหนนั้น ไม่ปรากฏแน่ชัด ว่าการเปิดการค้าอย่างเสรี ย่อมเป็นการชักนำให้มีผู้
 ดำเนินการค้าขายมากขึ้น และปีต่อจากนอจวาทะจรสนใจที่จะเข้ามาติดต่อค้าขายกับสุโขทัย
 เพิ่มขึ้นนั้น ยิ่งก็เป็นผลดีต่อเศรษฐกิจของสุโขทัยอย่างมาก

ข. การค้ากับต่างประเทศ การค้ากับต่างประเทศในสมัยสุโขทัย เป็นที่เชื่อได้ว่า
 ได้กระทำกันมาแลวก่อนรัชสมัยพ่อขุนรามคำแหง ล้อมาในสมัยพ่อขุนรามคำแหงทรงมีพระบรม
 ราโอบาย ขยายการค้ากับนานาชาติยิ่งขึ้น ฉะนั้นการค้าทางสำเภาของไทยคงจะมีการติดต่อ
 ค้าขายกับจีน อินเดีย เปอร์เซีย อาหรับ และญี่ปุ่น ฯลฯ^๒ ปีหลักฐานปรากฏว่า ในสมัยสุโขทัย
 มีการติดต่อค้าขายกับจีน ตั้งแต่ พ.ศ. ๘๒๕ พระเจ้าหงวนซีโจวฮ่องเต้ รัชวงศ์ในยุคนางคำแห่ง
 กษัตริย์โหว ชื่อ หวงจื่อ เป็นราชทูตไปเกลี้ยกล่อมเสียมก๊ก* ให้เป็นไมตรีซึ่งตรงกับสมัยพ่อขุน-
 รามคำแหง ดังนั้น ลักษณะการค้าของสุโขทัยกับจีนเท่าที่ปรากฏในหลักฐาน จีนจึงเป็นระบบ
 บรรดาการ ตามประเพณีจีนในสมัยนั้น ถ้าชาวต่างประเทศจะเข้าไปติดต่อค้าขายต้องไปเฝ้า
 ราชบรรดาการไปถวายพระเจ้ากรุงจีน จีนจึงอนุญาตให้ค้าขายได้โดยสะดวก^๓

นอกจากนั้น สุโขทัยยังได้ทำการค้ากับประเทศต่าง ๆ ดังปรากฏว่ามีการค้าทางบก
 ตอนเหนือ ระหว่างสุโขทัยกับเมืองเมาะตะมะ บอญ พม่า โดยข้ามทางแม่น้ำคองทางใต้ระหว่าง

ประชุมกิจอาจารย์ ภาคที่ ๑ หน้า ๘

๒ วัชรีย์ ประสงค์พิศ ประวัติธรรมการ หน้า ๔๔

* เสียมก๊ก หมายถึง ประเทศไทยสมัยสุโขทัย

ประชุมพงศาวดาร ภาคที่ ๕ หน้า ๓๔๔

สุโขทัยกับหัวเมืองต่าง ๆ ตั้งแต่เพชรบุรีลงไปถึงนครศรีธรรมราช ทางตะวันออกระหว่าง
สุโขทัยกับแคว้นลานนา หลวงพระบาง และเวียงจันทน์^๑

การค้าขายติดต่อกับต่างประเทศในสมัยสุโขทัยนี้ ไม่ทราบรายละเอียดของสินค้าที่
ออก และนำเข้ามากนัก แต่สินค้าส่งออกที่สำคัญเท่าที่ปรากฏ คือ เครื่องสังคโลก จัวยวม
ไม้อบ กระวาน พริกไทย งาช้าง ช้าง ม้า ฯลฯ สินค้านำเข้า ได้แก่ แพรจีน ด่าน หลก
เกรา^๒ ทองแดง ฯลฯ^๒

จากที่กล่าวมาจะเห็นว่าสภาพ เศรษฐกิจทางการค้าขายของไทยสมัยสุโขทัยนั้นมีความ
เจริญรุ่งเรืองมาก จะส่งผลให้เกิดความมั่นคงทางการเมือง และการสงครามในสมัยอาณาจักร
สุโขทัย

๒. สมัยกรุงศรีอยุธยา

สมัยกรุงศรีอยุธยาเริ่มตั้งเป็นอาณาจักรตั้งแต่ พ.ศ. ๑๘๘๓ จนถึง พ.ศ. ๒๓๑๐
รวมระยะเวลาที่ตั้งเป็นราชธานี ๔๒๗ ปี สภาพการค้าของประเทศในระบายนี้อีกเปลี่ยนแปลงไป
ตามเหตุการณ์ของบ้านเมือง เพื่อความสะดวกแก่การค้าที่จะกว้างถึงสภาพการค้าในสมัยกรุงศรี
อยุธยา จึงแยกกล่าวเป็นสองตอน ตอนแรกจะกล่าวถึงลักษณะการค้าภายในกรุงศรีอยุธยา
ตอนสองจะกล่าวถึงการค้ากับต่างประเทศในสมัยกรุงศรีอยุธยา

ก. ลักษณะการค้าภายใน การค้าภายในกรุงศรีอยุธยาตอนแรกเริ่มนับว่ามีความ
เจริญมากไม่แพ้สมัยสุโขทัย ปรากฏหลักฐานว่า ในรัชกาลสมเด็จพระบรมราชาธิราชที่ ๑ (อู่ทอง)
มีตลาด "ยสวน" หรือ ปสานเหมือนในจารึกสุโขทัย แสดงว่าในกรุงศรีอยุธยาเริ่มมีตลาด
การค้าภายในเช่นเดียวกับสุโขทัย และในหนังสือทำให้การของชาวกรุงเก่าได้กล่าวว่า

๑ อนุจิตรมาตรา ประวัติการค้าไทย หน้า ๔๒ - ๔๖

๒ วิจัย ประสงค์ ประวัติสรรพากร หน้า ๕๓

“ยุ้งขนแดงเมืองสุทนต์มาตากิน มีการกลิ้งกรรม ทำไร่นา ทำนาบิษยการ แลกเปลี่ยนค้าขาย ทำ
หัตถกรรม จักสาน ทำหม้อไห กลุ่ม โอง ไร่ไร่ข้าวไร่ไร่ น้ำมากมุลซื้อขายแก่กัน ชาวกรรณบุรี
มีทรัพย์สินทั้งนี้ เวรวิสมบุญขึ้นทุกที”^๑ แสดงให้เห็นถึงความเจริญทางการค้าภายใน
ประเทศมีฐานะความเป็นอยู่ที่ดี มีอาชีพต่าง ๆ กัน แล้วว่าผลัดผลามาแลกเปลี่ยนซื้อขายกันง่าย ๆ
ในปีพ.ศ. ๒๔๖๓ สถานที่ค้าขายส่วนใหญ่อยู่ริมลำคลอง “ละตาดอนอันเป็นที่สัญจรไปมา
วิธีการค้าขายตามตลาดแบร้บรรยายไว้ เป็นลักษณะของการไว้นื้อไว้อใจกัน และเข้าใจว่า
ผู้ประกอบการค้า คือ แม่ค้าเสียส่วนใหญ่ เพราะผู้ขายต้องเข้าเวรประจำการหมด ทำให้อาชีพ
ค้าขายเป็นหน้าที่ของผู้หญิงในสังคมไทย คนจีนเขามามีบทบาทเป็นพ่อค้า และเป็นผู้เชื่อมการ
การระหว่างเมืองตอเมือง เพราะคนจีนได้รับสิทธิพิเศษสามารถเดินทางไต่หัวราชอาณาจักร
การกวดขายภายในอยุธยาครั้งแรก ๆ คงเป็นแบบเสรี เปิดโอกาสให้พวกพ่อค้าต่างชาติมาค้าขาย
ได้ แต่ประชาชนไม่ใคร่นิยมค้าขายด้วย เพราะอาจจะพูดว่าก็ไม่เข้าใจ เกิดการเอารัดเอา
เปรียบ และขาดความถูกต้องการทวงหนี้สิน^๒ รัฐบาลจึงได้เข้ามายุ่งเกี่ยวในฐานะคนกลางรับ
ซื้อสินค้าบางอย่างจากพ่อค้าต่างชาติมาขายต่อให้เอกชนเป็นรายย่อย เท่ากับรัฐเข้ามาทำ
หน้าที่ผู้ขายส่งภายใน กรณีถึงสมัยสมเด็จพระนารายณ์ รัฐถึงกับตั้งห้างร้านของหลวง ตามกจาก
กอน ลำว่า กลายเป็นพ่อค้าขายปลีกด้วย นั่นคือ รัฐได้รวมการค้าภายในไว้ด้วยกันอย่างหนึ่ง”^๓

อย่างไรก็ตาม การควบคุมการค้าภายในของรัฐอยู่ในรูปของสินค้าที่มาจากต่างประเทศ
ซึ่งส่วนใหญ่เป็นสินค้าประเภทฟุ่มเฟือย ประชาชนทั่วไปคงไม่นิยมใช้ ฉะนั้น การควบคุมดังกล่าว
อาจไม่ส่งผลกระทบกระเทือนต่อราษฎรเท่าใดนัก

คำให้การชาวกรุงเก่า หน้า ๕๕

^๒ วิชาสงก พงศานุศร “พระคลังสินค้า” เอกสารไทย ๔ : ๓๒ - ๓๓

สิงหาคม ๒๕๒๐

^๓ วิชาสงก จดหมายเหตุกรุงเก่า แปลโดย สันต์ ท. โกมลบุตร หน้า ๓๑๕

ข. การค้าขายต่างประเทศ เพื่อความสะดวกของการศึกษา จึงขอแบ่งวิวัฒนาการการค้าขายต่างประเทศออกเป็น ๓ ตอน คือ สมัยกรุงศรีอยุธยาตอนต้น สมัยกรุงศรีอยุธยาตอนกลาง และสมัยกรุงศรีอยุธยาตอนปลาย

๑) สมัยกรุงศรีอยุธยาตอนต้น เริ่มตั้งแต่สมัยพระเจ้าอู่ทองก่อตั้งกรุงศรีอยุธยาใน พ.ศ. ๙๙๓ จนถึงสมัยสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ พ.ศ. ๒๐๓๔ เป็นสมัยที่ไทยยังไม่มีการค้าขายกับประเทศยุโรปตะวันตก การค้าขายจึงเป็นการค้าสำเภาทิ้งหมด ซึ่งดำเนินไปด้วยระบบทาสทริยและเจ้านาย พอสามัญในอยุธยาไปมีโรงสาบารดค้าสำเภาคู่เอง จะมีแต่เงินที่มียกขึ้นเกี่ยวกับการค้าสำเภาคู่เฉพาะ ๆ เหมือนจะเป็นการผูกขาดการค้าต่างประเทศกลาย ๆ แต่ยุคนี้ยังถือว่า มีการค้าเสรีได้ เพราะพอการค้าชาติยังมีโอกาสติดต่อค้าขายกับราษฎร และพ่อค้าชาติอื่น ๆ ที่อยู่ใต้อาณาจักรได้โดยตรงไม่ต้องผ่านพระคลังเดิมค้า นอกจากนั้นราษฎรที่มีสินค้าจะฝากไปขายต่างเมือง หรือฝากลงสำเภา ต้องหาผู้แทนผู้แทน หรือเพื่อนฝูงมาเป็นนายในเรือการค้าสินค้าที่จะฝากไปกับสำเภา ดังปรากฏหลักฐานในกฎหมายตราสามดวงว่า "มาตราหนึ่ง ทนายราษฎรทั้งหลาย จะฝากสินค้าให้พานไปขายต่างเมืองก็ดี ฝากลงสำเภาก็ดี ฝากให้ช่วยขายแก่กลางเมืองก็ดี ให้ผู้แทนผู้แทน เพื่อนฝูงมาช่วยการค้าทุนทรัพย์ให้รู้เห็น"^๑ และในกฎหมายลักษณะพยานตอนหนึ่งว่า "ประการหนึ่ง ในกองมหาสมุทร ราวเรือสำเภาวิวาทกัน เพื่อนเรือสำเภาเป็นพยาน ประการหนึ่ง ชาวเรือสำเภาจำเกี่ยวกับวิวาทกันผู้ไปสำเภาจำเกี่ยวกับเป็นพยาน..."^๒ จากลักษณะกฎหมายนี้จะเห็นได้ว่า การค้าสำเภาเข้ามาแต่โบราณ ในสมัยกรุงศรีอยุธยาตอนต้นก็ยังคงมีการค้าสำเภากันอยู่ และคงเจริญรุ่งเรืองมาก จึงเอ่ยถึงการค้าสำเภาอยู่ในกฎหมายลักษณะต่าง ๆ ดังกล่าว และจากการศึกษาวิเคราะห์สำเภาโคทะเล ๒ ลำ คือ เรือโบราณศักดิ์พิ่ม และเรือโบราณศักดิ์ยา อาจารย์เพ็ญศักดิ์กล่าวว่า จากหลักฐานต่าง ๆ ที่พบในเรือโบราณศักดิ์พิ่ม และการพิสูจน์ไม้กระดานเรือโบราณศักดิ์ยา ยืนยันว่า เป็นเรือแล่นไปมาค้าขายในระหว่างสมัยสุโขทัยตอนปลายจนถึงต้นสมัยอยุธยา

เป็นเรือสำเภาของพ่อค้าคนไทย ก็จะบรรทุกสินค้าไปขายให้พ่อค้าต่างชาติ เช่น พ่อค้าจีน อินเดีย และอาหรับ ตามท่าเรือใหญ่ในอ่าวไทย และทะเลเพื่อนบ้านในทะเลจีน เจน เซมร มะละกา เป็นต้น^๑ นอกจากนี้ในพระราชพงศาวดารก็กล่าวถึงการค้าสำเภานี้ว่า มีการติดต่อค้าขายกับจีน และญี่ปุ่นแล้ว ยังได้มีการติดต่อค้าขายกับเมืองแขก เมืองวาม เมืองชวา มลายู อินเดีย และลังกา ชวกรซอกาเหล่านี้ก็จะเข้ามาเมืองไทยบ้างแล้ว^๒

ลักษณะการค้าขายกับต่างประเทศ ได้มีการวางระเบียบราชการมาตั้งแต่สมัยสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ ในกฎหมายพระอัยการตำแหน่งนา เสด็จเรือใบ ได้วางเกณฑาชาวเรือสำเภา ที่มีตำแหน่งหน้าที่ต่าง ๆ ไว้ในกรมท่าซ้าย นอกจากนี้ยังมีศักดินาของข้าราชการ ซึ่งได้วางราชการเกี่ยวของกับการค้าขายต่างประเทศอีกด้วย^๓

กานนภาภิการศา ในสมัยนี้มีหลักฐานปรากฏว่า ได้เริ่มมีการเก็บภาษีการค้าแล้ว ดังในกฎหมายตราสามดวงว่า...

มาตราหนึ่ง นายพระขนอนขนบรี ขนอนน้ำ ขนอนบก แห่งใด ๆ ในพระนคร ศรีอยุธยา และจะเก็บจังกอบสำเภาเรือใหญ่ เรือน้อยก็ดี หนบก หนเกี่ยว หนทาง อันจะเข้าถึง ขนอนในท่านให้มัดสิ่งของจนถึงสิบ ถัดถึงสิบไร่ ท่านจึงให้เขาจังกอบ นั้นหนึ่ง มิถึงสิบไร่ ท่านมิให้จังกอบเลย...^๔

จากกฎหมายนี้จะทำให้ทราบถึงการตั้งขนอน เก็บภาษีจากเรือที่เดินทางเข้ามาค้าขาย ในหนังสืออธิบายแผนที่พระนครเรือยุทธยา และกาวินิจฉัยของ พระยาโบราณราชธานินทร์ ว่ามีขนอน ๕ แห่ง คือ ขนอนบางกะนาวศรี ขนอนหลวง ขนอนปากคู ขนอนบางลา และขนอน

^๑ เพ็ญศักดิ์ จักขุจินดา "สำเภาไทยทะเล" อ.ส.ป. ๕ : ๓๐-๓๓ ธันวาคม ๒๕๒๐

^๒ พระราชพงศาวดาร ฉบับพระราชหัดเลขา เล่ม ๑ หน้า ๓๒๖ - ๓๒๗

^๓ กฎหมายตราสามดวง เล่ม ๑ หน้า ๒๓๓ - ๒๓๔

^๔ กฎหมายตราสามดวง เล่ม ๔ หน้า ๔๔ - ๔๐

บ้านเขาเมา แต่ละชนอนก็จะเก็บสับซึกหนึ่ง ถ้าไม่ถึงสิบก็ไปเก็บ ดังนั้น ภาวการณ์การกำไรมันนี้ ก็คงจะเก็บได้มากกว่าที่ผ่านมา

สมัยที่มีการค้าสำเภาเจริญรุ่งเรืองมากอยู่ในสมัยสมเด็จพระนเรศวรมหาราช และ สมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ ทั้งนี้เพราะเกณฑ์ทั้งสองพระองค์ทรงมีสัพพัญญูอันเต็มใจ และ ทั่วประเทศ จึงได้มีการจัดระเบียบราชการในด้านการค้าขาย เช่น มีพนักงานว่าค่า ให้ คัดคนออกทางชาติ การมีกรมท่า (เจ้าท่า) ก็เท่ากับเริ่มการจัดตั้งระบบการค้าผูกขาดของ ศอวชนั้น จึงปรากฏว่า ราชการกำหนดว่าท่าเลี้ยวของการค้าสำเภา ฉะนั้นเมื่อการค้า ประเทศที่จะเข้ามาค้าขายก็ต้องผ่านพระคลัง และกรมท่าก่อน ซึ่งวาจะเป็นอย่างนี้ เริ่มต้น ของระบบการค้าขายแบบผูกขาดของศอวชนั้นได้

๒) สมัยกรุงศรีอยุธยาตอนกลาง เริ่มตั้งแต่สมัยสมเด็จพระรามาธิบดีที่ ๒ จนถึง สิ้นสมัยสมเด็จพระนารายณ์ ก่อ ตั้งแต่ พ.ศ. ๒๑๓๔ - พ.ศ. ๒๒๓๑ ในสมัยนี้การค้าทั้งภายใน และภายนอกเจริญรุ่งเรืองมาก และเป็นยุคแรกที่ชาวยุโรปตะวันตกเริ่มเข้ามาติดต่อค้า ข่ายกับไทย โปรตุเกส เป็นชาติแรกที่เริ่มเข้ามาติดต่อกับไทยในสมัยสมเด็จพระรามา- รธิบดีที่ ๒ เมื่อ พ.ศ. ๒๐๕๔ แล้วชาวยุโรปชาติฮอลันดา อังกฤษ ก็เข้ามาในปี พ.ศ. ๒๑๔๗ และ ๒๑๕๕ ตามลำดับ^๑ พระเจ้าแผ่นดินไทยโปรดให้ชาวยุโรปตะวันตกเหล่านี้เข้ามาค้าขาย และพระราชทานที่ให้ตั้งภูมิลำเนาด้วย โปรดให้จัดที่หลวงตั้งห้าง สร้างโรงสินค้าให้เขา แบ่ง ออกเป็นเขต ๆ กรุงศรีอยุธยาจึงกลายเป็นศูนย์กลางการค้าขายในแถบนี้ เมอร์ซีเออร์ วาเช (Vachet) ซึ่งเคยเข้ามาในไทย เสนอรายงานต่อคณะเสนาบดีของพระเพทฝรั่งเศส พ.ศ. ๒๒๒๔ ว่า...

เมืองไทยนั้นเป็นเมืองหนึ่งในโลก ที่จะให้เห็นชนชาติต่าง ๆ รวมกันอยู่จะหาเมืองใดที่จะมีชนชาติต่าง ๆ มากเหมือนในเมืองไทยเป็นหาไม่ได้ เมื่อ ๕๐ ปีที่ผ่านมาแล้ว พวกฮอลันดา ได้มาตั้งห้างอย่างงดงาม สำหรับทำการค้าขาย นอกโปรตุเกสต้องตั้งดินแดนที่มีไว้ในอินเดีย มาตั้งกอลอนีในเมืองไทย พวกอังกฤษก็กองทหารกองทางทุกปางสำหรับจะมาตั้งตัวอยู่ในเมืองนี้ บริษัทฝรั่งก็มีห้างอยู่ในเมืองไทยห้างหนึ่ง ในเมืองนี้ยังมีชนชาวอินเดีย ชาวอแปบ ชาวเยอรมัน ชาวเปอร์เซีย และชาติอื่น ๆ อีกเป็นอันมาก...

ความสัมพันธ์ทางการค้ากับโปรตุเกส โปรตุเกสเป็นชาติแรกที่เข้ามาติดต่อกับค้าขายกับไทยในสมัยสมเด็จพระรามาธิบดีที่ ๒ เมื่อ พ.ศ. ๒๐๕๔ และได้รับพระราชทานที่ดินให้สร้างห้างและวัดได้ ในสมัยสมเด็จพระชัยราชาธิราช นอกจากนั้นยังได้รับสิทธิพิเศษไม่ต้องเสียภาษีอากร ๓ ปี ถึงปรากฏในหนังสือ เพอคินันเคช บิโต มีข้อความตอนหนึ่งว่า... พวกรโปรตุเกสรวมทั้งตัวบิโตด้วย ได้ไปในงานพระราชสงคราม กราวสมเด็จพระชัยราชาธิราชรบเชียงใหม่ ครั้นกลับมาทรงปูนบำเหน็จพวกโปรตุเกส จึงยกให้เสียภาษีอากรคืนแก่พวกโปรตุเกสเป็นเวลา ๓ ปี^๑ สินค้าของโปรตุเกสส่วนใหญ่ได้แก่ อาวุธปืน ไทยในสมัยนั้นยังไม่มีอาวุธปืน จึงเห็นว่าอาวุธปืนเป็นอาวุธที่วิเศษ คนที่ปืนเพียงไม่กี่คนสามารถจะฆ่าคนเป็นจำนวนมากที่ไม่มีอาวุธได้ การมีปืนจึงเป็นประโยชน์มากสำหรับกษัตริย์ เพื่อที่จะโคตร่างระบบการปกครองแบบอำนาจเด็ดขาดขึ้นในยุโรปสมัยกษัตริย์เป็นผู้ทรงอำนาจสมบูรณ์ ทรงเป็นผู้ผูกขาดการใช้อาวุธปืนให้อยู่เป็นเวลานาน ปรากฏที่เป็นใหญ่ของฝรั่งเศสมีอัครราชทูตไว้อย่างเหมาะสมว่า "นี่คือสิ่งที่กษัตริย์ใช้สำหรับรักษาในกรณีพิพาท" ดังนั้นสินค้าอาวุธปืนที่โปรตุเกส

^๑ประชุมพงศาวดาร ภาคที่ ๓๒

หน้า ๒๐๗

^๒วิชัย ประสงค์ สติ ประวัติสารพจนานุกรม

หน้า ๑๐๖

^๓เจ.เอม. ทอมป์สัน ประวัติศาสตร์ยุโรป ค.ศ. ๑๔๕๔ - ค.ศ. ๑๗๕๕ แปลโดย
นันทา โชติกะพุกกะณะ และ นิออน สนิทวงศ์ ณ อยุธยา หน้า ๑๔

เข้ามามีผลกลายเป็นสินค้าของห้าม แลชนไม่มีสิทธิ์ซื้อขายนอกจากหลวง หรือรัฐบาลเท่านั้น ที่สามารถซื้อขายขึ้นได้ นอกจากนั้นในสมัยสมเด็จพระมหาจักรพรรดิ ทหารโปรตุเกส ยังได้ช่วยไทยรบมาอีกด้วย สมัยสมเด็จพระเอกาทศรถ ได้ส่งทูตไปยังผู้สำเร็จราชการโปรตุเกสที่เมืองกัว เพื่อชักชวนพวกพ่อค้าชาวโปรตุเกสเข้ามาค้าขายในไทยมากขึ้น โปรตุเกสดำเนินนโยบายการค้าและการเผยแผ่ศาสนา รวมทั้ง โปรตุเกสจึงดำเนินกิจการไปทั่วถึงตลอดสิ้นสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราช

ความสัมพันธ์ทางการค้ากับฮอลันดา บริษัทดัตช์เกี่ยวข้องกับฮอลันดาได้เข้ามาติดต่อทำการค้ากับไทย เมื่อ พ.ศ. ๒๔๔๙ ปลายสมัยรัชกาลสมเด็จพระนเรศวรมหาราช โดยมีนายกอร์เนลิอุส สเปนเซอร์ เข้ามาเป็นทูตพระองค์ให้เข้าเฝ้าและได้เจรจาหาความตกลงเรื่องการค้า และทรงอนุญาตให้ตั้งสถานการค้าในกรุงศรีอยุธยาได้ เป็นความสัมพันธ์ครั้งแรกระหว่างฮอลันดากับไทย ในสมัยสมเด็จพระเอกาทศรถมีความเจริญทางการค้ามาก ดังปรากฏในบันทึกของ โยส เชาเทน บรรยายไว้ในปี ๒๔๔๙ กล่าวถึงการค้าของไทยว่า ในกรุงศรีอยุธยามีชาติต่าง ๆ เข้ามาค้าขายมากมาย ทั้งชาวยุโรปและชาวเอเชีย กษัตริย์ไทยทรงเป็นผู้ควบคุมการค้า มีเรือสินค้าของพระองค์ โดยมีเจ้าหน้าที่ เจ้าพนักงานทำการค้าแทนพระองค์ นอกจากนั้นพระองค์ได้ทรงแต่งตั้งทูตไปเจริญสัมพันธไมตรีกับฮอลันดาถึงยุโรป ความมุ่งหมายเพื่อเจรจาทางการค้า ชักชวนพ่อค้าชาวฮอลันดา ข้างต่อเรือ ข้างฝั่งให้เข้ามายังเมืองไทย" ชาวฮอลันดาจึงเข้ามาค้าขายในเมืองไทยมากขึ้นเรื่อย ๆ ทำให้ฐานะทางเศรษฐกิจของไทยดีขึ้น ดังปรากฏในพระราชพงสาวดารว่า "พระนครศรีอยุธยาครั้งนั้นเกษมสุขสมบูรณ์ยิ่งนัก" ฮอลันดาเริ่มมีฐานะมั่งคั่งมากในสมัยสมเด็จพระเจ้าปราสาททอง ทั้งนี้เพราะไม่มี

จอมขวัญ อนุমানราชชน การทูตไทยสมัยอยุธยา หน้า ๒๔

๒ ประชุมพงสาวดาร ภาค ๘๖ หน้า ๑๔๔

๓ บันทึกเรื่องสัมพันธ์ไมตรีระหว่างประเทศไทยกับนานาประเทศ เล่ม ๑ หน้า ๑ -

๔ พระราชพงสาวดาร ฉบับพระราชนิพนธ์ เล่ม ๑ หน้า ๑๔๔

ผู้แข่งขันทางการค้า อีกหนึ่งยังได้รับการโปรดปรานจากพระเจ้าแผ่นดินที่ไ้ช่วยเหลือพระองค์
ปราบกบฏ การค้าเจริญถึงกับสร้างตึกโกสินเป็นถาวรสินค้านของเดิมที่ไ้ค้าขายไ้

ในรัชกาลสมเด็จพระเจ้าปราสาททอง พระองค์ทรงไ้ขายเงินมากในการปราบพวก
กบฏและทำสงคราม ดังนั้นพระองค์จึงต้องหาเงินมาเพิ่มโดยการตั้ง "ระคลังสินค้า" * ขึ้น
ควบคุมการซื้อขายสินค้าของหลวง ไ้แก่ กัญชง งาม่าง หนังสัตว์ ไ้ฝ้าง ไ้หอม นอกจาก
นั้นยังไ้ตั้งเรือสำเภานำสินค้าออกไปขายยังญี่ปุ่น และเกาะต่าง ๆ อีกด้วย

ในรัชกาลสมเด็จพระนารายณ์มหาราช โดยไ้ทำสัญญากับฮอลันดา เมื่อวันที่ ๒๒
สิงหาคม พ.ศ. ๒๒๖๘ สรุปความในสัญญาว่า ประเทศที่ฮอลันดาจะดำเนินการเพื่อไ้มี
สัมพันธไมตรีอันดีต่อกันระหว่างสองประเทศสืบไป สมเด็จพระนารายณ์จะทรงส่งกองโยนอย่าง
หนักแก่เป็นอุปสรรคขัดขวาง การดำเนินงานของบริษัทชาวต่างชาติไ้รับสิทธิทางการค้าโดย
เสรีทั่วราชอาณาจักรไทย โดยชาวต่างชาติจะจ่ายภาษีอากรไ้ตามอัตราที่กำหนด สมเด็จพระนา-
รายณ์จะทรงออกประกาศห้ามมิไ้ชาวไทยรับชาวต่างชาติเข้ามาในแดนในสง่า นอกจากนั้นการ
ซื้อขาย หนังสว่าง หนังส้ว และของป่า เป็นเรื่องของบริษัทแต่เพียงผู้เดียว

* อนุวัติจิตรมาตรา ประวัติการค้าไทย หน้า ๒๕๑

* "ระคลังสินค้า" คงจะมีมาตั้งแต่ครั้งเริ่มค้าสำเภากับจีนแล้วเพื่อเก็บสิ่งของ
ของหลวง และระบบบริหารภายในพระคลังสินค้านี้เริ่มปรากฏชัดในสมัยสมเด็จพระบรม
ไตรโลกนาถ มีปรากฏในกฎหมายตราสามดวง เล่ม ๑ หน้า ๒๒๓ สมเด็จพระนารายณ์
ทรงพระราชทานภาพทรงไ้เห็นว่า พระคลังสินค้าเกิดมาแต่การค้าขายกับฝรั่ง ไ้เกี่ยว
กับการค้าของเมืองจีน รายจะเอื้อมจะกล่าวในบทต่อไป

บันทึกเรื่องสัมพันธไมตรีระหว่างประเทศไทยกับนานาประเทศ เล่ม ๒

จากสัญญาณนี้ทำให้ฮอลันดาสามารถติดต่อค้าขายกับราชบุตรโคโดยตรง จึงทำให้ฮอลันดา
กลายเป็นผู้ผูกขาดการค้าในไทย และตะวันออกไกล แต่เพียงผู้เดียว ก่อนฮอลันดาได้รับ
สิทธิผูกขาดใบ กระดาษพัก และรังนก^๑ ฮอลันดาเริ่มมีอำนาจมากขึ้น และบังคับสิ่งที่ห้าม
อำนาจ ทั้งในในสมัยสมเด็จพระเจ้าปราสาททอง เรื่องฮอลันดา ๒ ลำ ทำการปิดกั้นเมือง
ตะนาวศรีเป็นเวลา ๒ เดือน เพื่อคอยชักชวนมิให้เรือค้าขายของชาวต่างประเทศอื่น ๆ
เข้าและออกจากเมืองตะนาวศรี^๒ นอกจากนี้ทางการปกครองไทย ตามสัญญาที่ไทยทำกับ
ฮอลันดา^๓ ที่สุลาการไทยจะไม่มีสิทธิที่จะพิจารณาอาญา เป็นการเสียสิทธิขาดอาณา
เขตครั้งแรกของไทย^๔ เหตุที่ไทยต้องยอมลงนามในสัญญา เพราะฮอลันดาได้เรือรบเข้ามา
ปิดกั้นไทย เมื่อฮอลันดาเริ่มมีอำนาจมากขึ้น สมเด็จพระนารายณ์จึงเริ่มหันไปสร้างความสัมพันธ์
ไมตรีกับฝรั่งเศส และอังกฤษ เพื่อถ่วงดุลอำนาจฮอลันดาไม่ให้ฮอลันดากระทำการรุนแรงกับไทย
ปลายรัชกาลสมเด็จพระนารายณ์ ความสัมพันธ์ระหว่างประเทศไทยกับชาวฮอลันดา
เริ่มเสื่อมลง ทั้งนี้เพราะไทยเริ่มติดต่อกับประเทศฝรั่งเศสอย่างจริงจังมากขึ้น

ความสัมพันธ์ทางการค้ากับอังกฤษ ไทยเริ่มมีความสัมพันธ์ทางการค้ากับบริติชอินเดีย
ตะวันออกของอังกฤษ ในสมัยสมเด็จพระเจ้าทรงธรรม ค.ศ. ๒๑๕๕ อังกฤษได้เข้ามาขอ
ตั้งสถานีการค้าในกรุงเทพฯ แต่การค้าของอังกฤษที่กรุงเทพฯ ได้เจริญรุ่งเรือง
ลาคหมายไม่ เพราะปรากฏว่า ชาวฮอลันดาคอยทำการกีดขวางกั้นประการต่าง ๆ จนถึง
กับเกิดการทะเลาะวิวาทกันเนื่อง ๆ ความยากลำบากอีกประการหนึ่งของพ่อค้าชาวอังกฤษ
ก็คือ เรืออังกฤษน้อยลำเข้ามายังประเทศไทย นอกจากนั้นพวกพ่อค้าต้องขายสินค้าโดยไม่ได้อะไร
รับของและเปลี่ยนทันที ได้รับเพียงแต่ค่าขนส่งเท่านั้นที่ได้รับสินค้าอย่างอื่นมาแลกเปลี่ยน ใน

* เนื้อไม่หอมชนิดหนึ่ง

^๑ ประชุมพงศาวดาร ภาค ๔๔ หน้า ๘๘

^๒ สมจิต อนุমানราชชน การทูตของไทยสมัยกรุงศรีอยุธยา หน้า ๒๓ - ๒๔

^๓ ต.

^๔ เอกสารฮอลันดาสมัยกรุงศรีอยุธยา แปลโดย นันทา สุกกุล หน้า ๔๐ - ๔๔

ระหว่างรอสินค้านั้น นวกรอว่าก็ต้องขอยืมเงินจากพระคลังใช้โดยง่ายออกมั่วแน่^๑ ยิ่งตั้ง
 ขอลั่นถามีสิทธิที่จะนำการชื้อขายไปได้อย่างเสรี และปีต่อมาจนถูกขากสินค้านำอย่างทั่วพระราช
 อาณาจักร^๒ เป็นเหตุให้พ่อค้าฮอลันดาก็คิดกันชักชวนมากหลายชาวอังกฤษ ทำให้การค้าของ
 อังกฤษไม่เจริญ ให้น้ำชาของชาดตุนมากขาย บริษัทอีสต์อินเดีย จึงได้ประชุมปรึกษากันใน
 พ.ศ. ๒๒๖๕ ได้ตกลงกันให้เลิกสถาปนาการค้าที่กรุงศรีอยุธยา และมีกานี้เสีย ตั้งนั้นอังกฤษ
 จึงได้ตั้งบริษัทที่กรุงศรีอยุธยาอย่างเต็มภาคในปี พ.ศ. ๒๒๖๕^๓ การค้าระหว่างไทยกับ
 บริษัทอีสต์อินเดียของอังกฤษต้องหยุดชะงักไประยะหนึ่ง เป็นช่วงที่อังกฤษเกิดสงครามกลาง
 เมืองระหว่างพระเจ้าชาลส์กับจากผู้แทนราษฎร

บริษัทอีสต์อินเดีย อังกฤษไม่มีตัวแทนการค้าของบริษัทอยู่ในประเทศไทย เป็นระยะ
 เวลา ๓๕ ปี จนถึง พ.ศ. ๒๒๐๒ จวนยกกองทัพเข้าตีเขมร ทางของบริษัทยังคงอยู่ที่เขมรถูก
 ชาวญวนเข้าปล้น และพวกพ่อค้าอังกฤษถูกจับ พวกพ่อค้าอังกฤษที่หนีได้ก็ตั้งเรือเดินทางเข้ามา
 ยังประเทศไทย สมเด็จพระนารายณ์ให้การต้อนรับเป็นอย่างดี และพระองค์ยังทรงมีพระราช
 คำรั้งกับนาย จอห์น รอว์ลันส์ คนอังกฤษในขณะเวลานั้นว่า ว่าอังกฤษประสงค์จะมาตั้งห้าง
 ทำการค้าขายที่กรุงศรีอยุธยาอีก ก็ทรงยินดียิ่งต้อนรับ และจะให้ได้สิทธิพิเศษต่าง ๆ ในการค้า
 ขายเช่นเคย^๔ ดังนั้น อังกฤษจึงได้เข้ามาค้าขายในกรุงศรีอยุธยาอีกครั้งหนึ่งใน พ.ศ. ๒๒๐๔
 พระบรมราชโองราชของพระนารายณ์ต้องการให้ไทยผูกพันจากอิทธิพลทางเศรษฐกิจของฮอลันดา
 โดยหวังจะดึงอังกฤษ และฝรั่งเศสเข้ามาค้าขาย เพื่อถ่วงดุลอำนาจฮอลันดาทำให้ฮอลันดา
 ไม่พอใจจึงเรียกร้องสิทธิทางการค้ามากขึ้น

^๑ สดจัย อนุমানราชชน การทูตของไทยสมัยกรุงศรีอยุธยา หน้า ๘๘

^๒ บันทึกเรื่องสัมพันธ์ไมตรีระหว่างประเทศไทยกับนานาประเทศ เล่ม ๒ หน้า ๘๘

^๓ เอกสารฮอลันดาสมัยกรุงศรีอยุธยา แปลโดย นันทา สุตกุล
 หน้า ๑๔๑ - ๑๔๔

^๔ บันทึกเรื่องสัมพันธ์ไมตรีระหว่างประเทศไทยกับนานาประเทศ เล่ม ๒ หน้า ๓๑

เมื่ออังกฤษเปิดท่าขายในอยุธยาอีกครั้ง การค้าของพ่อค้าอังกฤษก็ยิ่งงว่งระส่ำระสาย ความยากลำบากแม่ค้าก็จะระนารายจะทรงเงินก็ค่อนข้างจริง เพราะปรากฏว่าเจ้าพระยาพระคลัง เมื่อซื้อสินค้าจากพ่อค้าอังกฤษไปแล้ว ต่อมาเมื่อทราบว่าจะขายสินค้าเหล่านั้นไม่ได้กำไร ก็คืนสินค้าต่อพ่อค้าอังกฤษ การกระทำแบบนี้ทำให้พ่อค้าอังกฤษพอใจมาก แม่ค้านี้สงวนใจ ระนารายก็คงจะไม่ทราบการกระทำของเจ้าพระยาพระคลังต่อพ่อค้าอังกฤษ? ในปี พ.ศ. ๒๒๑๙ บริษัทอีสต์ อินเดีย หันมาเอาใจใส่ในการค้ากับประเทศไทยมากขึ้น โดยจัดตั้งพ่อค้าเข้ามาควบคุม "พวกที่ประจำอยู่" ๗ คนนี้เรียกว่าที่กรุงศรีอยุธยา เมื่อพ่อค้าเข้ามาถึงกรุงศรีอยุธยา ได้เข้าเฝ้าสมเด็จพระนารายณ์ทูลถวายแจ้งของบรรดาการตามธรรมเนียม สมเด็จพระนารายณ์ได้พระราชทาน "ราชคั่ง" หรือ ใบอนุญาตให้พ่อค้าอังกฤษ เพื่อทำการซื้อสิ่งผูกตามหัวเมืองต่างได้โดยสะดวก^๒ แต่การค้าขายของบริษัทอังกฤษก็ไม่ประสบผลสำเร็จ ทั้งนี้เพราะว่า พวกพ่อค้าชาวอังกฤษมักจะถูกออกนอกที่ดินรัชกาล และกลับเกลียดชังตลอดเวลา นอกจากนั้นบริษัทอังกฤษมิได้แสดงความตั้งใจอันแท้จริงที่เข้ามาจัดการกิจการของตนในประเทศไทย มีหน้าซ้ำบริษัทยังเป็นหนี้รัฐบาลไทยเสียอีก^๓ บริษัทจึงส่งพ่อค้าอังกฤษเข้ามายังกรุงศรีอยุธยาหลายคน เพื่อมาสร้างกิจการของบริษัท และเฝ้าหาทางปรับปรุงการปกครองตนให้ดีขึ้น แต่ทว่าสำเร็จสมประสงค์ไม่ ในปี พ.ศ. ๒๒๒๗ ทางของบริษัทอังกฤษที่กรุงศรีอยุธยาที่ปิดอีก จะมีแต่พวกพ่อค้าเอกชนที่เคยเข้ามาเป็นเจ้าหน้าที่ของบริษัทนำการกำบังเช่น นายบริหารก เบอร์นารี และแซมมวลไวท์ ตลอดรัชกาลสมเด็จพระนารายณ์ ความสัมพันธ์ระหว่างไทยกับอังกฤษก็เวียนว่ายไป จะเริ่มใหม่อย่างจริงจังอีกครั้งหนึ่ง ในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น

๑. สมจัย อนุমানราชธน การผูกครองไทยสมัยกรุงศรีอยุธยา หน้า ๘๒

๒. ก. หน้า ๘๘

๓. ก. หน้า ๘๘

ความสัมพันธ์ทางการค้ากับฝรั่งเศส ฝรั่งเศสได้เข้ามาติดต่อกับค้าขายในเมืองไทย ครั้งแรก พ.ศ. ๒๒๐๕ โดยพวกราชหลวงเข้ามาเผยแพร่ศาสนา สมเด็จพระนารายณ์ให้การต้อนรับเป็นอย่างดี ฝรั่งเศสได้เข้ามาตั้งห้างค้าขายในกรุงศรีอยุธยาครั้งแรก เมื่อ พ.ศ. ๒๒๒๓^๑ ตัวแทนบริษัทการค้าของฝรั่งเศสเข้าเฝ้าสมเด็จพระนารายณ์ จากนั้นความสัมพันธ์ระหว่างฝรั่งเศสกับไทยก็เริ่มแน่นแฟ้นยิ่งขึ้น จนกระทั่งใน พ.ศ. ๒๒๒๔ ไทยจึงได้ทำสัญญาฉบับบริษัทอินเดีย ฝรั่งเศส สรุปความว่า... ทางฝ่ายไทยอนุญาตให้พ่อค้าชาวฝรั่งเศสเข้ามาทำการค้าขายในเมืองไทยได้ โดยไม่ต้องเสียภาษีสินค้าทั้งขาเข้า และขาออก แต่สินค้าต่าง ๆ บริษัทจะต้องไปซื้อที่คลังหลวงเพียงแห่งเดียว ผู้จัดการในบริษัทฝรั่งเศสมีอำนาจปกครองคนในบังคับของบริษัทได้ตามความพอใจ นอกจากนั้นบริษัทยังทำการค้ากับในเมืองกลางได้ผู้เดียว^๒ และสินค้าพริกไทยบริษัทฝรั่งเศสเป็นผู้ผูกขาดซื้อพริกไทยที่ปลูกในประเทศไทยได้ทั้งหมด โดยให้ราคายืนหาบละ ๑๖ ปาทาก (เงินสเปนใช้ในเมืองมะนิลา ราว ๖ ตำลึงกึ่ง)^๓ ต่อมาฝรั่งเศสได้ส่งให้ มงสิเออร์ ลาลูแบร์ เป็นทูตเข้ามาแก้ไขสัญญาใหม่ใน พ.ศ. ๒๒๓๐ ความว่า อนุญาตให้พ่อค้าชาวฝรั่งเศสซื้อขายสินค้าโดยทั่วไป เว้นแต่สินค้าต้องห้ามบางอย่าง มี กินประสีขาว กินประสีดำ กำมะถัน งาช้าง ช้าง หนาก ฝาง ปืน เครื่องศาสตราวุธ ต้องซื้อขายกับพระคลังสินค้าแห่งเดียว อนุญาตให้ผู้ผูกขาดกับเมืองกลาง บางพลี และรับรองสัญญาเรื่องพริกไทยที่ทำไว้เดิม^๔ ในขณะที่ฝรั่งเศสกำลังมีบทบาทมากขึ้นในกรุงศรีอยุธยาตอนปลาย รัชกาลสมเด็จพระนารายณ์ และได้เกิดการจลาจลขึ้นในขณะที่สมเด็จพระนารายณ์ทรงพระประชวร เมื่อสมเด็จพระนารายณ์สวรรคต อำนาจทางการค้าและการเมืองของฝรั่งเศสก็หมดไปด้วย

^๑สมจิต อนุมานราชชน การทูตของไทยสมัยกรุงศรีอยุธยา หน้า ๑๐๔

^๒ประชุมพงศาวดาร ภาค ๓๔ หน้า ๙ - ๘

^๓พระยาอนุมานราชชน ตำนานสุลต่าน หน้า ๑๕ - ๑๖

^๔ขุนวิจิตรมาตรา ประวัติการค้าไทย หน้า ๒๗๔

ตารางที่ ๑ สินค้าต้องห้ามที่พระคลังสินค้ากำหนดราคาจำหน่าย

รายการสินค้า	ราคาพระคลังซื้อ	ราคาพระคลังจำหน่าย
เนื้อไม้หอม	—	หาบละ ๑๖ ชั่ง
หมาก	หาบละ ๖ สลึง	หาบละ ๑ ตำลึง
ฝาง	หาบละ ๒ สลึง เพียง	หาบละ ๖ สลึง ถึง ๒ บาท
เกลือสินเธาว์	จำหน่ายราษฎรภายในหาบละ ๕ บาท	ชาวต่างประเทศหาบละ ๑๙ บาท
กะปิ	—	หาบละ ๑๐ บาท
เหล็ก	—	หาบละ ๖-๘ บาท
ข้าว	—	เกวียนละ ๑๐ ตำลึง ๑๒ บาท
น้ำตาล	—	หาบละ ๒ บาท ๓ สลึง
คีนุก	—	ภาราละ ๑๕ ตำลึง ๒ บาท
งาช้าง ๒ กิ่ง	—	หาบละ ๑๖ ตำลึง
งาช้าง ๓ กิ่ง	—	หาบละ ๑๔ ตำลึง
งาช้าง ๔ กิ่ง	—	หาบละ ๑๒ ตำลึง
งาช้าง ๕ กิ่ง	—	หาบละ ๑๐ ตำลึง
งาช้าง ๖ กิ่ง	—	หาบละ ๘ ตำลึง

ที่มา : ประชุมพงศาวดาร เล่ม ๑๒ หน้า ๓๐๒ - ๓๒๑

สำหรับภาษีทางการค้า ปรากฏในหนังสือทำให้การของชาวกรุงเก่าตอนหนึ่งว่า ถ้าเป็นเมืองที่มีพระราชไมตรีและไปมากำขายไม่ขาดนั้น เก็บภาษีตามราคาสินค้าขาเข้า ๑๐๐ ชั่ง ๓ ตำลึง ๑ บาท ๖ ชั่ง ๔ วาขึ้นไปเก็บวาละ ๑๒ บาท ถ้าเป็นเรือเมืองอื่น เก็บภาษีสินค้าเป็นอัตรา ๑๐๐ ชั่ง ๕ ตำลึง ๑ บาท ๖ ชั่ง ๔ วาขึ้นไปเก็บวาละ ๒๐ บาท ถ้าสินค้าที่เข้าเข้ามาเป็นของที่ต้อง

พระราชประสงค์ไม่เก็บภาษีสินค้า เก็บแต่ค่าปากเรือเท่านั้น^๑ และปรากฏเอกสารของพ่อค้าชาวฮอลันดาฉบับหนึ่งกล่าวถึงการจกเก็บภาษี และวิธีการเก็บในสมัยนี้ว่า เมื่อเดินทางเข้ามาถึงปากน้ำแล้ว ค่านแรกที่สุก คือ ค่านขนอมบางกอก เป็นค่านเก็บภาษีค่านแรกที่บรรดาเรือสำเภาและเรือกำปั่นของต่างชาติต้องจกทอดสมอ และให้เข้าใจว่ามาเพื่อประสงค์อะไร มาจากไหน เป็นชาติอะไร มีอาวุธอะไรติดมาด้วย บรรดาทุกลูกค้าอะไรมา เหล่านี้ให้ทราบเสียก่อนจึงจะขึ้นไปต่อไปได้ เมื่อมาถึงอีกหนึ่งไมล์จะถึงราชธานี จะมีค่านอีกแห่งหนึ่งเรียกว่า ค่านบ้านตะนาว จะต้องทอดสมอเป็นการกระวะต่อพระนครเรืออยุธยาเสียก่อน และตอนขากลับก็เช่นกัน ต้องจกแจ้งกับนายค่านที่บ้านตะนาวเสียก่อนว่า จะไปไหน มีสินค้าอะไร ชาติไหน มีปืนใหญ่อะไรที่นำมา แล้วนายค่านจึงจะออกตราหรือใบเบิกค่านให้เข้าไปแสดงต่อค่านภาษีบางกอก และต้องไปเสียภาษีที่นั่น ถ้าไม่ปฏิบัติตามจะต้องถูกยึดเรือและริบสินค้า^๒ จะเห็นได้ว่าการตั้งค่านขนอมไม่เพียงแต่จะเพื่อเก็บภาษีเท่านั้น ยังใช้สำหรับตรวจตราเรือต่างชาติที่จะเข้าและออกภายในประเทศ เพื่อรักษาความปลอดภัยของชาติอีกด้วย

สำหรับการเก็บภาษีอากรจากเรือชาวต่างประเทศนั้น มีข้อยกเว้นไม่เก็บจากเรือของบางประเทศตามหนังสือสัญญาที่ทำขึ้นต่อกันในสมัยนี้ เช่น บริติชอินเดียนตะวันออกของฝรั่งเศส ได้รับอนุญาตให้เข้ามาทำการค้าขายได้โดยไม่ต้องเสียภาษีสินค้าทั้งขาเข้าและขาออก แต่ต้องไปซื้อของที่พระคลังสินค้าแห่งเดียว อย่างไรก็ตามการเก็บภาษีสินค้าในสมัยสมเด็จพระนารายณ์ก่อให้เกิดผลประโยชน์อย่างมหาศาล ทั้งทางรายได้ของแผ่นดิน และความอยู่เย็นเป็นสุขของประชาชนพลเมืองที่ได้มีโอกาสขายสินค้าของตน

๓) สมัยกรุงศรีอยุธยาตอนปลาย เริ่มตั้งแต่สมัยสมเด็จพระเพทราชา ถึงสิ้นสมัยสมเด็จพระที่นั่งสุริยาศน์อมรินทร์ หรือตั้งแต่ พ.ศ. ๒๒๓๖ ถึง พ.ศ. ๒๓๑๐ การค้าขายในสมัยนี้ตกต่ำมาก ทั้งนี้อาจจะเป็นเพราะสมเด็จพระเพทราชาไม่มีพระประสงค์จะเกี่ยวข้องกับชาวยุโรปตะวันตก เนื่องจากพระองค์คิดว่าพวกชาวยุโรปตะวันตกจะเข้ามามีอิทธิพลทางการเมืองอีกเหมือนในสมัยสมเด็จพระนารายณ์ พระเพทราชาได้กวาดเจ้าพระยาวิชาเยนทร์ (ฟอลคอน) ซึ่งมีอำนาจมากในตอนปลายรัชกาลสมเด็จพระนารายณ์เกือบจะทำให้ไทยตกเป็นเมืองขึ้นของฝรั่งเศส ในขณะที่สมเด็จพระนารายณ์กำลังประจวบ เมื่อสมเด็จพระนารายณ์สวรรคตแล้ว พระเพทราชาก็ได้ขึ้นครองราชสืบต่อ^๑ พระองค์ได้รักกองทัพเข้าโจมตีขับไล่กองทหารฝรั่งเศสที่ตั้งอยู่ ป้อมบางกอกจนบุรี จนในที่สุดฝรั่งเศสจึงส่งทูตเจรจาชขอเลิกรบและยินยอมทัพออกจากเมืองไทยกลับฝรั่งเศส สมเด็จพระเพทราชาตกลงแต่ยกตัว บิชอบ เมเตโล-โปลิกสังฆราช กับพวกพ้องชาวฝรั่งเศสไว้เป็นประกัน จนกว่าราชทูตไทยไปเมืองฝรั่งเศสจะกลับมา เหตุการณ์ครั้งนี้เป็นปัจจัยให้สัมพันธ์ไมตรีระหว่างไทยกับฝรั่งเศสขาดสะบั้นไปทันที จากนโยบายของสมเด็จพระเพทราชา และสภาวะภายในกรุงศรีอยุธยายังไม่เรียบร้อยก็ จึงทำให้พวกพ้องต่างชาติเข้ามาติดต่อกับราชสำนัก ครั้นถึงสมัยสมเด็จพระสุริเยนทราธิราช (พระเจ้าเสือ) มีพระประสงค์จะฟื้นฟูสัมพันธ์ไมตรีกับฝรั่งเศส และส่งเสริมการค้าขายอีกด้วย ดังปรากฏในจดหมายเหตุนายลันเย ว่า "พระเจ้าแผ่นดินองค์หนึ่งนี้แสดงพระราชนิพนธ์จะทรงเจริญพระราชนิพนธ์ไมตรีกับฝรั่งเศส ซึ่งได้ขาดการสัมพันธ์ไมตรีกันมาถึง ๑๕ ปีแล้ว"^๒ และจดหมายเหตุนายหลุย เกอซีเซ รายงานไปยังราชสำนักกรุงฝรั่งเศสว่า การที่พระเจ้า

พระเจ้ากรุงศรีอยุธยาเมื่อพระราชนิพนธ์จะให้พ่อค้าฝรั่งเข้ามาทำการค้าขาย และตั้งห้าง
ร้านในพระราชอาณาจักรไทยนั้น เนื่องจากเวลานี้เมืองไทยมีการค้าและการเศรษฐกิจรุ่ง-
โรยมาก ไม่มีพ่อค้านานาชาติชาวยุโรปเข้ามาค้าขายในเมืองไทยเลย แม้พวกพ่อค้าชาวอินเดีย
เปอร์เซีย และอาหรับก็เข้ามาน้อยมาก แต่ฝรั่งเทศและชาวยุโรปก็ไม่ได้เข้ามาค้าขายใน
กรุงศรีอยุธยามากมาย ก็คงเหมือนสมัยก่อน ทั้งนี้เพราะในปลายพุทธศตวรรษที่ ๒๒ ถึง
พุทธศตวรรษที่ ๒๓ นั้น เกิดความยุ่งยากในยุโรป เป็นเหตุว่า อังกฤษ ฝรั่งเศส แข่งขันอำนาจ
กันในดินแดนอเมริกา ในอินเดีย และภายในยุโรปเองก็เกิดสงครามสืบราชสมบัติสเปน
(พ.ศ. ๒๒๔๕ - ๒๒๕๖) และสงคราม ๗ ปี (พ.ศ. ๒๒๙๕ - ๒๓๐๖)^๒

จากสาเหตุต่าง ๆ ดังกล่าวสภาพการค้ากับต่างประเทศในสมัยอยุธยาตอนปลายจึง
ตกต่ำ สภาพเศรษฐกิจการเงินก็ฝืดเคืองลง พระราชนิพนธ์เมืองพม่ากันว่า ได้รับความเดือด
ร้อน เกิดความยากจน โดยจากออกจะเสียใจที่พวกยุโรปตะวันตกไปจากเมืองไทย เพราะเมื่อ
พ่อค้าชาวยุโรปตะวันตกอยู่ เงินทองไหลมาเทมา แต่มาบัดนี้ไม่ใคร่จะเห็นเงินกันเสียแล้ว"^๓
มองสิเออร์ เดอบูร์ เข้ามากรุงศรีอยุธยาเมื่อ พ.ศ. ๒๒๕๖ ในแผ่นดินพระเจ้าท้ายสระ
กล่าวว่า "ข้าพเจ้ามีความประหลาดใจมาก ที่ได้เห็นบ้านเมืองรุ่งโรยลงไปมากทั่วราชอาณาจักร
ไทยเวลานี้ ไม่เหมือนกับเมืองไทยเมื่อ ๕๐ ปีล่วงมาแล้ว ซึ่งเป็นเวลาที่พวกเราได้มาเห็นเป็น
ครั้งแรก ในเวลานี้ไม่ได้เห็นเรือต่างประเทศจำนวนมาก หรือเห็นเรือไทยไปมาค้าขายกันแต่
ก่อนแล้ว"^๔

^๑ประชุมพงศาวดาร ภาคที่ ๑๙ หน้า ๖

^๒แสงโสม เกษมศรี ประวัติศาสตร์ปัจจุบัน หน้า ๑๖๐, ๑๘๐

^๓ประชุมพงศาวดาร ภาคที่ ๒๙ หน้า ๒๔๙

^๔ประชุมพงศาวดาร ภาคที่ ๓๖ หน้า ๓๖๒

ตารางที่ ๒ เปรียบเทียบรายการสินค้าออกแต่ละสมัย

รายการสินค้าส่งออก	สมัยสุโขทัย ^๑	สมัยอยุธยาตอนต้น ^๒	สมัยอยุธยาตอนกลาง ^๓
เครื่องสังเือก	X	X	
ถวษาม	X	X	
ไม้หอม	X	X	X
กระวาน	X	X	X
พริกไทย	X	X	X
งาขาว	X		X
ขาง	X		
มา	X		
ฝาง		X	X
กฤษณา		X	X
กานพลู		X	
ขาว		X	X
ไม้สัก			X
น้ำตาล		X	X
เกลือ	X		X
เหล็ก		X	X
รง			X
หนังสัตว์		X	X
คืบก	X		X
ฝาย			X
หมาก			X

ที่มา : วิจารณ์ ประสงค์ ประวัติศาสตร์ หน้า ๕๓

๒ อนุวิจิตมาตรา ประวัติการค้าไทย หน้า ๑๓๑ - ๑๓๒

White. Records of the Relations Between Siam and

จนสภาพการค้าขายในสมัยกรุงศรีอยุธยาตอนปลายซบเซาไปโดยตลอด สำหรับการค้ากับต่างประเทศในยุคนี้ ยังคงมีเรือสินค้าพม่าจีน ญี่ปุ่น และฮอลันดาบ้าง ทำเนิการค้าภายในกรุงศรีอยุธยา แต่พ่อค้าต่างชาติในสมัยนี้ถูกกักสิทธิพิเศษลงหลายอย่างด้วยกัน ครั้นเมื่อกรุงแตกใน พ.ศ. ๒๓๑๐ แล้ว การติดต่อค้าขายกับยุโรปตะวันตกก็ยุติลงไปด้วย

๓. สมัยกรุงธนบุรี

สมัยกรุงธนบุรีนับตั้งแต่ พ.ศ. ๒๓๑๐ ถึง พ.ศ. ๒๓๒๕ เป็นสมัยที่ก่อสร้างประเทศตลอดเวลา ๑๕ ปี หบคิดสิ้นไปด้วยการรวบรวมอาณาจักรทั้งประเทศขึ้นใหม่ ถึงอย่างไรก็ตาม การค้าขายก็ยังงดดำเนินการควบคู่ไปกับการสร้างประเทศชาติที่ติดต่อกับค้าขายตลอดสมัยธนบุรีคือ จีน

สมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรีโปรดให้พระราชนัดดาออกไป เจริญสัมพันธไมตรีกับพระเจ้ากรุงก่าฉิง เมืองปักกิ่ง ในพ.ศ. ๒๓๒๔ เป็นธรรมเนียมที่คองแ่งพระราชสาส์นไปกรุงปักกิ่ง ๓ ปีครั้ง^๑ และปรากฏชื่อ พระคลังสินค้าน่าเป็นผู้จัดแต่งสำเภาออกไปเมืองจีน "พระคลังสินค้าน่าได้จัดแจงนายสำเภา ลำตา ตนหน ไก่ก่ง กรมการ กนงาน สำเภาทูทรงลำหนึ่ง"^๒

ปรากฏหลักฐานว่า การค้าสำเภาของไทยในสมัยธนบุรีกับจีนเป็นไปอย่างแน่นแฟ้นจะเห็นได้จากจดหมายเหตุน่า...

ข้อหนึ่งกรุงไทยจะสร้างพระนครขึ้นใหม่ ไกรวณดิวงคนค่าทำเนียม จังกอบปากสำเภากรุงจีน ๓ กราว ๆ ละ ๓ ลำ ถ้าสมเด็จพระเจ้ากรุงจีนให้พระนครศรีอยุธยาจะแต่งสำเภาบันทุกข้าวสาร ผาง สิ่งของออกไปจำหน่าย แลก วิค สีดา สิ่งของไม้คองห้าม ณ เมือง

^๑หอสมุดแห่งชาติ เลขที่ ๔/๔ จดหมายเหตุกรุงธนบุรี จ.ศ. ๑๑๘๓

^๒ค.

๗ เมืองกวางตุ้ง ลำหนึ่ง เลียงโผ ลำหนึ่ง เหว่ย คำนึง เข้ามาสร้างพระนครเมือง
ฉะลวหนึ่ง...

...จนตกหม้อ^๑ เว้าเมืองกวางตุ้ง ไก่มีเงี้ยวมาถึงเว้าพระยาพระคลังว่า พระเจ้า
กรุงจีน พระราชทานยกกำลังกองปากสำเภา และไม่ให้เรียกเอาค่าทำเนียบแก่สำเภา
ไทย...^๒

ในขณะที่เกี่ยวกับพวกพ่อค้าจีนก็เข้ามาค้าขายทางหัวเมืองชายฝั่งตะวันออก เช่น ที่
เมืองตราก และจันทบุรี^๓ การค้าขายของไทยสมัยนี้นับว่าทำได้สะดวก เนื่องจากกรุงธนบุรี
ตั้งอยู่ในทำเลที่เหมาะสมทั้งทางค่านยุทธศาสตร์และการค้า โดยเฉพาะการติดต่อกับประเทศจีน
ทั้งนี้ เพราะกรุงธนบุรีอยู่ห่างจากปากแม่น้ำเจ้าพระยาเพียง ๒๐ กิโลเมตร^๔ ทำให้การเดินทาง
ทางไปมาค้าขายสะดวกขึ้นกว่าเดิม

นอกจากการค้ากับจีนแล้ว ในสมัยนี้ยังงค้าขายกับพวกแขก เมืองศรีลังกา และแขก
เมืองยักกรร่า แขกเหล่านี้ได้นำสินค้าเข้ามาถวาย ๒๖๐๐ กระบอ^๕ และได้คิดต่อค้าขาย
กับพ่อค้าชาวอังกฤษ ดังปรากฏในพระราชพงศาวดาร ฉบับพระราชหัตถเลขา ว่า พ.ศ. ๒๓๑๘
กับตันเหล็ก (กับตันฟรานซิส ไลท์) ชาวอังกฤษ สังกัดบริษัทอินเดียตะวันออก ได้เข้ามาถวาย
ปืน ๔๐๐๐ กระบอ สมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรี ทรงพระราชทานบรรดาศักดิ์ให้เป็น "พระยา
ราชกะปิตัน" นอกจากนี้ยังได้รับสิทธิในการซื้ออัมฤตทางภาคใต้ของไทย และเข้ามาค้าขาย
ในพระนครได้โดยสะดวก

^๑ หอสมุดแห่งชาติ เลขที่ ๑๓ จดหมายเหตุกรุงธนบุรี จ.ศ. ๑๑๘๓

^๒ หอสมุดแห่งชาติ เลขที่ ๓ จดหมายเหตุรัชกาลที่ ๑ จ.ศ. ๑๑๘๔

^๓ ชุนวิจิตรมาตรา ประวัติการค้าไทย หน้า ๓๑๐

^๔ Sarasin Virephol. Sino : Siamese Trade 1652 - 1853, p. 143.

^๕ ชุนวิจิตรมาตรา อ.ศ. หน้า ๓๑๑

ตลอดรัชกาลของสมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรี แขนงจะเกะเจรว้างจากที่กองกรมไม่ได้เลย ประชาชนต้องถูกเกณฑ์ไปสงครามอยู่เกือบตลอดเวลา ไม่มีเวลาจะประกอบอาชีพได้อย่างเต็มที่ แม้พระองค์ก็ยังทรงพยายามแก้ไขภาวะการว่างงานเสรีบุรุษกิจอย่างเต็มที่ถึงกระนั้นสถานการณ์ทางการค้าขายก็ยังไม่เจริญเท่าที่ควร

สถานการณ์การค้าของไทยก่อนสมัยรัตนโกสินทร์ จากที่กล่าวมาจะเห็นว่า การค้าของไทยเริ่มมีมาตั้งแต่อาณาจักรสุโขทัย พระเจ้าแผ่นดินกรุงสุโขทัยได้ส่งเสริมให้มีการค้าอย่างเสรีโดยไม่เก็บภาษีผ่านด่าน ทำให้ชาวต่างประเทศเข้ามาค้าขายในสุโขทัยอย่างคับคั่ง การค้าต่างประเทศในสมัยนี้ส่วนใหญ่จะติดต่อกับชาวจีน และประเทศแถบเอเชีย สินค้าออกสำคัญได้แก่ เครื่องสังคโลก กรันถึงสมัยอยุธยาการค้าในระยะต้น ทำการค้ากับจีน และประเทศในแถบเอเชีย โดยส่งเรือสำเภามาออกไปติดต่อกับค้าขายกับต่างประเทศ ในสมัยอยุธยาตอนกลางได้มีการติดต่อกับชาวพวกพ่อค้าชาวยุโรป ทำให้เกิดระบบการค้าผูกขาดโดยปี พระคลังสินค้าเป็นผู้ควบคุมการผลิตและการจำหน่าย การค้าในสมัยนี้เจริญรุ่งเรืองในรัชกาลสมเด็จพระนารายณ์หลังจากนั้น การค้าในสมัยนี้ก็เริ่มซบเซาตกต่ำลง พวกพ่อค้าต่างชาติโดยเฉพาะพวกพ่อค้าชาวยุโรป เข้ามาติดต่อกับค้าขายน้อยลงเรื่อย ๆ จนกระทั่งกรุงศรีอยุธยาแตกใน พ.ศ. ๒๓๑๐ พวกพ่อค้าต่างชาติก็อพยพออกจากกรุงศรีอยุธยาจนหมด ยังคงมีบางเจ้าพ่อค้าชาวจีนเท่านั้นที่ยังติดต่อกับค้าขายกับไทยตลอดมา

การค้าระหว่างไทยกับพ่อค้าชาวยุโรปโดยทั่วไประยะหนึ่ง ทั้งนี้เนื่องจากสภาพบ้านเมืองของไทยยังอยู่ในภาวะสงคราม และทางยุโรปก็เกิดปัญหายุ่งยากเร้นเกี่ยวกับ แต่จากสภาพภูมิศาสตร์และที่ตั้ง ตลอดจนทรัพยากรธรรมชาติของไทย เป็นที่ต้องการของพ่อค้าชาวต่างชาติจึงเป็นปัจจัยที่จะชักนำพ่อค้าต่างชาติให้เข้ามาค้าขายกับไทยอีกในสมัยรัตนโกสินทร์ ซึ่งจะกล่าวต่อไป

ปัจจัยสำคัญที่มีอิทธิพลต่อสภาพการค้าของไทยระหว่าง พ.ศ. ๒๓๒๕ - ๒๓๕๕

๑. ปัจจัยทางด้านการตั้งและสภาพภูมิศาสตร์

ประเทศไทยตั้งอยู่ระหว่างทางผ่านไปจีนกับอินเดีย โดยเรือสินค้าจะเดินทางผ่านไปมากำชายในแถบนี้จะต้องผ่านอ่าวไทย และก้นอ่าวของไทย การเดินเรือเลียบอ่าวไทยจึงปลอดภัยที่สุด^๑ อ่าวไทยไม่เคยเป็นแหล่งที่เกิดพายุหรือไต้ฝุ่นเห็บฝนในทะเลจีนเลย การที่เรือจะอับปางจึงเกิดขึ้นน้อยมาก น้ำตามชายฝั่งมีความลึกประมาณ ๑๖ - ๒๐ เมตร^๒ ที่ปากอ่าวมีท่าเรือที่เหมาะสมสำหรับเรือพ่อค้า นอกจากนั้นยังสามารถแล่นเรือจากปากอ่าวเข้าไปตามแม่น้ำก็จะสามารถจอดทอดสมอถึงกลางเมืองหลวงที่เดียว^๓ และยังสามารถติดต่อซื้อขายตามเมืองต่าง ๆ ใต้อีกด้วย จอห์น ครอว์ฟอร์ด ได้กล่าวว่า...

กรุงเทพฯ มีเส้นทางคมนาคมและสายการเดินเรือในประเทศเป็นอย่างดี ในอาณาจักรสยามมีแม่น้ำสายสำคัญสองสาย คือ แม่น้ำเจ้าพระยาและแม่น้ำโขง ปากแม่น้ำเจ้าพระยา และลำน้ำที่แยกสาขาออกไปนับเป็นทำเลที่ดีเยี่ยมสำหรับการเดินเรือ มีทางน้ำที่เรือแล่นขึ้นลงได้อย่างสบายถึง ๙๐ ไมล์ แม่น้ำนี้สามารถใช้เป็นเส้นทางคมนาคมขนส่งทางเรือได้เป็นระยะทางยาวถึง ๔๐๐ ไมล์ แม่น้ำนี้ไหลลงมาจากทางตอนเหนือผ่านเนื้อที่อันกว้างใหญ่ไพศาล ที่อุดมสมบูรณ์มีการเพาะปลูกนานาชนิด...^๔

^๑จอห์น ครอว์ฟอร์ด เอกสารของครอว์ฟอร์ด แปลโดย ไพโรจน์ เกษมณิก
หน้า ๕๗

^๒สังฆราชปาลเลกัวซ์ เล่าเรื่องเมืองไทย แปลโดย สันต์ ท. โกมลบุตร หน้า ๖-๗

^๓ดู หน้า ๕

^๔จอห์น ครอว์ฟอร์ด ก.ก. หน้า ๕๕ - ๕๕

แม่น้ำเจ้าพระยาเปรียบเหมือนเส้นชีวิตของประชาชน แม่น้ำสายนี้ไหลจากภาคเหนือ
ลงสู่อ่าวไทย ทำให้พื้นที่บริเวณที่แม่น้ำไหลผ่านอุดมสมบูรณ์เหมาะสำหรับการเพาะปลูกได้ ผู้คน
จึงอาศัยอยู่ตามบริเวณใกล้เคียงลุ่มแม่น้ำมากกว่าที่อื่น ๑ ที่ราบลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยาจึงเป็น
แหล่งผลิตสินค้าที่สำคัญของไทย

นอกจากนั้นแม่น้ำเจ้าพระยาคอนที่ระโหลลงสู่อ่าวไทย ได้แตกแยกสาขาออกไปเป็น
แม่น้ำสายย่อย ๆ อีกหลายสาขา ทำให้เกิดลักษณะเหมาะสมต่อการขุดคลองเชื่อมโยงกัน เพื่อ
ใช้เป็นเส้นทางคมนาคมติดต่อค้าขายทางเรือ ประเทศไทยจึงมีคลองขนาบทั้งในเบื้องหลวง
และเมืองใกล้เคียง การขุดคลองในระยะแรกมีเป้าหมายเพื่อใช้ในการสงคราม แต่ภายหลัง
สงครามแล้ว ปรากฏว่าคลองกลายเป็นเส้นทางเดินเรือไปมาค้าขายที่สำคัญที่สุดของราษฎร
ในสมัยรัชกาลที่ ๒ และรัชกาลที่ ๓ ได้มีการซ่อมแซมขุดลอกคลอง ขยายคลอง^๑ ทั้งนี้เพื่อ
สนับสนุนการคมนาคม และการค้าขายซึ่งนับวันจะขยายตัวมากยิ่งขึ้น ในสมัยต่อมารัฐบาล
พยายามส่งเสริมให้มีการขุดคลองมากขึ้น เพื่อเปิดป่าที่กว้างขวางเปล่าให้เป็นพื้นที่นาไร่สวน
โดยทั่วไปพื้นที่เหล่านี้จะมีความสมบูรณ์มาก แต่ราษฎรไม่สามารถเข้าไปทำการเพาะปลูก
ได้ ดังนั้นเมื่อมีการขุดคลองมากขึ้น ราษฎรก็สามารถใช้เป็นเส้นทางคมนาคมเข้าไปทำการ
เพาะปลูกได้ ทั้งพ่อค้าและราษฎรก็สามารถซื้อขายผลิตผลได้อย่างสะดวก เพราะมีเรือพ่อค้า
เข้าไปรับซื้อถึงแหล่งผลิต^๒ ขณะเดียวกันราษฎรก็ไม่ต้องเสียค่าใช้จ่ายเพิ่มขึ้น ในการที่จะ
ขนผลิตผลของตนไปขายให้พ่อค้าในตลาด

จากสภาพภูมิศาสตร์และที่ตั้งของประเทศไทยได้มีส่วนช่วยอำนวยความสะดวกต่อการค้าขาย
ของไทยมาก ประเทศไทยเป็นศูนย์กลางการค้าระหว่างประเทศต่าง ๆ ในแถบเอเชีย สินค้า

^๑เจ้าพระยาทิพากรวงศ์ พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ ๓

เล่ม ๑ หน้า ๘๔

^๒กิตติ คันไทย คลองกับระบบเศรษฐกิจของไทย หน้า ๑๑๖ - ๑๑๘

สินค้าเกือบทุกชนิดจากยุโรป อินเดีย จีน และอื่น ๆ ได้จึงไหลเข้าสู่ตลาดประเทศไทยตามเส้นทางการค้า ดังนั้นไทยจึงกลายเป็นตลาดธุรกิจการค้าที่สำคัญที่สุดในแถบนี้ จึงทำให้พวกพ่อค้าชาติต่าง ๆ สนใจเข้ามาติดต่อค้าขายกับไทยมากขึ้นเรื่อย ๆ

๒. ปัจจัยก้านนโยบายของรัฐบาลที่มีผลต่อการค้า

ประเทศไทยในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น เป็นสมัยที่เริ่มก่อร่างสร้างตัวเริ่มฟื้นฟูและบูรณะประเทศ ตลอดจนต้องทำสงครามกับพม่าอยู่บ่อย ๆ ระเบียบการปกครองก็เป็นแบบสมบูรณาญาสิทธิราชย์พระมหากษัตริย์มีอำนาจอย่างกว้างขวางในการบริหารประเทศ ฉะนั้นการจ่ายเงินแผ่นดินไม่ว่าจะในทางสาธารณประโยชน์ หรือส่วนพระองค์ ถือว่าเป็นรายจ่ายพระราชทรัพย์ทั้งสิ้น พระมหากษัตริย์จะทรงเป็นผู้กำหนดแนวทางและจำนวนตามพระราชอัธยาศัย ตลอดจนทั้งขอบเขตของเงินรายได้^๑ จากการที่ต้องฟื้นฟูบูรณะประเทศและทำสงครามกับพม่า จึงทำให้รัฐบาลต้องใช้จ่ายเงินเป็นจำนวนมาก เงินรายได้แผ่นดินจากการเก็บภาษีไม่เพียงพอที่จะทำนุบำรุงประเทศ ดังนั้นรัฐบาลจึงได้ดำเนินนโยบายทางการค้าด้วยเหตุผลดังนี้ คือ

ก. รัฐบาลต้องการผลกำไรจากการค้ามาทำนุบำรุงประเทศ จะเห็นได้จากสภาพบ้านเมือง หลังจากกรุงศรีอยุธยาเสียแก่พม่าใน พ.ศ. ๒๓๑๐ เป็นต้นมา ไทยได้พยายามกอบกู้อิสรภาพคืนมาได้ ตั้งแต่สมัยพระเจ้ากรุงธนบุรี จนถึงสมัยรัตนโกสินทร์ พม่าก็ยังคงยกทัพมารบกับไทยอีกถึง ๒๐ ครั้ง^๒ สภาพบ้านเมืองสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก เป็น

^๑Volter F. Vella. The Impact of the West on Government in Thailand. p. 318.

^๒สมเด็จพระยาคำรงราชานุภาพ ไทยรบพม่า หน้า ๑

ระยะในฟูและบูรณะประเทศ และต้องทำสงครามกับเวียง ๓ ครั้ง^๑ รายได้แผ่นดินไม่เพียงพอที่จะบำรุงประเทศ แม้กระทั่งจะขายเบี้ยหวัดขุนนางก็ไม่พอ จะเห็นได้จากพระราชดำรัสของพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกว่า "เงินเก็บมาได้แต่ช่วยสาอากรก็พอใช้บำรุงแผ่นดิน เหลือจึงเอามาแจกเบี้ยหวัดก็ไม่ไถ่พอ ต้องเอาเงินกำไรถมต่งชำระเอาเงินอีกจึงจะพอใช้ขายไปได้ปีหนึ่ง ๆ เงินคงคลังจะสมไว้ก็ยากไย"^๒

นอกจากนั้นยังปรากฏหลักฐานในสมัยรัชกาลที่ ๑ พระราชทานเบี้ยหวัดเงินปี แก่พระบรมวงศานุวงศ์ และข้าราชการตามบรรดาศักดิ์ รวมทั้งสิ้น ๓๔๐,๗๓๔ บาท^๓

สมัยสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย สถานการเงินก็ยังไม่นิ่ง จะเห็นได้จากการลดเบี้ยหวัดขุนนางเกือบทุกปี บางครั้งลดครึ่งหนึ่ง บางครั้งลดสองในสาม บางครั้งขายเป็นสิ่งของ เช่น ข้าวสาร หรือผ้าลาย^๔ แทนเงินตรา รัฐบาลจึงหาวิธีเพิ่มรายได้ โดยการติดต่อค้าขายทั้งภายในและต่างประเทศ ขณะนั้นพระเจ้าลูกเธอกรมหมื่นเจษฎาบดินทร์ ทรงดำรงตำแหน่งผู้ว่าการกรมพระคลัง^๕ ทรงมีหน้าที่จัดส่งเรือสินค้าหลวงไปค้าขายกับต่างประเทศ บัดจะจัดสำเภาส่วนพระองค์ออกไปค้า ณ ประเทศไหนอยู่เสมอ ทรงมีพระปรีชาสามารถในการค้ามากจะเห็นได้จากกำไรที่นำมาใช้ในราชการแผ่นดินสมัยรัชกาลที่ ๒ จนพระชนกทรงเรียกพระนามพระองค์ว่า "เจ้าสัว" ตลอดมา^๖ เมื่อพระองค์ขึ้นครองราชย์

ม.ร.ว. แสงโสม เกษมศรี และ วิมล พงศ์พิพัฒน์ ประวัติศาสตร์ไทย
สมัยรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ ๑ - รัชกาลที่ ๓ หน้า ๓๘

^๒ เจ้าพระยาทิพากรวงศ์ พระราชพงศาวดารรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ ๑ หน้า ๒๕๕

^๓ หอสมุดแห่งชาติ เลขที่ ๑๕ จดหมายเหตุรัชกาลที่ ๑ จ.ก. ๑๑๖๔

^๔ หอสมุดแห่งชาติ เลขที่ ๑๑ จดหมายเหตุรัชกาลที่ ๒ จ.ก. ๑๑๗๖

^๕ พระยาทิพโกษา คำนานกระหรวงต่างประเทศเมื่อแรกตั้ง หน้า ๒๒

^๖ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว พระบรมมหาราชวัง เสด็จประพาส
พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว หน้า ๓๐

พระองค์ไม่เพียงแต่จะทำนุบำรุงประเทศเท่านั้น ยังทรงว่า "ระราทร" ะรามปรัมปรัมกัทรุ
นอกประเทศ เช่น ทำสงครามกับ ลาว และชวบ ยะเกี่ยวกันที่ปรัมปรัมกัทรุในประเทศ
คือ พวกอั้งยี่อีกด้วย

จากการะสงครามนี้ทำให้รัฐบาลต้องใจจ่ายเงินในการป้องกันประเทศ โดยการ
ซื้ออาวุธยุทโธปกรณ์ต่าง ๆ เป็นจำนวนมากถึงกล่าว จึงเป็นเหตุให้ไทยต้องแก้ไขภาวะทาง
เศรษฐกิจ ให้พอเพียงกับการใช้จ่ายด้วยวิธีการดำเนินการทางการค้าขายกับต่างประเทศ

๖. รัฐบาลต้องการเพิ่มรายได้เพื่อนำมาทำนุบำรุงศาสนา พระมหากษัตริย์ไทย
แต่โบราณมา ทรงเป็นอุปถัมภ์ศาสนา โดยการสร้างวัดวาอารามหลวง บูรณะปฏิสังขรณ์วัด
ต่าง ๆ ทุกพระองค์ พระมหากษัตริย์ในสมัยนี้ก็เช่นกัน พระมหากษัตริย์ทรงนำผลกำไรจาก
การค้ากับต่างประเทศมาใช้จ่ายค่านี้นี้มาก จะเห็นได้จากบันทึกของจอห์น กรอว์ฟอร์ดว่า
"เงินและสิ่งของที่ให้พระสงฆ์อย่างสม่ำเสมอในแต่ละปี เป็นรายจ่ายก้อนใหญ่อย่างหนึ่งของ
รัฐ"^๑ โดยเฉพาะพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว เมื่อครั้งทรงดำรงตำแหน่ง
พระเว้าลูกเขมือกรมหมื่นเจษฎาบดินทร์นั้น จอห์น กรอว์ฟอร์ด กล่าวถึงวัดจอมทอง (วัด
ราชโอรส) ของพระองค์ว่า "ข้าพเจ้าเชื่อว่า วัดนี้สร้างขึ้นอย่างสวยงามจากความร่ำรวย
ของเว้าราชย์ ตั้งแต่สมัยท่านควบคุมการค้าต่างประเทศ ซึ่งสยามเพิ่งจะส่งเสริมอย่างจริงจัง"^๒

พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ ๓ ทรงใช้จ่ายเงินในการทำนุบำรุง
ศาสนามากที่สุด ทั้งนี้เพราะพระองค์ทรงมีพระราชศรัทธาในพุทธศาสนาอย่างแรงกล้า ทรง
ปฏิสังขรณ์พระอารามต่าง ๆ มากมายในรัชกาลของพระองค์ ได้ทรงสร้างวัดร่วมกับพระบรม
วงศานุวงศ์ ๕ วัด และทำการปฏิสังขรณ์อีก ๖๐ วัด นับเป็นสมัยที่บูรณะวัดที่ยิ่งใหญ่สมัยหนึ่ง

^๑ John Crawford. The Crawford Papers. p. 136.

^๒ Ibid., p. 131.

สำหรับรายจ่ายในการพระราชกุศลปรากฏตามจดหมายเหตุ นับแต่ครองราชมาถึง
ปี พ.ศ. ๒๓๘๒ รวม ๑๕ ปี จ่ายเงินพระราชทรัพย์ในการกุศลถึง ๖๔,๓๙๓ ทั้ง ๙ คำถึง
๑ สิ่งเพียง ๖๕๒ ไพ^๑ คิดเป็นเงินบาทได้ประมาณ ๕,๑๔๐,๔๖๔ บาทเศษ ซึ่งนับว่าเป็น
เงินจำนวนมีอันน้อยเลย

จะเห็นได้ว่ารัฐบาลได้ใช้จ่ายเงินในการทำนุบำรุงกิจการทางศาสนาอย่างมากมาย
ฉะนั้นรัฐบาลจึงต้องกำเนินนโยบายแก้ไขสภาวะทางเศรษฐกิจ การเงิน เพื่อให้มีรายได้
เพียงพอจ้ะรายจ่าย และการดำเนินการกำกับต่างประเพณีก็เป็นวิธีเพิ่มเงินรายได้ที่สำคัญ
ประการหนึ่ง

ก. รัฐบาลต้องการนำผลผลิตที่เกิดขึ้นจากส่วนออกจำหน่าย ส่วนที่เรียกเก็บในสมัย
รัตนโกสินทร์ตอนต้น ได้แก่ เรว ครั่ง รง กระวาน ยี่ห่วย ไทย ขอนไม้สัก ทองคำ งาช้าง
ขี้ผึ้ง ไหม ผ้าฝ้าย คีบูก น้ำรัก ผ้าขาว เป็นต้น ในจำนวนนี้ เรว ครั่ง และฝาง เป็นสินค้า
ที่ลูกค้าต้องการมาก ขายได้ราคาดี รัฐบาลได้เรียกเก็บส่วนหนึ่งสามนี้มาก โดยเฉพาะ เรว
ซึ่งในบางครั้งต้องเกณฑ์เรียกจาก เลก หรือไพร่ช่วยเพิ่มเติม ดังปรากฏในใบนอกเมือง
กำแพงเพชร

ด้วยมีตราพระราชสีห์โปรดเกล้ากระหม่อมขึ้นไปถึง ข้าพเจ้าแลกรมการว่า
ต้องพระราชประสงค์ผลเรว สำหรับที่จะตอบแทนสินค้าเมืองบอ
จึงโปรดเกล้ากระหม่อมให้ข้าพเจ้าแลกรมการเกณฑ์ ๑๕๐ คน ให้เก็บ
ผลเรวให้ได้ ๓ คน ต่อหาบ เป็นจำนวนเรวหนัก ๕๐ หาบ ลงลงมาทูลเกล้า
กระหม่อมถวายปีละ ๕๐ หาบ...^๒

^๑หอดสมุดแห่งชาติ เลขที่ ๓๑๕ จดหมายเหตุรัชกาลที่ ๓ จ.พ. ๑๒๐๑

^๒หอดสมุดแห่งชาติ เลขที่ ๒๕ จดหมายเหตุรัชกาลที่ ๓ จ.พ. ๑๑๙๙

นอกจากนั้นยังมีสิ่งของอื่น ๆ อีกที่รัฐกำหนดให้เป็นของขวัญ แล่นำมาเป็นสินค้าของหลวง ไค้กักรัง ฝรั่งไทย น้ำตาล จากตราดและจันทบุรี^๑ ถิ่นบุก จากหัวเมืองทางใต้^๒ งาขาว มะขามหวาน ฝรั่งพลาลึก เป็ดจอกอบเขม^๓ ซี่ผึ้ง น้ำรัก ฝ้าย หนูน ป่าน ทองแดง ดินประสิ้ว กระจวาน จากหัวเมืองทางเหนือ^๔ ส่วนเหล่าผู้ถูกเก็บไว้ในพระกัณธสินคำ เมื่อมีปากเกลื่อใจจากราชการแล้ว จึงนำไปขายให้บรรดาพ่อค้าเงาะชา^๕ หรือ บรรดาพ่อค้าสินค้าหลวงไปจำหน่ายยัง เมืองเทศต่อไป

๓. ปัจจัยจากผลิตภัณฑ์การเกษตรและทรัพยากรธรรมชาติ

ประเทศไทยในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น มีความอุดมสมบูรณ์มากที่สุดประเทศหนึ่ง ถึงที่ทานสังฆราชบาลเลกัวซ์ ซึ่งอาศัยอยู่ในประเทศไทยสมัยนั้นนานถึง ๓๐ ปี กล่าวว่า "ข้าพเจ้าไม่ทราบว่าในโลกนี้ยังมีประเทศใดบ้าง ที่มีความอุดมสมบูรณ์ยิ่งกว่าประเทศสยามหรือไม่"^๖ สภาพภูมิศาสตร์ มีส่วนช่วยให้สภาพเศรษฐกิจของประเทศไทยอุดมสมบูรณ์ เป็นดินแดนที่มีการเพาะปลูกได้เป็นอย่างดี เพราะมีแม่น้ำหลายสาย ทำให้พื้นที่ดินอุดมสมบูรณ์ อีกทั้งยังประกอบด้วยแร่ธาตุ และทรัพยากรธรรมชาติอีกมากมาย นิโคจาส แชรแวส ได้กล่าวว่า "ไทยมีทรัพยากรมาก เหมือนแร่ดินบุก เหล็ก และดินประสิ้ว ฝ้าย ไหม และเครื่องหอม ซึ่งมีอยู่เป็นอันมาก อาจทำให้ประเทศมั่งคั่งที่สุด ในชมพูทวีป ถ้าทรัพยากรตกในมือชาติ

^๑ หอสมุดแห่งชาติ เลขที่ ๓๙ จดหมายเหตุรัชกาลที่ ๓ จ.ร. ๑๒๐๙

^๒ หอสมุดแห่งชาติ เลขที่ ๕๐ จดหมายเหตุรัชกาลที่ ๓ จ.ร. ๑๒๐๙

^๓ หอสมุดแห่งชาติ เลขที่ ๒๕๖ จดหมายเหตุรัชกาลที่ ๓ จ.ร. ๑๒๐๙

^๔ หอสมุดแห่งชาติ เลขที่ ๕๙ จดหมายเหตุรัชกาลที่ ๓ จ.ร. ๑๒๐๔

^๕ สังฆราชบาลเลกัวซ์ เล่าเรื่องเมืองไทย แปลโดย พันโท ท.โกมลบุตร

ที่รู้จักว่าให้มันมีคุณค่าขึ้นมา..."^๑ นอกจากนี้ จอห์น ครอว์ฟอร์ด ยังได้กล่าวสนับสนุน
แบบเดียวกันว่า อาณาจักรอันกว้างใหญ่ไพศาลของกรุงสยาม มีพื้นที่อุดมสมบูรณ์ และการ
เพาะปลูกนาข้าว ความเชื่อของข้าพเจ้าคงไม่ผิดที่จะกล่าวว่า ไม่มีประเทศใดในโลก
ที่อุดมสมบูรณ์เช่นนี้ เกษตรกรผู้ขยันหมั่นเพียร และปลุกปั้นนาข้าว ยังอุดมไปด้วยผลิตผลที่จะช่วย
กระตุ้นให้มีการค้าขายเกิดขึ้น และเป็นที่น่าสนใจของชาวต่างประเทศที่เข้าไปทำนัก
ค้าขาย^๒ ดังนั้นผลิตผลที่ได้จากการเกษตรกรรมและทรัพยากรธรรมชาติซึ่งมีอิทธิพลต่อการ
ค้าของไทยสมัยต่อมา

ก. การผลิตข้าว ข้าวเป็นทรัพยากรที่มีค่ามากที่สุดของคนไทย เพราะพลเมือง
ทั่วไปบริโภคข้าวเป็นอาหารหลัก ข้าวผลิตได้จะบริโภคเป็นส่วนใหญ่ จะส่งออกขายเฉพาะ
ที่เหลือจากบริโภคแล้ว แครายไคของประชากรและของประเทศก็ได้จากข้าวถึงร้อยละ ๖๐-
๗๐ ของรายได้ทั้งหมดที่ส่งสินค้าออกขาย ทั้งนี้ประชากรทั่วไปถึงร้อยละ ๘๐ - ๘๐^๓
นอกจากนี้ จอห์น ครอว์ฟอร์ด ได้กล่าวว่า "พืชพื้นบ้านที่ปลูกกันอยู่ทั่วไป ได้แก่ ข้าว อ้อย
พริกไทย และยาสูบ เมืองไทยอุดมสมบูรณ์มาก จึงสามารถผลิตข้าวได้เป็นจำนวนมากโดย
ใช้แรงงานเพียงเล็กน้อย ไม่มีที่ใดจะสามารถปลูกข้าวได้ราคาถูกกว่าที่กรุงสยาม"^๔ ข้าว
จึงเป็นผลิตผลทางเกษตรกรรมที่สำคัญที่สุดของประเทศไทย และเป็นสินค้าที่ทุกประเทศใน
แถบเอเชียต้องการ ข้าวเป็นสินค้าที่มีความสำคัญมาตั้งแต่สมัยอยุธยาแล้ว ดังปรากฏหลักฐาน

นิโคลาส แครว์แอส ประวัติศาสตร์ ธรรมชาติและการเมืองแห่งราชอาณาจักร
สยาม แปลโดย สันต์ พ. โกมลบุตร หน้า ๖๕ - ๑๓๔

^๒จอห์น ครอว์ฟอร์ด เอกสารของครอว์ฟอร์ด แปลโดย ไบโรจน์ เกษมณีกิจ
หน้า ๑๐๐

^๓James C. Ingram. Economic Change in Thailand 1850 - 1970.
p. 37.

^๔จอห์น ครอว์ฟอร์ด ล.ค. หน้า ๑๐๕

ระหว่าง พ.ศ. ๒๑๖๓ - ๒๑๖๔ ฮอลันดาซื้อข้าวจากไทยเป็นจำนวนมากส่งไปยังชาวเพื่อ
บรรเทาความขาดแคลนที่เมืองชวา^๑ จากเอกสารของฮอลันดาได้กล่าวว่า จีนแทนขายฝั
มลายูตลอดจนมะละกาจนถึงชวา อาทิข้าวจากเมืองไทยทั้งนั้น อินแกรมกล่าวว่า ในพ.ศ. ๒๒๖๘
จักรพรรดิจีนทรงมีรับสั่งให้นำข้าวจากไทยจำนวน ๓๐๐,๐๐๐ หาบ ไปเมืองจีน การค้าข้าว
ระหว่างไทยกับจีนก็ดำเนินไปอย่างคึกคัก ในปี พ.ศ. ๒๒๘๘ ไทยส่งข้าวเข้าไปขายเมืองจีน
มากกว่า ๒,๐๐๐ หาบ^๒ สารสิน วีระผล ได้กล่าวไว้เป็นว่า การค้าระหว่างไทยกับจีนเป็น
แบบบรรณาการ รัฐบาลจีนส่งเสริมให้มีการนำข้าวจากไทยไปขายในเมืองจีน ประมาณ
พ.ศ. ๒๒๘๓ ข้าวได้กลายเป็นสินค้าออกสำคัญของไทย มีการส่งข้าวไปยังเมืองกวางตุ้งปี
ละหลายแสนหาบ^๓ ดังนั้นจะเห็นได้ว่า ข้าวเป็นสินค้าที่มีความสำคัญ ไทยจึงเป็นแหล่งผลิต
ข้าวที่ใหญ่ที่สุดในแถบเอเชีย แต่การค้าข้านั้นจะขึ้นอยู่กับสภาวะภายในประเทศ ถ้าเหตุการณ์
บ้านเมืองไม่สงบ และอากาศแห้งในปีใด รัฐบาลก็จะห้ามขายข้าวออกนอกประเทศ ลักษณะการ
ค้าข้าวจะเป็นเช่นนี้มาตั้งแต่สมัยอยุธยาจนถึงสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น ทั้งนี้เพราะข้าวมีความ
สำคัญต่อความมั่นคงของประเทศ

ก่อนปี พ.ศ. ๒๓๘๘ การปลูกข้าวมีกฎหมายสำคัญเพื่อสนองความต้องการภายใน
ประเทศเป็นหลัก แม้ว่าจะได้มีการส่งเป็นสินค้าออกมาตั้งแต่พุทธศตวรรษที่ ๒๒ ก็ตาม ในต้น
พุทธศตวรรษที่ ๒๔ จากภาวะสงครามประกอบกับการเพิ่มขึ้นของจำนวนพลเมือง ในภาคที่ไม่
ได้ปลูกข้าว ทำให้ปริมาณข้าวสำหรับส่งออกจึงมีไม่มากนัก แต่หนังสือบางเล่มกล่าวถึงการ
ส่งข้าวออกว่า มีกฎหมายให้นำข้าวออกนอกประเทศ เว้นเสียแต่ว่าปีนั้นจะมีข้าวมากเกิน
ไม่ ๑๓ จึงจะส่งให้ส่งออกนอกได้
ม.ร.ป.

^๑Paatoon Saiswang. An Economic History of the Chao Phya
Delta 1850 - 1890. p. 11.

^๒James C. Ingram. Economic Change in Thailand 1850 - 1970.
p. 23.

^๓Serasin Virapnol. Tribute and Profit Sino - Siamese
Trade 1652 - 1853. p. 107 - 109.

ไป ๓ ปี จึงจะทำให้หน้าข้าวออกนอกประเทศได้^๑ แต่การซื้อขายข้าวภายในนั้นยังคงดำเนินการค้ากันอย่างปกติ ดังปรากฏในผลงานของอาจารย์ไพฑูรย์ สายสว่าง ว่า "ราคาข้าวเปลือกจะแตกต่างกันไปตามแต่ละท้องถิ่น และตามสภาพดินฟ้าอากาศในแต่ละปี เช่น ในปี พ.ศ. ๒๔๔๑ ราคาข้าวประมาณ ๑๐ บาทต่อเกวียน แต่ในปี พ.ศ. ๒๔๔๓ ราคาข้าวขึ้นเป็น ๒๐ บาท ต่อเกวียน^๒ ความไม่สม่ำเสมอของราคาข้าวเห็นได้ชัดจากประกาศกระทรวงการคลังที่ ๔ ว่า...

แต่ก่อนในหลวงห้ามปลูกข้าวไว้ ไม่ให้เอาข้าวออกไปขายนอกประเทศ
ยอมให้เอาไปแต่พอเป็นเสบียง คนทั้งปวงที่ไปใช้ชานาและห่อค้า
เรือต่างประเทศ ก็มีความสบายด้วยข้าวราคาถูกเกวียนละค่าสี่บ้าง
ห้าบาทบ้าง ค่าสี่ถึงห้า แต่ชาวนาไม่พอใจ เพราะชาวนาได้น้อย
ไปพอกิน ต้องทิ้งนาให้เป็นป่ารก และชาวนาหาหนทางไปหากิน
อย่างอื่น ถึงพอค้าก็ไม่พอใจ ด้วยอยากจะขายข้าวออกนอกประเทศ
ต้องลักลอบไป คนที่ซื้อข้าวเก็บไว้มากหมกไปช้า ข้าวก็บูดเหม็นเสียไป
ใช้ไม่ได้ จึงพากันซื้อไว้แต่น้อย ครันมีฝนแล้งเข้าสัก ๔ วัน ๑๐ วัน
ก็คืนกันซื้อข้าวเพื่อเก็บไว้กิน เมื่อข้าวแพงชาวนาได้ที ก็ราคาข้าว
ให้ขึ้นไปถึงเกวียนละ ๑๐ ค่าสี่ ๑๒ ค่าสี่...^๓

1/2 101

^๑James C. Ingram. Economic Change in Thailand 1850-1970.
p. 24.

^๒Paitoon Saiswang. An Economic History of the Chao Phya
Delta 1850 - 1890. p. 33.

^๓ประชุมกฎหมายประจำศก เล่ม ๕ หน้า ๒๔๓

จากบันทึกของ มาลลอค กล่าวว่า ในปี พ.ศ. ๒๓๕๖ ไทยได้ส่งข้าวออกไปจีน ประมาณ ๒๐๐,๐๐๐ หาบ จำนวนนี้เท่ากับ ๒.๙ % ของสินค้าที่ส่งออกทั้งหมด ข้าวอยู่ในอันดับ ๘ ของสินค้าที่ส่งออก ในลำดับหลังจาก น้ำตาล ฝ้าย ไม้หอม และกัญญา ข้าวที่ส่งออกราคาเกวียนละ ๔ บาท แต่ที่ส่งออกในระดับต่ำ เนื่องจากข้าวเป็นสินค้าที่ถูกควบคุม^๒ ถึงอย่างไรก็ตาม ข้าว ก็ถือว่าเป็นสินค้าออก ซึ่งปรากฏอยู่ในรายการสินค้าของไทย ตั้งแต่ก่อน พ.ศ. ๒๓๕๕ แต่ปริมาณข้าวที่ส่งออกยังเอาแน่นอนไม่ได้ ขึ้นอยู่กับสภาวะธรรมชาติภายในประเทศเท่า ๆ กับความต้องการของตลาดต่างประเทศ

หลังปี พ.ศ. ๒๓๕๕ แล้วการกักขังข้าวสูงขึ้น เริ่มอนุญาตให้ส่งข้าวเป็นสินค้าออกอย่างเสรี ทำให้ข้าวเริ่มมีบทบาททางการค้ามากขึ้น ทำให้ประชาชนพลเมืองสนใจปลูกข้าวกันมากขึ้น ลักษณะการผลิตเพื่อเลี้ยงตนเองตามแบบเก่าจึงเปลี่ยนแปลงไป รัฐบาลเริ่มส่งเสริมและชักจูงให้ราษฎรปลูกข้าวมากขึ้น เพื่อเพิ่มรายได้ของราษฎร และของรัฐบาล เมื่อเปิดประเทศทำการค้าอย่างเสรี ข้าวกลายเป็นสินค้าที่ชาวต่างประเทศต้องการมาก ทำให้ราคาข้าวสูงขึ้น จากเดิมเกวียนละ ๑๒ บาท เป็นเกวียนละ ๔-๒๐ บาท^๓ เนื่องจากความต้องการสินค้าข้าวของโลกมีอัตราสูงขึ้นเช่นนี้ พ่อค้าชาวต่างประเทศจึงมุ่งมาติดต่อซื้อขายสินค้ากับไทย ปรากฏว่า มีลูกค้าจากตะวันตกเข้ามาตั้งห้างค้าขาย และมีเรือสินค้าปีหนึ่ง ๆ ๓๐๐ - ๔๐๐ ลำ ราษฎรได้กำไรมากมายกับเวลานาประเทศ ข้าวเริ่มส่งออกปีหนึ่ง ๆ ๕๐,๐๐๐ เกวียน ทำให้ราษฎรมั่งคั่งขึ้นทุกตำบล^๔ อัตราการขยายตัวของการส่งข้าวออก

^๒D.E. Malloch. Siam : Some General Remarks on Its Productions.

p. 7.

^๓Ibid.

^๔หอสมุดแห่งชาติ เลขที่ ๔๖ จดหมายเหตุรัชกาลที่ ๓ จ.ก. ๑๒๑๙

^๕พระเจ้าทิพากรวงศ์ พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ ๔

นอกประเทศ ซึ่งรุดหน้าไปอย่างรวดเร็ว ถึงแม้จะทำให้รัฐบาลมีรายได้เพิ่มมากขึ้น แต่จะ
 เกี่ยวกันประชาชนส่วนใหญ่ละทิ้งงานหัตถกรรม และอุตสาหกรรมภายในจรัลเวียง หันไปปลูก
 ข้าวกันมากขึ้น เพราะได้ราคาดี และเป็นสินค้าที่สำคัญที่สุดของประเทศเรื่อยมาจนถึงปัจจุบัน

ข. น้ำตาล น้ำตาลเป็นสินค้าออกที่สำคัญอีกอย่างหนึ่งของไทย ซึ่งเป็นที่ต้องการ
 ของพวกพ่อค้าต่างชาติอย่างมาก การปลูกอ้อยเพื่อทำน้ำตาลนั้น มักปลูกกันตามลุ่มแม่น้ำต่าง ๆ
 เช่น แม่น้ำแม่กลอง บริเวณนี้ทำไร่อ้อย ไร่ฝ้าย ไร่ยาสูบ บริเวณลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยา ที่
 ตำบลบางใหญ่ ในคลองบางกอกน้อย จี๊แจ๊วเป็นผู้นำอ้อยเข้ามาปลูกในไทย^๑ จนมีคำเรียก
 กันว่า "อ้อยจีนบางใหญ่ อ้อยไทยบางคู" ประเทศไทยเริ่มสนใจเรื่องผลิตน้ำตาล เพื่อส่ง
 เป็นสินค้าออกใน พ.ศ. ๒๔๕๓ การผลิตน้ำตาลจากอ้อย มีโรงงานทำกันมากที่นครชัยศรี
 นครปฐม ราชบุรี เพชรบุรี บางปลาสร้อย ฯลฯ โดยเฉพาะอย่างยิ่งที่นครชัยศรีมีโรงงานน้ำตาล
 ถึง ๓๐ โรง แต่ละโรงมีคนงาน ๒๐๐ - ๓๐๐ คน^๒ ระยะแรก ๆ ผลิตน้ำตาลได้ปีละ
 ๓๐,๐๐๐ หาบ^๓ ในปี พ.ศ. ๒๔๖๕ ผลิตได้ ๖๐,๐๐๐ หาบ^๔ ในปี พ.ศ. ๒๔๘๘ ผลิตได้
 ประมาณ ๑๑๑,๐๐๐ หาบ พ.ศ. ๒๔๘๒ ผลิตได้ประมาณ ๑๐๘,๐๐๐ หาบ^๕ จะเห็นได้ว่า
 ปริมาณการผลิตน้ำตาลเพิ่มขึ้นเรื่อย ๆ ทั้งนี้เพราะรัชกาลที่ ๓ ทรงส่งเสริมให้มีการค้าต่าง
 ประเทศ เพื่อเพิ่มรายได้ให้ของพระคลัง มาตลอด กล่าวกันว่า สินค้าออกของไทยก่อน
 พ.ศ. ๒๓๘๘ ที่ทำรายได้เป็นอันดับหนึ่ง คือ น้ำตาล สำหรับราคาน้ำตาลที่ส่งออก ประมาณ

^๑G.V. Skinner. Chinese Society in Thailand : An Analytical History. p. 112.

^๒สังฆราชปาลเลกซ์ เล่าเรื่องเมืองไทย แปลโดย สันต์ ท. โคมลบุตร หน้า ๕๕

^๓George Finlayson. The Mission to Siam and Hue. p. 107.

^๔John Crawford. The Crawford Papers. V.2, p. 177.

^๕นิตยา มาพึ่งพงศ์ "การค้ำระหว่างประเทศและระบบเศรษฐกิจภายในประเทศ
 ๒๓๖๓ - ๒๓๘๘" จุลสารโครงการตำรา สังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์ ๓ : ๖๐ - ๗๐
 เมษายน ๒๕๑๘

ประมาณ หาบละ ๘ - ๙ บาท ราคาภายในประเทศประมาณ ๘ บาท ต่อหาบ^๖ ต่อมาเมื่อปริมาณการผลิตและการส่งออกเพิ่มขึ้นอย่างรวดเร็ว รัฐบาลจึงได้ควบคุมการกาน้ำตาล จากการควบคุมการผลิตและการคาน้ำตาล ทำให้ราคาน้ำตาลสูงขึ้นถึง ๔๐ % ในปี พ.ศ. ๒๓๙๔ ดังนั้น จะเห็นได้ว่า น้ำตาลเป็นสินค้าออกที่สำคัญอย่างหนึ่งของประเทศไทยในสมัยนั้น

ค. พริกไทย พริกไทยเป็นสินค้าที่พ่อค้าชาวยุโรปต้องการมาก และทำรายได้ให้กับประเทศอีกชนิดหนึ่ง มีปลูกกันทั่วไปตามลุ่มแม่น้ำต่าง ๆ อิงแกรม กล่าวไว้ว่า พริกไทยเป็นสินค้าที่รู้จักกันดี ทั้งแต่ชาวยุโรปตะวันตกเข้ามาติดต่อกับไทยตั้งแต่พุทธศตวรรษที่ ๒๐ แม้ราคาคงของพืชชนิดนี้จะสูง ถ้าคิดตามน้ำหนักซึ่งเทียบกับผลิตภัณฑ์อื่น พื้นที่ที่ใช้ในการปลูกพริกไทยมีไม่เกิน ๔๐,๐๐๐ ไร่^๗ แต่ที่ถือว่าเป็นลุ่มเป็นสันอยู่บริเวณตะวันออกของประเทศ มีชาวจีนทำไร่อยู่ พริกไทย ยาสุม โขยเฉพาะทำไร่พริกไทย ที่จันทบุรี ผลิตได้มากที่สุดปีละ ๒๐,๐๐๐ หาบ^๘ จากจำนวนพริกไทยที่ผลิตได้ทั้งประเทศ กรอว์ฟอร์ด คาดว่าในช่วงก่อน พ.ศ. ๒๓๖๓ ไทยผลิตพริกไทยได้ปีละประมาณ ๖๐,๐๐๐ บาท เบอร์นี กล่าวว่าประเทศไทยในสมัยรัชกาลที่ ๓ ผลิตพริกไทยได้ปีละประมาณ ๙๐,๐๐๐ หาบ^๙ ซึ่งเพิ่มมากกว่ารัชกาลที่ ๒ เมื่อพ่อค้าต้องการมาก รัฐบาลจึงผูกขาดเป็นสินค้าของหลวง เพื่อควบคุมการค้าและการผลิต ประชาชนจะต้องนำพริกไทยที่ผลิตได้มาขายให้กับพระคลังสินค้า แล้วพระคลังสินค้านี้ก็จะนำไปขายให้กับพ่อค้าต่างชาติ พริกไทยเป็นสินค้าที่พ่อค้าต่างชาติต้องการมาก รัฐบาลจึงสั่งให้เจ้าเมืองซื้อพริกไทยจากต่างจังหวัด ส่งเข้าไปกรุงเทพฯ ดังปรากฏในจดหมายเหตุว่า...

อนิตยา มาพึงพงศ์ "การค้าระหว่างประเทศและระบบเศรษฐกิจภายใน
ประเทศ ๒๓๖๓ - ๒๓๙๔" จุลสารโครงการตำรา สังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์
๓ ๖๐ - ๙๐ เมษายน ๒๕๑๔

^๖James C. Ingram. Economic Change in Thailand 1850 - 1970.
p. 11.

^๗George Finlayson. The Mission to Siam and Hue. p. 257.

^๘Henry Burney. The Burney Papers. V.2, p. 106.

ราษฎรไทย จีน บ้านคอนสัค บ้านกระตะ แขวงเมืองนคร ทหาริกไทย
ได้ปีละ ๕๐ - ๖๐ ทับ นั้น ผลทริกไทยเป็นสินค้าหลวง จะนำไปจำหน่าย
แก่ลูกค้าอื่นหาควรไม่ ให้พระยานกรเอาเงินอากรไปถอนเสียเตาสุรา จัดซื้อ
ผลทริกไทย ซึ่งราษฎรทำไว้ซื้อได้มากนักอย่าได้ บอกจำนวนเงินทริกไทย
แล้ว แดงกรมการคุมเอาเข้าไปส่ง ณ กรุงเทพมหานคร แก่เคียนห้า เคียน
หก ปีมะโรงโทก ให้ทันมรสุมสำเภาโดยเร็ว...^๑

จะเห็นว่าทริกไทยเป็นสินค้าของหลวงที่ทำรายได้ได้แก่ประเทศ และเป็นปัจจัย
อันหนึ่งที่ทำให้พ่อค้าต่างชาติเดินทางเข้ามาซื้อขายในเมืองไทย

ง. การป่าไม้ ป่าไม้มีอยู่ทั่วราชอาณาจักรไทย เพราะที่ที่ส่วนใหญ่เป็นป่าดงดิบ^๒
โดยเฉพาะป่าไม้สักมีมากทางภาคเหนือ ตั้งแต่เชียงใหม่ลงมาบริเวณที่มีป่าไม้สักมาก ได้แก่
เชียงใหม่ ลำปาง ลำพูน น่าน แพร่ เชียงแสน และเชียงราย^๓ ไม้สักนับเป็นสินค้าที่สำคัญ
อย่างหนึ่งของไทย ในระยะแรกที่ยังไม่ได้ติดต่อค้าขายกับชาวยุโรปตะวันตก ไม้สักจะส่งจาก
เหนือคอยเป็นแพไปสู่เมืองหลวง เพื่อนำมาใช้ต่อเรือขนาดใหญ่ การส่งออกขายยังน้อย^๔
ส่วนใหญ่จะซื้อขายกันภายในประเทศ เพื่อนำมาใช้สำหรับปลูกสร้างบ้านเรือน ที่อยู่อาศัย
สร้างวัด ต่อเรือ ดังนั้น สินค้าประเภทไม้สักจึงตกอยู่ในมือเจ้าอาชาวจีน ซึ่งได้ประมูล

^๑หอสมุดแห่งชาติ เลขที่ ๑๐ จดหมายเทศรั้งกาลที่ ๒ จ.ก. ๑๑๘๑

^๒จอห์น กรอว์เฟอร์ด เอกสารของกรอว์เฟอร์ด แปลโดย ไพโรจน์
เกษมณกิจ หน้า ๑๐๑

^๓วรรณสิทธิ์ บุญมี ความสัมพันธ์กับอังกฤษกับประวัติศาสตร์แห่งพระจุลจอมเกล้า
เจ้าอยู่หัว การป่าไม้และการเหมืองแร่ หน้า ๙๒

^๔จอห์น กรอว์เฟอร์ด น.ค.

ถูกขากป่าไม้จากเจ้าเมืองฝ่ายเหนือ” นอกจากนั้น รัฐบาลก็จะเห็นผู้กำเริบการเอง เพื่อ
 บำรุงใจในราชการต่อเรือ และส่งไปขายยังเมืองจีน และเมืองอินเดีย ปรากฏหลักฐานใน
 จดหมายเหตุรัชกาลที่ ๓ ว่า...

โปรดเกล้าให้ เกณฑ์เจ้าเมืองกรมการเมือง ตัดไม้ขนนก ส่งไปกรุงเทพฯ ใน
 เกณฑ์สิบเอ็ด เกณฑ์สิบสอง ของทุกปี ปีละประมาณ ๒๗๕ ต้น จากเมืองพิษณุ
 เือง อนุโลก เมืองนครไทย เมืองนครชุม เมืองศีจิตร เมืองสุวรรณโลก
 เมืองสุโขทัย เมืองกำแพงเพชร เมืองตาก เมืองเถิน เพื่อนำมาไว้ในราชการ
 ต่อเรือ และส่งไปขายยังเมืองเทศ...^๒

ต่อมาหลังจากที่อังกฤษเข้ามาติดต่อกับค้าขายกับไทย ตั้งแต่รัชกาลที่ ๔ เป็นต้นมา
 การค้าไม้สักเริ่มตกอยู่ในมือพวกพ่อค้าชาวอังกฤษ หลังจากที่จอห์น กรอว์ฟอร์ด รายงาน
 ไปว่า “ไม้สักในกรุงสยามราคาถูก และมีปริมาณมากมายเหมาะสำหรับนำไปจำหน่ายให้
 แก่เมืองในอาณานิคมของอังกฤษ”^๓ จากนั้นบริษัทป่าไม้ของอังกฤษก็เริ่มเข้ามาขอเช่า
 ทำป่าไม้และนำออกจำหน่าย ไม้สักเริ่มมีบทบาทเป็นสินค้าออกที่สำคัญอันดับสองของประเทศ
 ในสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ในสมัยนี้เริ่มมีพ่อค้าหลายชาติเข้ามาแย่ง
 ประมูลซื้อไม้สักกันมาก ทำให้ราคาไม้สักขึ้น ไม้สักจึงกลายเป็นสินค้าอีกชนิดหนึ่งที่ทำรายได้
 ได้แก่ประเทศไทยเป็นจำนวนมาก

^๑ James C. Ingram. Economic Change in Thailand -1970.

p. 16.

^๒ หอสมุดแห่งชาติ เลขที่ ๒๓ จดหมายเหตุรัชกาลที่ ๓ จ.ก. ๑๑๔๓

^๓ จอห์น กรอว์ฟอร์ด เอกสารของกรอว์ฟอร์ด แปลโดย ไพโรจน์
 เกษมณกิจ หน้า ๓

นอกจากไม้สักแล้วยังมีผลผลิตที่ได้จากป่าไม้อีก ไก่แก้ว ไม้พยอม ไม้กฤษณา ไม้ฝาง และไม้อีกชนิดหนึ่งที่มีลักษณะสีแดงคล้าย ๆ ไม้มะฮอกกานี ภาคโปรตุเกส เรียกว่า "พาโจ โรธา" หรือ โรสวู้ด ไม้ชนิดนี้ มีคุณสมบัติย้อมผ้าไปในป่าหยาบ ได้มีการส่งออกไปจำหน่ายนอกประเทศเป็นจำนวนมาก ๆ ฝ่ายใหญ่จะส่งไปขายยังเมืองจีน?

ผลิตภัณฑ์จากป่าไม้ที่ีค่าอีกอย่าง คือ ไม้ฝาง (Sapan Wood) ใช้เป็นสีย้อมผ้า ไม้ชนิดนี้ในโลกลูกโลกที่สามารถผลิตไม้ได้ถูก และปริมาณมาก ชนิดนี้ โดยส่งเป็นสินค้าออกเป็นจำนวนมาก และไม้กฤษณา ซึ่งเป็นไม้หอมที่ชาวตะวันตกต้องการมาก ไม้เหล่านี้จึงเป็นสินค้าออกที่สำคัญอย่างหนึ่งของกรุงเทพฯ^๒ สังฆราช ปาดเลกซ์ บรรยายว่า ไม้กฤษณา เป็น ไม้มีหลายจุด ๆ มีกลิ่นหอมระรวย และหอมมากเมื่อเผา ไม้เข้าเครื่องยาไทยเกือบทุกขนาน มีสรรพคุณดีมาก ชาวยุโรปตะวันตกต้องการมาก นำไปขายได้ ราคา ๑ ก.ก.ละ ๒๔ ฟรังก์^๓

นอกจากนั้น ยังปรากฏของป่าอีกอย่าง คือ กระวาน และรง ซึ่งเป็นสินค้าออกที่สำคัญ โดยเฉพาะอย่างยิ่งเมืองจีน ต้องการไม้ทั้ง ๒ ชนิดนี้มาก ปรากฏในจดหมายเหตุ การตั้งถิ่นฐานบรรณาการ ไปยังเมืองจีนจะต้องมีกระวานและ รง ซึ่งคนจีนนำไปผสมทำเป็นยา กระวานนั้น เป็นไม้ชนิดหนึ่ง ลำต้นสูง ประมาณ ๑ เมตร ดอกออกเป็นพุ่มอยู่ปลายกิ่ง แล้ว ออกเป็นสามกลีบ มีกลิ่นหอมฉุน ใช้ทำยา รง ได้จากไม้ชนิดหนึ่ง โดยวิธีบากต้นให้ยางไหล ออกมา แล้วเอากระบอกใบไม้รองไว้ เมื่อน้ำยางเต็มกระบอกแล้วปลอกออก ปล่อยาให้แห้งแข็ง เป็นก้อน แล้วผ่าไม้กระบอกจะได้ รง เป็นแท่ง ไม้ที่ให้น้ำยางชนิดนี้มีมากในป่าสูงเท่านั้น พบมากที่ป่าเมืองจันทบุรี เมืองกาญจนบุรี ฯลฯ

^๑จอห์น ครอว์ฟอร์ด เอกสารของครอว์ฟอร์ด แปลโดย ไพโรจน์ เกษมณกิจ
หน้า ๑๐๑ - ๑๐๒

^๒ก. หน้า ๑๐๒ - ๑๐๓

^๓สังฆราช ปาดเลกซ์ เล่าเรื่องเมืองไทย แปลโดย สันต์ ท. โกมลบุตร หน้า ๖๔

^๔ก. หน้า ๖๔ - ๖๕

จะเห็นได้ว่า การป่าไม้^๑ เป็นปัจจัยอย่างหนึ่งที่มีอิทธิพลต่อการค้าของไทย และเป็นสิ่งหนึ่งที่ดึงดูดใจพวกพ่อค้าชาวต่างประเทศ ให้เข้ามาทำเนืองการค้าและเริ่มการอุตสาหกรรมป่าไม้ ซึ่งจะเป็นการวางในการผลิตเพื่อเป็นสินค้าออกในสมัยต่อมา และเป็นสินค้าที่สำคัญหารายได้ให้กับประเทศอีกอย่างหนึ่ง

จ. แร่ธาตุต่าง ๆ แร่ธาตุในประเทศไทยมีมากมายหลายอย่าง ที่พบในสมัยนี้ ได้แก่ เหล็ก ดีบุก ทองแดง ตะกั่ว และทองคำ แร่เหล็กป่าอยู่ทั่วไป แร่ดีบุกส่วนใหญ่ได้รับการถลุงขั้นแรกที่บ้านริเวณแหล่งแร่ ต่อจากนั้นก็จะถูกขนลงมายังเมืองหลวง ซึ่งมีโรงงานทำเป็นเครื่องกรวด และเครื่องมือเครื่องใช้อื่น ๆ ฉะนั้นสินแร่ประเภทเหล็กจึงเป็นสินค้าส่งออกที่สำคัญ และมีค่าที่สุดอย่างหนึ่งของไทย ราคาเหล็กดิบหนึ่งประมาณ ๔ รูปี^๒ ส่วนแร่ที่มีค่าสำคัญและเป็นสินค้าออกของไทยมาแต่โบราณอีกอย่างก็คือ ดีบุก

ฉ. ดีบุก ประเทศไทยมีการทำเหมืองแร่มาช้านานแล้ว ตั้งแต่สมัยสุโขทัย เป็นต้นมา แร่ที่ทำกันมากที่สุด คือ ดีบุก^๓ เพราะแร่ดีบุกเป็นแร่ที่มีราคามาก และพบมากกว่าแร่อื่น ๆ ส่วนใหญ่อยู่ในภาคใต้ของไทย โดยเฉพาะแถบหัวเมืองฝั่งทะเลตะวันตก ได้แก่ ระนอง ตะกั่วป่า ภูเก็ต พังงา กระบี่ และตรัง โดยมีเมืองภูเก็ต เป็นศูนย์กลางการค้าดีบุกจึงทำให้ราษฎรที่อาศัยอยู่แถบนี้ ประกอบอาชีพด้วยการขุดแร่มาแต่โบราณ จอห์น ครอว์ฟอร์ด ได้กล่าวสนับสนุนว่า "ดีบุกในกรุงสยามอุดมสมบูรณ์ และปีกระจายทั่วไปมากกว่าที่อื่นใดในโลก โดยเฉพาะที่ถูกเกิดเป็นแหล่งผลิตดีบุกมากที่สุดของสยาม"^๔

^๑จอห์น ครอว์ฟอร์ด เอกสารของครอว์ฟอร์ด แปลโดย ไพโรจน์ เกษมณกิจ
หน้า ๑๐๑

^๒James C. Ingram. Economic Change in Thailand 1850 - 1970. p. 17.

^๓สมภพ จันทรประภา "พระพุทธเจ้าหลวงในวงการเหมืองแร่" ข่าวสารโลหกิจ
๑๐ : ๔ - ๒๕ ตุลาคม ๒๕๑๐

^๔จอห์น ครอว์ฟอร์ด น.ก.

ตีบุก เป็นสิ่งดึงดูดให้พ่อค้าต่างชาติเดินทางเข้ามาค้าขายกับไทย โดยเฉพาะอย่างยิ่งทางภาคใต้ของไทย เขาใจว่าคนพื้นเมืองแถบนี้รู้จักชุดแร่มาทำเป็นเครื่องมือเครื่องใช้และแลกเปลี่ยนสินค้ามาแต่โบราณ พบหลักฐานว่า ราวพุทธศตวรรษที่ ๑๒ - ๑๕ มีชาวจีนเดินเข้ามาในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ทำเหมืองตีบุกตามเส้นทางระหว่าง เมืองตะกั่วป่า กับเมืองสุราษฎร์ธานี นอกจากนั้น ยังมีราวจีนที่เดินทางมาค้าขายระหว่างอินเดียนกับจีน อาจใช้เส้นทางบกเดินตัดแหลมมลายู ระหว่างเมืองกัวกับเมืองมกรประเทศมลายู ตามทางผ่านอาจพบแร่ตีบุก จึงชวนำไปใช้ประโยชน์และค้าขาย^๑ ในพุทธศตวรรษที่ ๑๖ มีหลักฐานของจีนบันทึกว่า ตีบุกเป็นสินค้าออกจากกวมสมุทรมาส่งไปขายเมืองจีน^๒

ตีบุก โดนผลิตเพื่อเป็นสินค้าออกของไทยมาตั้งแต่สมัยอยุธยา ภูเก็ตเป็นแหล่งชุมนุมพ่อค้า นักเดินเรือชาวต่างชาติ พวกพ่อค้าเมื่อเดินเรือผ่านมาจะจอดแวะพักเรือที่เกาะภูเก็ตอยู่เสมอ พวกพ่อค้านักเดินเรือชาวยุโรปนิยมซื้อขายแร่ตีบุกของไทย ทั้งนี้เพราะว่าเป็นแร่ที่สะอาดบริสุทธิ์ ตีบุกที่ส่งออกมาจำหน่ายมีลักษณะเป็นโลหะ โลหะตีบุกสมัยนั้นมักจะหลอมเป็นก้อนเล็ก ๆ ไปเป็นแท่งใหญ่เหมือนปัจจุบัน จงจะเป็นเพราะความไม่สะดวกเรื่องขนส่งเป็นสำคัญ ตีบุกเป็นสินค้าที่ทำประโยชน์และให้กำไรงาม ในสมัยสมเด็จพระเจ้าทรงธรรมจึงประกาศให้ตีบุก เป็นสินค้าต้องห้ามรัฐจะเป็นผู้ผูกขาด การขายแต่เพียงผู้เดียว ราษฎรไม่มีสิทธิ์ที่จะซื้อขาย แหล่งซื้อขายตีบุกนอกจากที่พระนครแล้ว ยังมีการซื้อขายกันตามเมืองท่าต่าง ๆ ชายฝั่งทะเลภาคใต้ทั้งสองด้าน เมืองนครศรีธรรมราช เป็นศูนย์กลางการค้าตีบุกทางชายฝั่งทะเลตะวันออก เมืองภูเก็ต เป็นศูนย์กลางการค้าตีบุกทางชายฝั่งทะเลตะวันตก เขาใจว่า

^๑ "การทำเหมืองแร่ในประเทศไทย" จดหมายเหตุสภาเผยแผ่พาณิชย์

๒๑: ๔๐ - ๕๐ กรกฎาคม ๒๕๐๕

^๒ Yip Yat Hoong. The Development of the Tin Mining Industry of Malaya. p. 147.

เข้าใจว่าตามเมืองท่าเหล่านี้จะมีพระคลังสินค้าอยู่ที่เจ้าเป้งเป็นผู้ควบคุม รับซื้อสินค้าจากราษฎรมาขายต่อให้พ่อค้าต่างชาติ โดยเอาสินค้าแลกกับผ้า อาหาร และอาวุธ เว้น คีบูก ๑ ภารา* แลกเงินได้ ๖ กระบอก หรือ คีบูก ๔ แผ่น แลกผ้าขาวได้ ๓ ห่อ แลกผ้ามะลิลา ๔ ห่อ เงิน ๒ ชั่ง เป็นต้น

ในราวพุทธศตวรรษที่ ๒๑ เมื่อชาวตะวันตกเริ่มมีบทบาทในการค้าแถบนี้ คีบูกจึงเป็นสินค้าที่พ่อค้าตะวันตกต้องการ นับตั้งแต่ พ.ศ. ๒๑๖๑ โปรตุเกส มาตั้งห้างรับซื้อสินค้าที่อยุธยา ปีถัดมา นครศรีธรรมราช และมะริด พ.ศ. ๒๑๖๘ ฮอลันดามาทั้งสถานีการค้าที่เกาะภูเก็ต และนครศรีธรรมราช ได้ทำสัญญากับไทยใน พ.ศ. ๒๒๑๑ ได้รับสิทธิซื้อสินค้าส่งออกนอกประเทศทั้งหมด ฮอลันดาได้รับซื้อจากราษฎรภาละละ ๑๕ คำลั่ง ๒ บาท^๒ ประมาณว่าไทยส่งคิบูกลงไปยังยุโรป โดยผ่านฮอลันดาประมาณปีละ ๒๐๐ ตัน^๓ แต่ในตอนปลายสมัยอยุธยา การทำเหมืองแร่ทองหยุกชะงักไประยะหนึ่ง เนื่องจากสงครามไทยกับพม่า ราษฎรถูกเกณฑ์ไปรบบ้าง พยายามหนีเข้ามาออกวนบ้าง จึงทำให้ราษฎรไม่เป็นวันท่ามาหากิน ราษฎรบางพวกหนีเข้าป่าไป จนเมื่อไทยเลิกรบกับพม่าในช่วงกลางรัชกาลที่ ๒ แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ อุตสาหกรรมเหมืองแร่คิบูกลง จึงฟื้นฟูก่ออีกครั้งหนึ่ง

* ๑ ภารา เท่ากับ ๓๐๐ หรือ ๓๕๐ ชั่ง ซึ่งแตกต่างกันแต่ละท้องถิ่น

ขจร สุขพานิช "เอกสารเมืองกลาง" แถลงงานประวัติศาสตร์เอกสารโบราณคดี ๒ : ๑๒๐ - ๑๓๕ กันยายน ๒๕๑๑

^๒ ประชุมพงศาวดาร เล่ม ๕ หน้า ๑๐๗

^๓ ขุณวิจิตรบาทร ประวัติการค้าไทย หน้า ๒๔๘

จากรายงานของ ฟรานซิส ไลท์ (Francis Light) บอกว่า เกาะภูเก็ตมี ปริมาณการผลิตแร่ดีบุก ระหว่างเดือนกุมภาพันธ์ ถึง เดือนเมษายน ของทุก ๆ ปี ออกขาย ทางประเทศถึง ๔๐๐ ตัน มีมูลค่าถึง ๒๕,๐๐๐ เหรียญ ซึ่งปริมาณดังกล่าวอาจจะมากหรือน้อยกว่านี้ แล้วแต่สถานการณ์ของบ้านเมือง และความต้องการแร่ดีบุกของโลก ในปี พ.ศ. ๒๓๒๕ ประเทศไทยสามารถผลิตแร่ดีบุก เป็นสินค้าออกได้ ๕๐๐๐ ตัน หรือ ๕๐๐ ตัน คิดเป็นเงินประมาณ ๑๑,๒๐๐ เหรียญ^๖ นอกจากนั้นยังปรากฏว่ามีการนำเอาดีบุกไปแลกกับ อาวุธปืน ใน พ.ศ. ๒๓๓๓ มีสัญญาซื้อขายปืนแลกเปลี่ยนกับดีบุกระหว่าง เจ้าเมืองถลางกับ นายฟรานซิส ไลท์ คิดดีบุก ๔๑ ตัน แลกปืนได้ ๔๕๐ กระบอก^๗ ความจำเป็นที่เมืองต่าง ๆ จะต้องป้องกันตัวเองในยามสงคราม และจัดซื้อปืนส่งไปยังกรุงเทพฯ โดยเอาอากรดีบุกซึ่งถือเป็นราชทรัพย์หลวง เป็นสินค้าแลกเปลี่ยน^๘ แร่ดีบุกเป็นสินค้าผูกขาดจะต้องนำมาขายให้ พระคลังสินค้าประจำเมือง จากจดหมายเหตุของเจมส์ โลว์ กล่าวว่า เจ้าเมืองจะซื้อดีบุกจากราษฎรในราคามาราคะ ๓๐ เหรียญ แล้วนำไปขายให้พ่อค้าต่างชาติไคร้ราคาถึง ๙๐ เหรียญ นอกจากนั้น ยังปรากฏในจดหมายเหตุการณ์ที่ ๒ ปีหนึ่งส่งออกไปยังพระยาบเกร และพระยาถลางว่า...

^๖จอห์น กรอว์ฟอร์ด เอกสารของกรอว์ฟอร์ด แปลโดย ไพโรจน์ เกษมณีกิจ หน้า ๑๐๑

^๗P.J. Begbie. The Malayan Peninsula. p. 151.

^๘ขจร สุขตานิช "เอกสารเมืองถลาง" แถลงงานประวัติศาสตร์เอกสารโบราณคดี ๒ : ๑๒๐ - ๑๓๐ กันยายน ๒๕๑๑

^๙พรณี อวนสกุล กิจการเหมืองแร่ดีบุกกับการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจภาคใต้ประเทศไทย พ.ศ. ๒๔๑๑ - ๒๔๙๔ หน้า ๖๖

^๕เจมส์ โลว์ จดหมายเหตุของเจมส์ โลว์ แปลโดย นันทา วรเนติวงศ์ หน้า ๕

ให้พระยานกร แต่งให้หลวงพ่ึง ชุนอักษร เป็นนายกำนัน บันทุกคี่บก และร่างออกไป
จำหน่ายเมืองเทศ ที่เมืองบหมุกนันทาม เมื่อจำหน่ายหมดแล้ว ให้นำเงินกำคี่บกและ
ช้าง เข้าไปส่งยังกรุงเพทฯ และที่ว่าเจ้าเมืองบหมุกนันทาม จะแต่งสำเภามารับซื้อ
คี่บก ณ ปากน้ำเมืองตรัง คี่บกซึ่งจะจำหน่ายนั้นชักสนให้พระยาฉะลางส่งคี่บกมาแต่
นครชุม ให้จัดแจงคี่บกอากรไปส่ง ณ ปากน้ำเมืองตรัง แล่เกื่อนยี่เคื่อนสามานมรสุม
ให้ทันจำหน่าย...”

ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้ทรงเปลี่ยนแปลงวิธีการเก็บภาษี
โดยให้เจ้าภาษีนายอากรรับผูกขาดอากรคี่บก คือ จัดการบำรุงการขุดแร่ และมีว่านาคที่จะ
ซื้อขุดเก็บส่วยคี่บกส่งรัฐบาลกลาง^๒ ดังนั้น แร่คี่บกเริ่มมีบทบาททางเศรษฐกิจการกำมากยิ่ง
ขึ้น กลายเป็นสินค้าออกที่สำคัญอีกอย่างของไทย ทั้งการเก็บภาษีอากรคี่บกก็ไ้มากขึ้นตามไป
ด้วย^๓ แต่การทำเหมืองคี่บก และนายอากร คี่บกดุ๊กขุนชาดลวนมากเป็นชาวจีน มีทั้งเข้ามา
เป็นนายเหมือง และเป็นกรรบกรเหมือง การทำเหมืองแร่จำเป็นต้องใช้แรงงานกรรมกร
มาก ถึงแม้ว่าในระยะนี้จะป็นชาวยุโรปได้เข้ามาเกี่ยวข้องในการทำเหมืองแร่คี่บกก็ตาม แต่
ชาวจีนยังคงเป็นทั้งนายทุนเจ้าของเหมือง และกรรมกรเหมือง ชาวนคนไทยนั้นมึน้อยมากที่จะ
ทำงานเหมือง^๔ วาคว่านานเมืองระนองได้กล่าวว่า นายกอ ชูเจียง ชาวจีนฮกเกี้ยน

^๑หอสมุดแห่งชาติ เลขที่ ๑๒ จดหมายเหตุรัชกาลที่ ๒ จ.ป. ๑๑๗๖

^๒สมภพ จันทรประภา "พระพุทธเจ้าหลวงในวงการเหมืองแร่" ข่าวสารโลหกิจ
๑๐ : ๔ - ๒๕ ตุลาคม ๒๕๑๐

^๓วิชา เกรขรบุตร "ถักรารใหม่ของคี่บก" ข่าวสารโลหกิจ ๑ : ๑ - ๔
มกราคม ๒๕๐๐

^๔James C. Ingram. Economic Change in Thailand 1850 - 1970.
p. 17.

มาจากเป็องเอหมิง เข้ามาเกินเรือค้าขายทางตอนใต้ของไทย พบว่าเมืองระนอง มีคิบูกมากถึงขอประมูลผูกอากรคิบูก เมืองระนอง ในที่สุดได้รับแต่งตั้งเป็นหลวงรัตนเรณูรัตำแหน่งนายอากรคิบูก เมืองระนอง ในสมัยพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว ต่อมาได้ตั้งบริษัทโก่งงานขึ้นที่ปีนัง เพื่อเป็นตัวแทนจำหน่ายคิบูกมาจากเมืองระนอง^๖

ในคอนปลายรัชกาลที่ ๓ ถึงรัชกาลที่ ๔ คิบูกเป็นแร่ที่ตลาดในยุโรปต้องการมาก เนื่องจากการปฏิวัติอุตสาหกรรมทำให้วิทยาการก้าวหน้า ได้มีการค้นพบว่า เอาคิบูกไปฉายรังสีจะได้เหล็กที่ไม่เป็นสนิม ทำให้ตลาดโลกต้องการคิบูกมาก ราคาคิบูกก็สูงขึ้นถึง หาบละ ๓๐ - ๓๕ บาท^๗ ดังนั้นจึงทำให้มีการขุดแร่คิบูกตามหัวเมืองชายทะเล หัวเป็องมะดาบู หัวเมืองปักไต้เพิ่มปริมาณมากขึ้นตามไปด้วย เห็นได้จากจำนวนคิบูกที่ส่งออกจากภูเก็ต พ.ศ. ๒๔๖๗ ประมาณ ๓๕๐ หาบ^๘ แต่ใน พ.ศ. ๒๔๘๗ จำนวนคิบูกที่ส่งออกถึง ๕,๐๐๐ หาบ^๙ ใน พ.ศ. ๒๔๘๘ เมื่อไทยทำสนธิสัญญา บาวริงแล้ว ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจไทยต้องผูกพันกับระบบเศรษฐกิจโลก เปิดโอกาสให้เอกชนมาลงทุนได้อย่างอิสระ ทำให้ชาวอังกฤษเข้ามาทำเหมืองแร่ทางภาคใต้ คิบูกเป็นแร่ราคาถูกที่สุดในโลกกับความต้องการภายในประเทศเพิ่มสูงขึ้น คิบูกจึงเป็นสินค้าออกที่สำคัญนอกเหนือจาก ข้าว และไม้สัก เริ่มได้จาก พ.ศ. ๒๔๐๓ ผลิตคิบูกได้ถึง ๑๒๐๐ ตัน^{๑๐} นอกจากจะทำให้มีการขยาย

^๖ สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ ประชุมพงศาวดาร
ภาคที่ ๕๐ หน้า ๑๕ - ๑๖

^๗ John Bowring. The Kingdom and People of Siam. V.1, p. 254.

^๘ เจมส์โลว์ จดหมายเหตุของเจมส์โลว์ แปลโดย พันโท วรเนติวงศ์
หน้า ๓๖

^๙ John Bowring. op. cit., p. 253.

^{๑๐} Suthy Prasartset. The Tin Industry As a Non - Peasant
Export Production of Thailand. p. 13.

การผลิตอย่างกว้างขวางแล้ว นโยบายเศรษฐกิจเสรีนิยม ยังชักนำปัจจัยการผลิตจาก
ภายนอกประเทศเข้าสู่กิจการเหมืองแร่ไทย ยังผลให้มูลค่าถูกครอบครองโดยชาวต่างชาติ
ถึงอย่างไรก็ตามคิบูก็เป็นผู้ผลิตที่สำคัญที่มูลค่าต่างประเทศสูงมาก ซึ่งเป็นปัจจัยหนึ่ง
ที่มีอิทธิพลต่อการค้าของไทยระหว่าง พ.ศ. ๒๓๒๕ - ๒๓๔๘

ปัจจัยต่าง ๆ ที่มีอิทธิพลต่อสภาพการค้าของไทยระหว่าง พ.ศ. ๒๓๒๕ - ๒๓๔๘
ทั้งกล่าวมานี้ จะเห็นได้ว่า สภาพที่ตั้งและภูมิศาสตร์มีผลต่อการค้าขายของไทยอย่างมาก
ประเทศไทยเป็นศูนย์กลางการค้าระหว่างประเทศต่าง ๆ ในแถบเอเชีย สินค้าเกือบทุกชนิด
จากยุโรป จีน เกาหลี ญี่ปุ่น และอื่น ๆ ได้เข้ามาสู่ตลาดประเทศไทยตามเส้นทางค้าขายจึง
กลายเป็นตลาดธุรกิจการค้าที่มีความสำคัญพอสมควรในแถบนี้ อีกทั้งรัฐบาลยังได้มีนโยบาย
ส่งเสริมการค้ากับต่างประเทศ เพื่อนำผลกำไรจากการค้า และการภาษีเข้ามาหนุนบำรุง
ประเทศ บำรุงศาสนา และเพื่อสร้างความมั่นคงในการบริหารประเทศ นอกจากนั้น ประเทศ
ไทยยังเป็นที่อุดมสมบูรณ์ ประกอบด้วยผลิตผลทางการเกษตร และทรัพยากรธรรมชาติ
อันได้แก่ ข้าว น้ำตาล พริกไทย ไม้ และคิบู ฯลฯ สิ่งเหล่านี้เป็นสินค้าที่สำคัญของไทย
และ เป็นสิ่งที่ดึงดูดใจพ่อค้าชาวต่างประเทศ ฉะนั้นจากสภาพที่ตั้งอันเหมาะสมและความ
อุดมสมบูรณ์ของทรัพยากร ซึ่งเป็นที่ต้องการของพ่อค้าชาวต่างประเทศ จึงทำให้พวก
พ่อค้าจากนานาประเทศเดินทางเข้ามาติดต่อค้าขายกับประเทศไทย จะเห็นได้จากสภาพ
การค้าของไทยและความสัมพันธ์ทางการค้ากับต่างประเทศ ระหว่าง พ.ศ. ๒๓๒๕ - ๒๓๔๘
นี้จะกล่าวในบทต่อไป

สภาพการค้าของไทยระหว่าง พ.ศ. ๒๓๒๕ - ๒๓๔๘

๑. ลักษณะการค้าภายในโดยทั่วไป

ลักษณะการค้าของไทยระหว่าง พ.ศ. ๒๓๒๕ - ๒๓๔๘ จัดได้ว่าอยู่ในขอบเขตจำกัด เพราะเศรษฐกิจส่วนใหญ่เป็นแบบเลี้ยงตัวเอง บรรดาพืชผลต่าง ๆ ที่ผลิตได้ส่วนมากจะจำหน่ายในครัวเรือน สิ่งที่เหลือกินเหลือใช้มาก ๆ ผู้ผลิตจึงจะนำมาขายในตลาดท้องถิ่นนั้น ๆ^๑ ประชาชนจะซื้อหรือจะขายก็นำสินค้าไปที่ตลาด รัฐบาลมีกฎหมายให้สิทธิและความปลอดภัยในการซื้อขายทุกอย่าง

กฎหมายควบคุมการซื้อขายสินค้า ในตลาด นอกตลาด จะให้สิทธิและความปลอดภัยในการซื้อขาย ถึงแม้ผู้ซื้อจะถูกกล่าวหาว่ารับซื้อของโจร แต่ยอมคืนสิ่งของให้กับเจ้าของเดิม ผู้ซื้อที่พ้นผิดทรัพย์สินที่ซื้อนั้นเสียเปล่า ดังปรากฏในพระราชบัญญัติลักฉะโจรว่า...

มาตราหนึ่ง มิรู้วโจรลักทรัพย์สิ่งของมาขาย เป็นเห็นว่า แพรพรรณ รูปพรรณ แก้วแหวนเงินทอง รูปพรรณทองขาว ทองเหลือง ทองแดง ตะกั่ว ส่วริก และช้าง ม้า โค กระบือ เกวียนสิ่งใด ๆ มาขายในตลาด รลมารค สดลมารค เจ้าตลาดและเพื่อนตลาดรู้เห็นก็ดี ซื้อขายกันนอกตลาด มีนายบ้านนายอำเภอ ร้อยแขวง รู้เห็นเป็นค่านับก็ดี ใหญ่ซื้อรู้จำผู้ขายไว้ ถ้าสืบไปเจ้าของมาพบสิ่งของซึ่งซื้อมาไว้ก็ดี ใหญ่รื้อนำหาตัวผู้ขาย ใหญ่ผู้ขายมากก็ดี เจ้าของจับโจรได้

๑ม.ล. เกษ สนิทวงศ์ "พระราชกรณียกิจรัชกาลที่ ๑ ซึ่งบังเกิดผลทางเศรษฐกิจของประเทศ" เนื่องในวันเฉลิมพระชนมายุครบ ๓ รอบ ๑๒ สิงหาคม ๒๕๑๑
หน้า ๑๒๘

โจรนำเอาทรัพย์สินที่ขโมยไว้ก็ดี ท่านว่าทรัพย์สินที่ขโมยไว้นั้นเสียเปล่า ให้เรียกส่งแก่เจ้าของ จะเอาผู้ซื้อเป็นสมโจรไปได้...^๑

นอกจากนี้สินค้าที่จะซื้อขายในท้องตลาด รัฐบาลก็ได้ออกกฎหมายห้ามไม่ให้ลูกค้าในตลาดซื้อขายสินค้าแพงเกินราคาที่กำหนดในท้องตลาด ถ้าผู้ใดซื้อถูกขายแพงเกินควร ถือว่าละเมิดพระราชอาญาหลวง ดังปรากฏในกฎหมายลักษณะอาญาหลวงระบุไว้ว่า...

มาตราหนึ่งพระเจ้าอยู่หัวทรงบัญญัติให้ซื้อขายสิ่งของตามถนนตลาด และผู้ซื้อขายทำเกินพระราชบัญญัติไว้ มิได้ซื้อขายตามถนนตลาด มักซื้อขายแพงนอกพระราชบัญญัติ ท่านว่าละเมิดพระราชอาญาให้จำไว้ชื่อไว้ ๓ วัน แล้วเอาไปประจานรอบตลาด ให้ทวนควย ไม้หวาย ๒๕ ที คยาให้เอาเปียงอย่างกัน กากำนั้นตลาดมิได้กำขับว่ากล่าว และให้ลูกค้าตลาด ซื้อถูกขายแพงกว่าถนนตลาดก็ให้ลงโทษจำไว้ชื่อไว้สามวัน แล้วทวนควยหวาย ๑๔ ที...^๒

✓ ลักษณะการค้าภายในโดยทั่วไป แหล่งที่เป็นศูนย์กลางการค้าของไทย อยู่ตามริมฝั่งแม่น้ำ ลำคลอง จึงมีเรือแพสัญจรไปมาอยู่มากมาย สินค้าจากต่างจังหวัดจะจำเลียงลงมายังเมืองหลวง และแจกจ่ายออกไปยังแหล่งตลาดที่ประชากรอาศัยอยู่หนาแน่น โดยทางแม่น้ำลำคลอง การสัญจรไปมากำขายของเรือแพ นับว่าเป็นเส้นทางคมนาคมติดต่อค้าขายที่สำคัญมาก^๓ สังฆราช ปาลเจกัวซ์ ได้เล่าถึงการค้าขายของแบบกำขายกันอยู่ในแม่น้ำว่า...

^๑ประมวลกฎหมายรัชกาลที่ ๑ จ.ก. ๑๑๖๖ หน้า ๓๕๕

^๒กฎหมายตราสามดวง เล่ม ๔ หน้า ๓๖ - ๓๗

^๓ John Crawford. The Crawford Papers. p. 105.

มีแม่กาอยู่ ๒ คน คนหนึ่งชื่อ แจ่ม อีกคนชื่อ จัน แม่กาแจ่มอยู่ตลาดในเมือง
นางจันอยู่ตลาดในแม่น้ำ แต่เช้าตรู่นางแจ่มลงเรือไปตลาดซึ่งกำซางกันอยู่ใน
ลำแม่น้ำ พบนางจันขายกล้วยและนอยหน้า ก็แวะเข้าไปดู นางจันเห็นนางแจ่ม
สนใจจะซื้อกล้วยและนอยหน้าของตน จึงกล่าวคุยกำกอบหวานว่า แม่จะ เชิญ
แม่แวะมาทางนี้แล้วซื้อกล้วยกับนอยหน้าของจันสักหน่อยซีจ๊ะ แม่คะ กล้วยไม้ของ
จันงามน่ากินนะจะคุณนาย...

จากข้อความของสังฆราช ปาลเลกัวซ์ ทำให้เห็นลักษณะการค้าขายภายในส่วนใหญ่
มักจะอยู่ริมแม่น้ำ ลำคลอง / การซื้อขายของไทยในสมัยก่อนเคยมีการใช้เงินมาแล้ว แต่ไม่ค่อย
ได้ใช้อย่างจริงจัง ส่วนใหญ่มักจะใช้วิธีการแลกเปลี่ยนกันโดยตรง (Barter Economy)
เพราะประชาชนไม่นิยมใช้เงิน นอกจากนั้นระบบเงินตรายังใช้เบี้ยเป็นสื่อการค้าขาย ซึ่ง
ลำบากต่อการเก็บ และนำติดตัวไป และระบบเบี้ยที่ใช้ยังไม่เป็นมาตรฐานทั่วไป ดังนั้นประชา
ชนพลเมืองจึงนิยมการแลกเปลี่ยนสินค้ากันมากกว่า เช่น คนจีนนำเอาเตา เกรืองถ้วยชาม
และของใช้เบ็ดเตล็ด จากเมืองจีน ไปแลกข้าว ผ้าย และผลิตผลอย่างอื่นตามบ้านเมืองที่ตน
ผ่านไป

สังฆราช ปาลเลกัวซ์ เล่าเรื่องเมืองไทย แปลโดย สันต์ ท. โกมลบุตร
หน้า ๓๗๕

๒. หน้า ๓๕๕

ในสมัยรัชกาลที่ ๓ การค้าขายภายในประเทศ เริ่มขยายตัว และชาวจีนเข้ามา มีบทบาทในการค้าขาย โดยเป็นพ่อค้าคนกลางนำสินค้าเข้าไปขายในท้องถิ่นที่เข้าถึงได้ หรือท้องถิ่นที่อยู่ห่างไกลก็จะมีการแลกเปลี่ยนสินค้า โดยอาจจะแลกเปลี่ยนเป็นเงิน หรือ ผลิตภัณฑ์อื่น ๆ จากประชาชน บรรดาชาวบ้านโดยเฉพาะผู้หญิงจะนำสินค้าไปฝากขาย แล้วรอรับราคาคืน สินค้าขึ้นเมืองที่หาได้จากการแลกเปลี่ยนจะถูกนำไปกรุงเทพฯ เพื่อขาย หรือส่งออกนอก พวกพ่อค้าชาวจีนได้รับสิทธิผูกขาดสินค้าต่าง ๆ ทำให้พ่อค้าชาวจีนสามารถจะซื้อและนำสินค้าต่าง ๆ ที่เราอาจนึกว่าไปขายที่ใดก็ได้

การค้าขายภายในส่วนใหญ่ตกอยู่ในมือของพ่อค้าชาวจีน จึงเป็นผู้ประมูลผูกขาดสินค้า เริ่มมีมาตั้งแต่รัชกาลที่ ๒ ชั้นปกครองมอบให้เอกชนไปดำเนินการค้า ในรูปของการเก็บภาษีอากรผูกขาดให้รัฐ^๒ การที่รัฐบาลให้พวกพ่อค้าชาวจีนทำการผูกขาดสินค้าแทนนั้น เพราะนอกจากจะทราบจำนวนผลิตภัณฑ์ทั่วถึงแล้ว ยังเป็นการประหยัดเวลาและแรงงานของขุนนางไทยไว้ทำประโยชน์ด้านอื่น นอกจากนั้นรัฐบาลยังได้รับเงินประมูลจากพ่อค้าชาวจีนโดยไม่กองลงทุน การออกไปสำรวจผลิตภัณฑ์เป็นเหตุให้พ่อค้าคนจีนได้โอกาสพิเศษเหนือพ่อค้าต่าง ๆ ชาติอื่น ๆ สามารถเดินทางไปมาค้าขายได้ทั่วราชอาณาจักรไทย^๓ ร้านค้าสินค้ามาขายชนิด แม้กระทั่งการค้าน้ำตาล โรงงานผลิตน้ำตาลในประเทศไทยเป็นของชาวจีนเกือบหมด หรือใบไม้คนจีนเป็นผู้ดำเนินการ^๔ ชาวจีนเข้ามาเป็นพ่อค้าคนกลางโดยไม่มีการผูกขาดไทยมาแข่งขัน ทั้งนี้เพราะ คนไทยไม่ค่อยสนใจเรื่องการค้าขาย บังคับใจเฉพาะการเกษตรกรรมและ

^๒James C. Ingram. Economic Change in Thailand 1850 - 1970.

p. 20.

^๓ประชุมพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ ๓ หน้า ๒๖๑ - ๒๖๒

^๔George William Skinner. Chinese Society in Thailand. p. 102.

^๕วอดเตอร์ เอฟ. เวลดา แผ่นดินพระนั่งเกล้า แปลโดย นิจ ทองโสภิต

รับราชการ ปัจจุบันเหล่านี้ ทำให้การค้าขายภายในตกอยู่ในมือพ่อค้าชาวจีนตลอดมา^๑

พ่อค้าที่ขายเรือเร่ขายของขึ้นลงตามแม่น้ำ ลำคลอง ขายอาหาร และสิ่งของที่ใส่ในชีวิตประจำวัน ส่วนใหญ่เป็นพวกพ่อค้าจีน ขายขึ้นลงแทบทุกหัวโหม่ง พ่อค้าเร่ชาวจีนนี้มีอยู่ทั่วไปทั้งทางบกและทางน้ำ สังฆราชปาลเลกัวซ์ กล่าวถึงสภาพการค้าขายและคนจีนในสมัยนี้ว่า "ชาวจีนทุกคนมีหัวการค้าอยู่ด้วยกันทั้งสิ้น จากเหนือจดใต้ล้วนแต่มีการเคลื่อนไหวไปมา ลำคลอง แม่น้ำเป็นเส้นทางจราจรของเรือเป็นอันมาก ซึ่งนำสินค้ามาด้ายลงในร้านค้า หรือคลังสินค้าในพระนคร ภายในประเทศการค้ามักจะดำเนินไปด้วยการแลกเปลี่ยนสินค้ากันและ คนจีนมีอยู่ทุกหนทุกแห่ง"^๒ ถึงอย่างไรก็ตาม การค้าภายในก็มีคนไทยดำเนินการอยู่บ้าง ส่วนใหญ่มักเป็นผู้หญิง พวกแม่ค้าคนไทยมักจะนิยมขายอาหาร ขนมหวาน พายเรือเร่ขายขึ้นลงตามแม่น้ำ ลำคลอง ควบคู่ไปกับพวกพ่อค้าคนจีน นอกจากนี้ยังมี แม่ค้าประเภทซื้อสินค้าจากร้านใหญ่ ไล่เรือลงไปขายตามบ้านของชาวไร่ ชาวนา เพื่อแลกข้าว จึงเรียกพวกพ่อค้าแม่ค้า เหล่านี้ว่า พ่อค้าแลกข้าว^๓ พ่อค้าแม่ค้าแลกข้าวพวกนี้จะมีกำไรมาก เมื่อค้าขายไปนาน ๆ สะสมทุนได้มาก ๆ จะขยายกิจการเป็นพ่อค้าคนกลาง ซื้อขายข้าวส่งออกนอกประเทศในเวลาต่อมา

มัลลิกา เรื่องระพี บทบาทของชาวจีนในด้านการธุรกิจ สังคมและศิลปกรรม
ของไทยตั้งแต่ ร.๑ - ร.๔ หน้า ๔๔

^๒สังฆราชปาลเลกัวซ์ เล่าเรื่องเมืองไทย แปลโดย สันต์ ท. โกมลบุตร
หน้า ๓๐๕

^๓สุวิทย์ ไพบวรักษ์ วิวัฒนาการเศรษฐกิจชนบทในภาคกลางของประเทศไทย
ระหว่าง พ.ศ. ๒๓๔๔ - ๒๔๓๕ หน้า ๒๑๐

การผลิตพืชผลเพื่อการส่งออกได้เกิดควบคู่ไปกับระบบเศรษฐกิจแบบเดิม ในสมัยรัชกาลที่ ๓ หลังจากที่รัฐบาลได้ทำการติดต่อกับต่างประเทศมากขึ้น การจัดจำหน่ายส่วนใหญ่เป็นหน้าที่ของรัฐบาล รัฐบาลจะผูกขาดการค้าทั้งภายในและต่างประเทศแต่เพียงผู้เดียว กล่าวคือ ราษฎรต้องขายผลิตผลทั้งหมดให้แก่รัฐบาล รัฐบาลจะเป็นผู้ควบคุมปริมาณและราคาสินค้า โดยการจัดตั้งเจ้าภาษีอากร เพื่อทำหน้าที่ผูกขาดสินค้า สินค้าที่มีราคาเป็นที่ต้องการของพ่อค้าต่างชาติ ราษฎรต้องนำไปขายให้กับพระคลังสินค้าเท่านั้น จะขายให้ผู้อื่นไม่ได้ ดังปรากฏในประกาศว่า...

ของมีราคามากก็ขอ นอระมาด งาช้าง เร่ว กระวาน รง และอื่น ๆ เป็นของต้องห้าม ใครใดมาต้องขายแก่พระคลังสินค้าอย่างเดียว ซื้อขายแก่ลูกค้าเองไม่ได้ ในหลวงให้ราคาตามพิกัดหลวง ก็สิ่งของเครื่องใช้ภายในบ้านเมือง ครั้งนั้นยังไม่มีภาษีมากหลายอย่างหลายประการ เพราะเหตุที่พระเจ้าแผ่นดินและเสนาบดีเห็นว่า บ้านเมืองยังไม่สมบูรณ์ ครั้นเรียกภาษีเงินได้ทุกอย่างไปกลัวผู้ไปเอาของมาแลกทำของขึ้นจะกลัวเสียภาษีละเลยการงานเสียให้ตามบุญไป ก็เงินเรียกได้แต่อากรแปดอย่าง เทียบกับแต่ราษฎรซื้อของ ๑๐ แล้วก็คิดราคาให้เป็นราคาหลวงต่ำกว่าราคาที่ราษฎรซื้อขายกัน คิดเห็นว่าของนั้นไม่ต้องเสียภาษี จึงให้ราคาหลวงต่ำกว่าที่ราษฎรซื้อขาย ของที่มีภาษีอากรแล้ว เมื่อในหลวงต้องพระราชประสงค์ก็ไปเรียกเอาที่เจ้าภาษีอากร แล้วหักเงินให้ตามราคารายการราษฎรซื้อขาย...๑

๑ หอสมุดแห่งชาติ เลขที่ ๘๔ จดหมายเหตุนครราชสีมาที่ ๔ จ.ก. ๑๒๒๖

หลังจากที่ไทยได้ทำสัญญากับ จอห์น บาวริง ในพ.ศ. ๒๓๔๔ แล้ว การค้าภายใน
เริ่มตึงคักและเป็นวิสรรมากขึ้น สามารถซื้อขายสินค้าได้ทุกประเภท ซึ่งจะได้เห็นได้จากจดหมาย
พระยาสารสมบัติถึงพระยาวิเศษฤาไชย ผู้สำเร็จราชการเมืองจะเจียงเทร่า "ด้วยคุณหญิงใน
ฯ พณ ฯ สิบหกกลาโหม มอบเงินให้หลวงวารีบริหารรายศ (ชาวจีน) ออกไปซื้อข้าวเปลือกได้
ที่แขวงเมืองจะเจียงเทร่า ๓๐๐ เกี๋ยงเสต และแตงเวือยาว ๒ ลำ บอกไปมันทุก ข้าวเพื่อ
จำหน่าย"^๑ นอกจากนั้นยังปรากฏในประชุมประกาศรัชกาลที่ ๔ ว่า "ราษฎรซื้อขายมะพร้าว
กันในราคาปกติ เมื่อคราวมะพร้าวชุม หรือผลเล็กขายกัน ๑๐๐ ละ ๒ สลึง สลึงเงือกก็มีบ้าง
เมื่อคราวมะพร้าวแพงที่ผลใหญ่ขายกัน ๑๐๐ ละบาทก็มี ๔ สลึงก็มี ให้ราษฎรขายผลมะพร้าว
และทำน้ำมันขายตามชอบใจของตัวเป็นสุขสบาย"^๒

จะเห็นได้ว่าลักษณะการค้าขายภายในของไทยระหว่าง พ.ศ. ๒๓๒๕ - ๒๓๔๔
นั้น พ่อค้าชาวจีนจะเป็นผู้ควบคุมการค้าภายในประเทศทั้งหมด นับแต่เป็นพ่อค้าย่อย พ่อค้าเร่
พ่อค้าคนกลาง พ่อค้าผูกขาดสินค้าส่งออกนอกประเทศ ดังนั้นการค้าภายในจึงตกอยู่ในกำมือ
พ่อค้าชาวจีน และพระคลังสินค้าของหลวงเป็นส่วนใหญ่

๒. ลักษณะการค้าขายกับต่างประเทศโดยทั่วไป

ลักษณะการค้ากับต่างประเทศของไทยในระหว่าง พ.ศ. ๒๓๒๕ - ๒๓๔๔ นั้น
มีลักษณะเช่นเดียวกับสมัยกรุงศรีอยุธยา คือ พระมหากษัตริย์ หรือรัฐบาลปิดกั้นนโยบาย
การค้าแบบผูกขาดโดยระบบพระคลังสินค้า ผู้ที่จะดำเนินการค้ากับต่างประเทศได้ก็มีข้าราชการ
การ ขุนนางเจ้านายชั้นผู้ใหญ่เท่านั้น ผู้นั้นไม่มีสิทธิ์จะทำการค้าขายเช่นนั้นได้ เว้นแต่จะได้

^๑ หอสมุดแห่งชาติ เลขที่ ๑๑๑ จดหมายเหตุรัชกาลที่ ๔ จ.ศ. ๑๒๒๔

^๒ ประชุมประกาศรัชกาลที่ ๔ พ.ศ. ๒๓๔๔ - ๒๔๐๔ หน้า ๖๕๗

รับอนุญาตเป็นพิเศษ โดยเหตุที่การค้าขายกับต่างประเทศถือเป็นรายได้สำคัญอย่างหนึ่งของแผ่นดิน นอกจากนั้นยังทำให้รัฐบาลสามารถควบคุมการค้ากับต่างประเทศได้ใกล้ชิด และเป็นการป้องกันไม่ให้พ่อค้าชาติใดชาติหนึ่งมีอิทธิพลในทางการค้าและการเมือง อันจะเป็นอันตรายต่อเอกราชมั่นคงของประเทศ

การค้าขายกับต่างประเทศในระยะแรกไปค่อยจะกว้างขวางนัก ทั้งนี้เพราะเป็นระยะที่ไทยกำลังมีศึกสงครามกับพม่า ทางยุโรปก็กำลังมีศึกสงครามกับ* ทำให้พ่อค้าชาวยุโรปไม่ค่อยเข้ามาติดต่อกับไทยมากนัก ดังนั้นการค้าจึงทำกันเฉพาะประเทศเพื่อนบ้านในแถบเอเชีย เช่น จีน อินเดีย ชวา มลายู และญวน ครั้นถึงปลายสมัยรัชกาลที่ ๒ จึงมีพวกพ่อค้าชาวยุโรป เข้ามาติดต่อกับไทยมากขึ้น ดังปรากฏในจดหมายเหตุรัชกาลที่ ๔ ว่า "สมัยกรุงเทพอมรัตนโกสินทร์นี้ มีเรือลูกจ้างต่างประเทศเข้ามาค้าขายแต่จีน และญวน แลแขกอินเดียบ้าง แลอาหรับบ้าง แต่ยังไม่ได้อังกฤษ แลชวามลายูบ้าง ที่มีไคขึ้นแก่ไทย ครั้นมาเมื่อแผ่นดินพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย ตั้งแต่ปีที่ ๔ ที่ ๑๐ มีกำปั่นลูกจ้างพวกโปรตุเกส พวกอังกฤษบ้าง เข้ามาค้าขายหลายลำขึ้น"^๑ การค้าที่วัดได้ว่าเป็นสำเนาบันทึกคือ การค้ากับจีน ซึ่งมีประชากรมากความต้องการสินค้าจากประเทศไทยก็มีมากกว่าประเทศอื่น ๆ จะเห็นได้ว่าเรือสินค้าจากไทยที่ออกไปค้าขายต่างประเทศเป็นเรือขนาดใหญ่ ที่ส่งไปขายในกวางตุ้ง ๓ ลำ ขนาด ๑๐,๐๐๐ ถึง ๑๔,๐๐๐ หาบ^๒ นอกจากนี้ ยังมีส่งไปขายในเมืองท่าต่าง ๆ ของจีนอีกหลายเมือง

* ศึกสงครามโปเลียนในยุโรประหว่าง พ.ศ. ๒๓๔๐ - ๒๓๔๘

^๑ หอสมุดแห่งชาติ เลขที่ ๑๑๔ จดหมายเหตุรัชกาลที่ ๔ จ.ศ. ๑๒๑๕

^๒ John Crawford. The Crawford Papers. p. 412.

วูด (Wood) กล่าวว่า การค้าขายกับต่างประเทศของไทยอยู่ในความควบคุมของพระคลัง หรือเสนาบดีคลังและกิจการส่วนใหญ่ดำเนินไปตามความเห็นสมควรของพระคลังทั้งหมด หรือเจ้าหน้าที่ราชการของพระคลัง ทั่วหน้าที่ในพระปมาภิไธยของพระเจ้าแผ่นดิน ดังนั้น พระมหากษัตริย์จึงเป็นผู้ควบคุมทางการค้าทั้งขาเข้าและขาออกที่แท้จริงในประเทศ เนื่องจากรายได้ของพระมหากษัตริย์ก็คือ รายได้ของแผ่นดิน นอกจากจะมีรายได้เป็นจำนวนมาจากการค้าขายแล้ว พระองค์ยังมีรายได้ที่เก็บจากภาษีอากร ซึ่งแม้เมื่อเทียบกับรายได้จากการค้าขายแล้ว จะเป็นจำนวนเพียงเล็กน้อยก็ตาม^๑ จะเห็นได้ว่ารัฐเป็นผู้ควบคุมทางการค้าโดยมีพระมหากษัตริย์เป็นผู้มีอำนาจในการเก็บผลประโยชน์รายได้ต่าง ๆ เพื่อนำมาบริหารประเทศแต่ผู้เดียว พอคาดหมายประเทศที่เข้ามาค้าขายในไทยนั้น ปรากฏตามจดหมายเหตุ เจ้าพระยาสุรียางค์มนตรี ว่าที่พระคลัง ถึง อุปราช เมืองแก้ว ลงวันที่ ๙ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๓๖๓ ว่า "ถ้ามีเรือเข้ามาที่กรุงเทพฯ หรือ เมืองท่าอื่น ๆ และอยากจะซื้อของต้องถาม ให้ซื้อขายได้กับพ่อค้าหลวง แต่สินค้าอื่น ๆ นั้นซื้อขายกับพ่อค้าใด ๆ ก็ได้ แต่ต้องเสียภาษีหลวงส่วนของที่ขายได้"^๒ รัฐบาลจะเป็นผู้ทำการกำตั้นค่าบางชนิดได้แต่เพียงผู้เดียว สินค้าเหล่านั้น คือ ฝาง ฝัก ลูกกระวาน ตะกั่ว รง นอแรด และงาช้าง พริกไทย กฤษณา หรือ ไม้อะกิล่า เป็นสินค้าของห้าม^๓ พินเลตัน ได้กล่าวถึงสินค้าผูกขาดของหลวงว่า ในสมัยรัชกาลที่ ๒ มี น้ำตาล พริกไทย กายาน กฤษณา หรือ ไม้อะกิล่า และสิ่งอื่น ๆ อีก ซึ่งอาจกล่าวได้ว่าสินค้านี้มีราคาทั้งหลายถูกผูกขาด สินค้าเหล่านี้จะต้องนำบาตถวายพระเจ้าแผ่นดินตามราคาที่กำหนดไว้^๔ สำหรับของต้องห้ามที่ชาวต่างประเทศเข้ามาจะถูกบังคับ

^๑ W.A.R. Wood. A History of Siam. p. 163.

^๒ จดหมายเหตุการค้าจากเรือเยอลกอโดเนียบดินสติกวิกรุงลอนดอน แปลโดย
บรรณมณฑล ป.ส. ศาสตราจารย์ หน้า ๓๓

^๓ ก. หน้า ๑๓

^๔ George Finlayson. The Mission to Siam and Hue. p. 247-248.

ให้ชายแก่พระคลังสินค้า ไค่แก่ ปืนและดินปืน สีนกัารนิกอื่น ถ้ารัฐบาลต้องการซื้อก็มีสิทธิซื้อ
ก่อนผู้ใด พวกพ่อค้าต่างชาติที่เข้ามาค้าขายในประเทศไทย จะเอองให้เจ้าหน้าที่ เพ่งงาน
การตรวจคนก่อนออกไป หรือเข้ามา ทั้งนี้เพื่อป้องกันการค้าลอบนำสินค้าของห้ามออกซื้อ
ขายกัน ๖ จอดจนลักลอบผู้คนออกนอกประเทศ ถ้าเจ้าหน้าที่ สามพนักงานมาวากัน ฐเห็น
เป็นใจควยก็จะได้รับโทษสถานหนัก ส่วนพ่อค้าให้ลงโทษตั้งโจร ดังปรากฏในกฎหมายตรา
สามดวงว่า...

มาตราหนึ่ง พระเจ้าอยู่หัวห้ามมิให้ซื้อขายสิ่งของต้องห้ามแก่ผู้มาแต่ต่างเมือง
แลมันขึ้นซื้อขายแลส่งออกไปนอกด่านต่างแดน แลเจ้าพนักงานผู้ ฐเห็น เป็นใจ
ควย มิได้เอาจมว่ากล่าวพิศนุส ท่านให้ลงโทษเจ้าพนักงานแลมัน ผู้ส่งสิ่งของ
ต้องห้ามออกไปซื้อขายนอกด่านต่างแดนนั้นมีโทษ ๒ สถาน * อนึ่งกำนันตลาด
มิได้กำมัตรวจตราว่ากล่าวละเลยเสีย จนลูกตลาดเอาสิ่งของต้องห้ามซื้อขาย
ไปต่างเมืองต่างแดนได้ ท่านให้เอากำนันตลาดลงโทษหนักควยหวาย ๑๕ ที่
จำใส่ชื่อไว้สามวัน แล้วเอาไปประจานรอบตลาด มาตราหนึ่ง แสภพราหมณ
ญวณประเทศ ฝรั่งเศส อังกฤษ จีน จาป วิลันดา ซวา มลายู ทวยซอม พม่า
รามัญ เข้ามาสู่โพธิศมภารกัศิ เข้ามาค้าขายทางบกทางเรือกัศิ ให้ชาวพระ
ทวารคานคอยเจ้าพนักงานตรวจตราคุศิแลร้าย เก็บเกรืองเกศตราไว้
อนำให้เที่ยวเตรีลอบลักซื้อขายกฤษนภา คีมุก ฝาง ถ้าถูกค้าต้องการวังไคให้
บอกกล่าวพนักงาน ถ้าต่างประเทศลูกการะบายราไปทางบกกัศิ เมื่อสำเภา
จะยาตรากัศิ ให้เจ้าพนักงานตรวจตราคุสิ่งของต้องห้ามผู้คน ึงลอมลักขุมวอน

* โทษ ๒ สถาน คือ ให้ทวนควยหวาย ๔๕-๓๐ ที่ หนึ่ง ให้ใส่ตรไว้ หนึ่ง
ให้ถอดเสียจากราชการ หนึ่ง ให้ไหมทวิญญ หนึ่ง ให้ไหมลาหนึ่ง หนึ่ง ให้ภาค
ทัณฑ์ไว้ หนึ่ง

หาไปนั้น ถ้าเจ้าพนักงานละเมิดเสียให้ลูกกำหามิพาเอาผู้คนเข้าแผ่นดินสิ่งของ
ต้องห้ามไปได้ ท่านว่าเจ้าพนักงานชาวคาบเคยทวารละเมิด ให้ลงโทษ ๒ สกาน
ส่วนประเทศถูกทำนั้นให้ลงโทษครึ่งโจร ถ้าด่านพนักงานชาวกำนลอยู่เห็นเป็นใจ
ด้วย ให้ลงโทษถึงตาย...^๑

ในสมัยรัชกาลที่ ๒ เรือสินค้าที่กลับจากการค้าต่างประเทศ ๙๐ ลำ ในจำนวนนี้
เป็นของข้าราชการขุนนางไทย ๒๐ ลำ^๒ แสดงว่าการค้าต่างประเทศของไทยกำลังอยู่
ในระยะเจริญรุ่งเรือง พวกเชื้อพระวงศ์ เจ้านายแต่ละตระกูลตลอดจนขุนนางผู้มีอำนาจ
เกิดการแข่งขันกัน ทำการค้าต่างประเทศจนร่ำรวย ได้ชื่อว่า เภรผู้ค้าสำเภา เช่น
เจ้าพระยาพระคลัง (ทุน)^๓ พระยาโชฎีกกราชเกรษฐี พระยาพระคลัง (ทิศ บุนนาค)^๔
นอกจากนั้น การค้ากับต่างประเทศแต่ละครั้งนารายได้จำนวนมากมาสู่รัฐบาล ดังปรากฏ
ในสมัยรัชกาลที่ ๒ ได้กำไรจากการค้าสำเภาปีละ ๒,๙๕๙,๖๐๐ บาท^๕ นอกจากนั้นยัง
ทำให้เกิดการหมุนเวียนระบบเงินตรา จากมือพ่อค้าไปสู่ราษฎร ผู้ประกอบอาชีพเกษตร-
กรรมของไทย จะเห็นได้จากเบ็ดสินค้าที่รัฐบาลผูกขาดไม่พอว่าหนาย รัฐบาลจะซื้อผลิตผล
นี้จากราษฎร เพิ่มมากขึ้น ดังปรากฏในจดหมายเหตุนครรัชกาลที่ ๒ ว่า...

^๑กฎหมายตราสามดวง เล่ม ๔ หน้า ๓๗ - ๓๘

^๒สมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพ พระราชพงศาวดารรัตนโกสินทร์
รัชกาลที่ ๒ หน้า ๒๔๓

^๓หอสมุดแห่งชาติ เลขที่ ๑๕ จดหมายเหตุนครรัชกาลที่ ๑ จ.ป. ๑๑๗๑

^๔John Dowring. The Kingdom and People of Siam. V. 2,
p. 277.

^๕D.E. Malloch. Siam : Some General Remarks on Its
Productions. p. 65.

ณ มรสุม ปีเถาะเอกศกนี้ ให้ต่อเรือ สำเภาทอง ขึ้นใหม่หลายลำ ต้องการ
 ใญ่กว่ารับจะบรรทุกสำเภานั้นอันมาก และสินค้า ณ กรุงไทย ระมหานคร
 วัชฎาพอสำเภานี้ พระไชยยานอกราชการ กรมหลวงว่า ราชบุรไทยจีน
 บ้านดอนสัก บ้านกระแคะ แขวงเมืองนคร ท้าวพริกไทย ได้ปีละปีก็ว่าหาหมั้น
 ให้ ะยานกรเอาเงินย่อนเบี้ยเตาสุรา จัดซื้อผลไม้ไทยมีงา รามูรท่า เป็น
 กองตามราภาพริกไทย จัดซื้อ ณ เมือง จันทบุรี ราชกะ ของกำกึ่งไว้ให้
 กิ่งเจียง ส่งเข้าไป ณ กรุงเทพมหานคร แต่ในเคื่อนนี้ เกือบหก ปีมะโรง
 โทก ให้หันมรสุมสำเภานี้โดยเร็ว...

จะเห็นได้ว่าบางครั้งจะทำให้ผลผลิตบางอย่างต้องผลิตเพิ่มมากขึ้น เพื่อขายให้
 ข้าราชการ ปึงตอนปลายรัชกาลที่ ๒ การค้าขายเริ่มขยายวงกว้างมากขึ้น เพราะพ่อค้า
 ชาวยุโรปตะวันตกเริ่มเข้ามาติดต่อค้าขายกับไทย มาตลอด กล่าวว่ ในสมัยนี้มีเรือสินค้า
 ทั้งของไทยและพ่อค้าต่างชาติ ผ่านไปมากค้าขาย ประมาณ ๒๔๐ ลำ^๒ ถึงรายละเอียด
 ในตารางที่ ๓

หมอดมุกแห่งชาติ เลขที่ ๑๐ จดหมายเหตุการณ์ ๒ จ.ศ. ๑๔๑๐

^๒ D.E. Malloch. Siam : Some General Remarks on Its
 Productions. p. 65.

เห็นได้จากพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงสนับสนุนการสร้างเรือกำปั่นเพิ่มเติม นับตั้งแต่ พ.ศ. ๒๓๗๔ และใน พ.ศ. ๒๓๙๐ ทรงมีกองเรือพาณิชย์ประกอบด้วยเรือกำปั่นหลวงที่สร้างแบบยุโรป ๑๑ - ๑๓ ลำ^๑ มาตลอด กล่าวว่ ในสมัยนี้มีเรือชาติต่าง ๆ รวมทั้งเรือไทยผ่านไปมาค้าขายในไทยไม่น้อยกว่า ๒๐๐ ลำ^๒ แสดงให้เห็นว่าการค้าต่างประเทศของไทยเจริญขึ้นเรื่อย ๆ ดังรายละเอียดในตารางที่ ๔

✕ ในสมัยรัชกาลที่ ๔ ก่อนเซอร์จอห์น บาวริง (Sir John Bowring) เข้ามาเมืองไทย เมื่อ พ.ศ. ๒๓๙๔ นั้น การเปลี่ยนแปลงจากระบบผูกขาดของหลวงมาเป็นระบบเจ้าภาษีนายอากร ซึ่งดำเนินการโดยข้าราชการขุนนาง และชาวจีนเป็นผู้ผูกขาด^๓ ยังคงดำเนินการอยู่เช่นเดิม แต่ในรัชกาลนี้พระบาทสมเด็จพระวอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงอนุญาตให้ส่งข้าวและไม้สักออกได้โดยเสรี และอนุญาตให้ชาวต่างชาติเข้ามาค้าขาย^๔ แต่การนำเงินเข้ามานั้นจะต้องขายให้กับเจ้าภาษีเงินเท่านั้น จะขายให้ราษฎรทั่วไปไม่ได้ หลังจากที่ไทยได้ทำสัญญาไมตรีค้าขายกับ จอห์น บาวริง แล้ว ได้มีเรือลูกกำต่างประเทศเข้ามาค้าขาย ณ กรุงเทพมหานคร ถึง ๑๐๓ ลำ เรือลูกกำกรุงเทพมหานครตกแต่งออกไปค้าขายต่างประเทศถึง ๓๙ ลำ^๕ การค้าขายเป็นอิสระ รัฐบาลได้ยกเลิกการผูกขาดสินค้าทุกประเภท

วอลเตอร์ เอฟ. เวลล่า แผ่นดินพระนั่งเกล้า แปลโดย นิธิ หงษ์โสภิต
หน้า ๒๖๔

^๑ D.E. Malloch. Siam : Some General Remarks of Its Productions. p. 65.

^๓ James C. Ingram. Economic Change in Thailand Since 1850. p. 27.

^๔ D.E. Malloch. op. cit., p. 26.

^๕ หอสมุดแห่งชาติ เลขที่ ๙๐ จดหมายเหตุรัชกาลที่ ๔ จ.ศ. ๑๒๑๔

^๖ ประชุมประกาศรัชกาลที่ ๔ พ.ศ. ๒๓๙๔ - ๒๔๐๔ หน้า ๑๗๔

ประชาชนมีสิทธิซื้อขายสินค้ากันได้ตามสบาย ที่กรุงเทพฯ ทุกวันนี้ลูกค้าพาณิชย์เข้ามาค้าขาย
เจริญมากขึ้นกว่าแต่ก่อนหลายสิบเท่า^๑ นอกจากนั้นยังมีนายห้างอังกฤษ ฝรั่งเศส อเมริกัน
เข้ามาตั้งห้างค้าขายอยู่ ณ กรุงเทพมหานคร^๒ พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว จึง
ทรงพระกรุณาฯ จักค้าพาณิชย์ ทั้งปวง และออกประกาศลูกค้าพาณิชย์ทั้งปวง ซื่อขายสินค้า
และใช้เงินเหรียญต่างประเทศได้ตามใจ^๓ เมื่อได้ทำสัญญากับประเทศใหญ่ที่มีลูกค้ามาก
แล้ว เรือลูกค้าต่างประเทศก็เข้ามามาก ถึงจะบรรทุกสินค้าเข้าบาขายก็ขายไถ่อย่างไม่มาก
นัก แกะเอาเอาเงินตราต่างประเทศเข้ามาซื้อสินค้าในประเทศไทย เพื่อนำออกไปขาย
ต่างประเทศ ซึ่งจะทำให้ประชาชนพลเมืองมีรายไถมั่งถึงสมบูรณ์ขึ้นกว่าแต่ก่อน และจะได้
หาสินค้าต่าง ๆ มาขายให้กับพ่อค้าชาวยุโรปตะวันตก ซึ่งเข้ามาค้าขายมากกว่าแต่ก่อนโดย
เอาเงินมาซื้อสินค้าในกรุงเทพมหานคร ประชาชนจะได้ใช้เงินต่างประเทศอยู่ไม่ได้ขาด^๔
จะเห็นได้ว่าหลังจากไทยได้ทำสัญญากับบาวริงแล้ว การค้ากับต่างประเทศของไทยได้เปิด
กว้างขึ้น และอนุญาตให้ประชาชนดำเนินการค้าขายได้โดยเสรีนิยม เท่ากับเป็นยุคเริ่มต้นใน
การปรับตัวเข้าสู่ยุคใหม่ของไทยอีกก้าวหนึ่ง

ประชุมกฎหมายประจำศก เล่ม ๕ หน้า ๒๓๐

๒.ก. หน้า ๒๓๐

๓.ก. หน้า ๒๓๒

๔.ก. หน้า ๒๔๘

ผลิตน้ำตาลลดลงด้วย เพราะปริมาณของผู้ส่งออกน้อยลงไป เห็นได้ว่าปริมาณน้ำตาลที่เคยส่งออกปีละ ๒๕๐,๐๐๐ หาบ ลดลงเหลือเพียง ๘๐,๐๐๐ หาบ^๑

พริกไทย เป็นสินค้าออกที่สำคัญของไทยอีกอย่างหนึ่ง จอห์น กรอว์ฟอร์ด กล่าวว่า ประเทศไทยในสมัยรัชกาลที่ ๒ ผลิตพริกไทยส่งออกได้ปีละประมาณ ๖๐,๐๐๐ หาบ^๒ ในสมัยรัชกาลที่ ๓ ผลิตพริกไทยส่งออกปีละประมาณ ๗๐,๐๐๐ หาบ^๓ เมื่อเพิกถอนการผูกขาดจึงประกาศเป็นสินค้าของหลวง เพื่อควบคุมการค้าและการผลิต ราษฎรต้องนำมายาให้พระคลังสินค้า แล้วพระคลังสินค้าจะนำไปจำหน่ายยังต่างประเทศในปี พ.ศ. ๒๓๗๓ ไทยส่งพริกไทยไปขายเมืองจีนประมาณ ๖๕,๐๐๐ หาบ^๔

ข้าว เป็นสินค้าออกที่สำคัญมาตั้งแต่สมัยอยุธยาแล้ว กรันมาถึงสมัยรัตนโกสินทร์ในรัชกาลที่ ๑ และรัชกาลที่ ๒ อยู่ในภาวะสงครามและสร้างฐานะความมั่นคง จึงทำให้ปริมาณการส่งออกไม่มากนัก ในสมัยรัชกาลที่ ๓ มาลดออก กล่าวว่า ไทยได้ส่งข้าวออก ๒๐๐,๐๐๐ หาบ ส่วนมากส่งไปประเทศจีนและขายฝั่งมลายู แต่ต้องได้รับอนุญาตจากรัฐบาลเสียก่อน^๕ ในปี พ.ศ. ๒๓๘๓ ไทยส่งข้าวออกนอกประเทศประมาณ ๔ % คิดเป็นหาบประมาณ ๑ - ๑.๕ ล้านหาบ^๖ ถึงอย่างไรก็ตาม ข้าวในช่วงนี้ส่งออกเป็นอันดับ ๕ รอง

วอลเตอร์ เอฟ. เวลล่า แผ่นดินพระนั่งเกล้า แปลโดย นิจ ทองโสภิต
หน้า ๒๖๑

^๑ John Crawford. The Crawford Papers. p. 178.

^๒ Henry Burney. The Burney Papers. V.2, p. 106.

^๓ Sarasin Viraphol. Sino-Siamese Trade 1652-1853. p. 201.

^๔ B.E. Malloch. Siam : Some General Remarks on Its Productions. p. 7.

^๕ James C. Ingram. Economic of Siam in 1850. p. 29.

รองจาก น้ำตาล ผ้าย ไม้หอม และคีนุก^๑ ปริมาณการส่งออกในระยะนี้ยังเอาแน่นอนไม่ได้ ขึ้นอยู่กับสภาวะเศรษฐกิจภายในประเทศเท่า ๆ กับการค้าของตลาดต่างประเทศ ราคาข้าวของไทยใน พ.ศ. ๒๓๙๓ แบ่งตามชนิดของข้าว ดังตารางที่ ๕

ตารางที่ ๕ ราคาข้าวของไทยใน พ.ศ. ๒๓๙๓

ชนิดของข้าว ๒๕ หาบ	ราคาสูงสุด/ตำลึง	ราคาต่ำสุด/ตำลึง
ข้าวชั้นหนึ่ง	๘	๗
ข้าวชั้นสอง	๗	๖.๕
ข้าวชั้นเลว	๕	๔.๕

ที่มา : D.E. Malloch, Siam : Some General Remarks on Its Productions.
p. 43.

หลังปี พ.ศ. ๒๓๙๔ ข้าวได้กลายเป็นสินค้าออกที่สำคัญของประเทศ และโคชขาย
ตัวเพิ่มขึ้นอย่างรวดเร็วจนนำหน้าสินค้าประเภทอื่น ๆ อัตราการขยายตัวของการส่งออก
ออกไปขายยังต่างประเทศเริ่มเขยิบสูงขึ้นไปเรื่อย ๆ ในระยะแรกช่วงเวลา พ.ศ. ๒๓๙๔-
๒๔๐๖ ปริมาณการส่งออกยังงังไม่สูงมากนัก จึงหาสถิติการส่งออกไม่ได้ ทั้งนี้เพราะในช่วง
นี้ น้ำตาลยังเป็นสินค้าออกที่สำคัญอยู่

^๑D.E. Malloch, Siam : Some General Remarks on Its
Productions. p. 7.

ดีบุก ไก่ผัดเพื่อเป็นสินค้าออกของไทยมาตั้งแต่สมัยอยุธยา มาในปี พ.ศ. ๒๓๒๔ ประเทศไทยสามารถผลิตดีบุกเป็นสินค้าออกได้ ๔,๐๐๐ หาบ หรือ ๕๐๐ ตัน^๑ ใน พ.ศ. ๒๓๕๙ ว่านวนดีบุกที่ส่งเป็นสินค้าออกเฉพาะภูเก็ต ๔,๐๐๐ หาบ^๒ ฉะนั้นถ้ารวมดีบุกที่ส่งออกทั้งหมด คาดว่าคงจะไม่ต่ำกว่า ๑๐๐,๐๐๐ หาบ หลังปี พ.ศ. ๒๓๕๔ ดีบุก ที่ไทย ส่งเป็นสินค้าออกประมาณ ๑๖๐,๐๐๐ หาบ^๓

นอกจากนี้สินค้าออกของไทย ยังมีอีกหลายอย่าง ซึ่งปรากฏในบันทึกของสังฆราช ปาลเลกัว ว่า มีหนึ่ง ๆ ประเทศไทยส่งออกถึงต่อไปที่ ตามตารางที่ ๖

^๑จอห์น กรอว์ฟอร์ด เอกสารของกรอว์ฟอร์ด แปลโดย ไพโรจน์ เกษมณีกิจ
หน้า ๑๐๖

^๒John Bowring. The Kingdom and People of Siam. V.1, p. 253.

^๓Suthy Prasartset. The Tin Industry As a Non-Peasant Export Production of Thailand. p. 13.

สินค้าส่งออกในสมัยรัชกาลที่ ๒ นำรายไ้ให้กับประเทศเป็นจำนวนมากประมาณปีละ ๒,๙๕๙,๖-๐ บาท^๑ จากจำนวนสินค้าที่ส่งออกทั้งหมด ปรากฏจากบันทึกของ เฮนรี เบอร์นี ว่า ในตอนปลายสมัยรัชกาลที่ ๒ ประเทศไทยได้ส่งสินค้าออกไปขายที่มีถึง มะละกา และสิงคโปร์ ทำรายไ้ให้กับประเทศประมาณปีละ ๑,๑๒๔,๙๘๕ รูปี^๒ จากสินค้าต่าง ๆ ดังในตารางที่ ๙

ตารางที่ ๙ สินค้าออกที่ส่งไปขาย ปีนัง มะละกา และสิงคโปร์ ช่วง พ.ศ. ๑๓๕๔-๑๓๖๓

สินค้าออก	ค่าเป็นเงินรูปี
น้ำตาล	๓๙๐,๒๔๒
ข้าวสารและข้าวเปลือก	๑๖๖,๑๘๕
ยาสูบ	๑๓๙,๔๙๓
ถั่ว	๙๙,๒๐๘
ไม้ฝาง	๙๒,๖๓๓
เกลือ	๖๔,๖๔๙
กัญชก	๕๙,๕๙๓
อื่น ๆ	๑๙๖,๘๐๔
รวม	๑,๑๒๔,๙๘๕

^๑ที่มา : Henry Burney. The Burney Papers. V.3, p. 187 - 189.

^๑D.E. Malloch. Siam : Some General Remarks on Its Productions. p. 65.

^๒Henry Burney. The Burney Papers. V.3, p. 189.

ในสมัยรัชกาลที่ ๓ หลังจากทำสัญญาไมตรีค้าขายกับอังกฤษและอเมริกาแล้ว
พ่อค้าต่างประเทศเริ่มเข้ามาค้าขายในกรุงเทพฯ เป็นจำนวนมาก และรัฐบาลได้ส่งเสริม
การค้าต่างประเทศมากขึ้น ทำให้สินค้าขาออกของไทยเป็นที่ต้องการอย่างกว้างขวาง
อย่างมาก ปรากฏว่าในปี พ.ศ. ๒๓๒๘ สินค้าขาออกของไทยทำรายได้ให้กับประเทศ
ประมาณ ๓,๒๔๔,๓๒๕ บาท^๑ และใน พ.ศ. ๒๓๔๓ สินค้าออกของไทยทำรายได้เพิ่มขึ้น
ประมาณ ๕,๕๘๘,๖๐๐ บาท^๒ จากสินค้าต่าง ๆ ดังตารางที่ ๔ ซึ่งเรียงตามรายได้ของ
สินค้าแต่ละชนิด

^๑พระยาอนุমানราชชน ตำนานศุภการ หน้า ๖๖

^๒D.E. Malloch. Siam : Some General Remarks on Its
Productions. p. 51.

ตารางที่ ๘ สินค้าออกของไทยใน พ.ศ. ๒๓๘๓

สินค้าออก	บาท	สินค้านำออก	บาท
น้ำตาล	๙๐๘,๐๐๐	น้ำมันหมู, ไขมัน	๑๔๖,๐๐๐
หนังสือตัว, เขาสีขาว	๕๐๓,๐๐๐	กระวาน	๑๒๔,๐๐๐
ฝ้ายดิบ	๔๕๐,๐๐๐	เนื้อแห้ง	๑๒๐,๕๐๐
ไม้ฝาง	๓๕๐,๐๐๐	เปลือกไม้	๑๑๐,๐๐๐
กรัง	๒๕๔,๐๐๐	น้ำมันมะพร้าว	๑๐๐,๐๐๐
กีบ, เครื่องใช้กีบ	๒๕๓,๕๐๐	ใบกฤษณา	๑๐๐,๐๐๐
ปลา	๒๑๓,๕๐๐	ยาสูบ	๑๐๐,๐๐๐
ผ้าฝ้าย	๒๑๑,๕๐๐	พริกไทย	๘๘,๐๐๐
เหล็ก	๑๘๖,๐๐๐	งาช้าง	๘๐,๐๐๐
รังนก	๑๗๒,๘๐๐	รัง	๓๐,๐๐๐
ข้าว	๑๕๐,๐๐๐	อื่น ๆ *	๑,๑๒๗,๐๐๐

รวมรายได้สินค้านำส่งออกทั้งหมด ๕,๕๕๕,๐๐๐ บาท

* หมายถึง สินค้าอื่น ๆ หลายอย่างรวมกัน

ที่มา : D.E. Hailloch. Siam : Some General Remarks on Its Productions. p. 34 - 51.

ข้อสังเกต สินค้าออกของไทย เกือบทั้งหมดเป็นสินค้าออกประเภทที่ทำจากวัตถุดิบ
ขั้นมูลฐาน ซึ่งก่อนนำส่งเรือส่งไปต่างประเทศผ่านกระบวนการแปรรูปน้อยมาก หรือไม่ได้
ผ่านเลยก็ว่าได้ ต่อไปนี้จะเปรียบเทียบสินค้าออกตามที่มีบันทึกเอกสารไว้ในช่วงระยะ
เวลา พ.ศ. ๒๒๒๒ - พ.ศ. ๒๓๔๘ เพื่อให้เห็นเกณฑ์ขึ้นใบตารางที่ ๕

ตารางที่ ๕ เปรียบเทียบสินค้าออกจากญี่ปุ่นที่ ๕ คน ระหว่าง พ.ศ. ๒๒๒๒ - ๒๓๔๘

สินค้าออก ^๑	ไวท์ (๒๒๒๒)	กรอว์ฟอร์ด (๒๓๖๔)	ปาดเลกซ์ (๒๓๔๓)	มาลดอค (๒๓๔๓)	บาวริง ^๒ (๒๓๔๘)
ข้าว	X	X	X	X	X
น้ำตาล	X	X	X	X	X
เกลือ	X	X	X	X	X
พริกไทย		X	X	X	X
ปลาแห้ง		X	X	X	X
น้ำมันมะพร้าว	X	X	X	X	
รังนก		X	X	X	X
หมาก	X	X			X
ยาสูบ			X	X	X
ฝ้าย		X	X	X	X
กรังคิบ		X	X	X	X
คีนุก	X	X	X	X	X
เหล็ก	X	X	X	X	
งาช้าง	X	X	X	X	X
หนังสัตว์	X	X	X	X	X
รง		X	X	X	X

ตารางที่ ๕ (ต่อ)

สินค้าออก ^๑	ไวท์ (๒๒๒๒)	ครอว์ฟอร์ด (๒๓๒๔) ^๑	ปาลเลกซ์ (๒๓๔๓)	มาลลอค (๒๓๔๓)	บาวริง ^๒ (๒๓๔๔)
ไม้ยาง		X	X	X	X
ไม้หอม	X	X	X	X	X
ไม้ฝาง	X	X	X	X	
ไม้สัก	X		X		X

รายการสินค้าตามตารางนี้ เป็นรายการสินค้าออกที่สำคัญของไทย ไม่ครอบคลุม
สินค้าทุกอย่าง ผู้บันทึกทางคนอาจจะระบุชื่อสินค้าแตกต่างกันออกไปจากนี้อีก

^๒สำหรับรายการสินค้าในของบาวริง เป็นรายการสินค้าส่วนหนึ่งที่เอามาจากบัญชี
ท้ายสัญญา

ที่มา : White. Records of the Relations Between Siam and Foreign
Countries in the 17 th Century. V.2, p. 204-206.

Crawford. Journal of an Embassy to Siam. p. 405-415.

สังฆราชปาลเลกซ์ เล่าเรื่องเมืองไทย แปลโดย สันต์ ท. โกมลบุตร

หน้า ๓๐๓-๓๐๔

Malloch. Siam : Some General Remarks on Its Productions.
p. 34-51.

Bowring. The Kingdom and People of Siam. V.2, p. 224-226.

๔. สินค้าขาเข้า /

นีล (Neale) ได้บรรยายถึงสินค้าเข้าของไทยว่า ส่วนมากเป็นผ้าไหม จากจีน ผ้าเช็ดธรรมดาจากอินเดีย และแถบมะละกา^๑ จอห์น ครอว์ฟอร์ด กล่าวว่า สินค้าที่ไทยนำเข้าเป็นประจำมี เครื่องลายคราม ชา ตลอดจนไหมดิบและไหมสำเร็จรูป^๒ สินค้าประเภทเครื่องอุปโภค บริโภคจากจีน และมีทองแท่งเงินแท่งจำนวนหนึ่ง^๓ ผ้าฝ้าย ชนิดต่าง ๆ และฝิ่นดิบ นอกจากนั้นเป็นเครื่องประดับต่าง ๆ^๔ นอกจากนี้ยังปรากฏใน จดหมายเหตุรัชกาลที่ ๒ สั่งให้ใช้เงินอากรรังนก และส่วนที่บุก โดยให้ข้าหลวงไปซื้อ ผ้าลายดอกที่เกาะหมากมาใช้ในราชสำนัก^๕ และมีหนังสือบอกให้ขุนศรีสราชนซื้อเครื่อง แก้ว และผ้าจากเมืองเทศเข้ามาถวาย ทั้งหนังสือบอก

ถวายบอกหนังสือให้ขุนศรีสราชนซื้อเครื่องแก้ว ซึ่งเดิมแสนจีนสี่ เอาเงินอากร รังนกเมืองไท่ จักซื้อส่งเข้าไป ๑๓ สิ่ง กับผ้าขาววราบายในกรม ม้วน ๖ ม้วน พับ ๓๐ พับ และกรวยก ๘ แผ่น นั้น ให้เอาเครื่องแก้วในหลวงไปทูลเกล้าถวาย

^๑ Neale. A Residence in Siam. p. 176.

^๒ John Crawford. Journal of an Embassy to Siam. p. 412.

^๓ John Bowring. The Kingdom and People of Siam. V.1, p. 245.

^๔ นิติยา มาพึงพงศ์ "การค้าระหว่างประเทศและระบบเศรษฐกิจภายใน ประเทศ" จุลสารโครงการตำรา สังกัณศาสตร์และมนุษยศาสตร์ ๒ : ๖๐-๗๐ เมษายน ๒๕๑๔

^๕ หอสมุดแห่งชาติ เลขที่ ๑๐ จดหมายเหตุรัชกาลที่ ๒ จ.ศ. ๑๑๗๖

และรับเอาผ้าขาววาระบ กระจกในกรมไวยุทธแล้ว แต่เครื่องแก้วจึงสองสาม
 สิ่งเป็นราคา ๒๗ ชั่ง ๗ ตำลึง ๒ บาท...^๑
 ให้ซื้อผ้าขาวโมรี ผ้าขาวตุ๊กตา ครั้งละ ๕๒ กู้ ๘ เป็บ และเพิ่มรานเป็นเงิน
 ทั้งหมด ๑๗๖ ชั่ง ๑๓ ตำลึง ๑ บาท ๑ สลึง ๕๕๑ ไพ...^๒

ปรากฏในจดหมายเทศรัชกาลที่ ๓ บัญชีซื้อสิ่งของในกำเจ้า "ซื้อน้ำมันและหุง
 น้ำมันตะเคา น้ำมันงา รวม ๑๓๖๕ ปัก เป็นเงิน ๑ ชั่ง ๒ ตำลึง ๒ บาท หื้อเหล็กดาบ
 ใหญ่และดาบน้อย ๔๔๐ แฉก เป็นเงิน ๑ ชั่ง ๓ ตำลึง ๑ บาท ๕๓ ไพ ซื้อน้ำมันมาเป็น
 เงิน ๖ ตำลึง ๒ สลึง ๖๐ ไพ"^๓ จากนั้นที่ภักของเฮนรี เบอร์นี ได้กล่าวถึง สินค้าเข้า
 ที่เว้นรองท้องห้าม คือ อาวุธปืน พวกนี้คิดว่าเข้ามาจะต้องขายให้กับรัฐบาลเท่านั้น
 ด้รัฐบาลไม่ต้องการต้องนำกลับออกไป ห้ามขายให้ประชาชน^๔ นอกจากนี้ยังมีหลักฐาน
 รายการสินค้าเข้าอีกมากมาย อาทิเช่น ประเภทศาสตราวุธ ไม้เท้า ไม้ใหญ่ ไม้ยาว
 คานปลายปืน ประเภทเครื่องแก้ว ไม้เท้า กระจก แวนตา ประเภทผ้า ไม้เท้า ผ้าแดง
 ผ้าเขียว ผ้าขนสัตว์จากยุโรป ผ้าแพรจากเมืองจีน ผ้ากำมะหยี่จากแขก ประเภทเครื่อง-
 คืม ไม้เท้า เบียร์ หล้าอนุ เหว่าปรั้นดี ใบชา ประเภทเครื่องใช้ต่าง ๆ ไม้เท้า กระเบื้อง
 มุงหลังคา กระเบื้องปูพื้น จากเมืองจีน หมึกจีน สารส้ม สนับ การบูร กระเป่า และ

^๑หอสมุดแห่งชาติ เลขที่ ๑ จดหมายเทศรัชกาลที่ ๒ จ.บ. ๑๑๘๒

^๒หอสมุดแห่งชาติ เลขที่ ๓๓ ๗ จดหมายเทศรัชกาลที่ ๓ ม.ป.ป.

^๓หอสมุดแห่งชาติ เลขที่ ๓๓ ๘ จดหมายเทศรัชกาลที่ ๓ ม.ป.ป.

^๔Henry Burney. The Burney Papers. V.1, p. 225.

และหีบแบบจีน รูปทรงแปดเหลี่ยม ใต้เท้า นาฬิกา ปีชง ขึ้นประคัมมุก จากญี่ปุ่น เครื่องลายคราม ฯลฯ^๑

รายการสินค้าส่วนใหญ่เป็นสินค้าหยาบ และสินค้าบริโภคมากกว่าสินค้าประเภททุน^๒ และสินค้าที่ส่งเข้ามาไม่ได้ออกไปนอกกรุงเทพฯ กลุ่มที่ซื้อสินค้าเหล่านี้ ก็คือ ขุนนาง ข้าราชการ และพวกพ่อค้าในกรุงเทพฯ เท่านั้น^๓ ถึงอย่างไรก็ตามสินค้าเข้าทั้งหมดก็ยังมียุทธค่าน้อยกว่าสินค้าออกทั้งหมด มาตลอด กล่าวคือ ในค่าออกของไทยมีมูลค่าประมาณ ๕,๕๕๕,๖๐๐ บาท สินค้าเข้ามีมูลค่าประมาณ ๔,๓๓๑,๐๐๐ บาท^๔ ฉะนั้นการนำเข้าของไทยในสมัยนี้ ไทยยังได้เปรียบดุลการค้ากับต่างประเทศอยู่ประมาณ ๑,๒๕๔,๖๐๐ บาท

๔. บทบาทของพระคลังสินค้า

"พระคลังสินค้า" เกิดขึ้นตั้งแต่สมัยอยุธยา เริ่มแรกเป็นได้แก่เงินของแผ่นดินและอากรตั้งแต่สมัยสมเด็จพระเจ้าอู่ทอง เมื่อมีมากเกิดความต้องการรัฐบาลก็ส่งไปขายต่างประเทศ เจ้าเงินเข้ารัฐ แต่ในสมัยแรก ๆ นั้น ยังไม่ปรากฏหลักฐานที่เด่นชัด ในสมัยสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ ได้มีกฎหมายว่าด้วยท่าเนียมกำกับขึ้น กล่าวถึงตำแหน่งเจ้าพนักงานพระคลังสินค้า^๕ แต่ก็ยังไม่กล่าวถึงการผูกขาดการค้าแต่อย่างใด มาถึงสมัยสมเด็จพระรามาธิบดี

^๑สังฆราช ปาอเลกัวซ์ เล่าเรื่องเมืองไทย แปลโดย สันต์ ท. โจนดนตรี
หน้า ๓๑๐

^๒James C. Ingram. Economic Change in Thailand 1850-1970.
p. 28.

^๓Ibid., p. 29.

^๔J.E. Melloch. Siam : Some General Remarks on Its Productions, p. 51.

^๕ดูรายละเอียด กฎหมายตราความดวง เล่ม ๑ หน้า ๒๒๓

พระรามายตีที่ ๒ เริ่มมีการค้ากับโปรตุเกสเป็นครั้งแรก นักประวัติศาสตร์ไทยหลายท่าน
จึงถือว่า พระคลังสินค้า เกิดขึ้นในสมัยนี้ สมเด็จพระยาคำรงราชานุภาพ ได้
ทรงอธิบายเรื่อง พระคลังสินค้าไว้ว่า...

เรื่องคลังสินค้านั้นเกิดแต่ค้าขายกับฝรั่ง ไม่เกี่ยวกับการค้าทางเบืองจีน
เมื่อพวกฝรั่ง โปรตุเกส ฮอลันดา และอังกฤษ มาค้าขายถึงกรุงศรีอยุธยา
ก็มาตั้งสถานีการค้าที่ริมแม่น้ำข้างในระบมทร การค้าขายของพวกฝรั่งต้อง
เกี่ยวข้องกับรัฐบาลหลายอย่าง เป็นคนว่า ถ้าเอาเครื่องถ้วยชามวัตถุ
เข้ามาขาย รัฐบาลไม่ยอมให้ขายแก่ผู้อื่น นอกจากรัฐบาล แม้สินค้าอย่างอื่น
ถ้าเป็นของต้องใช้ในราชการก็ต้องขายให้รัฐบาลก่อนผู้อื่น ส่วนสินค้าพื้นเมือง
ที่ฝรั่งปรารถนาจะซื้อนั้น ที่เป็นของที่มีราคามาก เช่น ดีบุก งาช้าง เป็นของ
หายาก รัฐบาลเกรงจะหมดเสีย จึงบัญญัติว่าเป็น "สินค้าต้องห้าม" ชาวเมือง
จะขายได้แต่แก่รัฐบาล ห้ามมิให้ขายแก่ผู้อื่น เป็นประเพณีที่มีมาแต่ก่อนแล้ว
ถึงสินค้าที่มีต้องห้าม มีของบางอย่าง เช่น เขาพะวงเต็งกวาง เป็นต้น ก็หา
ยากยังไม่เป็นของสินค้าในท้องตลาด พวกฝรั่งก็ต้องขอซื้อสินค้าต้องห้ามและ
ต้องขอให้รัฐบาลช่วยหาสินค้าหายากมาขายแก่ตน การส่งเพราะเหตุนี้ด้วย
ประการดังกล่าว เป็นทางที่ได้กำไรเป็นประโยชน์แก่รัฐบาลอีกอย่างหนึ่ง
ถึงรัชกาลพระเจ้าปราสาททอง จึงขยายการหาผลประโยชน์ในทางนั้นให้มี
ผลยิ่งขึ้น ด้วยตั้งคลังสินค้าของหลวงให้มีเขตเบืองฝรั่ง เป็นที่รวมสินค้า
ต่าง ๆ ที่เข้ามาขายฝรั่ง และรับเหมาซื้อสินค้าต่างประเทศที่ฝรั่งเอาเข้ามา
ไว้ในคลังสินค้า สำหรับขายย่อยแก่ชาวเมือง เมื่อค้าขายกับแล้วตั้งบัญญัติ
เพิ่มสินค้าต้องห้าม ให้ซื้อขายได้แต่รัฐบาลอีกหลายอย่าง สินค้าที่ฝรั่งเอาเข้า

มาขายก็ตั้งบัญชีสิ่งซึ่งให้ขายแก่รัฐบาลเพิ่มมันอีกหลายสิ่ง และต้องให้รัฐบาล
ได้เลือกซื้อไว้ก่อนว่า โดยยอรัฐบาลทำการค้าหาอะไร ขึ้นในกรมพระคลัง
สินค้าอีกอย่างหนึ่ง มูลของกรมพระคลังสินค้าเฝ้ามาดังนี้...

จะเห็นว่า พระคลังสินค้าเริ่มมีบทบาทมาตั้งแต่สมัยอยุธยาเป็นลักษณะควบคุม
การค้าต่างประเทศ การตั้งเรือสำเภาออกไปค้าขาย ตลอดจนการค้าเทศสินค้าควบคุม
กล่าวได้ว่า พระคลังสินค้าเปรียบเสมือนองค์กรของรัฐบาลที่จัดตั้งขึ้นเพื่อควบคุมการค้า
ทั้งขาออกและขาเข้า โดยดำเนินการค้าขายเองด้วยวิธีผูกขาดการค้า บละเอื้ออำนวย
เป็นของหลวง รายได้จากพระคลังสินค้านับว่าเป็นรายได้ที่สำคัญ เพราะผลประโยชน์
จากการเก็บภาษีอากรภายในประเทศได้ปีละไม่มากนัก นอกจากนี้ระบบการค้าโดย
พระคลังสินค้า ทำให้รัฐบาลสามารถควบคุมกิจการค้าต่างประเทศได้อย่างใกล้ชิด
เป็นการป้องกันไม่ให้พ่อค้าชาติใดชาติหนึ่ง เพิ่มพูนอำนาจมากเกินไป ซึ่งจะเป็นอันตราย
ต่อเสถียรภาพทางการเมือง และเศรษฐกิจของประเทศ

ในสมัยรัตนโกสินทร์ นโยบายการค้าก็ยังคงใช้ระบบการค้าโดยพระคลังสินค้า
เช่นเดียวกับสมัยอยุธยา แต่ในสมัยนี้ พระคลังสินค้า มีหน้าที่ควบคุมการค้าต่างประเทศโดย
กรมท่าซึ่งแยกเป็นกรมท่าขวา ดูแลกิจการค้าฝ่ายแขก และกรมท่าซ้ายดูแลกิจการค้าทาง
ฝ่ายจีน เมื่อมีอภิลาสุขยุโรปตะวันตกเข้ามาค้าขายมากขึ้น ในสมัยพระบาทสมเด็จพระ
พุทธเลิศหล้านภาลัย จึงได้มีการตั้งเจ้าหน้าฝรั่งขึ้นสำหรับรับซื้อสินค้าจากประเทศตะวันตก

สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมพระยาถนอมพิทยสุนทร "บันทึกเรื่อง
ความรู้อาณาจักร" ศึกษานุกรม ๖ : ๒๐-๓๐ มกราคม ๒๕๐๖

^๒ W.A.R. Wood. A History of Siam. p. 163.

ประเทศตะวันตกโดยเฉพาะ^๑ สำหรับลักษณะทางการค้าก็เป็นไปในรูปแบบของการค้า
ผูกขาดของหลวง ซึ่งถือเป็นนโยบายการค้าที่สำคัญและดำเนินมาแต่สมัยอยุธยา

พระคลังสินค้าในสมัยรัตนโกสินทร์ ได้มีหมายประกาศไว้ว่า สินค้าบางอย่าง
ให้ราษฎรนำมาขายให้แก่พระคลังสินค้าเท่านั้น จะขายให้ผู้อื่นไม่ได้ส่วนพ่อค้าต่างประเทศ
ต้องมาซื้อสินค้านั้น ๆ จากพระคลังสินค้าเท่านั้น^๒ จากนั้นทีฆของ ครอว์ฟอร์ด กล่าวว่า

เมื่อเรือสินค้ามาถึง เจ้าหน้าทีของรัฐบาลก็จะเลือกซื้อสินค้าที่ขายได้ดีที่สุดใน
ท้องตลาดไปเป็นจำนวนมาก โดยเจ้าหน้าที่เหล่านั้นจะเป็นผู้ริ่ราคาเสียเอง
พ่อค้าเอกชนจะไม่ได้รับอนุญาตให้ซื้อสินค้าไ้จนกว่าเจ้าหน้าทีของรัฐบาลจะ
เลือกซื้อจนพอใจแล้ว การขายสินค้าออกให้แก่พ่อค้าต่างประเทศ ก็ปฏิบัติใน
ทำนองเดียวกัน เจ้าหน้าที่ของรัฐจะซื้อสินค้ามาในราคาต่ำแล้ว ขายให้แก่
ผู้ส่งออกในราคาที่กำหนดตามใจชอบ การปฏิบัติเช่นนี้เป็นอุปสรรคอย่างเดียว
กับการค้าของชาวยุโรปในเมืองไทย...^๓

จะเห็นว่าอิทธิทธิของรัฐบาลในการซื้อขายของหลวงนั้น ถ้าเรือจากต่างประเทศ
เข้ามา รัฐบาลคงไปตรวจเลือกซื้อสิ่งของที่ต้องการก่อน เมื่อเหลือวาทที่รัฐบาลไม่ต้อง
การแล้ว จึงยอมให้จำหน่ายแก่คนทั่วไป ถ้าเป็นอาวุธยุทหภักดิ์ เช่น วาวุธ พินป็น ซึ่งเป็น

^๑ บ่องพันซ์ สุภัทรพันธุ์ การศึกษาเกี่ยวกับพระคลังสินค้า หน้า ๔๒

^๒ สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาเดโชไชย ราชานุภาพ พระราชพงศาวดารรัตนโกสินทร์
รัชกาลที่ ๒ หน้า ๓๓๐

^๓ จอห์น ครอว์ฟอร์ด เอกสารของครอว์ฟอร์ด แปลโดย ไพโรจน์ เกษมณ-
กิจ หน้า ๑๔๕

ของท้องไร่ในทางราชการ เมื่อมีเข้ามารัฐบาลก็บังคับซื้อจากพ่อค้าในราคาถูกๆ ดังนั้นการ
ค้าขายในสมัยนี้ต้องผ่านพระคลังสินค้า นอกจากประชาชนไม่มีโอกาสติดต่อค้าขายกันโดยตรง
นอกจากจะได้รับอนุญาตจากรัฐบาลเสียก่อน สินค้าผูกขาดของหลวงในสมัยนี้ก็ได้แก่ ฝิ่น ก
งาขาว พริกไทย กระวาน รง ฝรั่ง กฤษณา ฝรั่ง ผลเร็ว และของเทศาณ^๑
ฟินเลย์สัน (Finlayson) ซึ่งได้เข้ามากรุงเทพฯ พร้อมกับครอว์ฟอร์ด ได้กล่าวถึง
สินค้าผูกขาดของหลวงว่ามี น้ำตาล พริกไทย กายาน กฤษณา และอื่น ๆ อาจกล่าวได้ว่า
สินค้ามีราคาแพงหลายถูกผูกขาด สินค้าเหล่านี้ต้องนำมาถวายพระเจ้าแผ่นดินเกินตามราคาที่
กำหนด^๒ ซึ่งเป็นความคิดเห็นของชาวต่างประเทศเพียงคนเดียวที่เข้าพบเห็นในช่วง
เวลานั้น นอกจากนี้เขายังได้กล่าวถึงการค้าของหลวงว่า...

พระเจ้าแผ่นดินและเสนาบดีของพระองค์ยังทรงเป็นพ่อค้าแต่ฝ่ายเดียว โดยยึดการ
ผูกขาดสินค้าที่สำคัญไว้ในกำมือ และถือว่าเป็นเรื่องต้องห้ามสำหรับผู้อื่น ซึ่งเข้า
มาเกี่ยวข้อง ท่านเหล่านี้เรียนรู้หนทางหาทรัพย์สินมาให้เต็มท้องพระคลังโดยไม่
ยากนัก อาศัยผลประโยชน์ความขยันขันแข็งและการไถ่รับประโยชน์อย่างยุติธรรม
ดังนั้น พระเจ้าแผ่นดินผู้เป็นเจ้าชีวิต ยังเป็นพ่อค้ารายแรกในราชอาณาจักรของ
พระองค์ต่อไป...^๓

^๑จอห์น ครอว์ฟอร์ด เอกสารของครอว์ฟอร์ด แปลโดย ไพโรจน์ เกษณเม
กิจ หน้า ๑๒๒

^๒George Finlayson. The Mission to Siam and Hue. p. 247.

^๓Ibid., p. 156.

พระคลังสินค้ายังได้มีการแต่งเรือสำเภาออกไปค้าขายกับต่างประเทศ ดังปรากฏ
ในประชุมพงศาวดารว่า "สำเภาหลวงไปค้าขายที่เมือง กีนซัง ปีหนึ่ง ๔ ลำ สินค้ารวม
หนักประมาณ ๔๙,๐๐๐ หาบ ไปค้าขายที่ไหหลำ เรือขนาดย่อม ๔๐ ลำ สินค้าหนักประมาณ
๑๑๒,๐๐๐ หาบ ไปขายที่ปัตเวีย ๓ ลำ สินค้ารวมหนักประมาณ ๒๒,๕๐๐ หาบ..."^๑

เพื่อเพิ่มรายได้และสร้างฐานะทางเศรษฐกิจให้มั่นคง ถึงอย่างไรก็ตามพวกพ่อค้าชาวยุโรป
ตะวันตกที่เข้ามาค้าขายในสมัยรัชกาลที่ ๒ และรัชกาลที่ ๓ ไปก่อกวนระแอกใจในระบบพระคลัง
สินค้าของไทย พวกเขาดูว่าเป็นอุปสรรคและทำให้เกิดความล่าช้าต่อการค้าขายอย่างมาก
ดังปรากฏในบันทึกของสังฆราชปาลเลอกัวซ์ ว่า...

สำหรับชาวยุโรปมีข้อยากอยู่ ๓ ประการที่ขัดขวางการค้าขายของพวกเรา คือ
ข้อยากในการจำหน่ายสินค้าของตนได้ในเวลาอันรวดเร็ว ข้อยากในการที่จะได้
รับการชำระเงินภายในเวลาอันสั้น ข้อยากในการที่จะได้รับการบรรทุกสินค้า
กลับไปได้โดยฉับพลัน การมาค้าขายจะต้องเสียเวลา เป็นเดือน ๆ กว่าที่จะซื้อ
และขายสินค้าได้ จนมีคำพูดติดปากพวกพ่อค้าชาวยุโรปว่า "ถ้าใครคิดจะมาค้า
ขายกับประเทศสยามแล้ว ก่องนำกำปั่นมาสามลำ ลำหนึ่งบรรทุกของขวัญบรรณา
การมาจิ้มก้อง พระเจ้าแผ่นดินและพวกเสนาบดีลำหนึ่งบรรทุกสินค้า อีกลำหนึ่ง
บรรทุกเอาความอดทนมากับ...^๒

^๑ประชุมพงศาวดาร

เล่ม ๓๑

หน้า ๑๓๒ - ๑๓๓

^๒สังฆราช ปาลเลอกัวซ์ เล่าเรื่องเมืองไทย แปลโดย สันต์ ท. โกมลบุตร

หน้า ๓๐๖ - ๓๐๗

บทบาทของพระคลังสินค้าในสมัยรัชกาลที่ ๓ พระคลังสินค้านอกจากจะทำการค้า
ผูกขาดของหลวง และแต่งเรือไปขายต่างประเทศแล้ว ยังเป็นเจ้าจำนนภาษี* อีก
ด้วย ในสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว ราชวาทย์ของรัฐบาล เริ่มวันกว่าแต่ก่อน
พระองค์จึงทรงพระราชนิพนธ์แก้ไขวิธีเก็บผลประโยชน์ของแผ่นดิน คือ เปลี่ยนแปลงวิธี
เก็บภาษีอากร เริ่มลดการผูกขาดการค้าของหลวงลงแล้ว จักรเย็บผ้าเก็บภาษีขึ้นใหม่เพื่อ
สำหรับคำว่า "ภาษี" ที่มีความหมายว่า ผลประโยชน์ หรือเงินที่เก็บได้เพื่

ปรากฏเป็นครั้งแรกในรัชกาลที่ ๓ นี้เอง เพราะเดิมคำว่าภาษีมิได้มีความหมายถึงผล-
ประโยชน์ แต่มีความหมายว่าใหญ่ หรือ มาก สมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพทรง
กล่าวว่า คำว่าภาษีคงมาจากคำว่า "บูชี" ซึ่งเป็นภาษาจีน หมายถึง สำนักเจ้าพนักงาน
เก็บผลประโยชน์แผ่นดิน ซึ่งมีขึ้นเมื่อรัชกาลที่ ๓ เมื่อใครประมุขใดก็ได้ชื่อว่า "เจ้าภาษี"^๑
โปรดให้พระคลังสินค้าเป็นเจ้าจำนนภาษี กรมพระคลังสินค้า จึงได้บังคับบัญชาภาษีอากร
ทำให้หลวงมีผลประโยชน์มากขึ้น^๒

ภาษีที่จัดขึ้นใหม่สมัยนี้ เป็นการรับผูกขาดของเอกชนที่เข้ามาขอประมูลจากรัฐบาล
สำหรับเก็บภาษีชนิดหนึ่ง ชนิดใด โดยจะยอมจ่ายเงินให้แก่รัฐบาลตามอัตราที่เสนอให้
เจ้าภาษีก็นำไปเรียกเก็บภาษีจากราษฎรตามอัตราที่รัฐบาลกำหนดอีกทีหนึ่ง รัฐบาลจะมอบ
อำนาจสิทธิขาดในการเก็บภาษีอากรตามที่ตนประมูลได้ ให้ไปดำเนินการและเมื่อถึงกำหนด

* เจ้าจำนนภาษี คือ ผู้ควบคุมรายได้ตามภาษีอากรต่าง ๆ ของประเทศ

^๑ สมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพ อธิบายตำนานภาษีอากร หน้า ๔

^๒ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว พระบรมราชาธิบายแก้ไขการ
ปกครองแผ่นดิน หน้า ๓๘

ถึงกำหนดเวลา จะต้องนำเงินภาษีอากรที่เก็บได้มาส่งให้กรม ภาษีต่าง ๆ ที่อนุญาตให้มีการ
ประมุขสัมปทานภาษีในสมัยรัชกาลที่ ๓ มีอาบรโรคด้วยกัน คือ

๑. ภาษีน้ำศาลกรวด	๒. ภาษีน้ำศาลทราย
๓. ภาษีน้ำศาลตะโหนด	๔. ภาษีน้ำอ้อย
๕. ภาษีพริกไทย	๖. ภาษีกะปิ
๗. ภาษีครั่ง	๘. ภาษีปอกราม
๙. ภาษียาสูบ	๑๐. ภาษีฝ้าย
๑๑. ภาษีน้ำมันมะพร้าว	๑๒. ภาษีน้ำมันต่าง ๆ
๑๓. ภาษีไต้ธัน น้ำมันยาง	๑๔. ภาษีกะทะ
๑๕. ภาษีพื้นโรงน้ำศาล	๑๖. ภาษีเตาต้มอ เทาปูน เคี้ยวน้ำตาล
๑๗. ภาษีถ่านไม้ไผ่	๑๘. ภาษีไม้ฟาง
๑๙. ภาษีถ่านไม้ไผ่สีสุก	๒๐. ภาษีไม้กระดาน
๒๑. ภาษีไม้ซอสัก	๒๒. ภาษีคยบ่าง
๒๓. ภาษีเบ็ดเสร็จสินคาส่งจำเภา	๒๔. ภาษีเบ็ดเสร็จสิบลด
๒๕. ภาษีของต้องห้าม ๖ อย่าง	๒๖. ภาษีเลกส่วย...

จากการประมุขสัมปทานภาษีอากรเหล่านี้ ทำให้กรมพระคลังเงินค่า มีหน้าที่เป็น
เจ้าจำนวนภาษีควบคุมเก็บผลประโยชน์ให้กับรัฐบาล ทำให้รัฐบาลมีรายได้เพิ่มขึ้นนอกจาก
นั้น พระองค์ยังได้ทรงตั้งภาษีอากรขึ้นใหม่อีก ๓ ชนิด และจัดระเบียบการเก็บภาษีอากร

โดยให้มีเจ้าภาษีนายอากร เป็นผู้ประมูลผูกขาด ทำให้ผลประโยชน์แผ่นดินเพิ่มขึ้น ประมาณว่า รัฐบาลมีรายได้ไม่ต่ำกว่าปีละ ๒๕,๐๐๐,๐๐๐ บาท^๑ รายได้ดังกล่าวนอกจากการเก็บภาษีอากร และตั้งภาษีขึ้นใหม่แล้ว ยังได้จากการค้าขายของหลวงและของเจ้านายข้าราชการผู้ใหญ่ ซึ่งแบ่งส่วยไปค้าขายต่างประเทศอีกด้วย

เมื่อ พ.ศ. ๒๓๘๘ พระยาราชมนตรี (ญ) ผู้ว่าการพระคลังมหาสมบัติทำบัญชีมูลเกล้าฯ ถวายพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ ๓ บัญชีเงินภาษีอากร จำนวนปีมะเส็ง สัปตศก จุลศักราช ๑๒๐๙ ดังนี้

ภาษีฝาง	ขึ้นพระคลังสินค้า	๖๘๐	วัง
ภาษีพริกไทย	"	๓๘๐	"
ภาษีเบ็ดเสร็จสำเภา	"	๒๙๕	"
ภาษีของทองหาม	"	๑๕	"
ภาษีเนื่อปลา	"	๔๕	"
ภาษีฝ้าย, ครั่ง	"	๑๙๙	"
ภาษีฝ้าย, ยาสูบ	"	๑๖๑	"
ภาษีน้ำตาลทราย	"	๖๑๘	"
ภาษีน้ำอ้อย	"	๑๔๐	"๒

...ฯลฯ...

๑ สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ "อธิบายตำนานภาษีอากร"
 ๒ วิทยนิพนธ์นิยมต่าง ๆ หน้า ๑๙

๒ ก. หน้า ๑๒ - ๑๙

* คุรบาละเอียต ภาคผนวก ค.

๕

จากบัญชีนี้แสดงให้เห็นว่า พระคลังเงินน้ำ หำหน้าที่รับผิดชอบค่านายต่าง ๆ เก็บผลประโยชน์ของแผ่นดิน เพิ่มพูนรายได้ให้กับรัฐ ทั้งด้านผูกขาดสินค้า และยังเป็นเจ้าพนักงานผูกปิ่นอีกด้วย นอกจากนั้นพระคลังสินค้านี้ยังมีหน้าที่รับส่วย เก็บส่วยสาอากรต่าง ๆ ของหลวงอีกด้วย ดังปรากฏในฎีกาฎุมุขุมโกษา กรมพระคลังสินค้าตอบรับว่าแทนเงินส่วยเมืองต่าง ๆ^๑ รับส่วยกระวานจากเมืองปัตตานี ส่วยแก้วเมืองนคร ไม้แทนเงินเมืองแสนปาง เรวแทนเงินส่วยเมืองสาละวัน เรว แทน เงินส่วยเมืองป่าสัก เรว ครั่ง แทนเงินส่วยเมืองกำทองใหญ่ เรว ครั่ง แทนเงินส่วยเมืองอุบล^๒

ดังนั้นจะเห็นได้ว่าบทบาทของพระคลังสินค้าในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้นมีความสำคัญต่อการสร้างฐานะทางเศรษฐกิจ และความมั่นคงของประเทศเป็นอย่างมาก พระคลังสินค้าไม่เพียงแต่จะผูกขาดซื้อขายสินค้ากับต่างประเทศเท่านั้น ยังมีหน้าที่จัดการกับภาษีอากรต่าง ๆ ตลอดจนการรับส่วยจากหัวเมือง ซึ่งอาจกล่าวได้ว่า ผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจของแผ่นดินขึ้นอยู่กับพระคลังสินค้าเกือบทั้งหมด ถ้าเปรียบเทียบกับปัจจุบันก็เท่ากับกระทรวงการคลัง ซึ่งจะมีกรมต่าง ๆ แยกย่อยออกไป เช่น กรมบัญชีกลาง กรมศุลกากร กรมสรรพากร และกรมสรรพสามิต เป็นต้น

๖. การค้าสำเภาของเจ้านายและขุนนาง

พระมหากษัตริย์ ทรงเป็นผู้มีอำนาจสิทธิขาดในการปกครอง การเมือง และการเศรษฐกิจของประเทศ ในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น พระองค์ทรงควบคุมการค้ากับต่างประเทศด้วยตนเอง เพื่อเพิ่มรายได้ให้กับประเทศ สังฆราชปาลเลกัวซ์ กล่าวว่า

^๑หอสมุดแห่งชาติ เลขที่ ๕๔ จดหมายเหตุรัชกาลที่ ๓ จ.ก. ๑๒๐๘

^๒หอสมุดแห่งชาติ เลขที่ ๗๘ จดหมายเหตุรัชกาลที่ ๓ จ.ก. ๑๒๐๓

พระมหากษัตริย์ไทยทรงมีเรือสำเภาให้จอดอยู่ราว ๑๒ ลำ เดินทางไปค้าขายกับประเทศจีน ไม่นับเรือแบบยุโรป ที่พระองค์ทรงจัดส่งไป ทำการค้าที่สิงคโปร์กับเกาะชวาอีกด้วย^๑ นอกจากพระมหากษัตริย์จะทรงมีบทบาทอย่างสำคัญยิ่งในการค้ากับต่างประเทศแล้ว บรรดาราชวงศ์ เจ้านาย ขุนนางต่าง ๆ ก็ทำการค้าขายด้วยเช่นกัน^๒ เพื่อแสวงหาผลประโยชน์ให้ตนเอง พร้อม ๆ กับทำหน้าที่ในตำแหน่งราชการ เช่น ขุนนางกรมท่า ซึ่งมีช่องทางค้าขายกับต่างประเทศมากกว่าคนอื่น ๆ พวกพ่อค้าชาวจีนมีส่วนเกี่ยวข้องในการค้าของประเทศ โดยการเป็นเจ้าภีณายอากร และผู้ดำเนินการค้าให้กับเจ้านายขุนนางทั้งการค้าภายใน^๓ และการค้ากับต่างประเทศ^๔ ฟินเลย์สัน กล่าวว่า ผู้ที่มีกิจการค้าขายทางเรือเป็นของตนเองส่วนใหญ่จะเป็นกลุ่มบุคคลที่มีอิทธิพลทางการเมือง หรือ ผู้ที่มีทุนทรัพย์ ซึ่งประกอบด้วยพระมหากษัตริย์ และข้าราชการบริพารของพระองค์^๕ ดังเช่น พระเจ้าลูกยาเธอ กรมหมื่นเจษฎาบดินทร์ เมื่อครั้งทรงดำรงตำแหน่งผู้ว่าการกรมพระคลัง มีอำนาจบังคับบัญชากรมท่า ทรงมีหน้าที่จัดส่งเรือสินค้าหลวงไปค้าขายกับต่างประเทศ "ในเวลานั้นเจ้านายและข้าราชการที่มีทุนรอนพอจะแต่งสำเภาไปค้าเมืองจีนได้ ก็แต่งสำเภาไปค้าขายด้วยกันโดยมาก พระองค์ก็ทรงแต่งสำเภาไปค้าขายในส่วนพระองค์อีกส่วนหนึ่งต่างหาก"^๖ ผลประโยชน์

๑ สังฆราช ปาลเลกัวซ์ เล่าเรื่องเมืองไทย แปลโดย สันต์ ท. โกมลบุตร
หน้า ๒๔๕

๒ คู. หน้า ๓๐๕

๓ หอสมุดแห่งชาติ เลขที่ ๕๓ จดหมายเหตุรัชกาลที่ ๓ จ.ก. ๑๒๐๖

๔ หอสมุดแห่งชาติ เลขที่ ๑๘ จดหมายเหตุรัชกาลที่ ๒ จ.ศ. ๑๑๙๕

๕ George Finlayson. The Mission to Siam and Hue. p. 166.

๖ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว พระบรมมเทกษาเฉลิมพระเกียรติ
หน้า ๓๗

ที่ได้จากการค้านี้ ส่วนหนึ่งได้นำขึ้นทูลเกล้าถวายพระราชมติฯ ในการใช้จ่ายทางราชการ อย่างเพียงพอ จนถึงกับพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย ทรงเรียกพระองค์ว่า "เจ้าสัว" ซึ่งหมายถึง ผู้ที่ร่ำรวยจากการค้า^๑ นอกจากนี้เสนาบดีตระกูลขุนนาคน ยังเป็นผู้มีบทบาทในการติดต่อค้าขายกับต่างประเทศ ตลอดทั้งการคลังมาตั้งแต่สมัยอยุธยาแล้ว^๒ ในสมัยกรุงเก่า ยุคต้น ตระกูลขุนนาคน ควบคุมกระทรวงที่สำคัญ คือ กลาโหม พ.ศ. ๒๓๒๕ - ๒๔๓๑ ควบคุมการคลัง พ.ศ. ๒๓๒๕ - ๒๔๒๕ การควบคุมคลังกระทรวงนี้ทำให้ตระกูลขุนนาคน มีทั้งอำนาจและความมั่งคั่งอย่างมาก^๓ ทำให้พวกขุนนางตระกูลขุนนาคนได้ตำแหน่งหน้าที่ราชการแสวงหาผลประโยชน์ เพื่อสร้างฐานะและความมั่งคั่ง โดยการแต่งเรือสินค้าออกไปค้าขายกับต่างประเทศอยู่บ่อย ๆ ใน พ.ศ. ๒๓๒๕ พระยาสุริยวงษ์มณฑล (คึก ขุนนาคน) แต่งกำปั่นมาลาพระนครบรรทุกสินค้าไปขายที่เมืองมาเก๊า มีหลวงเทศวิสาแดง เป็นนายเรือ^๔ การที่พระยาสุริยวงษ์มณฑล ได้เป็นผู้จัดการในค้าจัดส่งเรือไปค้าขายยังต่างประเทศของรัฐบาล ก็แสดงว่าท่านมีบทบาททางงานเศรษฐกิจการค้าของประเทศด้วย^๕ นอกจากนี้ตระกูลขุนนาคน ยังได้แต่งเรือสำเภาของตนออกไปค้าขายยังประเทศต่าง ๆ ส่วนใหญ่ไป

^๑พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว พระบรมเทกษาเฉลิมพระเกียรติ
หน้า ๓๗

^๒ปิยนาด นิโครธา บทบาทของเสนาบดีแห่งตระกูลขุนนาคน หน้า ๑๕๒

^๓George Brown. The Ministry of Finance and The Early Development of Modern Finance Administration in Siam. p. 21.

^๔สมเด็จพระยาคำรงราชานุภาพ พระราชพงศาวดารรัชกาลที่ ๒
หน้า ๒๖๔

^๕ปิยนาด นิโครธา ล.ก. หน้า ๑๔๐

ไปค้าขายกับประเทศจีน เพื่อเป็นการหารายได้พิเศษ และความมั่งคั่งเป็นปัจจัยในการสร้างกำลังและอำนาจให้แก่ตระกูลยิ่งขึ้น^๑

การส่งเรือไปค้าขายกับต่างประเทศของพวกเจ้านายขุนนางไทยที่มีทุนทรัพย์นั้น ได้จัดเรือไปค้าขายทางตะวันตกถึงอินเดีย ทางตะวันออกถึงเมืองจีน เป็นต้นนี้มาตั้งแต่สมัยกรุงศรีอยุธยา บรรดาขุนนาง เจ้านายชั้นสูงของไทยคงจะได้กำไรจากการค้าต่างประเทศอย่างมาก จึงนิยมแต่งสำเภามาค้าขายกันมาก รวมทั้งเสนาบดีตระกูลขุนนางด้วย นอกจากนี้ข้าราชการ ขุนนาง เจ้านายผู้ใหญ่ ที่แต่งเรือออกไปค้าขายและสินค้าที่บรรทุกไปนั้น ก็มักมีของหลวงบรรทุกไปด้วย ดังปรากฏในหนังสือกรมหมื่นศักดิ์พลเสพ ถึงพระยานคร ให้จัดสินค้าบรรทุกเรือออกไปจำหน่าย ณ เมืองจีน วันพุธ เดือน ๘ ขึ้น ๒ ค่ำ พ.ศ. ๒๓๕๕ ว่า...

มีรับสั่งพระเจ้าน้องยาเธอโปรดเกล้าให้บอกออกมาว่า เสด็จจ้อยู่บนทุกสำเภา ณ เมืองสมุทรปราการ ถ้าเสร็จการสำเภาแล้วจะเสด็จขึ้นไปวังจะกราบทูลพระกรุณาให้หลวงละไป เมืองกลันตัน อนึ่งสำเภาณกรบอกเข้าไป จะขอรับพระราชทานสินค้าในล้นเกล้าฯ ทั้งสองพระองค์เหมือนอย่างทุกครั้ง แล้วจะขอรับพระราชทานเข้าสารเสียบสีสิบเกวียน ครั้นพระยาโกษากราบทูลพระกรุณาขึ้นจึงมีรับสั่งโปรดเกล้าฯ จะให้พระยาโกษาจัดสินค้าส่งออกมา พระยาโกษากราบทูลพระกรุณาว่า ลอองพระบาทเห็นสินค้าจะไม่ทันสำเภา จึงมีพระโองการตรัสว่า ให้ไปปลุกชาลันเกล้ากรมพระราชวังบวร และเข้าสารเสียบสีสิบเกวียนนั้น มีพระโองการว่าพระราชทานให้ หางว่าวรายสินค้าเงินพระยา

พระยาโกษาให้หลวงท่องชื่ออ่าน กราบทูลกรุณาตามหาว่า จึงมีพระบันฑิตตรีศ
เหนือเกล้าว่า สินค้าซึ่งจะเอาไปใส่สำเภาเมืองนครนั้น อย่างเอาไปใส่เลย แต่
สินค้าซึ่งค้าอยู่เมืองนครนั้นให้ใส่ไปเถิด แล้วตรัสชมว่าพระยานครทำการกว้าง
ขวาง รักเอากำปั่นเข้ามารับข้างใต้ถึงสองลำ สามลำแล้ว เมืองแขกทั้งปวงก็
ขอบพอนับถือกันเห็นเป็นใหญ่โต...

นอกจากนั้นยังปรากฏว่า พระยาสงขลาแต่งเรือออกไปค้าขายที่เมืองเอ้หมิงใน
พ.ศ. ๒๓๖๓ "...หนังสือแต่งให้หมื่นแสนถือเข้าไปว่า แ่่งสำเภาบันฑิตสินค้าไปจำหน่าย
เมืองเอ้หมิง ก็มาถึงเมืองสงขลา ณ วันขึ้น ๑๔ ค่ำ เดือน ๖ และนายสำเภาได้จำหน่าย
สินค้าราคา ฝักทุกละ $\frac{๑๑}{๑}$ * ผ่างราคาหาละ $\frac{๑}{๑}$ ไม้แดงหาละ $\frac{๓}{๒}$
เปลือกปรงหาละ $\frac{๑}{๑}$..."

จะเห็นว่า การจัดเรือหลวงออกไปค้าขายต่างประเทศ จัดเป็นราชการอย่างหนึ่ง
ข้าราชการชั้นผู้ใหญ่ก็จะแต่งเรือบรรทุกสินค้าออกไปค้าขายต่างประเทศด้วย จากจดหมายเหตุ
รัชกาลที่ ๓ ปรากฏว่ามีสำเภาขุนนางบรรทุกสินค้าไปขายต่างประเทศมากมายหลายลำ
อาทิเช่น...

สำเภากรมพระราชวังบวร

สำเภาเจ้ากรมขุนเสนาณรงค์

สำเภากรมขุนพิทักษ์มนตรี

* หอสมุดแห่งชาติ เลขที่ ๑๐ จดหมายเหตุรัชกาลที่ ๒ จ.ศ. ๑๑๙๔

ตั้ง	บาท
ค่าตั้ง	สลึง
เพื่อ	

ไฟ

๒ หอสมุดแห่งชาติ เลขที่ ๕/๒ จดหมายเหตุรัชกาลที่ ๒ จ.ศ. ๑๔๒

สำเภاتبัหม	พญาศรีวิพัฒน์	เป็นญ่แดง	
สำเภามุสง	พญาโกษา	เป็นญ่แดง	
สำเภาเงิน	พญาโกษา	"	
สำเภาบันล	พระโชฎีก	"	
สำเภานกไม้	พระเสน	"	
สำเภาแดงปากปลา	พระเสน	"	
สำเภานางนาก	พระอิน	"	
สำเภาแก้วคีนเมือง	พญาธรรมมา	"	
สำเภาขุนหะ	พระองค์เจ้าทินกร	แดง	สินค้าที่บรรทุกไ้แก่ ฝาง พริกไทย ไมแดง ปรง คีปลี ครึ่ง น้ำตาลทรายแดง หางเสือ ไม้กระดาน
สำเภาจีนหล	พระยาโชฎีก	แดง	สินค้าที่บรรทุกไ้แก่ ฝาง พริกไทย ไมแดง ปรง คีบูก นอระมาต
กำปั่นเทพโกสินทร์	จมื่นไวยวรรณาด	แดง	สินค้าที่บรรทุกไ้แก่ คีบูก คีปลี ปรง จังกุก สมอ

สำเภางงฉาย	}	พระสวัสดิการี	แต่ง	บรรทุก คีปลี
สำเภาสีฉาย				
สำเภาสีเหง				
สำเภาทองฉาย				
สำเภาสีหัน				
สำเภาสีขุน				

สำเภาเองหาย	}	หลวงไมตรีวานิช	แต่ง	บรรทุก คีปลี
สำเภาเองขุน				
สำเภาเองเฮย				

สำเภาขุนลี	พระสมมติวานิช	แต่ง	บรรทุก คีปลี
สำเภาหวดแสง	หลวงโกการาชเสนา	แต่ง	บรรทุก คีปลี... ^๑

เรือบรรทุกสินค้าของหลวงและขุนนางเหล่านี้ ส่วนใหญ่จะจ้างคนจีน เป็นผู้ควบคุม และพนักงานประจำเรือในตำแหน่งต่าง ๆ ดังนี้

จุนจู มีหน้าที่เป็นนายเรือ มีอำนาจสิทธิ์ขาดในการซื้อขายสินค้าแล้วแต่เห็นสมควร
 ฮอจาง หรือคันทน มีหน้าที่ ควบคุมกิจการภายในเรือและการเดินเรือโดยทั่วไป
 ล้าตา มีหน้าที่ ควบคุมบัญชีสินค้าทั้งหมด
 ไตกัง มีหน้าที่ เป็นนายท้ายเรือ

นอกจากนี้ยังมีพนักงานช่างไม้ คนกรว และอื่น ๆ อีกหลายคน...^๒

^๑หอสมุดแห่งชาติ เลขที่ ๔๔ จดหมายเหตุนครวัดที่ ๓ จ.ก. ๑๒๐๖

^๒พระยาอนุমানราชชน ตำนานกุลกากร หน้า ๓๐

เรือสินค้าไทยในระยะนี้ส่วนมากสร้างโดยชาวจีนที่อยู่ในเมืองไทย^๑ ปกติการ
สร้างเรือสินค้าทำกันตามริมฝั่งแม่น้ำเจ้าพระยา โดยเฉพาะบริเวณตั้งแต่ปากคลองผดุง
กรุงเกษมจนถึงบางคอแหลม^๒ นอกจากนั้นยังมีการต่อเรือใบบริเวณเมืองท่าราชวงศ์ทะเล
ตะวันออก และทางภาคใต้ ดังปรากฏในจดหมายเหตุรัชกาลที่ ๒ ว่า "...ฉบับหนึ่งว่า
กำนันหลวงค้อใหม่ ณ เมืองตรัง แต่งให้หลวงพั่ง เป็นนายกำนัน..."^๓ เรือสินค้าที่ต่อ
ในสมัยรัชกาลที่ ๑ ถึงรัชกาลที่ ๓ นิยมต่อแบบตังกั้ง (กว้างคู้) ของจีน^๔ จนถึงสมัยที่
เฮนรี เบอร์นี นำเรือกำปั่นในแบบฝรั่งเข้ามาเป็นครั้งแรก ซึ่งเดินทางได้เร็วกว่าสำเภา
จีน สำเภาจีนจึงล้าสมัยนับวันจะหมดไป ในปี พ.ศ. ๒๓๘๕ พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้า
เจ้าอยู่หัว จึงโปรดให้สร้างเจดีย์เป็นรูปเรือสำเภาขึ้นที่วัดยานนาวา และคำรัสว่า
"คนภายนอกอยากจะเห็นว่าเรือสำเภาเป็นอย่างไรจะได้มาดู"^๕ อย่างไรก็ตามในระหว่าง
รัชกาลที่ ๓ และรัชกาลที่ ๔ แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ ได้มีการต่อเรือแบบพันทาง เรียกว่า
"กำปั่นบวบ"^๖ เป็นเรือแบบผสม หัวเรือเป็นสำเภาวิน เสากลางและท้ายเป็นกำปั่นใบ
เรือผสมแบบนี้เท่านั้นที่ได้รับอนุญาตให้เข้าไปค้าขายในประเทศจีนได้

^๑ D.D. Malloch. Siam : Some General Remarks on Its
Productions. p. 65.

^๒ พระยาอนุমানราชชน เรื่องภาษีอากรและการค้า หน้า ๓๐

^๓ หอสมุดแห่งชาติ เลขที่ ๓ จดหมายเหตุรัชกาลที่ ๒ จ.ศ. ๑๑๗๔

^๔ เจ้าพระยาทิพากรวงศ์ พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์รัชกาลที่ ๑
หน้า ๒๔

^๕ สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ อธิบายเรื่องสำเภาวัดยานนาวา หน้า ก.

^๖ พระยาอนุমানราชชน ด.ก. หน้า ๒๖

การที่เจ้าพนักงานกรมท่า ข้าราชการ ขุนนาง เจ้านายชั้นผู้ใหญ่ สามารถทำการค้าขายกับต่างประเทศ แสวงหาผลประโยชน์ของตนในตำแหน่งหน้าที่ราชการนั้น พระมหากษัตริย์ก็มีใ้ห้าม และทรงสนับสนุนเพื่อจะได้มีรายได้เพิ่มเติมมาเลี้ยงครอบครัว ดังปรากฏในจดหมายเหตุว่า...

อังกฤษ แลฝรั่งเศสมีทรัพย์สินสมบัติแผ่นดินมาก กงสุลอังกฤษแลฝรั่งเศสได้เบียดหัวค้มาแต่แอมเปอเรอ แลควีนวิกตอเรีย ปีละ ๑๐๐ ชั่ง ขึ้นไป พอกินพอใช้ไม่ต้องค้าขายท่ามาหากิน แต่กงสุลโปรตุเกสไต่ยื่นว่าได้เบียดหัวค้ปีละ ๘๐๐ ตำลึงจีนเป็นเงินไทย ๑๕๕๐ บาท ไต่ยื่นว่ากงสุลโปรตุเกสร้องว่า เงินเท่านั้นไม่พอกินพอใช้เรือไม่มีเข้ามาค้าขายธรรมเนียมไม่ได้ ต้องขอค้าขาย ท่ามาหากิน กอเวนแมนค้ก็ยอม กว้ประการนี้ ฝรั่งเศส แลอังกฤษ เป็นอย่างหนึ่ง โปรตุเกส เดนมาร์ค นิเทศแลนด์ และอื่น ๆ เป็นอย่างหนึ่ง ก็เมืองไทยนี้อ่านาจไม่น้อย ไม่นจนกว่าพวกยุโรปที่ออกชื่อที่หลังๆ จะให้ไปเอาอย่างฝรั่งเศส แลอังกฤษนั้นอย่างไรได้ก็ผู้ลงหนังสือพิมพ์มาว่า ให้ห้ามขุนนางไม่ให้ค้าขาย ก็เหมือนยุว่า ให้เอาอย่างฝรั่งเศส แลอังกฤษ ก็ซึ่งจะมายูอย่างนี้เหมือนยู่สัคว์เคินคิน ให้บินไปตามนกในอากาศยากอยู่ เพราะเมืองไทยคนมียศยอมมีเมียมากลูกมาก จะห้ามเสียก็มิได้ก็เมื่อเขามีเมียมากลูกมาก เงินที่เขาได้มามากจึงจะพอเพื่อเลี้ยงลูกเลี้ยงเมียเขาเงินที่จะให้พอกก็ไม่มีจะให้ ที่ไ้มาของในหลวง เข้ามามากออกไปก็ใกล้เคียงกันจำต้องปล่อยให้เขาท่ามาหากินด้วยการค้าขายแล...

๗. ระบบภาษีทางการค้าและศุลกากร

รายได้ส่วนหนึ่งของรัฐบาลในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้นนี้ มาจากภาษีที่เพิ่มรายได้ให้กับประเทศอีกอย่างหนึ่งก็คือ ภาษีจากการค้าและศุลกากร เป็นที่ทราบกันคืออยู่แล้วว่าทุกประเทศจะต้องมีการเก็บภาษีสินค้าและศุลกากร เพื่อนำมาใช้ในการบริหารประเทศให้เจริญก้าวหน้า ผู้หลักเลียงหนีภาษีมักจะถูกลงโทษตามกฎหมายที่กำหนดไว้ ดังปรากฏในจดหมายเจ้าพระยาสุริยวงษ์มนตรี ว่าที่พระคลังที่กรุงเทพฯ ถึงอุปราชเมืองแก้ว ว่า...

พระองค์พระราชนานพระบรมราชานุญาติตามกฎหมายของแผ่นดิน ให้ชาวต่างประเทศนี้ใคร่ทำการค้าในพระราชอาณาจักร เมื่อจะซื้อสิ่งใด ๆ อันจะต้องเสียภาษี พ่อค้าผู้นั้น จะต้องแจ้งความต่อข้าราชการให้มีความพอจะไปเก็บภาษีได้ ส่วนของห้ามก็ดี ของที่อนุญาตให้ซื้อขายก็ดี หากไม่ได้แจ้งความต่อเจ้าหน้าที่ควยประสงค์จะหลีกเลี่ยงการเสียภาษีหลวง ก็มีชาวหรือ ค้าพ่ออันพิสดารเห็นได้ว่ามีมูลความจริง ฟังลงโทษตามกฎหมายบ้านเมือง แต่นายเรือผู้เกี่ยวเท่านั้น...^๑

สำหรับภาษีการค้าและศุลกากรของไทยในสมัยนี้ ที่จะกล่าวถึงได้แก่ ภาษีปากเรือ (จังกอบเรือ) หรือ ภาษีเบิกร่อง ภาษีสินค้าขาเข้า ภาษีสินค้าขาออก ภาษีผ่านด่าน (อากรขนอน) และอากรตลาด โดยจะแยกกล่าวเป็นเรื่อง ๆ ดังนี้

^๑ จดหมายเหตุคัดมาจากรอเบอลกอโลเนียบลอินสีกิว กรุงลอนดอน แปลโดย
พราหมณ์ ป.ส. ศาสตรา หน้า ๓๔

ก. ภาษีปากเรือ (จังกอบเรือ) ภาษีชนิดนี้เก็บตามปากเรือที่ได้รับอนุญาตให้เข้ามาค้าขาย ลาลูแบร์ กล่าวว่า ในสมัยก่อนเรือทุก ๆ ลำจะต้องจ่ายค่าเรือวาละ ๑ บาท ต่อมาเรือทุกลำที่กว้างเกินกว่า ๖ คอก จะต้องจ่ายค่าเรือ ๖ บาท ทั้งนี้รวมทั้งเรือของชาวต่างชาติด้วย ต่อมาจึงเริ่มเก็บตามความกว้างของปากเรือ ดังรายละเอียดตามตารางที่ ๑๐

ตารางที่ ๑๐ พิกัดอัตราค่าภาษีปากเรือ (จังกอบเรือ)

ขนาดปากเรือ	ค่าปากเรือเก็บวาละ	หมายเหตุ
๔ วาขึ้นไป	๑๒ บาท	เป็นเรือประเภทเพื่อนบ้านไปมา ค้าขายเป็นประจำ เช่น จีน
๔ วาขึ้นไป ในสมัยรัชกาลที่ ๒	๒๐ บาท	เป็นเรือประเภทไกล ๆ นาน ๆ เข้ามาติดต่อค้าขายครั้ง(๑)
เรือใบสามเสา	๘๐ บาท	
เรือใบสองเสาครึ่ง	๔๐ บาท (๒)	
เรือสำเภาจีน	๔๐ บาท	ไม่คำนึงถึงขนาดของเรือ
เรือสินค้ามลายู	๑๓๐ บาท	ไม่คำนึงถึงขนาดของเรือ
เรือสินค้ายุโรป	๑๖๘ บาท	ต้องเสียค่าจอดต่างหากอีก (๓)

ที่มา : (๑) ค่าให้การของชาวกรุงเก่า หน้า ๒๕๑

(๒) John Crawford. The Crawford Papers. p. 158.

(๓) Ibid., p. 381 - 382.

ลาลูแบร์ จดหมายเหตุลาลูแบร์ แปลโดย สันต์ ท. โกมลบุตร หน้า ๓๒๕

นอกจากนี้ยังปรากฏหลักฐาน จากการบันทึกของพ่อค้าชาวโปรตุเกสได้ระบุถึงการเสียบปากเรือของพวกเขาที่เข้ามาค้าขายในเมืองไทยว่า...

เรือกว้าง ๑๘ ฟุต (๑๒ ศอก) จะต้องเสียบปากเป็นทองคำ ๑ แท่ง หนัก ๒๕ บาท เท่ากับ ๓ ชั่ง ๑๕ ตำลึง และส่วนพนักงานเรือเสีย ๑ ชั่ง ๑๕ ตำลึง ๒ บาท ๒ สลึง รวมเป็น ๕ ชั่ง ๑๐ ตำลึง ๒ บาท ๒ สลึง หรือ ๔๘๒ บาท ๒ สลึง

เรือกว้าง ๒๔ - ๓๐ ฟุต จะต้องเสียบปากเป็น ๒ เท่า ส่วนพนักงานเรือเสีย ๒ เท่า รวมเป็น ๘ ชั่ง ๑๕ ตำลึง ๒ บาท หรือ ๙๘๒ บาท

เรือกว้าง ๓๐ - ๓๖ ฟุต จะต้องเสียบปากเป็นทองคำแท่งมีน้ำหนักตามที่กล่าวมาแล้วเป็น ๓ เท่า และในส่วนพนักงานก็เสีย ๓ เท่า เช่นกัน รวมเป็น ๑๓ ชั่ง ๒ บาท ๒ สลึง หรือ ๑๐๔๒ บาท ๒ สลึง

ถ้าเป็นเรือสำเภาที่มีเสากระโดง ๓ เสา เสียบปากความกว้างของปากเรือ ๒ ฟุตต่อ ๔๐ บาท ถ้าเป็นเรือมีเสากระโดง ๒ เสา ก็เสียเพียงครึ่งหนึ่ง...

จากลักษณะการเสียบปากเรือเช่นนี้ ทำให้พวกพ่อค้าชาวยุโรปตะวันตกไม่พอใจการนำสินค้าเข้ามาขายต้องเสียบปากอย่างแพงแล้ว รัฐบาลยังบังคับซื้อสินค้าในราคาถูกลง การเสียบปากเรือก็ไม่เสมอภาคกัน จึงทำให้องค์กษัตริย์ต้องส่งทูตเข้ามาเจรจาทำสัญญาไมตรี และสัญญาการค้าขายกับไทย ใน พ.ศ. ๒๓๖๔ (รายละเอียดจะกล่าวในบทต่อไป) หลังจากทำสัญญากับอังกฤษแล้ว รัฐบาลไทยจึงได้เปลี่ยนระเบียบการเสียบปากเรือเสียใหม่ พ่อค้าต่างชาติที่จะเข้ามาค้าขายในประเทศไทยต้องเสียบปากเรือ ดังนี้ ถ้ามีสินค้าเข้ามาขาย

จุฬามณีเทศกัมมาจกรอเบอลกอลเณยลลิตวิ กรงลอนดอน แปลโดย

พราหมณ์ ป.ส. ศาสตร หน้า ๑๒ - ๑๓

เสียค่าปากเรือ วาละ ๑๙๐๐ บาท ถ้าเป็นเรือเปล่าไม่มีสินค้าเข้ามาขาย เสียค่าปากเรือ วาละ ๑๕๐๐ บาท ค่าปากเรือนี้ รวมค่าภาษีและค่าธรรมเนียมอื่น ๆ ทั้งหมด นอกจากนั้นในสมัยรัชกาลที่ ๓ ยังทรงให้กำหนดรายละเอียดยกเลิกอัตราค่าปากเรือผ่านด่าน แบ่งย่อยเก็บตามเงื่อนไขของวาอีกด้วย ดังเช่น

กำปั่น ๑๙๐๐	{	วาหนึ่ง ๒๑ ชั่ง ๕ ตำลึง	ทอดหนึ่ง ๕ ชั่ง ๖ ตำลึง ๑ บาท
		คืบหนึ่ง ๑๓ ตำลึง ๒ สลึง	
		นิ้วหนึ่ง ๔ ตำลึง ๑ บาท ๒ สลึง	เฟื้อง ๕๓๓ ไฟ
		แยกส่งดังนี้	
พระราชมังคลา	{	วาหนึ่ง ๑๓ ชั่ง ๑๕ ตำลึง	
		ทอดหนึ่ง ๓ ชั่ง ๘ ตำลึง ๓ บาท	
		คืบหนึ่ง ๑ ชั่ง ๑๔ ตำลึง ๑ บาท ๒ สลึง	
		นิ้วหนึ่ง ๒ ตำลึง ๓ บาท สลึงเฟื้อง ๕๓๓ ไฟ	
เจ้าพนักงาน	{	วาหนึ่ง ๑ ชั่ง ๕ ตำลึง	
		ทอดหนึ่ง ๖ ตำลึง ๑ บาท	
		คืบหนึ่ง ๓ ตำลึง ๒ สลึง	
		นิ้วหนึ่ง ๑ บาท ๒๖๖ ไฟ	

อาลา... ๒

๑ หอสมุดแห่งชาติ เลขที่ ๖ ก. จดหมายเหตุรัชกาลที่ ๓ จ.ศ. ๑๑๔๘

๒ หอสมุดแห่งชาติ เลขที่ ๙ จดหมายเหตุรัชกาลที่ ๓ จ.ศ. ๑๑๕๐

จะเห็นว่า ในสมัยนี้ได้มีการจัดตั้งพิภคัตราเก็บภาษีไว้อย่างละเอียด แม้แต่เศษส่วนของวาก็เก็บทั้งสิ้น เพื่อผลประโยชน์และรายได้ของประเทศ

ข. ภาษีสินค้าขาเข้า เป็นภาษีที่เรียกเก็บจากพ่อค้าต่างชาติควบคู่กับการเก็บภาษีปากเรือ ในสมัยอยุธยา นั้น จะเก็บร้อยละ ๓ จากพ่อค้าที่นำเรือเข้ามาค้าขายเป็นประจำ เก็บร้อยละ ๕ สำหรับเรือที่นาน ๆ มาค้าขายครั้งหนึ่ง^๑ ในสมัยรัชกาลที่ ๒ เก็บภาษีสินค้าขาเข้าทุกชนิดร้อยละ ๔^๒ แต่ถ้านำสินค้ามาเรือของโปรตุเกส ใกล้เคียงกับร้อยละ ๒ คือ ต้องเสียภาษีขาเข้าร้อยละ ๒ เท่านั้น^๓ แต่ครั้งเมื่อไทยได้ทำสัญญาขายาวริงกับอังกฤษ ใน พ.ศ. ๒๓๕๔ ค่าธรรมเนียมต่าง ๆ และภาษีขาเข้าก็ถูกเปลี่ยนเป็นเรียกเก็บภาษีมูลค่าจากสินค้าในอัตราร้อยละ ๓ เท่านั้น^๔ เป็นอันว่า ภาษีขาเข้าหลัง พ.ศ. ๒๓๕๔ ไทยเรียกเก็บไคร้อยละ ๓ ของราคาสินค้า

ค. ภาษีสินค้าขาออก เป็นภาษีที่เก็บจากพ่อค้าที่ซื้อสินค้าในประเทศไทย เพื่อนำออกไปจำหน่ายยังต่างประเทศ จากหลักฐานปรากฏว่า มีการกำหนดพิภคัตราภาษีสินค้าต่าง ๆ ดังนี้

^๑ กวอริช เวลส์ การปกครองและการบริหารของไทยสมัยโบราณ แปลโดย กาทูญี่ สมเกียรติกุล และ บุปผา ชุมจันทร์ หน้า ๓๓๐

^๒ John Crawford. The Crawford Papers. p. 158.

^๓ สมคิด กรีกิ่ง การบริหารภาษีอากรสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น หน้า ๑๐๒

^๔ Sir John Bowring. The Kingdom and People of Siam. p. 224.

ภาษีทางเสือ	บรรทุกลงเรือไปขายนอกตัวละ	๑๗	ตำลึง	๒ บาท
ภาษีกระวาน	บรรทุกลงเรือไปขายนอกหางละ	๑	ตำลึง	๒ บาท
ภาษีคีนุก	บรรทุกลงเรือไปขายนอกหางละ	๓	บาท	
ภาษีเกลือ	บรรทุกลงเรือไปขายนอกเกวียนละ	๒	บาท	
ภาษีกรัง	บรรทุกลงเรือไปขายนอกหางละ	๑	บาท	๑๗
ภาษีฝาง	บรรทุกลงเรือไปขายนอกหางละ	๑	บาท	
ภาษีไม้แดง	บรรทุกลงเรือไปขายนอกหางละ	๓	สลึง	
ภาษีนอรรมาต	บรรทุกลงเรือไปขายนอกหางละ	๒	สลึง	
ภาษีปรัง	บรรทุกลงเรือไปขายนอกหางละ	๑	สลึง	๔๘๑ ไพ
ภาษีเขาสัตว์	บรรทุกลงเรือไปขายนอกหางละ	๑	สลึง...	
ภาษีข้าว				

ขายในประเทศ	ข้าวเปลือกเกวียนละ	๒	บาท
	ข้าวสารเกวียนละ	๔	บาท

ขายนอกประเทศ	ข้าวเปลือกเกวียนละ	๔	บาท
	ข้าวสารเกวียนละ	๘	บาท ^๒

ภาษีน้ำตาลทราย

น้ำตาลทรายขาวหางละ	๒ สลึง	} จักลดขายถูก-
น้ำตาลทรายแดงหางละ	๖ สลึง	
		ปรับเป็น ๒ เท่า ^๓

^๑ หอสมุดแห่งชาติ เลขที่ ๔๔ จดหมายเหตุนิติบัญญัติ ๓ จ.ป. ๑๒๐๖

^๒ หอสมุดแห่งชาติ เลขที่ ๑๒๒ จดหมายเหตุนิติบัญญัติ ๓ จ.ป. ๑๒๑๑

^๓ หอสมุดแห่งชาติ เลขที่ ๙๐ จดหมายเหตุนิติบัญญัติ ๔ จ.ป. ๑๒๑๕

ภาษีสันคำดังกล่าวนั้นเป็นภาษีสันคำของหลวง ซึ่ง "ระคังสันคำ" เป็นคำเน้นการ
 ช้อขาย ส่วนสันคำที่อนุญาตให้ช้อขายได้โดยเสรี แต่ต้องเสียภาษีสันคำตามที่กำหนด ดังนี้

รังนก	เสียภาษีสันคำ	๒๐	บาท
หนัง เนื้อขนาดใหญ่	เสียภาษีสันคำ	๘	บาท
เกล็ดปลาฉลาม(สีขา)	เสียภาษีสันคำ	๖	บาท
เกล็ดปลาฉลาม(สีดำ)	เสียภาษีสันคำ	๖	บาท
เอนกวาง	เสียภาษีสันคำ	๔	บาท
กึ่งหนัง	เสียภาษีสันคำ	๒	บาท
เนื้อสัตว์ตากแห้ง	เสียภาษีสันคำ	๒	บาท
"กะบุง" ปลา	เสียภาษีสันคำ	๑	บาท ๒ สลึง
ไม้มะเกลือ	เสียภาษีสันคำ	๑	บาท สลึง
ไม้จันทร์หอม	เสียภาษีสันคำ	๑	บาท
"เซลาด" ปลา	เสียภาษีสันคำ	๑	บาท
กระดูกช้าง	เสียภาษีสันคำ	๑	บาท
หนัง กระบือ	เสียภาษีสันคำ	๑	บาท
สำลี	เสียภาษีสันคำ	๒	สลึง
หมาก	เสียภาษีสันคำ	๑	สลึง
เขากวางตากแห้ง	เสียภาษีสันคำ	๑	สลึง
หางนกยูง	เสียภาษีสันคำ	๒๔๐	เบี้ย
เปลือกไม้	เสียภาษีสันคำ	๔๔๐	เบี้ย...

ง. ภาวีสู่ผ่านค่าน (อากรขนอน) เป็นภาวีสู่อีกชนิดหนึ่งที่เก็บจากพวกพ่อค้าที่นำสินค้าเข้ามาหาจากเรือ และเกวียนทั้งทางน้ำและทางบก โดยมีโรงภาวีสู่ตั้งอยู่ตามเส้นทางคมนาคม คอยตรวจเก็บภาวีสู่ตลอดเวลา เฮนรี เบอร์นี่ กล่าวว่า ค่านศุลกากร ที่สำคัญมี ๒ แห่ง คือ ที่ปากฉก และที่กรุงเทพฯ ค่าภาวีสู่ที่เรียกเก็บสำหรับค่าน ๒ แห่งนี้ มากพอที่จะคุมค่าสร้างค่านไปได้ตลอดปีที่เดียว^๑ จึงมีระบอบเลกซ์ ได้บรรยายถึงวิธีการเก็บภาวีสู่ของเจ้าพนักงานค่านศุลกากรว่า...

ศุลกากรสถานหรือโรงภาวีสู่เป็นเรือนหรือศาลาสี่เหลี่ยมเล็ก ๆ หลังคาทรงปั้นหยา ภายในศาลาเปิดโล่งรอบค่าน นี่เองมีเหล่าศุลกากรหนึ่งอยู่ประมาณ ๑๒ คน ที่ต้องเรียกเรือที่ขึ้นและลงมารับการตรวจสินค้า ส่วนผู้เป็นหัวหน้าหรือนายภาวีสู่มีเรือนของตนเองอยู่ทางหากในบริเวณใกล้เคียง เมื่อเรือลำใดมาจอดเทียบท่า พลศุลกากร ๒ - ๓ คน จะลงไปตรวจ แล้วหยิบโน้ตฉนวนี่เอาไปเป็นบำเหน็จมือตามความพอใจ ในฐานะที่พวกตนต้องลำบากถูกขยี้แรงขยี้ชา ไม่เป็นเรื่องประหลาดใจเลย เมื่อทราบว่า เจ้าพนักงานเหล่านี้ไม่ได้รับเงินก้อนจากรัฐบาล ยังขึ้นอยู่กับศุลกากรหยิบฉนวนี่เท่านั้น บางครั้งเจ้าของเรือที่กรจะนำสินค้าบางอย่างผ่านค่านไป โดยไม่ต้องเสียภาวีสู่ ก็ยื่นเย็บเงินให้เสียก่อนที่จะถูกศุลกากรจะลงตรวจ เขาก็จะปล่อยให้น่านไปได้อย่างไม่มีพิธีรีตองอะไรเลย แต่ถ้าวเรือลำใดพยายามที่จะนำเรือสินค้าหลบหนีภาวีสู่ และไม่แวะมารับการตรวจตามเสียง

เสียงขลุ่ยจะเป็นกรรมของเจ้าของเรือ ซึ่งจะถูกตามจับเข้ามาโซ่ และจะได้
ตัวไปได้ก็ต้องเสียค่าปรับอย่างแรงเท่านั้น...”

จากบันทึกของสังฆราชปาลเลกัวซ์^๑ การขยิบขายสิ่งของและการคอร์รัปชันของ
เจ้าพนักงานด่านศุลกากรยังคงเป็นเพียงบางคนเท่านั้นไม่ใช่เจ้าพนักงานทั้งหมด ถึงอย่างไร
ก็ตาม พิกัดอัตราการค้าเก็บภาษีผ่านด่านนี้ตามกฎหมายจะเก็บร้อยละ ๑๐ ดังปรากฏในกฎ-
หมายตราสามดวงว่า "ขนอนบก ขนอนน้ำ แห่งใดในพระนคร จะเก็บจังกอบในสำเภา
นาวา เรือใหญ่่น้อยก็ดี หนบกหนเกี่ยวหนทางอันจะเข้าถึงขนอนใน ท่านให้นับสิ่งของจน
ถึงสิบไซ้ จึงเอาจังกอบนั้น"^๒ นอกจากนี้ยังปรากฏหลักฐานการเก็บภาษีที่ด่านปากลัด
ดังนี้...

เรือ	[	ขึ้น	๒	ตำลึง	]	รวม ๔	ตำลึง ๒ บาท
		ลง	๒	ตำลึง	๒ บาท		

สำเภาจีนขึ้น ๑ ตำลึง ลง ๑ ตำลึง ๒ บาท รวม ๒ ตำลึง ๒ บาท

เรือเก๋งมิงไห่หล่า ลำละ ๓ ตำลึง

เรือปักษ์ไต้ ของกระจก ลำละ ๒ บาท ๒ สลึง

เรือใบจันทร์บุรี สงขลา ลำละ ๒ บาท

เรือบันทุก งาปี ลำละ ๑ บาท

^๑สังฆราชปาลเลกัวซ์ เจ้าเมืองเมืองไทย แปลโดย สันต์ ท. โคมบุตตร
หน้า ๒๔๔ - ๒๔๕

^๒กฎหมายตราสามดวง เล่ม ๔ หน้า ๔๔ - ๕๐

เรือไม้สินค้า ๒ เสา ๒ สลึง เสาเดียว ๑ สลึง
 เรือบันทุกบร้ง จันทบูรณปาก ๒ - ๔ ศอก ลำละ ๒ สลึง, ๔ - ๕ ศอก
 ลำละ ๑ สลึง
 คาเจ้าพนักงานตรวจ ๒ บาท เบิกกรอง ๒ สลึง เปี้ยเลี้ยง ๒ บาท
 ค่าธรรมเนียม ๓ บาท...^๑

จะเห็นว่าพิถีพิถันการภาษีณค่านั้นแตกต่างกัน แลวแต่นาของพาหนะ และสินค้า
 ที่บรรทุก จากลักษณะการเก็บภาษีณค่านนี้ ทำให้เอกาประชาชนเดือดร้อน เพราะจะต้องจอก
 ให้คานตรวจหลายแห่งกว่าจะถึง ตลาด ทำให้เกิดความไม่สะดวกต่อเอกาประชาชน ในสมัย
 พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว วั่งทรงให้ขุนคานรวมกับเจ้าภาษีเสียทุกแห่ง เพื่อ
 ความสะดวกต่อการบริหารการปกครอง ดังปรากฏในประชุมประกาศว่า...

ความเดือดร้อนของเอกาประชาชน เดิมคานของหลวงกับโรงภาษีแยกกันอยู่
 ราษฎรต้องให้คานตรวจ แลวต้องให้พนักงานโรงภาษีตรวจอีก และชาวคาน
 ซึ่งเป็นข้าราชการก็หาโทษให้เก่งไม่แพ้เจ้าภาษีบางที่กริบเรือ ราษฎรต้อง
 เสียค่าไถ่แรง ๆ ทางโรงภาษีก็พยายามปรับใหม่ เอาสิ่งของราษฎรไว้ ซึ่ง
 มาภายหลัง พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงเห็นความทุกข์ยาก
 ของราษฎร จากที่ไปมาทางหนึ่งต้องจอกโรงภาษีเกาแห่งสิบแห่ง พระองค์
 ก็จึงให้เจ้าภาษียกโรงภาษีมารวมกับคานทุกแห่งทุกตำบล และให้เจ้าภาษี

^๑หอสมุดแห่งชาติ เลขที่ ๑๕๘/๒ จกหมายเหตุรัชกาลที่ ๓ จ.ศ. ๑๒๑๓

เรียกภาษีแคว้นตามพิภักดิ์ จุกประสงค์ในการตั้ง คือ เมื่อราษฎรวิวาทกับ
เจ้าภาษีก็จะไต่ถามชาวค่านเป็นเหยียน หรือ ถ้าชาวค่านวิวาทกับราษฎรก็จะ
ไต่ถามเจ้าภาษีเป็นเหยียน...

จ. อาการตลาด ในพระราชพงศาวดารฉบับพระราชหัตถเลขา ระบุว่าอาการ
ตลาดเริ่มเกิดขึ้นครั้งแรกในสมัยสมเด็จพระเอกาทศรถ และเก็บเฉพาะในเขตใกล้เคียง
เมืองหลวง ซึ่งเป็นประชานมารวมกันค้าขาย อัตราภาษีภายในระยะบรรณนี้ไม่ปรากฏหลักฐาน
มาในสมัยรัชกาลที่ ๒ จึงทราบจากบันทึกของ จอห์น กรอว์ฟอร์ด กล่าวว่า เรือทุก
ลำในแม่น้ำเจ้าพระยา ซึ่งใช้เป็นร้านขายของไม่ว่าจะขายอะไร จะต้องเสียภาษีในอัตรา
๒ บาทต่อปี ไม่ว่าขายสินค้าประเภทใด ๆ ก็ต้องเสียภาษีตามสินค้าที่ตนขาย เช่น พอก้าน้ำ
จะต้องเสียภาษี ๔ บาทต่อปี พอค้าวเสียภาษี ๒ บาทต่อปี พอก้าน้ำเสียภาษี ๑.๕๐
บาทต่อปี พอก้าน้ำสูบ ใบพลุ และหมาก เสียภาษี .๕๐ บาทต่อปี^๒ นอกจากนี้ยังเก็บตาม
ขนาดเรือและสินค้าที่บรรทุกเข้ามาขายในตลาด เช่น เรือบรรทุกน้ำตาล ยาว ๔ - ๕ วา
เก็บปีละ ๒ บาท เรือเร่ขายน้ำมันมะพร้าว วันละ ๒๕ เปี้ย^๓ เป็นต้น ปรากฏจาก
จดหมายเหตุรัชกาลที่ ๒ ว่า อาการตลาดในเขตกรุงเทพฯ ทำเงินปีละ ๑๗๗ จั่ง ๑๕ คำสิ่ง^๔

^๑ ประชุมประกาศรัชกาลที่ ๔ พ.ศ. ๒๓๙๔ - ๒๔๐๔ หน้า ๒๙๔ - ๒๙๕

^๒ John Crawford. Journal of an Embassy to Siam. p. 379.

^๓ วิชาดา ประภาพันธ์ ระบบเจ้าภาษีนายอากรสมัยกรุงเก่า หน้า ๘๖

^๔ หอสมุดแห่งชาติ เลขที่ ๖ จดหมายเหตุรัชกาลที่ ๒ จ.ศ. ๑๑๗๑

รายได้จากการเก็บภาษีต่าง ๆ ปรากฏหลักฐานว่า ในสมัยรัชกาลที่ ๒ ปีหนึ่ง
ราว ๒,๒๒๖,๐๐๐ บาท^๑ ในสมัยรัชกาลที่ ๓ ได้ตั้งภาษีขึ้นใหม่หลายอย่าง จึงทำให้
รายได้ของแผ่นดินเพิ่มมากขึ้นกว่าสมัยรัชกาลที่ ๒ หลายเท่าตัว สำหรับจำนวนเงินที่เก็บ
ได้ในแต่ละปีนั้น มีผู้ประเมินไว้ว่าไม่ต่ำกว่า ๒๕,๐๐๐,๐๐๐ บาท^๒ ในสมัยรัชกาลที่ ๔
หลังจากทำสนธิสัญญาบาวริง แล้ว รายได้ในรัชกาลนี้ ประมาณ ๒๖,๘๖๔,๐๐๐ บาท^๓
ซึ่งมากกว่ารัชกาลที่ ๓ ไม่มากนักแต่เป็นสถิติเป็นแรกหลังสัญญา ซึ่งก็แสดงให้เห็นว่า เมื่อ
ทำสัญญาแล้ว การค้าขายรายได้จากภาษี ทำให้เศรษฐกิจของไทยเริ่มดีขึ้น อันจะเป็นราก-
ฐานความมั่นคงทางเศรษฐกิจของไทยในสมัยต่อมา

สภาพการค้าของไทยระหว่าง พ.ศ. ๒๓๒๕ - ๒๓๔๘ จัดได้ว่าอยู่ในขอบเขต
จำกัด ลักษณะการค้าภายในส่วนใหญ่จะอยู่ภายในแม่น้ำ ลำคลอง และตลาดตามหมู่บ้าน
การค้าภายในส่วนใหญ่ตกอยู่ในมือพ่อค้าชาวจีน สำหรับการค้ากับต่างประเทศ รัฐบาล
กำหนดนโยบายการค้าแบบผูกขาดโดยระบบพระคลังสินค้า และผู้ที่จะดำเนินการค้าต่าง
ประเทศได้ คือ ข้าราชการ ขุนนาง เจ้านายชั้นผู้ใหญ่เท่านั้น ผู้อื่นไม่มีสิทธิ์จะทำการค้าได้
เว้นแต่จะได้อำนาจผูกขาดเป็นพิเศษ การค้ากับต่างประเทศส่งผลกระทบต่อเกษตรกรรมภายในประเทศ
ทั้งนี้เพราะสินค้าออกของไทยส่วนใหญ่เป็นผลิตผลจากการเกษตรกรรม ลักษณะการค้าขาย
ตามแบบพระคลังสินค้าของไทย อำนวยผลประโยชน์ในการเพิ่มพูนรายได้ของประเทศเป็น
อย่างมาก แต่ก็เป็นการอุปสรรคต่อพ่อค้าชาวต่างประเทศ โดยเฉพาะชาวยุโรปตะวันตก

^๑ สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์
รัชกาลที่ ๒ หน้า ๒๐๕

^๒ สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ "อธิบายตำนานภาษีอากร"
ลัทธิธรรมเนียมต่าง ๆ หน้า ๑๘

^๓ ฎีกา ประภาพันธุ์ ระบบเจ้าภาษีอากรสมัยกรุงเทพยุดต้น หน้า ๙๔

ไม่พอใจ ระเบียบวิธีการกำขายของไทย ถอดทั้งกฎเกณฑ์ในการเก็บภาษีต่าง ๆ ทำให้
 พวกพ่อค้าชาวยุโรปตะวันตกไม่ได้รับความระคอง เกิดความรำว่าในการติดต่อกำขาย
 กันนี้ พวกพ่อค้าชาวยุโรปตะวันตกจึงได้หาทางเข้ามาติดต่อกับกระบวนกำขายและ
 กฎเกณฑ์ต่าง ๆ เพื่อที่จะได้ดำเนินการค้าขายอย่างเสรี ซึ่งจะได้กล่าวในบทต่อไป

ความสัมพันธ์ทางการค้ากับต่างประเทศ

๑. ความสัมพันธ์ทางการค้ากับจีน

ประเทศไทยมีความสัมพันธ์กับประเทศจีนมาตั้งแต่สมัยสุโขทัย เรื่อยมาจนถึงสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้นก็ยังงดดำเนินการติดต่อค้าขายกับจีนตลอดทุกรัชกาล ในสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก รัชกาลที่ ๑ แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ก็ได้มีการติดต่อค้าขายกับจีนเป็นส่วนใหญ่ ในสมัยนี้ไม่มีพ่อค้าชาวยุโรปตะวันตกเข้ามาค้าขาย เพราะยุโรปกำลังทำสงครามกันไปเลย^๑ พวกพ่อค้าชาวจีนซึ่งเคยเข้ามาติดต่อค้าขายกับไทยตลอดเวลา แม้ในระยะที่บ้านเมืองอยู่ในภาวะสงคราม ดังนั้นประเทศไทยจึงมีความสัมพันธ์ทางการค้ากับจีนเป็นส่วนใหญ่ การค้าระหว่างไทยกับจีนแบ่งอยู่ในระบบของการผูก คือ การค้าที่ฝากไปกับคณะทูตที่นำเครื่องราชบรรณาการไปส่ง/ปรากฏในจดหมายเหตุนั้น^๒ รัชกาลที่ ๑ ว่า...

พระราชสาส์นสมเด็จพระเจ้ากรุงมหนครศรีอยุธยา ปราบคาภิเษกตามพระราชประเพณีแล้ว จึงได้แต่งคณะทูตไปจิมกอง พระเจ้ากรุงตาทิงโดยให้ พระสวัสดิ-สุนทรราชทูต หลวงบวรสเนหาอุปทูต หลวงพจนพิณลตรีทูต ขุนพจนพิจิตร ท่องสื่อนั้นพิพิทวาจา บัณสื่อนำพระราชสาส์น และบรรณาการ ซึ่งมี ข้างพลาย ๑ เชือก ข้างนิง ๑ เชือก กษณ ๓ ข้าง การบูร ๑ หาบ ๔๐ ข้าง ผลกระเบา ๒ หาบ ๕๐ ข้าง กระวาน ๔ หาบ ๕๐ ข้าง นรมาท ๕ ยวก งาข้าง ๔ กิ่ง คีปลี ๑ หาบ ๕๐ ข้าง อำพัน ๑ ข้าง ๔ คำลึง ทางนกงู ๑๕ ทาง รง ๒ หาบ ๕๐ ข้าง พิมเสน ๒ ข้าง ๔ คำลึง และอื่น ๆ...^๒

^๑ประชุมพงศาวดาร เล่ม ๓๔ หน้า ๒๑๐

^๒หอสมุดแห่งชาติ เลขที่ ๓ จดหมายเหตุนั้น^๑ รัชกาลที่ ๑ จ.ศ. ๑๑๔๖

คณะทูตเหล่านี้จะได้รับอนุญาตให้นำสินค้าไปขายในเมืองจีนได้ และซื้อสินค้าจากจีนไปได้อีกต่อไปกับเรือคณะทูตนี้ไม่ต้องเสียภาษีขาเข้าหรือออก จึงว่าผลประโยชน์มาสู่ฝ่ายไทยมาก สารสิน วีระผล กล่าวว่า การค้ากับจีนเป็นการค้าแบบบรรณาการ^๕ คณะทูตให้นำเครื่องราชบรรณาการไปถวายยังราชสำนักจีน จะได้รับอนุญาตให้นำสินค้าไปขายและซื้อสินค้าในจีนได้ การซื้อขายนั้นจะต้องทำกันที่ท่าเรือ หรือ เมืองท่า หรือสถานที่ที่รัฐบาลจีนกำหนดไว้ สำหรับเรือไทยที่บรรทุกสินค้าไปกับเรือราชทูตไม่ต้องเสียภาษีขาเข้าหรือออก ในขณะที่เรือคณะทูตนั้น เรือสินค้าไทยที่จอดอยู่เมืองกวางตุ้ง จะจำหน่ายสินค้าแล้วเดินทางกลับเมืองไทยก่อน โดยอาศัยลมมรสุมตะวันตกเฉียงเหนือ ซึ่งพัดในราวเดือนพฤศจิกายน โดยซื้อสินค้าจากจีนกลับมาด้วย เพื่อลมมรสุมตะวันตกเฉียงใต้พัดมาใหม่อีกครั้งหนึ่ง จึงเดินทางไปยังกวางตุ้ง เพื่อรับคณะทูต พร้อมด้วยสินค้าไทยไปจำหน่ายอีก และชากลับก็จะบรรทุกสินค้าจากเมืองจีนกลับมาจำหน่ายที่กรุงเทพฯ อีกครั้งหนึ่ง^๖ ดังนั้นเรือสินค้าหลวงที่ไปติดต่อค้าขายกับจีนจึงได้รับการยกเว้นภาษี เช่น เรือสินค้าหลวงภักดีวานิชได้รับการยกเว้นจังกอบปากเรือ^(๑) เป็นต้น เรือสินค้าที่ไปค้าขายกับประเทศจีนนั้นล้วนแต่เป็นเรือขนาดใหญ่เกือบทั้งสิ้น^๗ ส่วนเรือที่ส่งไปค้าขายที่เปื่องไหหลวงเป็นเรือขนาดย่อม ๔๐ ลำ บรรทุกสินค้าหนักประมาณ ๑๑๒,๐๐๐ หาบ^(๒) ประเทศจีนเป็นตลาดสินค้านำเข้าใหญ่ของไทย ซึ่งจะขายสินค้าได้ปริมาณมากกว่าตลาดอื่น ๆ และยังขายได้ราคาดีมีกำไรเป็นเท่าตัว

* เป็นวิธีการที่จีนทำกับทุกประเทศในแถบเอเชีย ที่เข้าไปติดต่อกับจีน

^๕ Sarasin Viraphol. Tribute and Profit Sino-Siamese Trade.
p. 37.

^๖ หอสมุดแห่งชาติ เลขที่ ๓ จดหมายเหตุรัชกาลที่ ๑ จ.ก. ๑๑๔๔

^๗ John Crawford. The Crawford Papers. p. 410.

^๘ สมเด็จพระบวรราชเจ้ามหาสุรสิงหนาท พระราชพงศาวดารรัตนโกสินทร์
รัชกาลที่ ๒ หน้า ๒๔๓

อาทิเช่น กระวาน รัฐบาลซื้อหาละ ๑๒๐ - ๑๔๐ บาท จำหน่ายในประเทศจีนหาละ ๒๕๐ - ๓๐๐ บาท^๑ เป็นต้น

ในสมัยรัชกาลที่ ๒ การค้ากับจีนยังถือว่ามีความสำคัญมาก พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย ได้ทรงส่งเรือขนาดกลางไปค้าขายยังเมืองท่าต่าง ๆ ในประเทศจีนทุกปี เป็นจำนวน ๑๐ - ๑๒ ลำ โดยบรรทุก น้ำตาล พริกไทย ฝาง และ ไม้เนื้อแข็ง^๒ ดีบุก ไม้แดง เปลือกปรัง^๓ กระวาน งาช้าง หนังโคกระบือ พริกขาว^๔ เมืองท่าที่เรือสินค้าไทยเข้าไปติดต่อค้าขายกันในสมัยนี้ได้แก่ เมืองกวางตุ้ง เมืองเซี่ยงไฮ้ เมืองเอมูย เมืองกิ่นตัง เป่ียงไหหลำ เมืองฮกเกี้ยน เมืองเลียงไผ่^๕ ฯลฯ กุตสลาฟ (Gutzlaff) กล่าวว่า เรือสินค้าที่ติดต่อค้าขายระหว่างไทยกับจีน ชาวจีนเรียกว่า "ปักเตาซุน" หรือ "แปะเต่าจุน"^๖ แปลว่า เรือหัวเขี้ยว ชาวจีนมีความรู้ความชำนาญในการเดินเรือทางทะเล ฉะนั้นการค้าทางเรือของรัฐบาลไทย จึงให้ชาวจีนเป็นพนักงานเดินเกือบทั้งหมด บางครั้งจีนผู้กุมเรือ ทำหน้าที่เป็นพอกาควัย จะเห็นได้จากเรือจีนที่เข้ามารับจ้างบรรทุกสินค้าของหลวงออกไปค้ากับประเทศจีน ในจดหมายเหตุเรื่องนายเรือจีนกุมสำเภาสินค้าไปจำหน่าย ณ เมืองจีนว่า...

^๑George Finlayson. The Mission to Siam and Hue. p. 257.

^๒Ibid., p. 168 - 169.

^๓หอสมุดแห่งชาติ เลขที่ ๕ จดหมายเหตุรัชกาลที่ ๒ จ.ก. ๑๑๘๒

^๔หอสมุดแห่งชาติ เลขที่ ๑๕ จดหมายเหตุรัชกาลที่ ๒ จ.ค. ๑๑๙๕

^๕ก.

^๖สมเด็จพระบรมราชานุสรณ์วักคิงส์ สาส์นสมเด็จ เล่ม ๑๕ หน้า ๙๘

จีนอนทิวลาตาสำเภา... จีนเองจิว นายสำเภา... จีนกูปันจู... ขอใ้คนำ
 กราบหูลีให้ทราบใ้เฝ้าละอองฯ ด้วยสำเภาถึมยกลง ณ วันแรม ๑๑ ก่ำ เดือน ๔
 ถึงเบื่องกว้างต่ง ครั้นเดือน ๑๐ เป็กระวางขายของ พริกไทยหาละ $\frac{๓}{๒}$
 ผางดาบละ $\frac{๒}{๑}$ พังโกกระบือ หาละ $\frac{๓}{๑}$ ฝักหาละ $\frac{๑}{๑}$
 งาข่างหาละ $\frac{๕}{๒}$ พังกาหาละ $\frac{๔}{๑}$... สำเภาเข้ากว้างต่ง
 ๗ ลำ หูทรงลำหนึ่ง ถึมขุนหวกลำหนึ่ง ยืนรักษาลำหนึ่ง จูสุ่นถึมหนึ่ง ถึมยกลงหนึ่ง
 ถึมยกลงหนึ่ง ถึมเองหลี่หนึ่ง...

การกำในสมัยรัชกาลที่ ๒ ส่วนใหญ่ก็ยังคงนิยมติดต่อกำขายกับประเทศตะวันตก
 มากกว่าการกำกับตะวันตก ถึงแม้จะมีพวกพ่อค้าชาวยุโรปตะวันตกเข้ามาติดต่อกำขายด้วย
 แล้วยก็ตาม ดังปรากฏความในพระราชพงศาวดารว่า...

ฝรั่งกับจีนและแขกติดกันมาแต่ครั้งกรุงเก่า ด้วยฝรั่งต่างชาติที่ไปมาค้าขายมักไ้
 ว่างาจข่มเหงชนชาติอื่น ตลอดจนฝรั่งด้วยกันเองในการแย่งชิงผลประโยชน์กัน
 บางที่ถึงกับรบราฆ่าฟันกันก็มี และมักจะเอื้อมมือมาหาอำนาจเข้ามาบังคับบัญชา
 การบ้านการเมือง เช่น ขอใ้ทำสถานีไว้สินค้า แล้วทำสถานีนั้นเป็นป้อม เป็นคัน
 แต่พวกจีน และพวกแขกที่ไปมาค้าขายนั้นยอมอยู่ในบังคับเจ้าของเมืองรวมคบ
 แสวงหาแต่ผลประโยชน์ในทางการค้าขายอย่างเดียว ด้วยเหตุนี้ไทยจึงพอใจค้า
 ขายกับพวกพ่อค้าจีนและพ่อค้าแขกยิ่งกว่าฝรั่ง...๕ (๖)

๑ หอสมุดแห่งชาติ เลขที่ ๑๕ จดหมายเหตุรัชกาลที่ ๒ จ.ก. ๑๑๙๕

๒ สมเด็จพระพุทธเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๒ พระราชพงศาวดารรัตนโกสินทร์
 รัชกาลที่ ๒ หน้า ๒๒๒

ถึงอย่างไร พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย ก็ทรงยินดีส่งเสริมการค้าขายกับพ่อค้าทุกชาติ เพราะการค้าดังกล่าวทำรายได้จำนวนมากมาให้แก่ประเทศ จากนั้นที่ของจอห์น ครอว์ฟอร์ด กล่าวว่า เรือสินค้าของไทยในสมัยรัชกาลที่ ๑ และ รัชกาลที่ ๒ เดินทางไปค้าขายกับประเทศจีน ในปีหนึ่ง ๆ เป็นจำนวนมาก ดังตารางที่ ๑๑

ตารางที่ ๑๑ เรือไทยที่บรรทุกสินค้าไปจำหน่ายเมืองจีนปีหนึ่ง ๆ ในสมัยรัชกาลที่ ๑ และ ๒

เมืองท่าที่เรือเข้าจอด	จำนวนเรือ	ขนาดบรรทุกของเรือ
เมืองกวางตุ้ง	๓ ลำ	๑๐,๐๐๐ - ๑๕,๐๐๐ หาบ
เมืองกวางตุ้ง	๕๐ ลำ	๒,๐๐๐ - ๕,๐๐๐ หาบ
เมืองชาวกิม	๒ ลำ	๙,๐๐๐ หาบ
เมืองฟูเกี้ยน	๒ ลำ	๒,๐๐๐ หาบ
เมืองเสียงโน	๘ ลำ	๕,๐๐๐ - ๘,๐๐๐ หาบ
เมืองไซจิ๋ว	๑ ลำ	๕,๐๐๐ หาบ
เมืองเซียงไฮ้	๑๕ ลำ	๕,๐๐๐ - ๘,๐๐๐ หาบ ^๑
เมืองกิ่นตัง	๘	บรรทุกรวม ๘๙,๐๐๐ หาบ
เมืองไหหลำ	๔๐ ลำ	" ๑๑๒,๐๐๐ หาบ
เมืองฮกเกี้ยน	๓๒ ลำ	" ๓๐๔,๐๐๐ หาบ ^๒
เมืองเสกเกีย		
เมืองกวางหนำ		

ที่มา : ^๑ John Crawford. Journal of an Embassy to Siam. p. 410.

^๒ ประชุมพงศาวดาร เล่ม ๓๑ หน้า ๑๓๒ - ๑๓๓

ในสมัยรัชกาลที่ ๓ พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว เมื่อขึ้นเสวยราชย์ ทำพิธีราชาภิเษกแล้ว จึงได้แต่งตั้งทูตพร้อมทั้งบรรณาการไปเจริญสัมพันธไมตรีกับประเทศจีน ตามประเพณี บรรณาการที่ส่งไปได้แก่ กระจก การะบูร คีปี่ นอระมาต อันลิ้ม หางนกยูง กระวาน รง และอื่น ๆ ซึ่งแผ่นดินจีนสมัยนั้นตรงกับสมัยสมเด็จพระเจ้าตากวงศ์^๑ จากลักษณะการส่งบรรณาการไปเจริญสัมพันธไมตรี กับจีนทุกรัฐกาล ทำให้จีนสรุปว่าไทยยอมเป็นเมืองใต้อำนาจของจีน ถึงอย่างไรก็ตาม ความรุ่งเรืองทางการค้าของไทยสมัยนี้ควบคู่ไปกับการส่งเครื่องราชบรรณาการไปจิมก้องมระเจ้ากรุงจีน^๒ การส่งคณะทูตนำเครื่องราชบรรณาการไปจิมก้อง ไม่แต่เพียงทำให้ประเทศจีนมีไมตรีจิตต่อก่อนไทยเท่านั้น ยังทำให้เกิดความสะดวกในทางการค้าขายด้วย ประเทศไทยได้รับอนุญาตให้จัดส่งเรือสำเภา ๒ ลำ นำคณะทูตไปแต่ละครั้ง และให้ค้าขายกับเมืองกวางตุ้งได้โดยไม่ต้องเสียภาษีอากรแต่อย่างใด^๓ ทางฝ่ายไทยได้ให้ความสะดวกแก่ชนชาวจีนที่เข้ามาพำนักอยู่ในประเทศไทยเป็นอย่างมากซึ่งส่วนมากทำการค้าขายได้รับสิทธิหลายอย่าง หลายประการ เช่นเดียวกับคนไทย เช่น สิทธิในการเดินทางไปได้ทั่วประเทศ การเก็บอากรปากเรือของพ่อค้าชาวจีน ไม่มากไปกว่าเรือของราษฎรชาวไทยทั่วไป^๔ ดังนั้นการติดต่อค้าขายกับจีนในสมัยนี้จึงเจริญรุ่งเรืองมากปรากฏว่า เรือไทยเข้าไปค้าขายในเมือง เซี่ยงไฮ้ นิงโป ฟูเจา กวางตุ้ง เอหมิง ในปี พ.ศ. ๒๓๓๓ ประมาณ ๘๘ ลำ การแต่งเรือไปค้าขายประเทจีนในสมัยรัชกาลที่ ๓

^๑ หอสมุดแห่งชาติ เลขที่ ๑ จดหมายเหตุรัชกาลที่ ๓ จ.ศ. ๑๑๘๗

^๒ เจ้าพระยาทิพากรวงศ์ พระราชพงศาวดารรัตนโกสินทร์รัชกาลที่ ๓ หน้า ๒๓

^๓ John Crawford. The Crawford Papers. V.2, p. 157.

^๔ วอลเตอร์ เอฟ เวลดา แผ่นดินพระนั่งเกล้า แปลโดย นิจ ทองโสภิต

เมื่อ พ.ศ. ๒๓๘๘ แต่งเรือบรรทุกสินค้าไป ๒๐ ลำ สินค้าที่บรรทุกไปได้แก่ ผาง พริกไทย ไม้แดง ปรัง ครั่ง ดีปลี กัญญา นอระมาต น้ำตาล กระวานห้ โยงนำไปจำหน่ายตามเมืองท่าต่าง ๆ ของจีน ดังในจดหมายเหตุน่าว่า "...ตั้งกำปั่นเทพโกสินทร์ ไปวางจูง สิ่งเรือจีนไปเมืองเลียงโผส่งจำเภานทอง จำเภานหะไปเมืองเซียงไฮ้ ส่งจำเภานจิเตกเซงไปเมืองเซียงไฮ้ จำเภานทองไปเมือง เลียงโผ ในปีมะโรง..."^๒

จะเห็นว่า ความสัมพันธ์ทางการค้ากับจีนในสมัยนี้เจริญรุ่งเรืองมาก ปริมาณสินค้าที่ส่งไปจำหน่ายต่างประเทศ ทั้งหมดประมาณ ๓๘,๐๐๐ ตัน ส่งไปยังจีนประมาณ ๓๒,๕๐๐ ตัน นอกจากนั้นส่งไปยัง สิงคโปร์ ปีนัง ชวา มลายู และอินเดีย เป็นประจำทุกปี^๓ ถึงแม้ว่าในสมัยนี้พ่อค้าชาวยุโรป จะเข้ามาติดต่อค้าขายกับไทย แต่ไทยก็ยังคงนิยมการค้าขายกับจีนเช่นเดิม

ในสมัยรัชกาลที่ ๔ การติดต่อค้าขายกับจีนเริ่มลดความสำคัญลงทั้งนี้เพราะว่า จีนเองก็ประสบกับความวุ่นวายภายในประเทศ^๔ ทางด้านไทยก็เริ่มติดต่อค้าขายกับยุโรปตะวันตกมากขึ้น และเริ่มรับอารยธรรมต่าง ๆ ตามแบบยุโรป เมื่อพร้อมแล้วเข้าสู่ยุคใหม่ ดังนั้นความสัมพันธ์ทางการค้ากับประเทศจีนจึงเริ่มลดลงไปเรื่อย ๆ และยกเลิกการส่งบรรณาการไปจิมกองต๋อพระเจ้ากรุงจีน ในสมัยต่อมา

^๑ หอสมุดแห่งชาติ เลขที่ ๔๔ จดหมายเหตุรัชกาลที่ ๓ จ.ศ. ๑๒๐๖

^๒ ด.

^๓ จอห์น ครอว์ฟอร์ด เอกสารของครอว์ฟอร์ด แฟลโกบ ไฟโรจน์ เกษมณกิจ
หน้า ๑๑๑

^๔ พ.ศ. ๒๓๘๘ - ๒๔๐๓ จีนทำสงครามกับอังกฤษ ฝรั่งเศส และเกิดกบฏไท่เผิง

ตารางที่ ๑๒ เปรียบเทียบเรือสินค้าไทย - จีน ในสมัยรัชกาลที่ ๓

พ.ศ.	เรือไทยไปค้าเมืองจีน	เรือจีนมาค้าเมืองไทย
๒๓๖๘	๕๖ ลำ	๕๐ ลำ
๒๓๖๙	๕๓ ลำ	๗๒ ลำ
๒๓๗๐	๕๕ ลำ	๘๘ ลำ
๒๓๗๙	๖๕ ลำ	๙๐ ลำ
๒๓๘๖	๖๘ ลำ	๙๑ ลำ
๒๓๙๓	๖๙ ลำ	๙๗ ลำ
เฉลี่ยเรือแต่ละลำ บรรทุกสินค้า	๑๔, ๓๗๕ ปอนด์	๖, ๒๕๐ ปอนด์

ที่มา : D.E. Malloch. Siam : Some General Remarks of Its
Productions. p. 65.

๒. ความสัมพันธ์ทางการค้ากับหมู่เกาะอินเดียตะวันออกและเมืองท่าชายฝั่งมลายู

ความสัมพันธ์ทางการค้าของไทยกับกลุ่มประเทศเหล่านี้ มีความเจริญมาตั้งแต่สมัยโบราณแล้ว ในสมัยรัตนโกสินทร์ช่วงนี้ถือว่า กลุ่มประเทศเหล่านี้เป็นตลาดสินค้าที่สำคัญรองจากจีน เมืองท่าที่ไทยทำการติดต่อค้าขาย ได้แก่ กanton ฮ่องกง มะละกา สิงคโปร์ ปัตตาเวีย เซบารัง เซลิมน ปาเล็มบัง ฯลฯ^๑

^๑ John Crawford. Journal of an Embassy to Siam. p. 414.

ปรากฏในประชุมพงศาวดาร กล่าวถึงการส่งเรือบรรทุกสินค้าออกไปค้าขายในเบื้องต่าง ๆ ดังนี้ "เรือสินค้าไปค้าขายเมืองปัตตาเวีย ๓ ลำ สินค้าหนักประมาณ ๒๒,๕๐๐ หาบ เรือสินค้าไปค้าขายเมืองมะละกา และเกาะหมาก ๔ ลำ สินค้าหนัก ๒๔,๐๐๐ หาบ เรือสินค้าไปค้าขายเมืองสิงคโปร์ ขนาดย่อม ๒๗ ลำ สินค้าหนัก ๔๕๐๐ หาบ"^๑ จอห์น ครอว์ฟอร์ด กล่าวว่า ไทยส่งเรือบรรทุกสินค้าไปจำหน่ายตามเมืองท่าต่าง ๆ ของ มลายู เกะชวา และสุมาตราอยู่เสมอ โดยส่งเรือไปปีหนึ่ง ๆ ประมาณ ๓๐ - ๔๐ ลำ^๒ และในจดหมายเหตุรัชกาลที่ ๒ ได้กล่าวถึงการส่งเรือออกไปติดต่อค้าขายกับ กลังตันว่า "...ให้พญาศรีราชอากร แต่งเรือที่กะยวน ลำหนึ่ง บันทุกสินค้าให้จันทน์ เป็นนายเรือคุม ออกไปจำหน่าย ณ เมืองกะลังตัน ครั้น จันทน์จำหน่ายสินค้าเสร็จแล้ว ขอเบิกลองค่อพญา กะลังตัน...^๓ และให้จันทน์คุมสินค้าไปขายยัง เมืองกะลังตันอีกลำหนึ่ง..."^๔ สินค้าที่ เรือบรรทุกไป ได้แก่ น้ำตาลทราย กระวาน รังนก งาช้าง นอระมัต เร่ว ดีบุก ไม้ ครั่ง ฝาง^๕ และข้าว ซึ่งมีหลักฐานว่าส่งไปขายยังเกาะหมาก "มีรับสั่งโปรดเกล้าให้ หลวงไชยสงคราม นายสิบ คุมเงิน ถือนั่งเรือรับส่งออกไปถึงเจ้าพระยาไทรย และพระยา ปลัด ให้จัดซื้อข้าวสาร ๑๕๐ เกวียน ให้หลวงไชยสงคราม นายสิบ คุมไปจำหน่าย ณ เมือง เกาะหมาก..."^๖ สินค้าที่เรือบรรทุกกลับมาได้แก่ กาแฟ ยาสูบ หนังวัว^๗ ฝ้ายลาย และ เหล็ก/ ดังปรากฏในจดหมายเหตุว่า...

^๑ ประชุมพงศาวดาร เล่ม ๓๑ หน้า ๑๓๓

^๒ John Crawford. Journal of an Embassy to Siam. p. 414.

^๓ หอสมุดแห่งชาติ เลขที่ ๔ จดหมายเหตุรัชกาลที่ ๒ จ.ศ. ๑๑๗๖

^๔ หอสมุดแห่งชาติ เลขที่ ๕ จดหมายเหตุรัชกาลที่ ๒ จ.ศ. ๑๑๗๖

^๕ ประชุมพงศาวดาร ฉบับหอสมุดแห่งชาติ เล่ม ๔ หน้า ๔

^๖ หอสมุดแห่งชาติ เลขที่ ๕ จดหมายเหตุรัชกาลที่ ๓ จ.ศ. ๑๑๘๘

^๗ ประชุมพงศาวดาร ฉบับหอสมุดแห่งชาติ เล่ม ๔ หน้า ๒๔

ควยทรงพระกรุณาตรัสเหนือเกล้าเหนือกระหม่อมสิ่งว่า...ให้หลวงสุรินธามาต
ออกไปจัดซื้อสิ่งของที่ทองพระราชประสงค์ ณ เมืองเกาะหมากครั้งนี้...ออก
มาชื้อผาหลายอย่างพระกระบวนแล สิ่งของทองพระราชประสงค์ ณ เมืองเกาะ
หมาก ให้พระยานครจัดเอาเงินอากรวังนก ซึ่งเหลือจากแต่งกำปั่นกับเงิน
อากรเตาสุรา ซึ่งค้างหลวงสืบหาซึ่งกิดให้เงินเรียลสามพันเรียลเล็กลูสีเห็นถ้า
เงินเรียลไม่ครบให้จัดเอาคีมุกช่วย เขากันเป็นคีมุกหนักสี่สิบแปดกักรหาสิบสอง
ชั่ง และสินค้าซึ่งจะจำหน่ายได้ ณ เมืองเกาะหมาก กิดปั่นจับให้ครบส่งให้หลวง
สุรินธามาตจะได้จัดซื้อสิ่งของ ณ เมืองเกาะหมาก...๑

นอกจากนี้สินค้าออกที่สำคัญของไทยและเป็นที่ต้องการของกลุ่มประเทศเหล่านี้
ไคแก ช่างและคีมุก ซึ่งปรากฏหลักฐานการส่งชางออกจำหน่ายแก่เบืองมหมุคบันคาย ๖๖...

ให้พยานครแต่งให้หลวงพ้ง ขุนอักษรเป็นนายกำปั่น บันทุกคีมุก และช่าง ออกไป
จำหน่ายเมืองเทศ ที่เมืองมหมุคบันคาย เมื่อจำหน่ายหมดแล้วให้นำเงินค่าช่างและ
คีมุก เขาไปส่งยังกรุงเพทฯ และที่ว่าเจ้าเมืองมหมุคบันคาย ว่าจะแต่งสำเภามารับ
ซื้อช่าง ณ ปากน้ำเมืองตรัง คีมุกซึ่งจะจำหน่ายพร้อมช่างนั้นชักสน ให้หลวงกลาง
ส่งคีมุกมาแต่ตนมรสุม ให้จัดแจงคีมุก อากรไปส่ง ณ ปากน้ำเมืองตรัง แต่เดือนยี่
เดือนสามตนมรสุมให้พันจำหน่ายช่างลงกำปั่น...ให้พยานครแต่งกำปั่นบันทุกช่าง
ออกไปจำหน่าย ณ เมืองเทศ คิดจะส่งชางไปถึง ๖๐ กวาช่าง กรุงเพทฯ ส่งชาง

ไป ๑๔ ช้าง เมืองไชยาส่งมา ๑๓ ช้าง พญานครทูลเกล้าถวาย ๑๕ ช้าง
กรมพระราชวังบวร ๖ ช้าง รวมทั้งหมด ๔๔ ช้าง ชาคโมกรบ ๑๒ ช้าง
ให้พญาพิตลุง จักหาซื้อช้างพิตลุงส่งไป เมืองนคร จะได้อีกจำนวนให้ทันค
มรสุม และให้พญาพิตลุงจัดส่งตนกลวดยกนอออกไปให้ชางควย...

ช้างคงจะเป็นสินค้าที่นิยมซื้อขายกันมากทางตอนใต้ของไทยในสมัยนั้น ปรากฏ
หลักฐานกำหนดราคาช้างแต่ละขนาด "ช้างสูง ๔ ศอก ราคา ๙ ชั่ง ขึ้นนี้ ๆ ละ ๒ ตำลึง
๒ บาท ช้างสูง ๔ ศอกคืบ ราคา ๑๐ ชั่ง ขึ้นนี้ ๆ ละ ๓ ตำลึง..."^๒ การนำช้างออก
ไปจำหน่ายยังต่างประเทศของเสียค่าใช้จ่ายสูงมาก ทั้งนี้เพราะต้องดูแลรักษาช้างเป็นอย่างดี
ก็ ปรากฏกระจายในการค้าช้างแต่ละครั้งว่า...

จ้างเรือแลคนชักช้างขึ้นฝั่ง ๑๒ ช้าง ๆ ละ ๑๐ กบัง เป็นเงิน ๑๓ เหรียญ
๓ กบัง เป็นเงินตรา ๖ ตำลึง ๒ บาท ๒ สลึง ๑ เฟื้อง ๒๖๖ ไพ...
เช่าเชือกกลามช้าง ๒ เส้น เป็นเงิน ๑ บาท ๑ สลึง ๕๓๓ ไพ ชื้อหม้อ
คมน้ำให้ชางกิน เป็นเงิน ๑ บาท ๑ สลึง ๕๓๓ ไพ...^๓ ชื้อเครื่องยา
รักษาช้าง ๔๕ สิ่ง เป็นเงิน ๕ ตำลึง ๒ บาท ๑ สลึง ๑ เฟื้อง ๔๖๒ ไพ
ซื้อโซกลามช้าง ๒ สาย เป็นเงิน ๒ ตำลึง ๑ บาท ๒ สลึง ๙๖๔ ไพ ชื้ออ้อย
ให้ชางกิน ๑๐๐๐ ลำ เป็นเงิน ๓ ตำลึง ๒ บาท ๑ สลึง ๔๔ ไพ ชื้อหญ้า
ให้ชางกิน ๕๓๔ มัด เป็นเงิน ๓ ชั่ง ๑๔ ตำลึง ๒ บาท สลึง ๕๓๓ ไพ...^๔

^๑ หอสมุดแห่งชาติ เลขที่ ๑๒ จดหมายเหตุรัชกาลที่ ๒ จ.ศ. ๑๑๙๖

^๒ หอสมุดแห่งชาติ เลขที่ ๓๓ พ. จดหมายเหตุรัชกาลที่ ๓ ม.ป.ป.

^๓ หอสมุดแห่งชาติ เลขที่ ๓๓ พ. จดหมายเหตุรัชกาลที่ ๓ ม.ป.ป.

^๔ หอสมุดแห่งชาติ เลขที่ ๓๓ ค. จดหมายเหตุรัชกาลที่ ๓ ม.ป.ป.

ลักษณะการค้าขายกับกลุ่มประเทศเหล่านี้ ทองอาสัยลามาเป็นสื่อกลางในการติดต่อ
 ขายกัน ปรากฏในจดหมายเหตุว่า "เสียค่าจ้างลามาใหญ่คนหนึ่ง ๑๖ ตำลึง ๒ บาท
 ๒ สลึงเฟื้อง ๒๖๖ ไพ ลามนอยคนหนึ่ง ๖ ตำลึง ๑ บาท ๖ สลึง ๕๓๓ ไพ..."^๑ และทอง
 เสียค่าธรรมเนียมภาษีต่าง ๆ คล้ายกับของไทย ปรากฏหลักฐานว่า "กำนันดีเก่าสัดไป
 เมือง อาแจ ทองเสียค่าธรรมเนียมกำนันเขาจอคทา ๘ เทรียญ เป็นเงินตรา ๔ ตำลึง
 เสียค่าธรรมเนียมซื้อขายสิ่งของเป็นเงิน ๕๒๔ เทรียญ ๕ กบ้ง ๒ ลุย เป็นเงินตรา ๑๓
 ชั่ง ๔ ตำลึง ๑ บาท ๑ เฟื้อง ๕๒๑ ไพ"^๒ ในแต่ละเมืองเก็บค่าภาษีไม่เหมือนกัน เช่น
 "เมืองไทรขนาดใหญ่ ค่าภาษีร้อยละ ๑๐ หุน ๑๑ กบ้ง ๖ ลุย เมืองมหมุคบันคัม ค่าภาษีร้อยละ ๓ หุน..."^๓

เมืองท่าที่เป็นตลาดสินค้าที่สำคัญอีกแห่งหนึ่งของไทยก็คือ สิงคโปร์ ในปีแรก
 ที่ตั้งเมืองท่าขึ้นที่สิงคโปร์ สำเภาจากไทยเดินทางไปค้าขายที่เมืองท่าแห่งนี้ จำนวน ๔ ลำ^๔
 ต่อมาเรือสินค้าจากไทยก็ทวีจำนวนขึ้นเรื่อย ๆ จอห์น ครอว์ฟอร์ด กล่าวว่า การค้าระหว่าง
 ไทยกับสิงคโปร์ ใน พ.ศ. ๒๓๖๒ - ๒๓๖๕ นั้น มีความเจริญมาก ทุก ๆ ระยะเวลา ๖ เดือน
 จะมีเรือสินค้าจากไทยมาค้าขายที่สิงคโปร์ ๒๐ ลำ แต่ละลำจะบรรทุก ดีบุก พริกไทย และ
 น้ำตาล เขามาขาย^๕ ใน พ.ศ. ๒๓๖๖ มีเรือสินค้าของไทยไปค้าขายที่สิงคโปร์ ๒๗ ลำ

^๑ หอสมุดแห่งชาติ เลขที่ ๓๓ น. จดหมายเหตุรัชกาลที่ ๓ ม.ป.ป.

^๒ หอสมุดแห่งชาติ เลขที่ ๓๓ ถ. จดหมายเหตุรัชกาลที่ ๓ ม.ป.ป.

^๓ หอสมุดแห่งชาติ เลขที่ ๓๓ ท. จดหมายเหตุรัชกาลที่ ๓ ม.ป.ป.

^๔ เคนรี เบอร์นี เอกสารของเอนรี เบอร์นี เล่ม ๒ ตอน ๒ แปลโดย
 ไพโรจน์ เกษมนนกิจ หน้า ๖๔

^๕ จอห์น ครอว์ฟอร์ด เอกสารของกรอว์ฟอร์ด แปลโดย ไพโรจน์ เกษมนนกิจ
 หน้า ๑๙๐

พ.ศ. ๒๓๖๗ จำนวนเรือสินค้าไทย เพิ่มขึ้นเป็น ๔๔ ลำ^๑ เรือเหล่านี้นำสินค้าเข้ามา
ขนถ่ายประมาณ ๔๐๐๐ - ๕๐๐๐ ตัน และได้ทำการขนสินค้าอังกฤษ และอินเดียออกไป
จากเมืองท่านี้ มีมูลค่าประมาณ ๒๕๐,๐๐๐ เหรียญสเปน หรือประมาณ ๕๐๐,๐๐๐ กัส-
สิดตาดิการูปี^๒ ในปี พ.ศ. ๒๓๖๘ สิงคโปร์กลายเป็นศูนย์กลางการค้าของไทยในแถบ
หมู่เกาะอินเดียตะวันออก^๓ เฮนรี เบอร์นี บันทึกว่า เรือสินค้าของไทยแต่ละลำในแต่ละ
สัปดาห์ในแต่ละเที่ยว สามารถบรรทุกสินค้า มีมูลค่าถึง ๓๐๐๐ - ๕๐๐๐ เหรียญสเปน
สินค้าที่บรรทุกไปจำหน่าย ไคแก คีนุก น้ำตาล พริกไทย ขาวสาร ขาวเปลือก ฝรั่ง
ไม่ฝาง เกลือ น้ำมันมะพร้าว และอื่น ๆ การค้าระหว่างไทยกับสิงคโปร์ และเมือง
ท่าแหลมมลายู โดยเฉพาะในสมัยรัชกาลที่ ๒ อาจกล่าวได้ว่า ไทยได้เปรียบดุลการค้า
ในสมัยนี้ประมาณ ๔๒๕,๔๘๖ รูปี/พิจารณาจากปริมาณสินค้าขาเข้าและสินค้าออกในช่วง
พ.ศ. ๒๓๕๔ - ๒๓๖๓ ดังรายละเอียดในตารางที่ ๑๓

^๑ Sarasin Viraphol. Tribute and Profit Sino - Siamese Trade 1652 - 1853. p. 205.

^๒ เฮนรี เบอร์นี เอกสารของเฮนรี เบอร์นี เล่ม ๒ ตอน ๒ แปลโดย
ไพโรจน์ เกษมณิกิจ หน้า ๖๔

^๓ Sarasin Viraphol. op. cit., p. 205.

^๔ Henry Burney. The Burney Papers. V.4, p. 187 - 189.

ตารางที่ ๑๓ การค้าระหว่างไทยกับสิงคโปร์ ปีหนึ่ง และมะละกา ไชยวงศ์

พ.ศ. ๒๓๕๘ - ๒๓๖๓

สินค้าส่งออก	ค่าเป็นเงินรูปี	สินค้านำเข้า	ค่าเป็นเงินรูปี
น้ำตาล	๓๙๐,๒๔๒	สิ่งทอต่าง ๆ	๔๒๕,๖๐๓
ข้าว	๑๖๖,๑๘๔	ฝิ่น	๑๔๑,๑๕๑
ยาสูบ	๑๓๘,๔๘๓	เงิน ๆ	๑๓๒,๕๘๕
เครื่อง	๙๙,๒๐๘	รวม	๖๙๙,๓๓๙
ผ้า	๙๒,๖๓๓		
เกลือ	๖๘,๖๔๙		
คิง	๕๙,๕๙๓		
อื่น ๆ	๑๙๖,๘๐๔		
รวม	๑,๑๒๘,๙๘๕		

ที่มา : Henry Burney. The Burney Papers. V.3, p. 187 - 189

การค้าระหว่างไทยกับสิงคโปร์ช่วง พ.ศ. ๒๓๖๔ - ๒๓๘๖ ไทยอยู่ในภาวะที่
เสียเปรียบดุลการค้า โดยที่สิงคโปร์ซื้อสินค้าจากไทยเพียง ๑,๐๐๓,๓๒๔ เหรียญ และ
ส่งสินค้าออกจำหน่ายยังประเทศไทย เป็นเงิน ๑,๐๗๐,๘๕๐ เหรียญ ดังรายละเอียดใน
ตารางที่ ๑๔

ตารางที่ ๑๔ การค้าระหว่างไทยกับสิงคโปร์ ช่วง พ.ศ. ๒๓๖๔ - ๒๓๘๖

พ.ศ.	สินค้าเข้าจากไทย	สินค้าออกไปไทย
๒๓๖๔ - ๒๓๗๓	๒๐๗,๘๒๕	๒๕๐,๗๘๖
๒๓๗๔ - ๒๓๗๘	๑๙๒,๕๙๙	๒๐๖,๔๙๘
๒๓๗๙ - ๒๓๘๓	๓๐๓,๑๕๔	๓๑๕,๘๙๑
๒๓๘๔ - ๒๓๘๖	๒๙๙,๙๖๖	๒๙๗,๖๙๕
รวม	๑,๐๐๓,๓๒๔	๑,๐๗๐,๘๕๐

ที่มา : Henry Burney. The Burney Papers. V.4, p. 91, 162.

ตารางที่ ๑๕ แสดงจำนวนเรือสินค้าไทยไปค้าสิงคโปร์ตั้งแต่ พ.ศ. ๒๓๓๖ - ๒๓๙๔

พ.ศ.	จำนวนเรือสินค้า
๒๓๓๒ - ๒๓๓๓	๓๑ ลำ
๒๓๓๕ - ๒๓๓๖	๓๗ ลำ
๒๓๓๘ - ๒๓๓๙	๒๓ ลำ
๒๓๔๑ - ๒๓๔๒	๒๓ ลำ
๒๓๔๔ - ๒๓๔๕	๒๔ ลำ
๒๓๔๗ - ๒๓๔๘	๒๒ ลำ
๒๓๕๐ - ๒๓๕๑	๒๐ ลำ
๒๓๕๓ - ๒๓๕๔	๒๓ ลำ

ที่มา : Sarasin Viraphol. Tribute and Profit Sino - Siamese Trade 1652 - 1853. p. 207.

นอกจากนี้ยังมีหลักฐานว่า ไทยได้มีการติดต่อค้าขายกับเขมร และญวน โดยเรือจะบรรทุกสินค้าไปขายที่เมือง ฮาเทียน ก่วงโสม เต็กเซียง เขมา ในเขมร และเมืองไซงอน เมืองไผ่ฝู และเมืองเว้ ในเมืองญวน ทุก ๆ ปีไทยจะส่งเรือขนาดเล็กบรรทุกสินค้าไปติดต่อค้าขายแถบนี้ ประมาณ ๒๐ - ๕๐ ลำ^๑ เรือสินค้าที่ไปค้าขายเมืองไซงอน

^๑ John Crawford. Journal of an Embassy to Siam p. 414.

และเมืองญวน ๒๕ ลำ สินค้าหนักประมาณ ๑๕,๓๐๐ หาบ^๑ สารสิน วีระผล กล่าวว่า
ในรอบ ๑๐ ปี ระหว่าง พ.ศ. ๒๓๙๓ - ๒๓๙๓ ไทยส่งเรือไปค้าขายตามเมืองท่าของ
เขมร และญวน ๔๐ - ๕๐ ลำ โดยบรรทุกสินค้าประเภท เหล็กกล้า กะทะเหล็ก ยาสูบ
ผ้า หนังสัตว์ น้ำตาล ข้าว หมาก และไม้เนื้อแข็ง^๒

จะเห็นว่าประเทศไทยมีความสัมพันธ์ทางการค้ากับกลุ่มประเทศเอเชียอาคเนย์
และถือว่ากลุ่มประเทศเหล่านี้เป็นตลาดสินค้าที่มีความสำคัญรองจากประเทศจีน หลังจาก
ไทยได้ทำสัญญาบาวริงแล้ว การค้าของไทยก็เริ่มขยายวงกว้างออกไปสู่กลุ่มพหุคาชาวยุโรป
ตะวันตกมากยิ่งขึ้น

๓. ความสัมพันธ์ทางการค้ากับโปรตุเกส

ในสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย รัชกาลที่ ๒ แห่งกรุงรัตนโกสินทร์
ไทยได้เริ่มติดต่อค้าขายกับประเทศยุโรปตะวันตกมากขึ้น ทั้งนี้เพราะสงครามโปเลียนใน
ยุโรปสิ้นสุดลง^๓ ชาวยุโรปตะวันตกเริ่มสนใจเดินทางเข้ามาค้าขายในแถบเอเชียตะวันออกเฉียง
อีกครั้งหนึ่ง ชาวยุโรปชาติแรกที่เข้ามาติดต่อค้าขายกับไทย คือ โปรตุเกส ในสมัยรัชกาลที่ ๒
โคตรงโปรคา ไทแดงเรือหลวง ชื่อ เรือมาลาพระนครหลวงสุรัสวดี เป็นนายเรือ คบเรือ
ออกไปค้าขายยังเมือง มาเก๊า^๔ ซึ่งอยู่ในอารักขาของโปรตุเกส ผู้ว่าการเมืองมาเก๊า ซึ่ง
เป็นชาวโปรตุเกสได้อำนวยความสะดวกในการค้าขาย เมื่อเรือมาลาพระนครกลับกรุงเทพฯ

^๑ประชุมพงศาวดาร เล่ม ๓๑ หน้า ๑๓๓

^๒ Sarasin Viraphol. Tribute and Profit Sino - Siamese.

p. 203.

^๓ นโปเลียนสิ้นอำนาจ ในปี ค.ศ. ๑๘๑๕ (พ.ศ. ๒๓๕๘)

^๔ประชุมพงศาวดาร เล่ม ๓๔ - หน้า ๒๒๒

ผู้ว่าการเมืองมาเก๊า จึงได้แต่งตั้ง ชื่อ คาลอส เดอ ซิลวา (Carlos De Siveira) เป็นผู้ครองราชบรรณาการมาถวาย ขอเจริญทางพระราชไมตรี ใน พ.ศ. ๒๓๖๑ พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย ทรงยินดีต้อนรับด้วยพระราชดำริว่า "เมื่อเรือไทยออกไปค้าขายถึงเมืองมาเก๊า โปรตุเกสให้การรับรองด้วยไมตรี จึงควรตอบแทนในครั้งนี้อีกอย่างหนึ่งนั้นไทยต้องการหาซื้อปืนไว้รักษาพระนคร ถ้ามีสัมพันธไมตรีกับโปรตุเกสก็จะหาซื้ออาวุธปืนได้สะดวกขึ้น จึงโปรดฯ ให้เรือโปรตุเกสขึ้นมาถึงกรุงเทพฯ ทอดสมออยู่ที่หน้าบ้านของ พระยาสุริยวงศมนตรี (ดิศ บุนนาค)^๑ ผู้ว่าการเมืองมาเก๊าให้ คาลอส นำหนังสือเข้ามาถึงเสนาบดี มีความว่า "ทางพระราชไมตรีของกรุงเทพฯ กับโปรตุเกสเลื่อมสลุมนานแล้ว จึงแต่งให้นายคาลอส เดอ ซิลวา เข้ามาเฝ้าพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวขอซื้อปืนทางพระราชไมตรีต่อไป และให้คุมสิ่งของเขามาทูลเกล้าฯ ถวายด้วย ถาต้องการพระราชประสงค์สิ่งใดก็ให้สั่ง คาลอสไป ทางฝ่ายเมืองมาเก๊าจะจัดจัดส่งเข้ามาถวาย"^๒ สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวโปรดฯ ให้ คาลอส เข้าเฝ้า ณ พระที่นั่งจักรพรรดิพิมาน ทรงออกรับอย่างแขกเมืองเต็มยศ หลังจากนั้น คาลอสได้ไปหาพระยาสุริยวงศมนตรี แจ้งว่า สินค้าที่ตนบรรทุกเข้ามาใครจะจำหน่ายเสียให้หมด แล้วจะขอซื้อ นำตาลทรายไปขายที่เกาะหมาก ส่วนตัวคาลอสจะขอขึ้นอยู่บนบกก่อน พระยาสุริยวงศมนตรีกราบบังคมทูลฯ ให้ทรงทราบเรื่องนี้ก็โปรดฯ อนุญาต คาลอสจึงอยู่ที่เรือนหน้าบ้าน พระยาสุริยวงศมนตรี และได้รับพระราชทานเบี้ยเลี้ยงเดือนละ

^๑ ประชุมพงศาวดาร เล่ม ๓๔ หน้า ๒๒๒

^๒ ก.

^๓ บิณนาค บุนนาค บทบาททางการเมืองการปกครองเสนาบดีตระกูลบุนนาค
หน้า ๒๙

^๔ สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์
รัชกาลที่ ๒ หน้า ๓๔๔

เบี้ยเลี้ยงเดือนละ ๒ ชั่ง^๑ คาลอสจำหน่ายสินค้าเสร็จแล้ว ก็ขนาน้ำตาลทรายให้เรือ
บรรทุกไปขายที่เกาะหมาก ส่วนตัวคาลอสยังอยู่ในกรุงเทพฯ

ต่อมาพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ ๒ โปรดฯ ให้พระยาสุริยวงศมนตรี
แต่งเรือกำปั่นมาลพพระนกรบรรทุกสินค้า ให้หลวงฤทธิสาส์แดง เป็นนายเรือ และถือหนังสือ
พระยาสุริยวงศมนตรีไปถึงผู้ว่าการเมืองมาเก๊าว่า...

ผู้ว่าการเมืองมาเก๊าแจ้งให้คาลอสเข้ามาถึงกรุงเทพฯ โค้ททรงพระกรุณาโปรด
เกล้าฯ ทำนุบำรุงคาลอสให้มีที่อยู่ และพระราชทานเงินให้เป็นเบี้ยเลี้ยงคาลอส
โค้ทเขาเผ่าถวายสิ่งของแล้ว โปรดฯ ให้ลดค่าธรรมเนียมเรือของคาลอส หลวง
ฤทธิสาส์แดงออกมาค้าขายขอให้ผู้ว่าการเมืองมาเก๊าช่วยทำนุบำรุงควย และทอง
การปั้นกาบศิลาเป็นอันมาก ขอให้ผู้ว่าการเมืองมาเก๊าช่วยจัดซื้อปืนคาบศิลา ให้
หลวงฤทธิสาส์แดงกุมเขาไปควย...๒

เมื่อหลวงฤทธิสาส์แดงกลับมีหนังสือผู้ว่าการเมืองมาเก๊าตอบมาความว่า...

ผู้ว่าการเมืองมาเก๊าโค้ททำนุบำรุงหลวงฤทธิสาส์แดงให้โค้ทจำหน่ายสินค้า และ
จัดหาของที่ต้องพระราชประสงค์ โค้ทให้เงินรายวันแก่หลวงฤทธิสาส์แดงเหมือน
อย่างหลวงสุรัสวดี และโดยยกค่าธรรมเนียมเมืองมาเก๊าให้ ทองเลี้ยงแตกา
ธรรมเนียมปากเรือที่เจ้ากรุงปักกิ่ง ตั้งขุนนางจีนมากำกับเรียกเก็บอยู่ และ

<>

^๑ประชุมพงศาวดาร เล่ม ๓๔ หน้า ๒๒๔

^๒สมเด็จพระปรมัยยิกายะราชานุภาพ พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์
รัชกาลที่ ๒ หน้า ๓๔๔ - ๓๔๕

เจ้าเมืองมาเก่าได้มอบเป็นคาบศิลา ๔๐๐ กระบอก ให้หลวงฤทธิธำแดง
เข้ามา ราคากระบอกละ ๔ เหรียญ...^๑

คาลอสพักอยู่ในกรุงเทพฯ จนถึงเดือน ๑๑ ขึ้น ๕ ค่ำ ปีเถาะเอกศก พ.ศ. ๒๓๖๒
จึงกราบถวายบังคมลากลับไป การที่คาลอสพักอยู่ในกรุงเทพฯ นานนั้นเพื่อให้เรือบรรทุก
สินค้าไปขายที่เกาะหมาก และรับสินค้าเข้ามาจำหน่ายในกรุงเทพฯ อีกเที่ยวหนึ่ง เมื่อรับ
ซื้อสินค้าในกรุงเทพฯ บรรทุกเต็มเที่ยวที่ ๒ แล้วจึงลากลับ นอกจากนั้น คาลอส คงจะคอย
สืบสวนสินค้าที่ซื้อขายในกรุงเทพฯ เพื่อหากำไรจากการค้าขายแต่ละครั้ง และคอยทำไมตรี
ให้คุ้นเคยชอบพอกับชาวไทยเป็นทางให้โปรตุเกสไปมาค้าขายได้โดยสะดวก

ใน พ.ศ. ๒๓๖๓ พระเจ้าแผ่นดินโปรตุเกสโปรดฯ ให้เจ้าเมืองโค หรือ กัว
(Goa) ในอินเดีย ซึ่งเป็นอุปราชของโปรตุเกส ทำร่างขอสัญญาทางพระราชไมตรีกับ
ประเทศไทย เป็นสัญญา ๒๓ ข้อ มอบให้คาลอส เคอ ซิลไวรา เข้ามาอีก ขอให้คาลอส
เป็นกงสุลเยเนอรัล และขอพระราชทานที่ตั้งบ้านเรือนให้คาลอสอยู่โดยปากเสาธงของ
โปรตุเกสด้วย ขอให้เสนาบดีของไทยพิจารณาสัญญาทุกข้อด้วย ถ้าไม่ชอบใจก็ให้แก้ไขตาม
ที่เห็นสมควร ขณะนั้นไทย กำลังต้องการเครื่องศาสตราวุธจากต่างประเทศ ไทยจึงยอม
ทำหนังสือสัญญาทางการค้า และยอมให้มิ้งกงสุลในกรุงเทพฯ ได้ ใน พ.ศ. ๒๓๖๓^๒ ความ
ในสัญญาว่า ไทยกับโปรตุเกสจะเป็นมิตรที่ดีต่อกัน จะให้ความช่วยเหลือซึ่งกันและกัน โดย
เฉพาะเรื่องการเดินเรือไปมาค้าขาย ประชาชนทั้งสองฝ่ายจะได้รับความสะดวกทางการ

^๑ประชุมพงศาวดาร เล่ม ๓๔ หน้า ๒๒๖

^๒จดหมายเหตุคัดมาจากรอเยอโลกโด้ เนียลอินสติติว กรุงลอนดอน แปลโดย
พราหมณ์ ป.ส. ศาสตรียุทธ หน้า ๑๖

ทางการค้า ทางทะเล ทางบก ทางแม่น้ำลำคลอง พ่อค้าชาวโปรตุเกสจะยอมเสีย
ภาษีตามกฎหมายนิยมของไทย อนุญาตให้โปรตุเกสตั้งกงสุล และโรงงานเก็บสินค้าใน
พระนครได้ อนุญาตให้เผยแพรศาสนาไคทวารวษาจักร ประชาชนทั้งสองฝ่าย พึงได้
รับอนุญาตซื้อขายสินค้าที่ไม่ห้ามใดตามความพอใจ แต่ต้องเสียภาษีตามกฎหมาย ห้ามซื้อ
ขายสินค้าต้องห้าม การตรวจตราเรือบรรทุกสินค้าก็ดี การคุมแผ่นดินเรือก็ดี บัญชีก็ดี
การทอดสมอก็ดี การช่วยเหลือก็ดี ภาษีในสัญญา ไม่พึงประพฤติดุราษฎรแต่ละฝ่ายรุนแรง
เรือค้าขาย คนในบังคับโปรตุเกส พึงได้รับอนุญาตให้ส่งไม้สัก และไม้ต่าง ๆ ทุกชนิดของ
ประเทศไทย โดยยอมเสียภาษีตามที่กำหนด^๑

สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวโปรศา ตั้งให้คาลอส เคอ ซิดไวรา เป็นหลวงอภัยพานิชย์
จากนั้นโปรตุเกสก็ได้ติดต่อค้าขายกับไทยเรื่อยมา แต่ไม่ค่อยเจริญก้าวหน้านัก หลังจาก
โปรตุเกสเข้ามาไม่นานนัก อังกฤษก็เริ่มเข้ามาติดต่อค้าขายกับไทยเช่นกัน

๔. ความสัมพันธ์ทางการค้ากับอังกฤษ

หลังจากเสร็จสงครามนโปเลียนในยุโรป และเกิดการปฏิวัติอุตสาหกรรมใน
อังกฤษแล้ว อังกฤษเริ่มสนใจหาตลาดการค้าในเอเชีย และได้ให้ความสนใจที่จะเข้ามา
ค้าขายในประเทศไทย เพื่อหาทรัพยากรธรรมชาติ แหล่งลงทุนเป็นการขยายตัวทางการค้า
แทนนโยบายการค้าของรัฐบาลไทยในระบายนั้น ยังเป็นระบบผูกขาด ซึ่งขัดคอนโยบายของ
อังกฤษในการส่งเสริมการค้าเสรี รัฐบาลไทยในสมัยนี้ ไม่ยอมรับการค้าโดยเสรีตามแบบ
ประเทศในยุโรป ดังปรากฏว่า เมื่อเรือฟีนิกซ์ (**Phoenix**) ของนายสตอร์ม
(**Mr. Storm**) เข้ามาในปากน้ำเจ้าพระยาบรรทุกสิ่งของต่าง ๆ จากกัลกัตตาเพื่อ
มาจำหน่ายในตลาดการค้าของไทย รัฐบาลไทยจะแจ้งไปยังตัวแทนผู้สำเร็จราชการอินเดีย

^๑ หมายเหตุคัดมาจากรอเยอลกอโลเนียลอินสติติว กรุงลอนดอน แปลโดย

ของอังกฤษว่า เรือลำนี้ต้องอยู่ในความควบคุมของรัฐบาลไทยและจะได้รับสิทธิพิเศษผลประโยชน์จากพระเจ้าแผ่นดินไทย ซึ่งจะพระราชทานแกพอลค้าอังกฤษเป็นการตอบแทน รัฐบาลมีสิทธิในการเลือกซื้อสินค้าก่อนและกำหนดราคาสินค้าตามราคาที่ต้องการจะซื้อ การกำหนดราคาและเลือกซื้อสินค้านี้กินเวลาถึงสามสัปดาห์ก่อนจะได้รับคำตอบที่แน่นอน การเสียเวลานี้ทำให้พอลค้าไม่ได้รับความสะดวก คล้ายกับว่า ไทยมีจุดประสงค์จะทำให้พอลค้าไม่พอใจโดยดลใจเวลาให้ล่าช้า เพื่อให้พอลค้ามีสินค้าเหลือไว้ขายเองน้อยที่สุด และไม่ได้กำไรมาก^๑ ทำให้พวกพอลค้าอังกฤษไม่พอใจ ด้วยเหตุนี้ใน พ.ศ. ๒๓๖๔ มาร์ควิส แฮสติงส์ (Marquis of Hastings) ขาหลวงใหญ่ของอังกฤษที่เบงกอล จึงแต่งตั้งให้จอห์น ครอว์ฟอร์ด (John Crawford) เขามาเป็นทูต เชิญอักษรสาส์นและเครื่องราชบรรณาการเขามาถวายของเจริญทางพระราชไมตรีด้วย^๒ หลังจากที่โปรตุเกสได้เขามาติดต่อกับไทย ๔ ปี ก่อนหน้าที่คณะทูตครอว์ฟอร์ดจะเดินทางเข้ามาประเทศไทยนั้น ได้มีเรือของพวกพอลค้าอเมริกัน และอังกฤษไปมาค้าขายอยู่เป็นจำนวนมากแล้ว^๓ อังกฤษต้องการจะขยายศูนย์การค้าในประเทศไทยเช่นเดียวกับสิงคโปร์ ดังที่ครอว์ฟอร์ด กล่าวว่า "การค้าของเราที่สิงคโปร์ ได้ดึงดูดให้มีการค้ากับประเทศไทยอยู่แล้ว ที่ตั้งของสิงคโปร์นั้น แม้ว่าโดยทั่วไปเป็นแหล่งที่มีข้อได้เปรียบอยู่มาก ในอันที่เป็นศูนย์กลางการค้าของเราก็คตาม แต่ถ้านับกันแล้วก็ถือว่า ยังไม่อาจได้รับประโยชน์สูงพอเท่ากับศูนย์การค้าที่จะคิดจัดตั้งขึ้นในอ่าวไทย"^๔ นอกจากนั้นการที่อังกฤษส่งทูตมาไทยครั้งนี้ เพื่อขจัดกฎเกณฑ์

^๑ George Finlayson. The Mission to Siam and Hue.

p. 170 - 171.

^๒ ประชุมพงศาวดาร เล่ม ๓๔ หน้า ๒๓๘

^๓ John Crawford. The Crawford Papers. p. 5.

^๔ จอห์น ครอว์ฟอร์ด เอกสารของครอว์ฟอร์ด แปลโดย ไพโรจน์ เกษแมนกิจ
หน้า ๑๕๐

ทางการค้าที่ล้าสมัย ซึ่งเป็นอุปสรรคต่อการค้ากับต่างประเทศของไทย และเป็นการปูพื้นฐานการติดต่อกันฉันมิตร ในครอว์ฟอร์ด พยายามหาทางทำให้ไทยเลิกหว่ากระแวงและกลัวชาวยุโรป ซึ่งจะเป็นแนวทางทำให้เกิดผลประโยชน์ทางการค้าได้^๑ เพื่อขอความสัญญาที่ไทยจะให้เสรีภาพและความปลอดภัยในการค้าขายให้เป็นหลักฐาน เพื่อเป็นการประกันการค้าและสวัสดิภาพของพ่อค้าชาวอังกฤษ ตลอดจนเรื่องเมืองไทรบุรี ตามความเหมาะสม อย่าให้กระทบกระเทือนความสัมพันธ์ทางการค้า^๒

เรือของคณะทูตอังกฤษเข้ามาถึงปากน้ำ เมื่อวันที่ ๒๕ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๓๖๔^๓ และได้รับอนุญาตให้นำเรือเข้าไปจอดทอดสมออยู่หน้าบ้านเจ้าพระยาพระคลัง^๔ และมีข้าราชการไทยมารับสาสน์จากชาหลวงใหญ่ ใจความสำคัญในสาสน์นั้นพอสรุปได้ดังนี้...

ข้าพเจ้าส่งนาย จอห์น ครอว์ฟอร์ด เป็นตัวแทนมายังประเทศไทย เพื่อสร้างสัมพันธ์ไมตรีระหว่างไทยกับอังกฤษ ข้าพเจ้าปรารถนาจะขอเชิญให้พ่อค้าชาวไทยไปค้าขายในดินแดนใต้การปกครองของอังกฤษ และขอความเมตตาคุ้มครองพ่อค้าในอาณัติของอังกฤษที่จะมาค้าขายในราชอาณาจักรไทยด้วย ข้าพเจ้าไม่ประสงค์จะตั้งป้อม สถานีการค้าหรือที่ปลูกบ้านเรือนใด ๆ รวมทั้งจะให้พ่อค้าในอาณัติของข้าพเจ้าปฏิบัติตามกฎหมายไทย แต่กฎเกณฑ์บางอย่างของไทยเป็นอุปสรรคต่อการค้าของชาวต่างประเทศ ข้าพเจ้าจึงหวังในพระปรีชาญาณของ

^๑ John Crawford. Journal of an Embassy to Siam. p. 588.

^๒ Ibid., p. 589.

^๓ Ibid., p. 71.

^๔ เจ้าพระยาทิพากรวงศ์ พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์รัชกาลที่ ๒

พระองค์ที่จะทรงแก้ไขกฎเกณฑ์เหล่านั้นบ้าง สำหรับนายครอว์ฟอร์ดเปรียบเสมือน
ตัวแทนของชาวเขา หากเขาเจรจาตกลงสิ่งใดกับรัฐบาลไทย ขอตกลงเหล่านั้น
จะโดยยอมรับจากชาวเขา...^๑

พิจารณาจากสำเนาของข้าหลวงใหญ่ที่เบงกอล จะเห็นได้ว่าวัตถุประสงค์สำคัญของ
อังกฤษที่ส่งทูตมาไทยครั้งนี้ เพื่อสร้างสัมพันธภาพทางการค้ากับไทยให้ดีขึ้น โดยมีจุด
มุ่งหวังที่จะขอให้ไทยแก้ไขปรับปรุงกฎเกณฑ์ทางการค้าบางประการ ที่ทำให้พ่อค้าอังกฤษ
ไม่สะดวกในการที่จะติดต่อค้าขาย สำหรับสิ่งที่ถือว่าเป็นอุปสรรคทางการค้าของชาวตะวันตก
ตกในทัศนะของครอว์ฟอร์ด นั่นก็คือ การที่รัฐบาลมีอภิสิทธิ์ในการเลือกซื้อสินค้าใดก่อนตาม
ความพอใจ สินค้าเหลือความต้องการของรัฐบาลแล้ว จึงขายแก่ประชาชนทั่วไปได้ และ
การตั้งพระคลังสินค้าทำให้พ่อค้าชาวตะวันตกต้องซื้อสินค้าในราคาที่แพง^๒ พระเจ้าแผน
ดินมีพระราชประสงค์จะทำความสัมพันธ์ทางการค้ากับประเทศในยุโรป เพราะประเทศ
เหล่านี้มีเรือขนาดใหญ่ มีสินค้าที่ปราณี มีเงินทุนมาก แต่อุปสรรคในการติดต่อกับชาติยุโรป
คือ กฎหมายที่ล้าสมัย และมีกฎข้อบังคับอย่างไม่เสรี จึงทำให้พ่อค้าชาวยุโรปซึ่งนิยมการ
ค้าเสรีต้องผิดหวัง^๓

ครอว์ฟอร์ด ได้เข้าเฝ้าพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย ณ พระที่นั่งจักร
พรรดิพิมาน เป็นการเสด็จออกรับแขกเมืองอย่างเป็นทางการใหญ่ เมื่อวันที่ ๘ เมษายน ๒๓๖๕^๔

^๑ John Crawford. Journal of an Embassy to Siam. p. 595-596.

^๒ ชาติชาย วัฒนานนท์ ความสัมพันธ์ระหว่างประเทศไทยกับประเทศอังกฤษ
และสหรัฐอเมริกาในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น หน้า ๒๗

^๓ George Finlayson. The Mission to Siam and Hue. p. 169.

^๔ เจ้าพระยาทิพากรวงศ์ พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์รัชกาลที่ ๒
หน้า ๑๘๖

ส่วนการเจรจาตกลงกันนั้น ครอว์ฟอร์ดได้ทำกับเจ้าพระยาพระคลัง แต่ปรากฏว่า การเจรจาเรื่องราวต่าง ๆ ที่ครอว์ฟอร์ดได้รับมอบหมายมาไม่ประสบผลสำเร็จ ทั้งนี้เป็นเพราะไทยยังคงยึดนโยบายนิยมติดต่อกับชาติตะวันตก ประกอบกับการติดต่อกำขายกับจีนก็สามารถหารายได้ให้ประเทศเพียงพอกับความต้องการแล้ว เป็นที่น่าสังเกตว่าในการเจรจาระหว่างไทยกับอังกฤษในครั้งนี้ ความต้องการของแต่ละฝ่ายนั้นขัดกันตลอดเวลากว่าคือ อังกฤษไม่สามารถตอบสนองจุดประสงค์ใหญ่ของไทยในการจัดหาเครื่องศาสตราวุธที่ทันสมัย เพราะรู้ว่าไทยจะนำไปทำสงครามกับเม้า^๑ ฝ่ายอังกฤษก็พยายามเรียกร้องให้มีการซื้อขายได้บางส่วนเสรี โดยไม่ต้องเสียภาษีอากร ซึ่งฝ่ายไทยก็ไม่ยอมด้วยเกรงว่าผลประโยชน์ของแผ่นดินจะตกค่า ภาษาที่ใช้ในการเจรจากันไม่เป็นที่เข้าใจ วามที่ใช้เป็นกันชนตัวประกอบกับประเพณีวัฒนธรรมต่างกัน ซึ่งเหล่านี้เป็นส่วนประกอบที่ทำให้การเจรจากรังนี้ล้มเหลวอย่างสิ้นเชิง

ถึงแม้ว่าการเจรจาทำสัญญาจะไม่สำเร็จ แต่มีผลตกลงใจว่าชาวอังกฤษเข้ามาค้าขายได้ กิจกรรมการค้าของอังกฤษในเมืองไทยก็ดำเนินไปด้วยดีพอสมควร ส่วนใหญ่เป็นการค้าของบริษัทอินเดียตะวันออก มีศูนย์กลางอยู่ที่สุรัตและมอมเบย์ หลังจากคณะทูต ครอว์ฟอร์ดออกจากกรุงเทพฯ เมื่อวันที่ ๑๖ มิถุนายน ค.ศ. ๑๘๒๕ ไปแล้ว ฝ่ายไทยเริ่มอนุญาตให้มีการค้าได้ทุกประเภท และจะไม่เก็บภาษีสินค้าขาเข้าสูงเกินกว่าอัตราที่เรียกเก็บอยู่ในขณะนั้น^๒ เรือที่พ่อค้าเอกชนเข้ามาตั้งห้างร้านในเมืองไทยมากขึ้น

จอห์น ครอว์ฟอร์ด เอกสารของครอว์ฟอร์ด แมวโคย ไบโรจน์ เทนแมนนิจ
หน้า ๑๔๕

^๑ John Crawford. The Crawford Papers. p. 74.

^๒ จอห์น ครอว์ฟอร์ด จ.ค. หน้า ๑๓๕

พ่อค้าชาวอังกฤษที่เข้ามาค้าขายในช่วงนี้ คือ นายโรเบิร์ต ฮันเตอร์ (Robert Hunter) หรือที่ในพงศาวดารเรียก "หันแตร์"^๑ ความสัมพันธ์ทางการค้ากับอังกฤษราบรื่นมาตลอดรัชกาลที่ ๒

ในสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว (พ.ศ. ๒๓๖๔ - ๒๓๙๔) อังกฤษเห็นว่าได้มีการผลักดันแผ่นดินใหม่ในประเทศไทย นโยบายคงจะเปลี่ยนใหม่ ดังนั้น ลอร์ด อัมเฮิสต์* (Lord Amherst) ผู้สำเร็จราชการอังกฤษที่อินเดีย จึงแต่งตั้งให้ รอยเอก เชนรี เบอร์นี (Henry Burney) เป็นทูตเดินทางมาประเทศไทย ในปี พ.ศ. ๒๓๖๔^๒ เบอร์นีได้เข้าเฝ้าพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว เมื่อวันที่ ๑๖ ธันวาคม พ.ศ. ๒๓๖๔ และได้ถวายสาส์นจากลอร์ด อัมเฮิสต์ ขาหลวงใหญ่อังกฤษที่อินเดีย ซึ่งสาส์นนี้นั้นมีใจความสรุป ดังนี้...

เมื่อ ๔ ปีก่อนอังกฤษได้ส่งทูตเข้ามาเจริญสัมพันธไมตรีกับไทย จึงทำให้สัมพันธไมตรีแน่นแฟ้นต่อกันตลอดมา มาบัดนี้อังกฤษเกิดรบกับพม่าซึ่งเป็นศัตรูของไทย ขาพเจ้าจึงหวังว่า พระองค์คงจะทรงยินดีที่ใดทรงทราบพม่าแพ้อังกฤษแล้ว ขาพเจ้าปรารถนาที่จะเป็นไมตรีโดยสุจริตกับไทย จึงได้จัดส่งทูตเข้ามาเฝ้า ทูลละอองธุลีพระบาท เพื่อจะไกรราบทูลเรื่องการรบกับพม่าให้แจ่มแจ้ง ขาพเจ้าจึงส่ง รอยเอก เบอร์นี เป็นทูตมาแทนตัว ขาพเจ้าใคร่ขอชี้แจงให้พระองค์

^๑ เจ้าพระยาทิพากรวงศ์ พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ ๒

หน้า ๑๔๔

* ไทยเรียก "ลอคอาแหค"

^๒ วอลเตอร์ เอฟ เวลลา แผนดินพระนั่งเกล้าฯ แปลโดย นิจ ทองโสภิต

หน้า ๒๔๑

ทรงทราบว่า อังกฤษไม่ปรารถนาที่จะไต่อะไรจากไทย แต่ปรารถนาที่จะให้
ไทยกับอังกฤษมีสัมพันธภาพอันดีต่อกันยิ่งขึ้น และยืนยาวต่อไป ข้าพเจ้าหวังว่า
ไทยกับอังกฤษคงจะได้ทำสัญญาที่เป็นประโยชน์ต่อกัน...^๑

เมื่อเบอร์นีเข้ามาอยู่กรุงเทพฯ ฝ่ายไทยได้จัดรับรองเป็นอย่างดี มีการปลูกบ้าน
เพื่อรับรองคณะทูต พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวได้พระราชทาน กำไลประจำเดือน
อาหาร ผัก ผลไม้ ข้าว จัดส่งมาให้คณะทูตอย่างมากมาย^๒ ในขณะที่เบอร์นีอยู่ในเมือง
ไทยนั้น เขาได้บันทึกไว้ว่า ชาวไทยไม่มีความคิดเรื่องการค้าอย่างเสรี เสนาบดีขุนนาง
ผู้ใหญ่เป็นผู้ดำเนินการค้าต่างประเทศ และข้าราชการที่กรุงเทพฯ ได้รับอนุญาตให้ทำการ
ค้าขายได้ โอกาสที่จะเกิดระบบการค้าเสรีจึงเป็นไปได้ยากมาก เพราะขัดผลประโยชน์
ของพวกข้าราชการ ขุนนางไทย^๓ ขณะนี้ไม่มีผู้ใดกล้าซื้อสินค้าจากพ่อค้าอังกฤษ หรือ
ขายสิ่งหนึ่งสิ่งใดให้โดยไม่ได้รับอนุญาตจากรัฐบาลเสียก่อน พวกเขาคงต้องรอเป็นเวลา
๑ เดือน หรือ ๒ สัปดาห์ และต้องปฏิบัติตามเงื่อนไขของเจ้าพนักงาน พ่อค้าต่างประเทศ
ไม่สามารถไปติดต่อในตลาดอย่างเปิดเผย ต้องไปติดต่อกับพระคลังสินค้าของไทย ถ้าไม่
ปฏิบัติตามก็ถูกห้ามซื้อขาย^๔ นอกจากนี้เบอร์นี ยังได้กล่าวถึงการดำเนินงานของข้าราชการ
ไทย เกี่ยวกับการค้าขายว่า ข้าราชการไทยที่ปฏิบัติต่อเรือพ่อค้าต่างชาติ เป็นการ

^๑ หอสมุดแห่งชาติ เลขที่ ๒ จดหมายเหตุรัชกาลที่ ๓ จ.ศ. ๑๘๘

^๒ Henry Burney. The Burney Papers. V.2, p. 37.

^๓ Ibid., V.1, p. 209.

^๔ Ibid., p. 170.

กระทำที่ไม่ยุติธรรมอย่างยิ่ง พระคลังและข้าราชการเจ้าพนักงานเป็นผู้กำหนดราคาสินค้าทุกอย่างที่พ่อค้าอังกฤษได้นำเข้ามา โดยที่พ่อค้าไม่มีโอกาสกำหนดราคาสินค้าของตัวเองเลย^๑

ถึงแม้ว่าไทยจะให้การค้าจนรับผลประโยชน์เป็นอย่างดี แต่พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวก็ยังไม่ทรงยินดีที่จะทำสัญญาค้าขายในตอนแรก เพียงแต่ไปรดา ที่จะเป็นไมตรีด้วยเท่านั้น แต่ก็มีความเห็นตรงกันได้ว่า "อังกฤษมาทำสัญญาถึง ๒ ครั้งแล้ว ถ้าไม่รับทำหนังสือสัญญาด้วยแล้ว ก็เห็นจะไม่เป็นไมตรีกัน หุตกลับไปแล้วก็จะหาเหตุผลพาไลต่าง ๆ ด้วยเขตแดนอังกฤษติดต่อกันก็ยิ่งเข้ามาทั้งทางทะเล และทางบก ด้วยจะระวังยาก จึงทรงพระราชนัดให้ด้วยจึงยินยอมให้ทำสัญญา เจ้าพนักงานจึงได้เจริญกับกัน พันรี ปารนี ขึ้นอยู่เรือนพัก"^๒ การเจรจากับอังกฤษจึงเป็นไปด้วยดี เรื่องสำคัญที่เบอร์นีเสนอต่อคณะเสนาบดีไทยมีสองเรื่อง คือ เรื่องเกี่ยวกับดินแดนทางแหลมมลายู และเรื่องเกี่ยวกับการค้า สำหรับเรื่องเกี่ยวกับการค้านั้น เบอร์นีเห็นว่าปัญหาสำคัญทางการค้าของพวกอังกฤษ คือ สิทธิการเลือกซื้อสินค้าก่อนของรัฐบาลไทยและการเรียกเก็บภาษีที่ไม่ยุติธรรมไม่แน่นอน นอกจากนั้นเจ้าพระยาพระคลังยังเป็นอุปสรรคอย่างยิ่งต่อการค้าของชาวยุโรป เช่น จะไม่มีใครกล้าซื้อ หรือขายสินค้ากับพ่อค้าอังกฤษเลย หากไม่ได้รับอนุญาตจากเจ้าพระยาพระคลัง และมักจะถูกกดราคา ถ้าพ่อค้าไม่ยอมรับราคาที่เขาหนดไว้ ก็หมายความว่าไม่มีพ่อค้าคนใดในกรุงเทพฯ จะกล้าให้ราคาเป็นอย่างอื่น^๓ เบอร์นีจึงได้เสนอข้อตกลงทางการค้าที่เขาถือว่าดีและเสรีกว่าที่เป็นอยู่ในขณะ

^๑ Henry Burney. The Burney Papers. V.2, p. 83.

^๒ เจ้าพระยาทิพากรวงศ์ พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ ๓

หน้า ๒๗

^๓ Henry Burney. op. cit., p. 137.

นั้น และได้เสนอร่างสนธิสัญญาให้ฝ่ายไทยพิจารณา เป็นรูปของสนธิสัญญาทางไมตรีและการค้า การเจรจาต่อรองในเรื่องต่าง ๆ เพื่อทำสนธิสัญญาไมตรีระหว่างไทยกับอังกฤษ ได้ดำเนินต่อมา จนในที่สุดทั้งสองฝ่ายก็สามารถตกลงเห็นพ้องต้องกัน ทำสนธิสัญญาทางพระราชไมตรี และสัญญาทางการค้า (สัญญาฉบับที่ ๒๐) เมื่อวันที่ ๒๐ มิถุนายน พ.ศ. ๒๓๖๔^๑ ซึ่งเขียนเป็นสามภาษาด้วยกันคือ ภาษาไทย ภาษามลายู และภาษาอังกฤษ^๒ ได้จัดทำเป็นสองฉบับ ฉบับหนึ่ง เปรื่อนำไปประทับตราชาหลวงใหญ่ที่เบงกอล แล้วย่นำกลับมาแลกเปลี่ยนกันกับอีกฉบับหนึ่งที่ไทยประทับตราของฝ่ายไทยที่เมือง ตรัง เมื่อเดือน พฤษภาคม พ.ศ. ๒๓๗๐^๓

สัญญาทางการค้า (สัญญาฉบับที่ ๒๐)

๑. ฝ่ายซึ่ง เป็นพวกอังกฤษเข้ามาค้าขายในไทย ต้องทำตามกฎหมายและธรรมเนียมไทยทุกประการ ห้ามพ่อค้าอังกฤษซื้อข้าวเปลือกข้าวสาร ออกไปจากกรุงเทพฯ ถ้าพ่อค้าชาวอังกฤษเอาปืนกระสุนดินดำเข้ามาค้าขายห้ามมิให้ขายแก่ลูกค้าในกรุง จะขายได้แต่เป็นของหลวง ถ้าหลวงไม่ต้องการให้นำเอาปืนกระสุนดินดำกลับคืนออกไป นอกจากอนุญาตให้พ่อค้าอังกฤษซื้อข้าวสินค้าได้โดยสะดวก ไม่มีข้อจำกัด เว้นแต่สินค้าเข้ามาขาย จะต้องเสียค่าธรรมเนียมปากเรือ วาละ ๑,๗๐๐ บาท โดยไม่ต้องเสียภาษีอีก ถ้าไม่มีสินค้าเข้ามาขายแต่หมายจะซื้อสินค้าไปขายให้เรียกเอาวาละ ๑,๕๐๐ บาท

^๑ หอสมุดแห่งชาติ เลขที่ ๖ ก. จดหมายเหตุรัชกาลที่ ๓ จ.ศ. ๑๑๘๘

^๒ ก.

^๓ หอสมุดแห่งชาติ เลขที่ ๕ จดหมายเหตุรัชกาลที่ ๓ จ.ศ. ๑๑๘๘

^๔ หอสมุดแห่งชาติ เลขที่ ๖ ก. จดหมายเหตุรัชกาลที่ ๓ จ.ศ. ๑๑๘๘

๒. บรรดาเรือค้าขายของอังกฤษที่จะเข้ามากรุงเทพฯ ถ้ามีปืนและกระสุนดินดำสำหรับเรือเข้ามาต้องเอาปืน และกระสุนดินดำนั้น ขึ้นมอบไว้แก่เจ้าพนักงานที่เมืองปากน้ำก่อน เรือนั้นจึงจะเข้ามากรุงเทพฯ ได้

๓. เมื่อเรือจอดเทียบท่าแล้ว เจ้าพนักงานจะลงไปตรวจบัญชีเบ็ดเสร็จของสินค้ามีมากน้อยเท่าใด แล้ววัดปากเรือ เสร็จแล้วจึงให้ซื้อขายกันได้ตามสัญญาข้อ ๑ โดยไม่ต้องเสียค่าธรรมเนียมอีก

๔. ถ้าเรือลำเลียงบรรทุกสิ่งของเสร็จก็ให้นายเรือ ขอบเบีร่ร้องต่อเจ้าพระยาพระคลัง ถ้าไม่มีความสิ่งใดเกี่ยวข้องกับเจ้าพระยาพระคลังก็ให้เบีร่ร้องโดยเร็ว ถ้าเรือลงไปถึงเมืองปากน้ำต้องจอดที่หน้าด่าน เพื่อให้กรรมการเจ้าพนักงานลงไปตรวจ เสร็จแล้วจึงรับเอาปืนกระสุนดินดำลงเรือไป

๕. พอดคำในบังคับอังกฤษที่เข้ามาค้าขายในไทย ทั้งหมดต้องปฏิบัติตามกฎหมายและธรรมเนียมไทย และตามสัญญาที่ทุกประการ

จากสัญญานี้เห็นว่า เป็นความสำเร็จของ เบอร์นี ที่สามารถทำให้ฝ่ายไทยยอมเปลี่ยนวิธีการเก็บภาษีให้เป็นไปตามความประสงค์ของพวกพ่อค้าอังกฤษ และยังขอให้พ่อค้าอังกฤษมีเสรีภาพในการค้าขายมากขึ้น ทำให้ฝ่ายอังกฤษได้รับผลประโยชน์ทางการค้ามากกว่าแต่ก่อน นอกจากนั้นสัญญานี้ยังให้ความเสมอภาคแก่ประเทศชาติทั้งสอง โดยฝ่ายอังกฤษยอมรับ ปฏิบัติตามกฎหมายและธรรมเนียมของไทย หากไม่ปฏิบัติตามสัญญานี้ไปข่มเหงไ้บ้านพลเมือง หรือทำงานเป็นโจรผู้ร้าย ฆ่าคนตายหรือทำการหยามชาติของขุนนาง เจ้าพนักงานไทย ผู้กระทำผิดจะต้องถูกลงโทษตามควรแก่ความผิด หากคนไทยข่มเหงพวกอังกฤษก็จะถูกลงโทษตามควรแก่ความผิดเช่นกัน^๑ และเพื่อความปลอดภัยของประเทศ บรรดาเรือสินค้า

^๑ หอดมุกแห่งชาติ เล่มที่ ๖ ก. จดหมายเหตุรัชกาลที่ ๓ จ.ศ. ๑๘๘๘

อังกฤษที่กัปตัน และมีกระสุนดินค้ำขวั้นนั้น จะต้องนำขึ้นมอบไว้แก่เจ้าพนักงานที่ปากน้ำก่อน เรือนั้นจึงจะแล่นเข้ามากรุงเทพฯ ได้.

เมื่อการเจรจาทำสัญญาเสร็จสิ้นลง ภาระของคณะทูตก็เสร็จสิ้นไปด้วย เบอร์นีได้เข้าเฝ้าเพื่อถวายบังคมลาพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว เมื่อวันที่ ๑๙ กรกฎาคม พ.ศ. ๒๓๖๕ คณะทูตออกจากกรุงเทพฯ เมื่อวันที่ ๑๘ เดือนเดียวกันนั้นเอง^๑ จากการทำสนธิสัญญากับเบอร์นี ทำให้ไทยต้องยกเลิกภาษีขาเข้าและขาออก โดยเก็บภาษีค่าปากเรือแทนเพียงอย่างเดียว ซึ่งในกรณีนี้เบอร์นี มีความเห็นว่า ภาษีนี้ยิ่งคงราคาไว้เท่าไร ก็ยิ่งจะชักจูงให้เรืออังกฤษเข้ามาค้าขายในเมืองไทยมากยิ่งขึ้นเท่านั้น ภาษีอัตราสูงในขณะนั้นทำให้มีเรืออังกฤษเข้ามาค้าขายเพียงปีละ ๒ - ๓ ลำเท่านั้น แต่ถ้าวัดอัตราภาษีลงก็จะทำให้เรือเข้ามาเมืองไทยมากขึ้นถึง ๑๐ - ๑๒ ลำ และการที่เรือเข้ามา ๑๐ - ๑๒ ลำ แต่ละลำเสียภาษี ๖,๐๐๐ บาท ก็จะทำให้พระมหากษัตริย์ได้ผลกำไรเพิ่มมากขึ้นกว่าเดิม นอกจากนี้ยังทำให้ผลิตภัณฑ์ของประเทศเป็นที่ต้องการมากขึ้นอีกด้วย^๒ หลังจากทำสัญญากับเบอร์นีแล้ว ปรากฏว่ามีเรือพ่อค้าอังกฤษเข้ามาค้าขายมากขึ้น ในปี พ.ศ. ๒๓๘๐ มีเรือพ่อค้าอังกฤษเข้ามาประมาณ ๖ ลำ พ.ศ. ๒๓๘๔ ๔ ลำ^๓

ไทยได้ใช้สัญญาเบอร์นี เป็นแบบฉบับในการทำสัญญากับประเทศต่าง ๆ แสดงให้เห็นว่า พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงยอมเปิดประเทศติดต่อค้าขายกับชาวตะวันตกมากขึ้น ปรากฏว่าในปี พ.ศ. ๒๓๘๕ มีเรือสินค้าชาวยุโรปเข้ามาถึง ๕๕ ลำ^๔ และมีการส่งสินค้าประเภท พริกไทย น้ำตาล กรัง งาช้าง และกระวาน ออกจำหน่ายทำกำไรให้ไทยมากถึงเท่าตัว

^๑Henry Burney. The Burney Papers. V.3, p. 361.

^๒Ibid., V.2, p. 205 - 206.

^๓วอลเตอร์ เอฟ เวลลา แผ่นดินพระนั่งเกล้า แปลโดย นิธิ ทองโสภิต
หน้า ๒๖๔

^๔ดู. หน้า ๒๕๔

ในตอนปลายสมัยรัชกาลที่ ๓ ลอร์ด ปาเมอร์สตัน (Lord Pamerston) รัฐมนตรีว่าการกระทรวงต่างประเทศอังกฤษ ไซดิง เซอร์ เจมส์บรุค (Sir James Brooke) เป็นทูตเข้ามาใน พ.ศ. ๒๓๘๓ เชื้อขอแก้สัญญาที่เฮนรี เบอว์นี ได้ทำไว้กับไทยจะได้เป็นประโยชน์กับอังกฤษมากยิ่งขึ้น* เซอร์ เจมส์บรุค ได้เสนอร่างสัญญาพิกัดสินค้ากำหนดการซื้อขายแก่เจ้าพระยาพระคลังให้พิจารณา สำคัญในร่างสัญญาพิกัดสินค้าสรุปความว่า

๑. ผืนเป็นสินค้าต้องห้ามในราชอาณาจักรไทย ถ้าใครนำผืนเข้ามาจับได้ให้ริบเป็นของหลวง และผู้ลักลอบเข้ามาต้องถูกปรับเป็นเงินร้อยเหรียญ หรือจำคุก ๖ เดือน
๒. สินค้าเจ็ดสิ่งต่อไปนี้ น้ำมันหนึ่ง ปืน ลูกปืน และดินปืนหนึ่ง เหล็กหนึ่ง กะทะเหล็กหนึ่ง เหล็กกล้าหนึ่ง สุราหนึ่ง ไม้สักหนึ่ง อังกฤษยอมให้ไทยกำหนดอัตราภาษีตามใจชอบ ห้ามเรือสินค้าอังกฤษนำสินค้าเหล่านี้เข้าหรือออกจากประเทศ นอกจากจะได้รับอนุญาตเสียก่อน
๓. ข้าวเปลือก ข้าวสารและสินค้าอื่น ๆ ไม่ต้องเสียภาษีอื่นใดอีก นอกจากที่กำหนดไว้ในสัญญานี้
๔. นอกจากสินค้าเจ็ดสิ่งตามข้อสองแล้ว ให้ของกำกวมในบังคับไทยและอังกฤษมีเสรีภาพและความสะดวกในการซื้อขายได้ทุกเมืองท่าของไทย
๕. ค่าภาษีน้ำตาลทรายขาว หาบละ ๒ สตึง ข้าวสารเสียภาษีหาบละสตึง เกือบเกวียนละ ๒ บาท ใบฝาง หาบละเฟื้อง กรัง หาบละ ๒ สตึง สินค้าต่าง ๆ จะเก็บภาษีตามที่กำหนดในสัญญานี้ ถ้าไม่ใคร่ระบุไม่ต้องเสียภาษีภายในใด ๆ
๖. เรือสินค้าอังกฤษจะนำสินค้าเข้ามาหรือเอาสินค้าออกไป หรือทั้งนำสินค้าและเอาสินค้าออกไป จะต้องเสียค่าปากเรือ ๔๐๐ บาท รวมค่าภาษีและธรรมเนียมต่าง ๆ

ทั้งหมดเมื่อเรือลำใดเสียค่าปากเรือแล้ว จะแวะจอดขนของขึ้น หรือบรรทุกของลงเรืออีก ก็เมืองท่า ก็ไม่ต้องเสียอะไรอีกในเที่ยวนั้น ถ้าเรืออังกฤษลำใดเข้ามาในเมืองท่าของไทย เพียงเพื่อซ่อมแซมเรือ ซื้อเสบียงอาหาร หรือตามไถ่ราคาสินค้าไม่ต้องเสียค่าปากเรือ^๑

จากร่างสัญญาทางการค้าที่เซอร์ เจมส์ บรูก เลนเอให้แก่ฝ่ายไทยจะเห็นว่ามิใช่แตกต่างจากสนธิสัญญาทางการค้าของเบอร์นี หลายประการ อาทิเช่น ขอให้ไทยยอมให้มีการซื้อขายข้าวส่งออกได้ ให้ไทยลดค่าปากเรือจากวาละ ๑๙๐๐ บาท หรือ ๑๕๐๐ บาท แล้วแต่กรณี ลงมาเหลือเพียงวาละ ๕๐๐ บาท และยังขอให้ไทยเปิดการค้าขายอย่างเสรี โดยไม่มีกฎเกณฑ์ต่าง ๆ มาเป็นอุปสรรคต่อการค้า เป็นต้น เป็นที่น่าสังเกตว่า ร่างสัญญาทางการค้าของเซอร์ เจมส์ บรูก นี้ ไม่ใช่เป็นการแก้ไขสัญญาการค้าที่เบอร์นีทำไว้ แต่เป็นการขอทำสัญญาใหม่ ซึ่งทำให้ไทยเสียเปรียบมาก ฉะนั้น หากไทยยอมตาม เซอร์ เจมส์ บรูก ก็เท่ากับว่าไทยแทบจะไม่ได้ประโยชน์อะไรเลยจากการเก็บภาษีการค้ากับต่างประเทศ ซึ่งก็คงเป็นเหตุหนึ่งที่ทำให้ฝ่ายไทยปฏิเสธที่จะทำสัญญาคับ

เมื่อฝ่ายไทยได้รับหนังสือ และร่างสัญญาทั้งหมดของเซอร์ เจมส์ บรูก ที่เสนอมาแล้ว คณะเสนาบดีผู้ใหญ่ไทยได้ประชุมปรึกษาหารือกัน ที่ประชุมได้ตกลงกันตอบเซอร์ เจมส์ บรูก ว่า ฝ่ายไทยไม่สามารถที่จะลดค่าธรรมเนียมปากเรือลง เหลือวาละ ๕๐๐ บาทได้และเรื่องขอให้มีการซื้อขายข้าวส่งออกนอกนั้น ไทยก็ยอมไม่ได้เพราะเป็นของต้องห้ามมาแต่โบราณ ถ้าปีใดเกิดข้าวขาดมากแน่ จะทำให้ประชาชนพลเมืองต้องอดอยาก นอกจากนี้ ยังถือว่า เซอร์ เจมส์ บรูก ที่พยายามจะให้ได้แต่ผลประโยชน์แก่ฝ่ายตน โดยไม่คำนึงถึงประเทศเจ้าของบ้านเลย ดังปรากฏในจดหมายเหตุนั้นว่า...

^๑ หอสมุดแห่งชาติ เลขที่ ๑๒ ญ. จดหมายเนตร-ภาวที่ ๓ จ.ศ. ๑๒๑๒

ซึ่งเซอร์ เจมส์ บรูก จะขอให้ลดค่าธรรมเนียมเปี่ยมปากเรือลงเหลือวาละ ๕๐๐ บาท นั้น เรายอมให้ไม่ได้ แล้วว่าสินค้าซึ่งเกิดในกรุงพระนครศรีอยุธยา^๑ เหมือนข้าวเปลือก ข้าวสารที่เป็นของท้องห้ามมาแต่โบราณ ให้มีภาษีเสียให้แก่ลูกค้าค้าขายกัน เราจะยอมตามใจให้มันไม่ได้ ถ้าหากทำไรนาไม่ได้ผล ไพรบ้านพลเมืองก็จะไ้ความอศอยากซวคโหเสียเปล่า ๆ ของที่ไม่ท้องห้ามลูกค้าเลยซื้อขายกันมาแต่ก่อน ให้ยกเป็นของท้องห้ามเอาไว้สำหรับแผ่นดิน พืชจากแต่ตามชอบใจ ตั้งแต่เราเป็นขุนนางทำราชการฉลองพระเดชพระคุณใน พระบาทสมเด็จพระเจ้าแผ่นดินมาไ้ ๙๐ ปีก็มี ๖๐ ปีก็มี ๔๐ ปีก็มี จะไ้เคยพบเคยเห็นผู้ใดมาเจรจาความบ้านเมือง ประจวบคังครบาอาจารย์มาตั้งสอนยังกับบัญชา เหมือนน้ำท่วมป่าท่วมทุ่งเข่นนี้หามีไม่ เฝ้าแต่ตั้งใจหลงคิดว่ากล่าวจักแจ้งในการซื้อขาย จะให้ลูกค้าพากันเกิดผลเกิดประโยชน์เพลิกเพลนไป ไม่คิดปรานีกับเราทั้งหลายเจ้าของบ้านเจ้าของเมืองบ้างเลย...

จะเห็นไ้ว่าความพยายามของ เซอร์ เจมส์ บรูก ไม่เป็นผลสำเร็จเพราะฝ่ายอังกฤษเรียกร่องขาสีทธิพิเศษต่าง ๆ ในการค้าขายมากเกินไป เช่นจะนำเอาดินเข้ามาขาย ขอลดค่าธรรมเนียมเปี่ยมปากเรือจาก ๑,๕๐๐ และ ๑,๙๐๐ บาท เหลือ ๕๐๐ บาท เป็นต้น ทำให้ฝ่ายไทยไม่เห็นด้วยอันึ่งพระราชสาส์นตราตั้งของ เจมส์ บรูกเก่าไปถึง ๒ ปี และ ลอร์ด ปาเมอร์สตัน เป็นผู้ลงนามไม่ไ้สมเด็จพระบรมราชินีนาถวิคตอเรีย และในระยนั้นสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว กำลังทรงประจวร และไม่ทรงมีพระประสงค์จะคบ

^๑หอสมุดแห่งชาติ เลขที่ ๑๒ ก. จดหมายเหตุรัชกาลที่ ๓ จ.ศ. ๑๒๑๒

ก้ากับฝรั่งจึงไม่โปรดให้คณะทูตเข้าเฝ้าเป็นเหตุให้ เซอร์ เจมส์ บรูก ต้องกลับไป เป็นผลให้อังกฤษจะดำเนินการกับไทยอย่างเฉียบขาด ดังปรากฏในรายงานของเจมส์บรูก ว่า "การจะมาขอแก้ไขสนธิสัญญาโดยการเจรจาด้วยไมตรีเช่นนี้ไม่ได้ผล เพราะกษัตริย์เป็นปฏิปักษ์ต่อฝรั่ง"^๑ รัฐบาลอังกฤษจึงมีคำสั่งให้เอาเรือรบในกองทัพของอังกฤษที่เมืองจีน มาช่วย ถ้าไทยไม่ยอมแก้หนังสือสัญญา ก็ให้ใช้อำนาจเหมือนที่ไคหัวในเป่ียงจิน ให้ไทยยอมทำหนังสือสัญญาตามอังกฤษต้องการให้จงได้^๒ จะเกี่ยวข้องกับระบอบสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวเสด็จสวรรคตลง เมืองไทยเปลี่ยนรัชกาลใหม่ อังกฤษจึงเปลี่ยนใจมาเป็นการเจรจาสันติวิธี อันเป็นผลสืบเนื่องต่อไป จนประสบผลสำเร็จในสมัยรัชกาลที่ ๔ และทำให้ระบบพระคลังสินค้าของไทยถูกยกเลิกไปในเวลาต่อมา ซึ่งจะกล่าวในบทต่อไป

๕. ความสัมพันธ์ทางการค้ากับอเมริกา

การติดต่อค้าขายระหว่างไทยกับพ่อค้าอเมริกันในสมัยรัตนโกสินทร์นี้ คงจะเริ่มขึ้นเมื่อ พ.ศ. ๒๓๖๑ ปรากฏหลักฐานว่าในปีนี้มีเรือสินค้าอเมริกันลำหนึ่งได้เข้ามาค้าขายในกรุงเทพฯ โดยมีกัปตัน เฮล (Captain Hale) เป็นนายเรือ^๓ ใ้่นำเป็นคาบศิลา เขามาว่าหน่ายและถวายเป็นคาบศิลาจำนวน ๕๐๐ กระบอก แด่พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย พระองค์ได้ทรงดำริว่า กัปตันเฮลนำเป็นซึ่งเป็นที่ไทยต้องการมาก นับว่าเขาได้ทำประโยชน์ให้แก่ไทย ถือได้ว่าเป็นความดี ความชอบอย่างหนึ่ง จึงโปรดให้ตั้งกัปตันเฮล

^๑ขจร สุธพานิช "เอกสารการทูตเกี่ยวกับ เซอร์ เจมส์ บรูก" ชุมนุมจุฬา
(๒๓ ต.ค. ๒๕๐๖) หน้า ๑๐๘

^๒ประชุมพงศาวดาร เล่ม ๓๕ หน้า ๒๑๗

^๓ สุนทรวิจิตรมาตรา สัมพันธ์ภาพระหว่างไทย - อเมริกา หน้า ๕

เป็น หลวงภักดีราชกะปิตัน^๑ กับตันเฮลจึงเป็นชาวอเมริกันคนแรกที่ได้รับ ราชการ
บรรดาศักดิ์ จากพระมหากษัตริย์ไทย^๒ ต่อมาในปี พ.ศ. ๒๓๖๕ ได้มีเรืออเมริกัน ชื่อ
ออโรรา (Aurora) ได้เข้ามากรุงเทพฯ เพื่อซื้อสินค้า เจ้าพระยาพระคลังซึ่งเจร
กับ ครอว์ฟอร์ด อยู่ ใกล้กล่าวถึง พ่อค้าอเมริกันว่า "คนพวกนี้ได้นำสิ่งที่เราต้องการมาก
ไ้แก่ อาวุธปืน และเงินเหรียญมา และได้ซื้อน้ำตาลสินค้านอื่น ๆ จากประเทศเราเป็นสินค้า
ออก"^๓ ในสมัยรัชกาลที่ ๓ จากบันทึกของ เฮนรี เบอร์นี ได้กล่าวถึงเรือสินค้าของอเมริกัน
๒ ลำ ลำหนึ่งมีกัปตันคอฟฟิน อีกลำมีกัปตันกินสแมน เป็นผู้ควบคุมเรือทั้งสองลำ ได้เข้ามาค้า
ขายและซื้อน้ำตาลจากเมืองไทยนำออกไปขายต่างประเทศเป็นประจำ^๔ แสดงให้เห็นว่า
ประเทศไทยเริ่มมีการติดต่อกับพ่อค้าอเมริกันตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ ๒ เป็นต้นมา และ
ฝ่ายไทยค่อนข้างจะมีความนิยมชมชอบพ่อค้าอเมริกันมากกว่าพ่อค้าชาวดังกล

ในสมัยรัชกาลที่ ๓ สหรัฐอเมริกาได้ส่งคณะทูตเข้ามาติดต่อกับไทย โดยการนำของ
เอ็ดมันด์ โรเบิร์ตส์ (Edmund Roberts) เรือของคณะทูตเข้ามาจอดทอดสมอหน้าอ่าว
ไทย เมื่อวันที่ ๘ กุมภาพันธ์ พ.ศ. ๒๓๗๕^๕ ฝ่ายไทยได้ให้การต้อนรับคณะทูตอเมริกันด้วย
ไมตรีจิตมิตรภาพ เป็นที่พอใจต่อคณะทูตชุดนี้มาก เอ็ดมันด์ โรเบิร์ตส์ ได้มอบหนังสือจาก
เจ้าเมืองมะริกันให้แก่เสนาบดีฝ่ายไทย มีใจความว่า...

^๑ เจ้าพระยาทิพากรวงศ์ พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ ๒
หน้า ๑๔๐

^๒ อนุวิจิตรมาตรา สัมพันธภาพระหว่างไทย-อเมริกัน หน้า ๕

^๓ John Crawford. Journal of an Embassy to Siam. p. 158.

^๔ เฮนรี เบอร์นี เอกสารของเฮนรี เบอร์นี แปลโดย ศาวิตรี
สุวรรณสถิตย์ หน้า ๒๐

^๕ Edmund Roberts. Embassy to the Eastern. p. 227.

หนังสือ อันเรย์กซอน* ผู้สำเร็จราชการเปื่องมะริกัน กราบถวายบังคมมา
 ไต่ฝ่าละอองฯ สมเด็จพระเจ้ากรุงไท้ที่สูงสูตอันมหาประเสทิ ค้วยฯ ข้า
 แท่งให้แอกแมรรอแบค ขุนนางผู้ใหญ่อยู่ในเมืองมะริกัน ถือหนังสือเข้ามาทำ
 สัญญาทางค้าขาย แะแอกแมรรอแบคคนนี จะว่ากล่าวสิ่งใดขอให้เหมือน
 ๆ ข้า ๆ ว่าค้วย ๆ ข้า ๆ มีใจซื่อตรงรักไกรทอสมเด็จพระเจ้ากรุงไท
 ยิ่งนัก ขอให้พระผู้เป็นเจ้าโปรดให้สมเด็จพระเจ้ากรุงไทได้มีพระบารมียิ่ง ๆ
 ขึ้นไป ชาคมะริกันจะไคไปมาค้าขายเป็นไมตรีสืบไปภายหน้า...

จะเห็นไคว่จากสาสน์ของประธานาธิบดี แอนดรู แจกสัน มีจุดมุ่งหวังเพื่อติดต่อกับ
 ค้าขายกับไทย คั้งนั้นคณะทูตจึงไคเข้าเฝ้า พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว ใน
 วันที่ ๑๔ มีนาคม พ.ศ. ๒๓๙๕ ต่อมาในวันที่ ๒๐ มีนาคม พ.ศ. ๒๓๙๕ ไคตกลงทำสัญญา
 ทางไมตรีและการพาณิชย์ ฉบับแรกระหว่างไทยกับอเมริกา สนธิสัญญานี้ มี ๑๐ มาตรา
 เขียนเป็น ๔ ภาษา คือ ภาษาอังกฤษ ภาษาไทย ภาษาจีน และภาษาโปรตุเกส และได้
 แลกเปลี่ยนสัตยาบันกันเมื่อวันที่ ๑๔ เมษายน พ.ศ. ๒๓๙๕^๒ สรุปสาระสำคัญในสัญญาไค
 ความว่า...

๑. ไทยและอเมริกาจะเป็นไมตรีต่อกันตลอดไป

๒. พ่อค้าชาวอเมริกาจะไปมาค้าขายในเมืองใด ๆ ก็ไค ห้ามเข้าเมืองเข้ามาขาย
 ถ้าเรือลำไคนำเครื่องศาสตราวุธเข้ามาจะต้องจำหน่ายให้หลวง ห้ามจำหน่ายแก่ผู้อื่น
 ห้ามพ่อค้าชาวอเมริกันนำชาวสารถออกนอกประเทศ

* ประธานาธิบดี แอนดรู แจกสัน (President Andrew Jackson)

^๑ หอสมุดแห่งชาติ เลขที่ ๔๔ จดหมายเหตุรัชกาลที่ ๓ จ.ก. ๑๑๕๔

^๒ หอสมุดแห่งชาติ เลขที่ ๔๔ จดหมายเหตุรัชกาลที่ ๓ จ.ก. ๑๑๕๔

๓. เรือพ่อค้าอเมริกันที่นำสินค้าเข้ามาค้าขายจะต้องเสียค่าธรรมเนียมปากเรือ
วาละ ๑,๓๐๐ บาท ถ้าไม่มีสินค้าแต่เข้ามาเพื่อซื้อสินค้าออกเสียวาละ ๑,๕๐๐ บาท
๔. ถ้าหากมีการเปลี่ยนแปลงลดค่าธรรมเนียมปากเรือ ให้กับประเทศใดแล้ว
ต้องลดให้พ่อค้าชาวอเมริกันด้วย
๕. ถ้าเรือชาวอเมริกันเกิดเหตุอันตรายในทะเล ขอให้ไทยได้ช่วยเหลือเอาใจ
ใส่คนของอเมริกันด้วย
๖. ถ้าพ่อค้าชาวอเมริกันเป็นหนี้สินให้ยึดเอาทรัพย์สินที่มีอยู่ไปให้พอ กับการใช้หนี้
แล้วปล่อยตัวไป ถ้าไม่มีทรัพย์สินควรนำไปเขียนตีจำจองไว้ อย่าเอาลูกหนี้อเมริกันไปเป็น
ข้าใช้สอย
๗. ถ้าพ่อค้าชาวอเมริกันจะขนส่งสินค้าขึ้นจากเรือไปตั้งห้างร้านขาย เมื่อเจ้าพนักงาน
มาตรวจสิ่งของแล้ว อย่าให้เจ้าพนักงานเรียกเอาภาษีจังกอบ
๘. ถ้าเรือชาวอเมริกันถูกคนร้ายโจรสลัดจะนำร้ายขอให้รัฐบาลไทยช่วยด้วย
๙. พ่อค้าชาวอเมริกันจะปฏิบัติตามกฎหมายธรรมเนียมไทยทุกประการ
๑๐. ถ้าต่อไปจะอนุญาตให้ฝรั่งชาติอื่นตั้งกงสุลได้ โปรดได้อนุญาตแก่ชาวอเมริกัน
ด้วย^๑

จากสัญญาทางไมตรีและการพาณิชย์ระหว่างไทยกับอเมริกา จะเห็นได้ว่าในข้อ ๒
ไทยได้ให้เสรีภาพแก่พ่อค้าอเมริกันในการซื้อขายสินค้าต่าง ๆ โดยไม่จำกัดบริเวณ และ
ฝ่ายไทยจะไม่เข้ามาเกี่ยวกับเรื่องราคาสินค้า และไทยยอมเปลี่ยนระบบการเก็บภาษีปาก
เรือมาใช้ระบบและอัตราเกี่ยวกับที่ใช้อย่างอังกฤษ ในข้อ ๙ นั้น ฝ่ายไทยยืนยันอำนาจอธิปไตย
ทางกฎหมายและขนบธรรมเนียมของไทย อเมริกันจะต้องเคารพและปฏิบัติตาม ซึ่งเป็นการ

ปฏิเสธการขอตั้งกงสุล อันจะมีอำนาจตัดสินคดีความคนในบังคับอเมริกัน ซึ่งก็เท่ากันว่า
อเมริกันมีสิทธิสภาพนอกอาณาเขตในแผ่นดินไทย แต่ฝ่ายไทยก็ไม่ได้ปฏิเสธอย่างสิ้นเชิง
ยังคงเหลือความหวังไว้ให้อเมริกันอยู่ในข้อ ๔ และ ๑๐ อันเป็นบทบัญญัติ ที่ไทยจะปฏิบัติ
ต่อสหรัฐอเมริกาในฐานะชาติที่ได้รับการอนุเคราะห์ยิ่ง กล่าวคือ หากไทยลดค่าปากเรือ
ให้แก่ประเทศใด หรือยอมให้ประเทศใดตั้งกงสุลในประเทศไทย สหรัฐก็จะได้รับสิทธิคง
กล่าวด้วย

ถ้าจะพิจารณาสัญญาที่ไทยทำกับอเมริกาใน พ.ศ. ๒๓๘๕ กับสัญญาที่ไทยทำกับ
อังกฤษใน พ.ศ. ๒๓๖๔ แล้วก็จะเห็นได้ว่าสาระสำคัญของสัญญาทั้งสองฉบับนี้คล้ายคลึงกัน
เพราะไทยยึดเอาสัญญากับอังกฤษเป็นแบบฉบับ เช่น ในข้อ ๑ ของสัญญาการค้ากับอังกฤษ
จะตรงกับ ข้อ ๒, ๓ ของสัญญาไมตรีการค้ากับอเมริกัน และข้อ ๔ ของสัญญากับอังกฤษตรง
กับข้อ ๔ ของสัญญากับอเมริกัน เป็นต้น ส่วนข้อ ๔ และข้อ ๑๐ ของสัญญาระหว่างไทยกับ
อเมริกัน เพิ่มใหม่ต่างจากสัญญาที่ไทยเคยทำกับอังกฤษ ซึ่งเป็นลักษณะที่ทั้งสองฝ่ายพยายาม
ออมขอมกัน ฝ่ายอเมริกันต้องการอะไรที่ฝ่ายไทยเห็นว่าไปเสียเปรียบและไม่มากเกินไปกว่า
ที่อังกฤษได้ทำไปแล้วมากนัก ไทยก็ยอมให้ความประสงค์ของอเมริกัน

หลังจากทำสัญญานี้แล้ว พวกพ่อค้าชาวอเมริกันก็ได้รับความสะดวกในเรื่องการ
เสียภาษีมากขึ้นกว่าเดิม และทำให้พวกพ่อค้าชาวอเมริกันมีเสรีภาพในการค้าขายมากขึ้น
หลังจากนั้นก็มีเรือพ่อค้าชาวอเมริกันเข้ามาค้าขายในประเทศไทยมากขึ้น แต่พวกพ่อค้าชาว
อเมริกัน ก็ยังต้องการแก้ไขสัญญา เพื่อให้ไทยเปิดประเทศสำหรับการค้าขายโดยเสรี ไม่ต้อง
ผ่านพระคลังสินค้า และเสียค่าภาษีศุลกากร ดังนั้นในปี พ.ศ. ๒๓๘๓^๑ สหรัฐอเมริกา จึงได้
ส่ง คณะทูตอเมริกัน มี โยเซฟ บาเลสเตอร์ (Joseph Balestier) เป็นหัวหน้า

เข้ามาประเทศไทย บาเลสเตีย ได้รับคำสั่งให้มาเจรจาแก้ไขสนธิสัญญาเก่าที่ทำไว้เมื่อ พ.ศ. ๒๓๗๕ แต่ปรากฏว่า บาเลสเตีย แสดงกิริยามารยาทดูหมิ่นคนไทย ใช้วาจาสามหาว ทำให้ไทยไม่พอใจ ในที่สุดก็ไม่สามารถเจรจากองอะไรกันได้ จนกระทั่งรัชกาลที่ ๔ ได้เปิดประเทศทำสัญญาค้าขายกับทุกประเทศ อเมริกาก็ได้เข้ามาทำสัญญาค้าขายใหม่กับไทย ความสัมพันธ์ทางการค้ากับอเมริกาจึงราบรื่นตลอดมา

ความสัมพันธ์ทางการค้ากับต่างประเทศของไทย จะเห็นได้ว่า ในระยะแรกนั้น ประเทศไทยมีความสัมพันธ์ทางการค้ากับประเทศจีนเป็นส่วนใหญ่ และตลาดสินค้าที่สำคัญที่สุดของไทย ได้แก่ ประเทศจีน การค้าระหว่างไทยกับจีนจึงเป็นการค้าแบบบรรณาการ คือ การค้าที่ฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งนำเครื่องบรรณาการไปส่ง ในสมัยนี้ไทยยังกตัญญูติดต่อกับประเทศตะวันตกมากกว่า การค้ากับตะวันตก และตลาดสินค้ารองจากเมืองจีน ได้แก่ กลุ่มประเทศในหมู่เกาะอินเดียตะวันออก เมืองท่าชายฝั่งมลายู ได้แก่ มะละกา ชวา สิงคโปร์ ปัตตาเวีย กลันตัน ฯลฯ การที่ไทยนิยมติดต่อกับประเทศตะวันตกมากกว่าตะวันตกนั้น เพราะมีขนบธรรมเนียมคล้ายคลึงกัน มีจุดมุ่งหมายเพียงการค้าขายอย่างเดียว ไม่เรียกร้องสิ่งใด ๆ ยอมปฏิบัติตามกฎหมายและธรรมเนียมไทยทุกประการ แต่พวกพ่อค้าชาวยุโรปตะวันตก มักจะไม่ปฏิบัติตามกฎหมายธรรมเนียมของไทย เรียกร้องสิทธิต่าง ๆ จนในที่สุดต้องส่งทูตเข้ามาเจรจาขอทำสัญญาค้าขายเพื่อผูกมิตรรัฐบาล ตลอดจนกฎหมายธรรมเนียมต่าง ๆ เพื่อเอาใจเอาเปรียบ และหาผลประโยชน์จากประเทศไทย โดยไม่ยอมเสียเปรียบ ดังจะเห็นได้จากความสัมพันธ์ทางการค้ากับอังกฤษ และอเมริกา เมื่อทำสัญญาค้าขายฉบับแรกแล้วก็ยังไม่พอใจ จึงได้ส่งทูตเข้ามาอีก เพื่อขอแก้ไขสัญญาให้เป็นไปตามที่พวกตนต้องการโดยไม่คำนึงถึงเจ้าของประเทศ อันเป็นผลทำให้ไทยต้องทำสัญญาบาวริง เปิดประเทศทำการค้าอย่างเสรี ทำให้ระบบพระคลังสินค้าต้องยกเลิกไป ไทยต้องเสียสิทธิสภาพนอกอาณาเขต ซึ่งจะได้อธิบายในบทต่อไป

บทที่ ๕

ผลจากการค้าของไทยในระหว่าง พ.ศ. ๒๓๒๕ - ๒๓๔๔

๑. ผลต่อเนื่องในการ เลิกระบบพระคลังสินค้า

ในสมัยรัชกาลที่ ๓ ความพยายามของชาวต่างประเทศที่จะสร้างสัมพันธไมตรีกับไทยได้ผลไม่เป็นที่พอใจ สัญญาที่ไค้เคยทำไว้กับเฮนรี เบอร์นี และเอ็ดมันด์ รอเบิร์ต นั้น อังกฤษและอเมริกาไม่ได้รับผลประโยชน์และสิทธิพิเศษทางการค้ามากเหมือนที่ได้รับจากจีน* สิ่งที่ทำให้พ่อค้าชาวยุโรปตะวันตกไม่พอใจ คือ ความลำบากและความไม่สะดวกในการค้าขาย รวมทั้งการที่รัฐบาลผูกขาดสินค้าหลายอย่าง และนโยบายไม่ยอมผ่อนปรนให้กับชาติตะวันตก เป็นเหตุให้พ่อค้าชาวอังกฤษไม่ได้รับผลประโยชน์มากเท่าที่ควร จึงพยายามหาทางเปลี่ยนแปลงลักษณะการค้ากับไทย แต่ไม่ประสบผลสำเร็จ

เมื่อพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เสด็จเถลิงถวัลราชสมบัติใน พ.ศ. ๒๓๔๔ นั้น พระองค์ทรงมองเห็นข้อบกพร่องและอันตรายต่อเสถียรภาพของชาติ เพราะในขณะนั้นอังกฤษกำลังเป็นมหาอำนาจ ที่มีอิทธิพลมากที่สุดในแถบเอเชีย หลังจากอังกฤษสามารถรบนชนะจีนในสงครามฝิ่น พ.ศ. ๒๓๔๔ ทำให้พระองค์ทรงมีพระราชประสงค์อย่างแจ่มชัดที่จะติดต่อกับประเทศตะวันตก เพื่อมิให้ประเทศมหาอำนาจเหล่านั้นดำเนินนโยบายรุนแรงกับไทย เพื่อความอยู่รอดและความเป็นอธิปไตยของชาติ ดังนั้นพระองค์ทรงปรารถนาที่จะทำสัญญาทางไมตรี การค้ากับชาติยุโรปตะวันตก ยินดีที่จะลดหย่อนผ่อนผัน การทำให้เป็นไปโดยสะดวกกว่ารัชกาลก่อน ดังปรากฏในจดหมายเหตุ จ.ศ. ๑๒๑๕ ว่า...

* จากผลของสงครามฝิ่น พ.ศ. ๒๓๔๓ - ๒๓๔๕

ความคืบมาจากหนังสือพิมพ์เมืองบ๋านบายว่าค่ายเรื่องเมืองไทย แค้นายร้านเมือง
สิงห์โปราเห็นความว่า นายร้านเมืองบ๋านบายไม่เข้าโวลันตีในการแห่งกรุงไทย
ซึ่งประพุดอยู่เดี๋ยวนี้ นายร้านเมืองบ๋านบายมากกว่า ถ้าอังกฤษไทยเป็นศึกกัน
ก็เป็นการอันควร ค่ายว่าในแผ่นดินทั่วโลกนี้ หาเมืองใดที่จะทำให้อังกฤษได้
ความอับยศจากเพื่อนกรุงไทยไม่ ควรอังกฤษจะทำทดแทนแก่คนไทยให้ได้สัก
ครั้งหนึ่ง เพราะไทยมิไ้รักษาหนังสือสัญญาไมตรีที่ทำไว้เมื่อศักราชฝรั่ง ๒๒๖
ปี ไทยทำลายเสียเนื่อง ๆ แล้วขุนนางไทยยังถูกกฎหมายคุมเหงพ่อค้าอังกฤษน้อย ๆ
ค่านายร้านเมืองสิงห์โปราว่า นายร้านเมืองบ๋านบาย ถ้ารู้ความที่ตัวว่ามาหา
ต้องกับแผ่นดินนี้ไม่ ความต้องกับแผ่นดินก่อนก็จะมีคามยินดี เดียวนี้พระบาท
สมเด็จพระมหาจักราชราชเจ้าองค์ใหม่เสด็จขึ้นเถลิงถวัลยราชสมบัติ ทรง
พระบัญชาอันประเสริฐ โปรดปรานพวกฝรั่งอังกฤษให้เข้ามาค้าขาย ตั้งท่ามา
หากินตามสนัด ถ้าอังกฤษจะไปทำหนังสือสัญญาไมตรีก็เห็นจะได้ตามอันสมควร
แล้วสมเด็จพระมหาจักราชราชเจ้าก็คงจะประพุดให้ถูกต้องตามหนังสือสัญญา
และพระองค์ให้ลดค่าทำเนียมปากกาบั้นลงบ้าง แลเอาพระทัยใส่รักษาพวกพ่อค้า
อังกฤษที่เข้ามาสู่กรุงเทพฯ ป้องกันหมอสอนศาสนาเยซู กับโปรดปล่อยพวกคนที่
อยู่ในร่มธงอังกฤษอันติดค้างอยู่ครั้งแผ่นดินก่อน ที่เจ้าเมืองสิงห์โปรามีหนังสือ
มาขอแล้วไม่ได้นั้น ให้ไปตามใจสมัคร ตั้งแต่เสด็จขึ้นเถลิงถวัลยราชสมบัติมาจน
เดี๋ยวนี้ พ่อค้ากรุงเทพฯ กับพ่อค้าเมืองใหม่ค้าขายถึงกันอยู่เสมอไม่นานสินค้าใน
เมืองไทยก็จะบริบูรณ์มั่งคั่งขึ้น...^๑

^๑ หอสมุดแห่งชาติ เลวที่ ๔๑ จดหมายเหตุรัชกาลที่ ๔ จ.ศ. ๑๒๑๕

อังกฤษทราบว่าพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้ทรงศึกษาภาษาอังกฤษ เข้าใจภาษาอังกฤษดี และมีพระราชหฤทัยนิยมต่อการที่จะสมาคมกับฝรั่ง เข้าใจว่ารัฐบาลไทยคงจะไม่ถอยคดอย่างจีนเหมือนแต่ก่อน รัฐบาลอังกฤษจึงเปลี่ยนความคิดเดิม แล้วแต่งตั้งให้เซอร์ จอห์น บาวริง (Sir John Bowring) เจ้าเมืองฮ่องกงเป็นอัครราชทูตเชิญพระราชสาส์น ของสมเด็จพระราชินีวิกตอเรีย กับเครื่องราชบรรณาการเข้ามา ขอทำหนังสือสัญญาทางไมตรี ใน พ.ศ. ๒๓๕๔^๑ การเดินทางมาประเทศไทยของคณะ เซอร์ จอห์น บาวริง มาโดยเรือกำปั่นรบ ๒ ลำ คือ เรือแรตเลอร์ (Rattler) มีกัปตัน เมลเลอร์ (Mellersh) เป็นผู้บังคับการเรือ และเรือเกรเซียน (Grecian) มีกัปตัน คีนี (Keane) เป็นผู้บังคับการ นอกจากนั้นก็มี นายแฮรี เอส ปาร์กส์ (Harry S. Parkes) กองสุลอังกฤษประจำวางตุ้ง^๒

การที่เซอร์ จอห์น บาวริง เข้ามาครั้งนี้ นับว่ามีความสำคัญต่อประเทศไทยมาก อาจมีผลตามมา ทั้งผลดีและผลเสียกล่าวคือ ถ้าหากว่าไทยแข็งซึ่งถึงขั้นไม่ยอมแก้สัญญาอย่างเมื่อครั้งเซอร์ เจมส์ บรุค เข้ามาก็คงเกิดสงครามกับอังกฤษ แต่หากท้าวหาญในเกรงอำนาจอังกฤษ ขอมแก้สัญญาด้วยความกลัวเกินไป ก็คงจะเสียเปรียบในกระบวนการสัญญา ก็เป็นผลร้ายเหมือนกัน ทางที่จะได้ผลดีมีแต่ที่จะต้องให้เป็นการปรึกษาหารือกันโดยปรองดอง ควรมีไมตรีจิตต่อกันทั้งสองฝ่าย เพราะฉะนั้นการรับราชทูตอังกฤษครั้งนี้จึงเป็นการสำคัญ ผิดกับทูตที่เคยมาคราวก่อน ๆ เพราะทูตที่มาก่อน ๆ เช่น จอห์น ครอว์ฟอร์ด เฮนรี เบอร์นี เป็นทูตของขุนนางผู้สำเร็จราชการเมืองอินเดียน เซอร์ เจมส์ บรุค ก็เป็นแค่เพียงผู้ถือหนังสือของเสนาบดีว่าการต่างประเทศของอังกฤษ ผิดกับเซอร์ จอห์น

^๑ประชุมพงศาวดาร เล่ม ๓๕ หน้า ๓๑๙ - ๓๑๘

^๒ตราฐ สุวรรณานนท์ ปัญหาเศรษฐกิจการเมืองหลังสัญญาบาวริง หน้า ๔๒

เซอร์ จอห์น บาวริง ซึ่งเป็นทูตมาจากราชสำนักพระเจ้าแผ่นดินอังกฤษ

คณะราชทูตอังกฤษมาถึงประเทศไทยในเดือนเมษายน พ.ศ. ๒๓๔๔ และได้รับการต้อนรับเป็นอย่างดี หลังจากนั้นจึงได้มีการเจรจาแก้ไขสัญญา บุคคลที่ให้การสนับสนุนการแก้ไขสัญญาสำเร็จลงได้ คือ เจ้าพระยาศรีสุริยวงศ์^๒ ในที่สุดทั้งสองฝ่ายก็ตกลงทำหนังสือสัญญาทางพระราชไมตรีกันในวันที่ ๑๔ เมษายน พ.ศ. ๒๓๔๔^๓ หรือที่เรียกกันว่า สัญญาบาวริง (Bowring's Treaty) หนังสือสัญญานี้ทั้งหมดมีฉบับ เขียนเป็นภาษาไทยสองฉบับ และภาษาอังกฤษสองฉบับ ข้อความตรงกัน^๔

หนังสือสัญญาทางพระราชไมตรีและการค้าขายซึ่งลงนามกันในวันที่ ๑๔ เมษายน พ.ศ. ๒๓๔๔ ระหว่างไทยกับอังกฤษ จึงเป็นการเปลี่ยนแปลงลักษณะการค้าขายที่ไทยเคยทำอยู่แต่ก่อน ไทยอนุญาตให้พ่อค้าอังกฤษเข้ามาค้าขายได้โดยสะดวก ไม่มีการกีดกันห้ามปรามเหมือนอย่างแต่ก่อน ยกเว้นสินค้าบางชนิด และยกเลิกค่าธรรมเนียมปากก่ามันเปลี่ยนเป็นเก็บภาษีศุลกากรจากสินค้าในอัตราร้อยละสาม ถึงปรากฏความในสัญญาข้อ ๔ พอสรุปความได้ว่า...

ค่าธรรมเนียมปากเรือที่เคยเก็บจากลูกค้าอังกฤษ ตามสัญญาเก่าซึ่งทำไว้ใน พ.ศ. ๒๓๖๔ นั้น ฝ่ายไทยจะยอมยกเลิกตั้งแต่สัญญาี้ประกาศใช้ได้ แต่จะเสียภาษีสินค้าขาเข้าและขาออก สินค้าเข้าจะต้องเสียภาษีร้อยละสาม จะเป็นทองหรือจะเสียเป็นเงินสดแต่ใจเจ้าของจะเสีย ถ้าลูกค้าอยู่ในบังคับอังกฤษจะบรรทุกเอาขึ้นเข้ามา ณ กรุงเทพฯ ไร้ออกเสียภาษี แต่ต้องขายคืนให้เจ้าภาษี ถ้าเจ้าภาษีไม่ซื้อเอาคืนไว้ ให้บรรทุกกลับออกไปไม่ต้องเสียอะไร และของที่เป็นสินค้าจะบรรทุกออกไปนั้น ให้เสียภาษีแค่ขึ้นเดียว ภาษีสินค้า

^๑ประชุมพงศาวดาร เล่ม ๓๕ หน้า ๒๑๔ - ๒๒๐

^๒ John Bowring. The Kingdom and People of Siam. V.2, p. 289.

^๓หอสมุดแห่งชาติ เลขที่ ๑๔ จดหมายเหตุนิตยสารที่ ๔ จ.ก. ๑๒๑๗

^๔ค.

ในกรุงเทพฯ ทุกสิ่งจะเรียกภาษีในกรุงเทพฯ หรือจะเรียกภาษีปากเรืออย่างไร ได้กำหนด
 แจกในพิภักคอยู่กับหนังสือสัญญาแล้ว หากลูกค้าอยู่ไ้กับอังกฤษจะซื้อสินค้ายอมให้ซื้อ แต่
 ที่ทำการ เพาะปลูกและขายผลิตภัณฑ์เหล่านั้น ถ้าผู้ใดจะซื้อยอมให้ขาย มีให้โดยหนึ่งวัด
 ขวางการเก็บภาษีที่กำหนดในพิภักคสัญญานี้^๑ ชาว ปลา และเกลือ อนุญาตให้ซื้อขายส่งออก
 นอกประเทศได้ แต่ภาษีไ้โดยนแล้ง เกิดความไม่สมบูรณ์ สามารถห้ามส่งออกได้ แต่ต้องบอก
 กงสุลใหญ่เพื่อนหนึ่งก่อนจึงประกาศห้ามได้^๒ แต่สำหรับอาวุธยุทโธปกรณ์ เป็น กระสุนดินดำนั้น
 ต้องขายให้รัฐบาล ถ้าเจ้าพนักงานฝ่ายไทยยอมให้ขายกับคนอื่นก็ขายได้^๓

พิภักคานอกในที่เรียกเก็บใหม่ตามสัญญาที่ทำขึ้น ปรากฏว่าพิภักคสินค้าภาษีชั้นในไม่
 ต้องเสีย เสียแต่เมื่อบรรทุกลงเรือ ได้แก่ สินค้าดังต่อไปนี้

งาช้าง	หาบละ ๑๐ บาท	นอระมัต	หาบละ ๕๐ บาท
เขากวางแก่	หาบละ ๑ สลึง	เขากวางอ่อน	สิบเอหาหนึ่ง
เขากะบือ	หาบละ ๑ สลึง	กระดูกโคกระบือ	หาบละ ๓ ไพ
กระดูกเสือ	หาบละ ๕ บาท	กระดูกช้าง	หาบละ ๑ บาท
กระดูกตะพานน้ำ	หาบละ ๑ บาท	กระดูกเต่า	หาบละ ๑ บาท
หนังแรด	หาบละ ๒ สลึง	หนังกระเบน	หาบละ ๓ บาท
หนังกวาง	ร้อยละ ๘ บาท	หนังทราย	ร้อยละ ๓ บาท
หนังเสือ	ผืนละ ๑ สลึง	หนังช้าง	หาบละ ๑ สลึง
หนังโคกระบือ	หาบละ ๑ บาท	หนังเฒ่า	หาบละ ๑ สลึง

^๑หอสมุดแห่งชาติ เลขที่ ๑๔ จดหมายเหตุนครบาลที่ ๔ จ.ศ. ๑๒๑๓

^๒ประชุมกฎหมายประจำศก เล่มเพิ่มเติม หน้า ๒๙

^๓หอสมุดแห่งชาติ เลขที่ ๓๕ จดหมายเหตุนครบาลที่ ๔ จ.ศ. ๑๒๑๔

เนื้อเค็มแห้ง	หาบละ ๒ บาท	เอ็นเนื้อ	หาบละ ๔ บาท
ปลาแห้ง	หาบละ ๑ บาท ๒ สลึง	กระเพาะปลา	หาบละ ๓ บาท
ปลาใบไม้	หาบละ ๑ บาท	ปลิงทะเล	หาบละ ๓ บาท
หอยแมลงภู่	หาบละ ๑ บาท	หุปลาวัว	หาบละ ๖ บาท
หุปลาคำ	หาบละ ๓ บาท	เปลือกปลาไหล	หาบละ ๒ สลึง
เก็ดคลุ้ม	หาบละ ๔ บาท	ขนนกกระทุง	หาบละ ๒ บาท ๒ สลึง
ปีกนกกระเต็น	ร้อยละ ๖ บาท	หางนกยูง	ร้อยละ ๑๐ บาท
รังนก	สิบเอ็ดสอง	ข้าวสาร	เกวียนละ ๔ บาท
✓ หมากแห้ง	หาบละ ๑ บาท	ปลาใบ	หาบละ ๑ บาท ๒ สลึง
ครึ่ง	หาบละ ๑ บาท ๒ สลึง	รัง	หาบละ ๖ บาท
เรว	หาบละ ๖ บาท	กระวาน	หาบละ ๑๔ บาท
ผลกระเบา	หาบละ ๒ สลึง	✓ สีเสียด	หาบละ ๒ สลึง
เปลือกปรัง	หาบละ ๑ สลึง	กำยาน	หาบละ ๔ บาท
กรักชี	หาบละ ๒ สลึง	พุงทะลาย	หาบละ ๒ สลึง
เนื้อไม้	หาบละ ๒ บาท	ฝาง	หาบละ ๒ สลึงเฟื้อง
เบจ	หาบละ ๒ สลึง	ไม้กำ	หาบละ ๑ บาทสลึง
ไม้แดง	หาบละ ๒ สลึง...		

สินค้าที่ต้องเสียภาษีชั้นในตามพิภักดิ์ ไม่ต้องเสียอีกเมื่อบรรทุกลงเรือ มีทั้งหมด
สิบสามชนิด ดังรายการต่อไปนี้

น้ำตาลทรายขาว	หาบละ ๒ สลึง	พริกไทย	หาบละ ๑ บาท
น้ำตาลทรายแดง	หาบละ ๑ สลึง	เกลือ	เกวียนละ ๖ บาท
ฝ้ายเม็ดฝ้ายบด	สิบสองเอื้องหนึ่ง	ปลาทุ	หมื่นละ ๑ บาท
กุ้งแห้ง	สิบสองเอื้องหนึ่ง	ไข่นื้อ	หาบละ ๑ บาท
งาเม็ด	สิบสองเอื้องหนึ่ง	ไหมลาว	สิบสองเอื้องหนึ่ง
ถั่วทุกอย่าง	สิบสองเอื้องหนึ่ง	ชีผึ้ง	สิบห้าเอื้องหนึ่ง
ยาสูบ	พันละ ๖ สลึง...		

สิ่งของทั้งปวงนอกจากที่ได้กล่าวไว้นี้ ให้เสียภาษีตามที่เคยเสียกันอยู่ ไม่ให้
เรียกเพิ่มขึ้นไปอีก และไม่ให้เรียกภาษีเป็นสองชั้น เมื่อบรรทุกลงเรือไม่ต้องเสียอีก^๑

จากสัญญาบาวริง ที่ไทยทำกับอังกฤษใน พ.ศ. ๒๓๔๘ นี้ เป็นความสำเร็จของ
อังกฤษที่สามารถยกเลิกระบบพระคลังสินค้าและการค้าผูกขาดทั้งหมดเท่าที่เคยทำมาตั้งแต่
สมัยกรุงศรีอยุธยา ไทยได้เปิดการค้ากับนานาประเทศอย่างเสรี ไม่มีสินค้าผูกขาดของหลวง
หรือสินค้าต้องห้ามเหมือนแต่ก่อน การค้าขายของหลวงโดย พระคลังสินค้าและการค้าของ
ข้าราชการก็ต้องเลิกไป ดังปรากฏในจดหมายเหตุรัชกาลที่ ๔ ว่า "สำเภาจีนในหลวงก็
ไม่ได้ตกแต่งไปค้าขายมานาน"^๒ หลังจากไทยได้ทำสัญญาทางไมตรีและการค้าขายกับ

^๑หอสมุดแห่งชาติ เลขที่ ๑๔ จดหมายเหตุรัชกาลที่ ๔ จ.ศ. ๑๒๑๗

^๒ดู.

^๓หอสมุดแห่งชาติ เลขที่ ๙๘ จดหมายเหตุรัชกาลที่ ๔ จ.ศ. ๑๒๒๒

อังกฤษแล้ว ไทยก็ได้ทำสัญญากับประเทศต่าง ๆ อีกหลายประเทศ เช่น ใน พ.ศ. ๒๓๘๘ ทำสัญญาไมตรีกับสหรัฐอเมริกา ทำสัญญาไมตรีกับฝรั่งเศส ใน พ.ศ. ๒๔๐๑ ไทยได้ทำสัญญาไมตรีกับโปรตุเกส และเคนมาร์กใน พ.ศ. ๒๔๐๓ ทำสัญญาไมตรีกับเบเธอร์แลนด์ พ.ศ. ๒๔๐๔ ทำสัญญาไมตรีกับปรัสเซีย ฯลฯ สนธิสัญญาที่ไทยทำกับประเทศต่าง ๆ ในยุโรป และอเมริกานั้น ได้ยึดเอาสนธิสัญญาที่ทำกับเชอร์จอนน์ บาวริง พ.ศ. ๒๓๘๘ เป็นแบบฉบับทั้งสิ้น^๑

หลังจากไทยทำสัญญากับนานาประเทศแล้ว ก็ได้มีประกาศอนุญาตให้ประชาชนซื้อขายสินค้าได้โดยเสรี ดังปรากฏในจดหมายเหตุนั้นว่า...

มีพระบรมราชโองการมา ณ พระที่นั่งสุทไธสวรรย์ให้ประกาศราบรู้ คือ ไทย จีน ลาว มอญ ลาว เขมร พม่า มลายู แวกเทศ แวกจาม ฝรั่งเศส ซึ่งอยู่ ณ กรุงเทพมหานคร แลหัวเมืองปากใต้ ฝ่ายเหนือทั้งปวงให้รู้ทั่ว ครั้นนี้คนชาติอังกฤษ แลฝรั่งเศส อเมริกัน โปรตุเกส ได้เข้ามาขอทำสัญญาเจริญทางพระราชไมตรี แลการค้าขายเป็นหลายข้อมีแจ้งอยู่ในหนังสือสัญญาแล้ว แลมีเรือลูก้าประเทศอื่นเข้ามาค้าขาย บันทุกสินค้าเข้ามาจำหน่ายในกรุงเทพฯ แลรับสินค้าในกรุงออกไปจำหน่ายต่างประเทศ มีหลายลำไปมาอยู่มิได้ขาด เปียงอย่างคนชาวต่างประเทศ คือ ชาติอังกฤษ ฝรั่งเศส อเมริกัน โปรตุเกส เหล่านี้ เมื่อได้ไปตั้งบ้านเรือน อาศัยอยู่ค้าขายท่ามาหากิน ณ เขตแดนเขตนานเมืองใด ก็ให้เรือใหญ่กำนันรบไปมาเยี่ยมเยียน เพื่อจะไม่มีความวิวาทเกี่ยวข้องกับตอกันทั้ง ๒ ฝ่าย ให้ได้ซื้อขายโดยปกติ บันการราษฎรผู้ใด ๆ ยี่เข้าปลา น้ำอ้อย น้ำตาล แลสินค้าอื่น ๆ เมื่อพอใจจะขายกับคนชาวต่างประเทศก็จงขายตามชอบใจทั่วโดยสะดวกสบายเถิด...

^๑ทรงศรี อางอรุณ การแก้ไขสนธิสัญญาว่าด้วยสิทธิสภาพนอกอาณาเขตกับประเทศมหาอำนาจ หน้า ๕๔ - ๕๕

^๒หอสมุดแห่งชาติ เลขที่ ๑๒๒ จดหมายเหตุรัชกาลที่ ๔ จ.ก. ๑๒๑๘

จะเห็นได้ว่าผลต่อเนื่องในการยกเลิก ระบบพระคลังสินค้า ของชาวต่างประเทศ ได้ประสบผลสำเร็จ หลังจากที่เซอร์ วอห์น บาวริง ได้เข้ามาขอแก้ไขสัญญาและทำสัญญาใหม่ใน พ.ศ. ๒๓๔๔ ซึ่งเรียกกันทั่วไปว่า สัญญาบาวริง ถือว่าเป็นสัญญาที่ทำให้ระบบผูกขาดสินค้าของพระคลังสินค้าถูกยกเลิกไป ทำให้ประเทศไทยเปิดประเทศทำการค้าขายติดต่อกับนานาประเทศ จึงเสริมให้มีการค้าแบบเสรี (Free Trade) ทำให้ระบบการค้าแบบเก่าของไทยสลายไป เกิดการค้าและการผลิตตามความต้องการของตลาด ซึ่งจะมีผลต่อสภาพเศรษฐกิจของไทยในสมัยต่อมา

๒. ผลทางด้านการเศรษฐกิจและสังคม

ในสมัยรัชกาลที่ ๑ รายได้จากการค้าของหลวงเป็นรายได้ที่สำคัญของแผ่นดิน ผลประโยชน์ที่ได้มากที่สุดก็คือ การค้าสำเภา มีสำเภาทั้งของหลวง ของเจ้านาย ข้าราชการ พ่อค้าเป็นอันมาก บรรทุกสินค้าต่าง ๆ ออกไปขายที่เมืองจีนทุกปี ได้ผลกำไรจากการค้าสำเภาเป็นจำนวนมาก เงินที่ได้จากการค้าสำเภาได้นำมาใช้ประโยชน์ในราชการแผ่นดิน^๑ ในสมัยรัชกาลที่ ๒ ก็เช่นเดียวกันผลประโยชน์แผ่นดินไม่เพียงพอที่จะใช้จ่ายในราชการบ้านเมือง บางปีต้องขอลดอัตราเบี้ยหวัดข้าราชการจ่ายแต่ครึ่งหนึ่งบ้าง หรือสองสามส่วนบ้าง ดังนั้น จึงต้องอาศัยเงินกำไรจากการค้าสำเภา เพื่อนำมาใช้จ่ายในราชการ ทำนุบำรุงแผ่นดิน รายได้ของแผ่นดินในสมัยรัชกาลที่ ๑ และ ๒ ส่วนใหญ่ จึงได้จากการค้า ส่วนพระองค์^๒ ครั้นถึงสมัยรัชกาลที่ ๓ การค้าสำเภาของหลวงก็ยังเป็นรายได้ที่สำคัญและเป็นที่สนพระทัยของพระเจ้าแผ่นดินตลอดจนข้าราชการของพระองค์ ทำให้สภาพเศรษฐกิจ

^๑พระราชพงศาวดารฉบับพระราชหัตถเลขา เล่ม ๒ ตอน ๒

หน้า ๔๖๓ - ๔๖๔

^๒สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ ลัทธิธรรมเนียม

ต่าง ๆ ภาค ๑๖ หน้า ๑๐ - ๑๑

ของประเทศสืบในรัชกาลนี้ ไทยเริ่มมีการค้าเกินดุลย์ สินค้าส่งออกมากกว่าสินค้านำเข้า^๑ ในตอนต้นรัชกาลมีการผูกขาดภาษีสินค้าเพียงสองอย่าง แต่หลังจากได้ทำสัญญากับเฮนรี เบอร์นีแล้ว การผูกขาดภาษีสินค้าได้ขยายตัวออกไปมากตามนิญญแล้วเป็นอันยกเลิก การค้าของหลวง แต่ที่จริงระบบใหม่ที่เกิดขึ้นนี้ก็เป็แบบเดียวกับการค้าผูกขาดของหลวง คือ พระเจ้าแผ่นดินและข้าราชการยังคงมีอำนาจทางการค้าโดยผ่านทางเจ้าภาษีนั่นเอง และในสมัยรัชกาลที่ ๔ ก่อนทำสัญญาบาวริง รัฐบาลก็ยังคงดำเนินการค้าผูกขาดของหลวงเช่นเดิมและการประมูลผูกขาดภาษีสินค้าที่เคยผูกขาดเป็นการค้าของหลวงอยู่ก่อน การเก็บภาษีโดยผ่านเจ้าภาษีเป็นการเพิ่มรายได้ของรัฐบาล และเศรษฐกิจของประเทศอย่างหนึ่ง ดังปรากฏความในจดหมายเหตุน่า...

เจ้าแผ่นดินที่เป็นต้นราชวงศ์ คิดต่อสำเภาขึ้นทุกสินค้าออกไปขายแต่เมืองจีน เอาเงินกำไรสำเภาให้ราชการแผ่นดิน การอย่างนั้นตลอดมาจนถึงแผ่นดินที่สองดูการค้าภายในแผ่นดินเกิดขึ้นมาก สินค้าราคาตก ในหลวงค้าขายไปไม่มีกำไรถูกยักยอก ฉนวนมาก จนเงินจะให้ราชการแผ่นดินไม่พอ เปี้ยหวัคต้องบอกขอลดเสียครึ่งหนึ่งบ้าง ส่วนหนึ่งเป็นที่สามบ้างแทบทุกปี กรั้ถึงแผ่นดินที่สาม ท่านจึงเปิดของต้องห้ามทั้งปวงปล่อยให้ลูกหลานขายจนขาดแล้วจึงเก็บภาษีอาบนบนกในสิ่งของต่าง ๆ ทั้งปวง พระเจ้าแผ่นดินที่สามนั้นท่านติดกับการตั้งนี้ ท่านรับสั่งว่า เอาอย่างเขื่องจีน เมืองฝรั่ง การนั้นอย่างไรไม่รู้แต่เก็บภาษีในสิ่งของต่าง ๆ เช่นนี้มาแต่ในแผ่นดินที่ ๓ เว้นแต่เปิดเข้าซึ่งมีในแผ่นดินปัจจุบันนี้ ก็ตั้งแต่แผ่นดินที่ ๓ มาจนบัดนี้ เปี้ยหวัคข้าราชการ

^๑John Crawford. Journal of an Embassy to Siam. p. 122.

ไม่ตกลง มีแต่เพิ่มขึ้นไป การงานที่เกยตื้อวนไป ชะงัก ปล่อยให้ช่วยกัน
กันน้อยเข้ากว่าแต่ก่อนเสียจริง เพราะหาเงินได้มากขึ้น แท้จะให้ยุคไปทีเดีย
ก็ไม่ได้ เพราะเงินจะใช้อย่าง...

ด้วยเหตุนี้จะเป็นได้ว่า การค้าสำเภาและการผูกขาดสินค้าบางอย่าง เป็นของหลวง
นั้นจึงจำเป็นสำหรับรัฐบาลไทยขณะนั้น เพื่อจะได้เงินมาขอไปในการบริหารราชการแผ่นดิน
ต่าง ๆ รวมทั้งเป็นเบี้ยหวัดแก่ข้าราชการอีกด้วย โดยเฉพาะการค้าสำเภาที่เงินสิ่งทำราย
ได้ให้กับประเทศไทยอย่างมาก

หลังจากที่ไทยได้ทำสัญญาบาวริงกับอังกฤษใน พ.ศ. ๒๓๘๔ แล้ว การค้าเสรีธุรกิจ
สังคมไทยเริ่มเปลี่ยนแปลงจากระบบเก่า เป็นระบบเศรษฐกิจแบบเสรี มีการผลิตเพื่อเป็น
สินค้าส่งออกมากขึ้น การเปิดระบุงการการค้ากับต่างประเทศ ได้ทำให้เศรษฐกิจของประ
เทศพัฒนาเติบโตเร็วขึ้น ทั้งนี้เพราะการค้ากับต่างประเทศจะทำให้ตลาดสำหรับสินค้าต่าง ๆ
ของประเทศกว้างใหญ่ขึ้น และทำให้มีการนำวิทยาการเทคโนโลยีใหม่ ๆ เข้ามาใช้ในการ
ผลิต วิวัฒนาการของการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจ ทำให้สังคมเศรษฐกิจแบบเลี้ยงตัวเอง
(Subsistence Economy) เป็นระบบเศรษฐกิจแบบใช้เงินตรา (Exchange
Economy) ซึ่งจะเข้ามามีอิทธิพลต่อพฤติกรรมทางเศรษฐกิจของคนในสังคมมากขึ้น
เช่น เกษตรกร จะต้องทำการผลิตเพื่อขายแลกเป็นเงินมากกว่าที่จะผลิตเพื่อเลี้ยงตัวเอง^๒。
ลักษณะเช่นนี้มีความสำคัญต่อวิวัฒนาการความสัมพันธ์ระหว่างชนชั้นต่าง ๆ ในสังคมไทยภาย
ในระบุงเศรษฐกิจที่มีการขยายตัวทางการผลิตเพื่อเป็นสินค้าออกนั้น จะเริ่มกำเนิดขึ้น

^๑ หอสมุดแห่งชาติ เลขที่ ๘๒ จดหมายเหตุรัชกาลที่ ๔ จ.ศ. ๑๒๑๕

^๒ เกริกเกียรติ พินิจเสรีธรรม "วิเคราะห์สังคมไทยในแง่ของการเปลี่ยนแปลง
ทางเศรษฐกิจและประชาชน" วารสารธรรมศาสตร์ ๓ : ๕๕ - ๑๐๖
ค.ศ. - ศ.ศ. ๒๕๒๑

นายทุน เพื่อจะเข้าคุมการผลิตไว้ในมือ พวกชนชั้นนี้จำเป็นที่จะต้องทำลายการผลิตแบบเลี้ยงตัวเอง มีการเปลี่ยนแปลงความสัมพันธ์ในการผลิตที่เป็นแบบเจ้านายกับบ่าวไพร่ มาเป็นแบบนายจ้างกับลูกจ้าง ชนชั้นนายทุนจึงมีบทบาทสำคัญยิ่งทั้งทางเศรษฐกิจ สังคม และการเมือง เป็นผู้ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงจากระบบศักดินาเป็นระบบทุนนิยม^๑ การเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นในเรื่องของการค้าระหว่างประเทศดังกล่าวนั้น ไม่สามารถที่จะชี้ให้เห็นได้ชัดว่ามีผลกระทบอย่างไรบ้างต่อชีวิตของประชากรไทยโดยทั่วไป แต่ที่เห็นได้แน่ชัดก็คือ ในระบบเศรษฐกิจของไทยสมัยรัชกาลที่ ๓ นั้น ได้มีการส่งสินค้าออกกอบกู้กับระบบเศรษฐกิจแบบเลี้ยงตัวเอง ซึ่งนักเศรษฐศาสตร์เรียกว่าเป็นการพัฒนาแบบ "ดวลิสติก ดีเวลอปเมนต์"

(dualistic development) ตามทฤษฎีกล่าวว่า เกิดขึ้นได้เพราะการบุกรุกของนายทุน แต่ในกรณีของประเทศไทยระบบนี้กลับถูกทำลายไปโดยการบุกรุกของนายทุน กล่าวคือ การส่งสินค้าออกกับระบบเศรษฐกิจแบบเลี้ยงตัวเอง กลับมาผสมผสานเป็นระบบเศรษฐกิจเดียวกัน เมื่อไทยยอมทำสัญญาการค้ากับต่างประเทศ โดยปีสัญญาบาวริงเป็นจุดเริ่มต้น^๒

* หลังจากทำสัญญาบาวริงแล้ว การค้ากับต่างประเทศเริ่มเจริญก้าวหน้าขึ้นพวกพ่อค้ายุโรปตะวันตกและอเมริกาเริ่มเข้ามาค้าขายกับประเทศไทยมากขึ้นเรื่อย ๆ ทำให้ราษฎรสามารถผลิตสินค้าต่าง ๆ เพื่อนำไปขายต่อให้ชาวต่างประเทศ เป็นการเพิ่มรายได้และมั่งมีสมบูรณ์กว่าแต่ก่อน^๓ นอกจากนี้ยังปรากฏในจดหมายเทศน์ กล่าวถึงการค้าขายกับประเทศยุโรปตะวันตกเจริญขึ้นมาก บ้านเมืองก็เจริญอุดมสมบูรณ์มากยิ่งขึ้น ประชาชนพลเมืองมีงานทำ ทำให้เศรษฐกิจการเงินหมุนเวียนดี ดังรายละเอียดว่า...

๑ฉัตรทิพย์ นาถสุภา กัณฑ์บรรยายประวัติศาสตร์เศรษฐกิจเปรียบเทียบ หน้า ๑

๒นิเทศา มาพึ่งพงศ์ "การค้าระหว่างประเทศและระบบเศรษฐกิจภายในประเทศ
จุลสารโครงการตำรา สังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์ ๓ : ๖๐ - ๗๐ เมษายน

๒๕๑๘

๓หอสมุดแห่งชาติ เลขที่ ๕๘ จดหมายเทศน์รัชกาลที่ ๔ จ.ก. ๑๒๑๘

ตั้งแต่ เซอร์ ยอน โบวริง เป็นผู้รับสั่งพระเจ้ากรุงบริตาเนียเข้ามาทำหนังสือสัญญาทางไมตรีและการค้าขายกับกรุงสยามในเคื่อน เจตรมาส ปีเถาะ สัปตศก เป็นปีที่ ๕ ในรัชกาลอันเป็นปัจจุบัน ลูกค้านิซอังกฤษ และชาวต่างประเทศก็เข้ามาเริ่มทำการค้าขายมากขึ้นกว่าเดิม และตั้งแต่เปลี่ยนหนังสือสัญญากันแล้ว ลูกค้านิซ ชาวต่างประเทศเข้ามาค้าขายมากมายขึ้นไปกว่าปีหลังอีก จนบัดนี้ มีเรือลูกกาไปมาทุกสัปดาห์หาว่ามีไคซาค เงินทองของนอกประเทศก็เข้ามาจับจ่าย ในประเทศนี้มากมาย ลูกค้านต่างประเทศบางพวกก็มาซื้อ มาเช่าที่ตั่งอยู่คอยซื้อ สีนก้า สีนก้าในเมืองนี้ที่คนนอกประเทศประสงค์จะซื้อบรรทุกเรือไป รามฎรก็มี ความยินดีหามาค้าขายแก่ลูกกาต่างประเทศชุกชุมขึ้น และทำนาข้าวไร่อ้อยและอื่น ๆ มากขึ้นกว่าแต่ก่อน คนสยามบางพวกก็รับจ้างคนนอกประเทศทำการงานต่าง ๆ แลให้ใช้สอยไคซาค้าง โดยสมควรมีความยินดี การทั้งปวงนี้เป็นเจริญขึ้นแก่บ้านเมือง แลรามฎรฝ่ายสยาม...

เรือต่างประเทศได้เข้ามาค้าขายในเมืองไทยมากขึ้นทุกปี เกิดการสัญจรในแม่น้ำ ลำบาก เรือใหญ่จอดทอดกั้วกายกันไม่เป็นระเบียบ อีกตั้งเรือเล็กที่วิ่งอยู่ในแม่น้ำ ก็เกิดวิวาทกันอยู่บ่อย ๆ จึงได้ออกกฎหมายควบคุมการเดินเรือในแม่น้ำลำคลอง ดังปรากฏในจดหมายเหตุว่า...

ทุกวันนี้ลูกค้านต่างประเทศเข้ามาค้าขายมาก เรือใหญ่ทอดกั้วกายกันไม่เป็นอันค้ำ แลกับคั้นนายเรือก็ตั้งเรือเล็กค้ำคั้นเชียง เพื่อยื่นล่องในลำแม่น้ำมิไคซาค เกิดความขึ้นเพราะเรือโค่นกัน แลความอื่นเป็นหลายอย่าง จึงมีพระบรมราชโองการ

ตรัสว่า ในการนี้ลูกค้าในกรุงเทพฯ ก็สร้างเรือใบใหญ่ ๆ ขึ้นมาก เรือลูกค้า
ต่างประเทศก็เขามาค้าขายทวีมากขึ้นทุกปี จนถึงในปีที่ ๙ แห่งรัชกาลปัจจุบัน
แลเรือลูกค้าต่างประเทศมาในปีหนึ่ง ก็นับร้อยลำขึ้นไป ถ้อยความก็เกิดขึ้นใน
ท้องน้ำหลายอย่างหลายประการ ให้มีพระราชบัญญัติไว้ว่าควยเรือใหญ่ ๑๐
ซอ เรือเล็ก ๘ ซอ แพลโพงพาง แลของลอยน้ำ ๓ ซอ ทางบก ๔ ซอ
รวมเป็น ๒๔ ซอ ด้วยกัน...^๑

เมื่อประเทศไทยเปิดประตูการค้าตั้งแต่ พ.ศ. ๒๓๙๘ ทำให้ตลาดการค้าของไทย
ขยายตัวมากขึ้น มีลูกค้าชาวตะวันตกมาตั้งห้างค้าขายและมีเรือมาซื้อสินค้าปีหนึ่ง ๓๐๐ ลำ
ถึง ๔๐๐ ลำ ราษฎรโคกค้าขายข้าว แกลูกคานานาประเทศเป็นจำนวนมาก ข้าวออกในปี
หนึ่งถึง ๘๐,๐๐๐ เกวียนบ้าง ๘๐,๐๐๐ เกวียนเกินบ้าง ทำให้ราษฎรมั่งคั่งขึ้นทุกตำบล^๒
ซึ่งเป็นผลต่อการเปลี่ยนแปลงทางค่านิยมธุรกิจของไทยเป็นอันมาก ทั้งนี้เพราะข้าว กลายเป็น
สินค้าสำคัญของประเทศและขยายเพิ่มขึ้นอย่างรวดเร็ว ทั้งนี้เนื่องมาจากความต้องการ
สินค้าข้าวของตลาดโลกมีอัตราสูงขึ้น เมื่อเป็นเช่นนี้ พ่อค้าชาวต่างประเทศจึงมุ่งมาติดต่อ
ซื้อขายสินค้ากับไทย

ข้าว ได้กลายเป็นสินค้าที่สำคัญของประเทศ อัตราการขยายตัวของการส่งข้าว
ออกไปขายยังต่างประเทศเริ่มเชียบสูงขึ้นเรื่อย ๆ ปรากฏว่า ขณะนั้นความต้องการข้าว
ไทยเพื่อเลี้ยงประเทศในเอเชียได้เพิ่มขึ้นโดยสม่ำเสมอ^๓ ในระยะช่วงแรกระหว่าง

^๑ หอสมุดแห่งชาติ เลขที่ ๑๐๔ จดหมายแนตุรัชกาลที่ ๔ จ.ก. ๑๒๑๘

^๒ เจ้าพระยาทิพากรวงศ์ พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ ๔
หน้า ๒๐๕

^๓ James C. Ingram. Economic Change in Thailand Since 1850.
p. 42.

ระหว่าง พ.ศ. ๒๓๘๘ - ๒๔๐๖ ปริมาณการส่งออกยังงับสูงมากนัก จึงหาสถิติการส่งออก
ไม่ได้ ทั้งนี้เพราะในช่วงนั้น น้ำตาล ยังเป็นสินค้าออกที่สำคัญอยู่ เมื่อกิจการการค้าน้ำตาล
ของไทยเสื่อมลง ข้าวจึงกลายเป็นสินค้าส่งออกแทนน้ำตาล ใน พ.ศ. ๒๔๐๐ - ๒๔๐๒
ข้าวส่งออกประมาณปีละ ๕๕๐,๐๐๐ ตาบ และได้เพิ่มขึ้นอย่างรวดเร็วใน พ.ศ. ๒๔๐๓ -
๒๔๐๕ ส่งข้าวออกประมาณปีละ ๑,๕๕๐,๐๐๐ ตาบ^๑ นอกจากนี้สินค้าที่ผลิตเป็นสินค้าออก
ที่สำคัญรองลงไป ได้แก่ ถั่วลิสง ไม้สัก แครก และข้าวสาลีประมาณ ๕๐ - ๕๐ % หันไปทำนา
และปรากฏว่า ข้าวเป็นสินค้าออกถึง ๖๐ - ๗๐ % ของจำนวนสินค้าออกทั้งหมด^๒

ชาวไร่ชาวนาพากันละทิ้งการเพาะปลูกพืชอื่น ๆ ที่เคยปลูกคู่กับข้าว เช่น ฝ้าย
ยาสูบ ฯลฯ หันมาปลูกข้าวเพียงอย่างเดียวโดยมุ่งหวังจะผลิตข้าวให้ได้มากเพื่อนำไปขาย
แลกเอาเงินตรา และจะได้นำเงินมาซื้อสินค้าที่ตนต้องการใช้^๓

เมื่อข้าวเป็นสินค้าออกที่สำคัญของประเทศ รัฐบาลจึงได้ส่งเสริมให้ประชาชนขยาย
เนื้อที่การทำนาไม่เก็บภาษีค่านาในปีแรก ที่ชาวนาไถนสร้างที่ป่าเพื่อทำนา และเก็บค่านาใน
อัตราต่ำกว่าเกณฑ์ปกติ คือ ไร่ละ ๑ เฟื้อง ในปีถัดจากปีแรกอีก ๓ ปี ต่อจากนั้นจึงเก็บใน
อัตราปกติ คือ ไร่ละ ๑ สลึง^๔ นอกจากนั้นรัฐบาลได้พยายามประกาศให้ประชาชนเห็นถึง
ผลดีของการที่พ่อค้าต่างประเทศสนใจซื้อข้าวไทย ดังนั้นประชาชนจึงเริ่มอุทิศเวลาให้กับการ
ผลิตข้าวมากขึ้น และค่อย ๆ ละทิ้งกิจกรรมอื่น ๆ สินค้าหัตถกรรมและอุตสาหกรรมในครอบครัว
ค่อย ๆ หดหายไป ประชาชนพลเมืองเริ่มหันไปซื้อสินค้าประเภทเดียวกันจากต่างประเทศ ซึ่งมี

^๑James C. Ingram. Economic Change in Thailand Since 1850.
p. 22, 38.

^๒Ibid., p. 36 - 37.

^๓Ibid.

^๔ประชุมประกาศรัชกาลที่ ๔ พ.ศ. ๒๔๐๑ - ๒๔๐๔ หน้า ๒ - ๓๐

ราคาถูกกว่า เช่น เคยปลูกฝ้ายและทอผ้าใช้เอง ก็หันไปทอผ้าขายที่ซื้อจากต่างประเทศ ต่อมาก็เลิกปลูกฝ้ายและเลิกทอผ้าใช้เอง โดยหันไปซื้อจากต่างประเทศแทน^๑ ทั้งนี้ก็เพราะประชาชนพลเมืองได้พบว่าการซื้อเสื้อผ้าจากต่างประเทศด้วยเงินจากการขายข้าว สามารถซื้อได้ราคาถูกและสะดวกกว่า ในขณะที่เดียวกันสินค้าเข้าที่ทอด้วยเครื่องจักรจากต่างประเทศที่มีราคาถูกกว่าได้ฉลักเข้ามาอย่างมากมายโดยพ่อค้าคนกลาง และเข้าไปแลกเปลี่ยนกับขานาถึงที่อยู่ของขานาในธนบทเลข ๒ จากการเปิดประตูการค้ากับต่างประเทศตั้งแต่ พ.ศ. ๒๓๔๘ เป็นต้นมา ทำให้สภาพเศรษฐกิจและสังคมของไทยเปลี่ยนแปลงไปดังกล่าว การค้าขายกับประเทศทางยุโรปตะวันตกเจริญขึ้นเป็นลำดับ จะเห็นได้จากสถิติมูลค่าการค้าใน พ.ศ. ๒๓๔๘ สินค้าขาเข้ามีมูลค่า ๑,๓๕๖,๐๐๐ ปอนด์ สินค้าออกมีมูลค่า ๑,๔๐๐,๐๐๐ ปอนด์ มูลค่าสินค้าเพิ่มขึ้นในปีต่อ ๆ มา ดังปรากฏว่าในปี พ.ศ. ๒๔๓๗ สินค้าออกมีมูลค่า ๒,๔๕๐,๐๐๐ ปอนด์ สินค้าเข้ามีมูลค่า ๑,๙๖๐,๐๐๐ ปอนด์^๒ การค้ากับประเทศยุโรปตะวันตกไทยได้เปรียบดุลการค้าตลอดมา ทำให้สภาพเศรษฐกิจของไทยดีขึ้นรายได้ของรัฐบาลก็เพิ่มขึ้นทุกปี เปรียบเทียบรายได้ของรัฐบาลในรัชกาลที่ ๔ ก่อนทำสัญญาบาวริงกับหลังทำสัญญาแล้ว รายได้ของรัฐเพิ่มขึ้นอย่างรวดเร็ว ดังตารางที่ ๑๖

ประชุมประกาศรัชกาลที่ ๔ พ.ศ. ๒๔๐๕ - ๒๔๐๘ หน้า ๒๓๐ - ๒๓๔

๒๓.

^๑ W.A. Graham. Siam. p. 382 - 383.

ตารางที่ ๑๖ เปรียบเทียบรายไค้ของรัฐบาลในรัชกาลที่ ๔ ก่อนทำสัญญากับหลัง
สัญญาบาวริง

พ. ศ.	ก่อนทำสัญญา	พ. ศ.	หลังทำสัญญา
๒๓๙๔	๑, ๙๖๔, ๙๙๔ บาท	๒๓๙๔	๑, ๙๕๑, ๒๙๔ บาท
๒๓๙๕	๑, ๘๕๓, ๘๙๖ บาท	๒๔๐๑	๒, ๐๐๔, ๓๘๙ บาท
๒๓๙๖	๑, ๕๙๐, ๐๑๙ บาท	๒๔๐๓	๒, ๑๙๙, ๑๒๑ บาท
๒๓๙๗	๑, ๕๘๔, ๖๐๓ บาท	๒๔๐๔	๒, ๘๑๐, ๖๘๖ บาท
๒๓๙๘	๑, ๙๒๒, ๘๐๔ บาท	๒๔๐๖	๒, ๘๘๘, ๕๖๓ บาท

ที่มา : Wira Wimoniti. Historical Patterns of Tax Administration in Thailand. p. 74.

ผลทางด้านการธุรกิจและสังคมอีกประการหนึ่ง ก็คือ เกิดการเคลื่อนไหวในการลงทุนตามแบบทุนนิยมตะวันตก ภายหลัง พ.ศ. ๒๓๙๘ เศรษฐกิจไทยได้เปลี่ยนแปลงเป็นเศรษฐกิจที่มีการผลิตเพื่อการส่งออก อันเป็นผลจากการขยายตัวของทุน จากศูนย์กลางในยุโรปตะวันตก และอเมริกาไปสู่โพ้นทะเล ซึ่งเกิดความต้องการวัตถุดิบจำนวนมาก เชื้อป้อนโรงงานอุตสาหกรรมในยุโรป และขายสินค้าในโพ้นทะเลทั้งแสวงหาแหล่งลงทุนใหม่ เพื่ออัตรากำไร

ที่สูงขึ้น เหตุการณ์นี้เกิดขึ้นทั่วโลก มีผลถึงโครงสร้างเศรษฐกิจของไทยด้วย^๑ ในยุคแห่งการขยายตัวของทุนนิยมโพ้นทะเลนี้ ไทยถูกเปลี่ยนให้เป็นตลาดสินค้าเกษตรกรรม แหล่งวัตถุดิบ และแหล่งระบายทุน ทำให้การค้าของประเทศทั้งเข้าและขาออกขยายตัวมากขึ้น กรุงเทพฯ กลายเป็นศูนย์กลางการค้าที่สำคัญของประเทศ ธุรกิจนำเข้าและส่งออกอยู่ในมือของนายทุนชาติตะวันตก ประมาณ ๘๐ % ของการค้าทั้งประเทศอยู่ในมือพ่อค้าอังกฤษ^๒ แต่ภายใต้สภาพการเมือง เศรษฐกิจและสังคมแบบเดิมของไทย ทุนจะรวมตัวอยู่ภายใต้สถาบันกษัตริย์ ดังนั้นการสะสมทุนของกลุ่มนายทุนโดยการอิงกับองค์กรของรัฐ ก็รวมคำเป็นธุรกิจกับรัฐ หรือกับเจ้านาย ขุนนาง นายทุนเหล่านี้ไม่เป็นอิสระจากอำนาจรัฐ แต่กลับจะมีความสัมพันธ์และสนับสนุนโดยรัฐ^๓ และจากความต้องการรายได้ที่เพิ่มขึ้นของชนชั้นปกครอง โดยการดำเนินการทางการค้า ชนชั้นปกครองจึงต้องอาศัยชาวจีนเป็นแขนขา เพื่อเพิ่มรายได้ของตนด้วยการอนุเคราะห์และอุปถัมภ์ให้ชาวจีนที่อพยพเข้ามา ได้มีบทบาทสำคัญในด้านการค้าระหว่างประเทศไทยกับประเทศจีน และยังได้มีความสัมพันธ์กับระบบเศรษฐกิจของสังคมไทยอีกด้วย ชาวจีนสามารถสะสมความร่ำรวยจากการเป็นผู้ดำเนินการค้าให้กับพระมหากษัตริย์ เจ้านาย และขุนนาง และยังเป็นเจ้าภาษีนายอากร ดังที่จอห์น บาวริง กล่าวว่า การค้าของไทยทั้งการภายในประเทศและต่างประเทศ ดำเนินการโดยพระมหากษัตริย์ เจ้านายขุนนาง และนายทุนชาวจีน^๔ ชาวจีนจึงมีบทบาททางเศรษฐกิจและสังคมไทย จนเป็นผลให้เกิดการ

^๑ จักรทิพย์ นาดสุภา คำบรรยายประวัติศาสตร์เศรษฐกิจเปรียบเทียบ หน้า ๒๖

^๒ Andrew Turton "Northern Thai Peasant Society" Journal of Peasant Studies. 5 : 260 - 285, April, 1976.

^๓ สิริลักษณ์ กักดีเกรียงไกร ต้นกำเนิดของชนชั้นนายทุนในประเทศไทย หน้า ๙๗

^๔ James C. Ingram. Economic Change in Thailand Since 1850. p. 24.

เปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจสังคม ในขณะเดียวกันฐานะของชาวจีน เมื่อเทียบกับบุคคลกลุ่มอื่นในสังคมไทย ชาวจีนจะมีความเป็นอิสระมากกว่า และมีแนวโน้มวิวัฒนาการสู่การเป็นนายทุน^๑

จากการคุ้มครองและผลกำไรร่วมกับชนชั้นปกครอง ความร่ำรวยของนายทุนเริ่มจากการเป็นเจ้าของพาณิชย์นาวากร โดยเฉพาะจากการผูกขาดพาณิชย์ใน อากูระ บ่อนเบี้ย และหอย การผูกขาดพาณิชย์เหล่านี้คิดเป็นครึ่งหนึ่งของรายได้รัฐ กล่าวได้ว่ากิจการที่สำคัญในประเทศขณะนั้นอยู่ในมือของเจ้าพาณิชย์นาวากร เป็นส่วนใหญ่ จากการระดมทุนรับผูกขาดพาณิชย์นาวากร จนกลายเป็นนายทุนตั้งบริษัทธุรกิจการค้าต่าง ๆ มากขึ้นในสมัยต่อมา^๒ ซึ่งส่วนใหญ่ก็เป็นของนายทุนจีน พวกพ่อค้าจีนมีบทบาทในกิจกรรมการค้าในประเทศไทยมาก่อน พวกนี้จึงเป็นนายทุนท้องถิ่น ดังนั้น พวกบริษัทตะวันตกจะเข้ามาติดต่อซื้อขายสินค้า จะต้องติดต่อกับนายทุนจีนที่เป็นนายหน้า หรือคนกลาง เพื่อรับซื้อข้าว ไม้สัก ฯลฯ ให้กับนายทุนชาติตะวันตกตามสัญญาที่ได้ตกลงกันไว้

จะเห็นได้ว่าหลังจากที่ไทยได้ทำสัญญาวางรังกับอังกฤษใน พ.ศ. ๒๓๙๔ แล้ว ประเทศไทยเริ่มเปิดประตูการค้าอย่างเสรีกับนานาประเทศ ทำให้สภาพเศรษฐกิจ สังคมไทยเปลี่ยนแปลงไปจากระบบเศรษฐกิจสังคมแบบเลี้ยงตัวเองมาเป็นระบบเศรษฐกิจสังคมแบบผลิตเพื่อเป็นสินค้าออก ตามความต้องการของตลาด ทำให้ฐานะของประชาชนพลเมืองดีขึ้น เริ่มมีการใช้ระบบเงินตราในการซื้อขายกันมากขึ้น และความเคลื่อนไหวในระบบทุนนิยมก็เริ่มเกิดขึ้น พวกพ่อค้าจีนที่สะสมเงินทุนจนร่ำรวยทั้งตัวเป็นนายทุน ดำเนินการติดต่อซื้อขายสินค้าให้กับพวกพ่อค้านายทุนชาติตะวันตก ถือได้ว่าระบบนายทุนตามแบบยุโรปตะวันตกเริ่มเกิดขึ้นในประเทศไทยตั้งแต่ตอนนี้เป็นต้นมา

๑สิริลักษณ์ ศักดิ์เกรียงไกร ต้นกำเนิดของชนชั้นนายทุนในประเทศไทย

หน้า ๒๔

๒ดู หน้า ๕๓

๓. แนวทางด้านสิทธิสภาพนอกอาณาเขต

ผลจากการติดต่อค้าขายกับชาติยุโรปตะวันตกอีกประการหนึ่ง ก็คือ สิทธิสภาพนอกอาณาเขต พวกชาติยุโรปตะวันตกที่เข้ามาติดต่อค้าขายมักจะเข้ามาขอทำสัญญาผูกมัดกฎเกณฑ์ต่าง ๆ และในสมัยรัชกาลที่ ๓ ประเทศไทยได้ทำสัญญาไมตรีและการค้าฉบับแรกกับอังกฤษ พ.ศ. ๒๓๖๘ โดยอังกฤษส่ง เฮนรี เบอร์นี เข้ามาเป็นตัวแทนทำสัญญา ต่อมาใน พ.ศ. ๒๓๗๕ ประเทศไทยก็ได้ทำสัญญาไมตรีและการค้าขายกับสหรัฐอเมริกา เป็นฉบับที่สอง จากสัญญาไมตรีและการค้าทั้งสองฉบับที่ทำในสมัยรัชกาลที่ ๓ นั้น ถือได้ว่าเป็นสนธิสัญญาที่ให้ความเสมอภาคแก่ประเทศภาคีทั้งสอง และพหุภาคีของชาติยอมรับกฎหมายของประเทศไทย พหุภาคีต่างชาติต้องอยู่ภายใต้กฎหมายนิยม และประเพณีของไทย ด้วยเหตุนี้ทำให้อังกฤษไม่พอใจในสัญญาเบอร์นี อังกฤษจึงหาทางเข้ามาขอแก้ไขสัญญาใหม่ ในพ.ศ. ๒๓๘๔ อังกฤษได้ส่ง เซอร์ จอห์น บาวริง เข้ามาขอแก้ไขสัญญาใหม่เป็นผลสำเร็จ จากสัญญาใหม่ที่เรียกว่า สัญญาบาวริง นั้น ทำให้ประเทศไทยต้องเสียสิทธิสภาพนอกอาณาเขตให้กับชาวต่างประเทศ ซึ่งจะกลายเป็นปัญหาใหญ่ในสมัยต่อมา

จากสัญญาบาวริงไทยเป็นฝ่ายเสียเปรียบโดยเฉพาะทางด้านการศาลและการเก็บภาษีอากร แต่พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงพิจารณาโดยละเอียดรอบคอบแล้วว่า ไทยไม่มีทางหลีกเลี่ยงการเสียเปรียบทั้งสองประการนั้น พระองค์ทรงเล็งเห็นเอกราชอธิปไตยของชาติ ย่อมสำคัญเหนือสิ่งอื่นใด สาเหตุสำคัญที่ทำให้ไทยต้องเสียสิทธิสภาพนอกอาณาเขต แก่อังกฤษเป็นชาติแรก ก็เนื่องมาจากกิจการศาลของไทย ซึ่งราชคัมภีระอำนาจเห็นว่ายังล่าช้าและป่าเถื่อนอยู่มาก นอกจากพระมหากษัตริย์จะทรงมีสิทธิสูงสุดในการตัดสินชี้ขาดคดีพิพาทต่าง ๆ แล้ว คณะผู้พิพากษาของไทย ซึ่งเรียกว่า ศาลาคุณขุน ก็ล้วนแต่เป็นขุนนางสูงเกียรติ มีตำแหน่งสูงและมีอิทธิพลมาก ดังที่ จอห์น บาวริง บันทึกไว้ว่า "ประเทศไทยซึ่งพระมหากษัตริย์ทรงมีอำนาจเด็ดขาดนั้น เป็นที่สังเกตได้ชัดเจนว่า คณะผู้พิพากษาและอำนาจนิติบัญญัติ ไม่ค่อยเป็นหลักประกันความปลอดภัยได้อย่างพอเพียง บางครั้งพระราช—

ปรารถนาที่จะเข้าแทนที่ความยุติธรรม ส่วนมากอำนาจที่จะเข้าแทรกแซงในการปฏิบัติงานของคณะผู้พิพากษานั้นเป็นของตระกูลสูงศักดิ์ ผู้มีตำแหน่งและครองอิทธิพล"^๑

ในสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว การตัดสินลงโทษ ผู้กระทำผิดยังมีลักษณะโทษร้ายผิดปกตวิสัยจากแบบอย่างของอารยประเทศ จนเป็นสิ่งที่น่ารังเกียจและทำให้ชาวต่างประเทศหมิ่นเหยียดหยาม ถึงกับไม่ยอมอยู่ใต้อำนาจของกฎหมายของไทย ทั้งนี้เพราะความบกพร่องทางคำกฎหมาย ซึ่งเป็นหลักในการปกครองประเทศนั้นเอง บาวริง กล่าวไว้ว่า "กฎหมายเป็นสิ่งที่อยู่ท่ามกลางความรุ่งเรืองสูงสุด และพยานหลักฐานทางภาคปฏิบัติของควมมีอารยธรรมและความเจริญก้าวหน้าของประเทศ"^๒ ดังนั้น ในการทำสัญญาบาวริง พ.ศ. ๒๔๔๘ อังกฤษจึงขอสิทธิพิเศษทั้งศาลกงสุลขึ้นในประเทศไทย เพื่อยกเว้นคนในบังคับอังกฤษจากอำนาจของศาลไทย ดังความในสัญญาข้อ ๒ พอสรุปได้ว่า

ข้อ ๒ คนในใต้อำนาจอังกฤษเกิดวิวาทกันกับคนไทย กงสุลอังกฤษกับเจ้าพนักงานไทยจะพร้อมกันฟังและตัดสิน ถ้าอังกฤษทำผิดต้องโทษ กงสุลอังกฤษจะทำโทษตามกฎหมายอังกฤษ ถ้าคนในใต้อำนาจไทยทำผิดเจ้าพนักงานฝ่ายไทยจะทำโทษตามกฎหมายไทย ถ้าคนในใต้อำนาจอังกฤษเป็นความกันเอง เจ้าพนักงานฝ่ายไทยจะไม่เข้าไปเกี่ยวข้องด้วย ถ้าชาวอังกฤษเกิดวิวาททำร้ายกันเองถึงบาดเจ็บ และจะทำการฉ้อโกงที่เป็นโทษใหญ่ผิดขนบธรรมเนียมประเพณีบ้านเมืองไทย ฝ่ายไทยจะไปบอกกงสุล กงสุลจะนำตัวชาวอังกฤษที่วิวาทกันไปชำระโทษตามกฎหมายอังกฤษ^๓ นอกจากนี้ในสัญญาข้อนี้ยังได้ระบุต่อไปอีกว่า

^๑ John Bowring. The Kingdom and People of Siam. V.1, p. 170.

^๒ Ibid., p. 173.

^๓ ประชุมกฎหมายประจำศก เล่มเพิ่มเติม หน้า ๒๕

มาตรา ๑. มหันตโทษทั้งปวง คนในไต้บั๊งคับอังกฤษเป็นความกันเองก็ดี หรือ คนในไต้บั๊งคับอังกฤษเป็นจำเลยของคนในบั๊งคับไทย กงสุลอังกฤษจะชำระฝ่ายเดียว ถ้า คนไต้บั๊งคับไทยเป็นจำเลย เจ้าพนักงานไทยจะชำระฝ่ายเดียว

มาตรา ๒. ถ้าเป็นความมะโนสาเร่ หรือความเล็กน้อย ถ้าคนในไต้บั๊งคับอังกฤษ เป็นความกันเอง หรือคนไต้บั๊งคับอังกฤษเป็นจำเลยของคนในบั๊งคับไทย กงสุลอังกฤษจะชำระ ฝ่ายเดียว ถ้าคนไต้บั๊งคับไทยเป็นจำเลย เจ้าพนักงานไทยจะชำระฝ่ายเดียว

มาตรา ๓. การว่าความทั้งปวง ที่อังกฤษกับไทยเป็นความกัน ถ้าฝ่ายกงสุล อังกฤษชำระความ เจ้าพนักงานฝ่ายไทยไปฟังความก็ได้ ถ้าฝ่ายเจ้าพนักงานไทยชำระความ กงสุลอังกฤษไปฟังความก็ได้

มาตรา ๔. ถ้าคนในไต้บั๊งคับอังกฤษต้องโทษ เจ้าพนักงานฝ่ายไทยต้องไม่ทำอัน- ตราย หรือให้คนไทยเก็บริบเอาทรัพย์สินของคนอังกฤษที่ต้องโทษ ถ้ามีผู้ทำเช่นนั้น เจ้า พนักงานจะต้องชำระโทษ

การที่พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงยินยอมตามสัญญาทั้งนี้ เพราะ พระองค์ทรงมีพระราชโบายอะลุ่มอล่วย ถอนปรนอยุ่เป็นทุนไม่ว่าทรงปรารถนาจะเห็นชาวต่างประเทศต้องยากลำบาก ต้องการให้ความสะดวกสบายแก่ชาวต่างประเทศทุกอย่าง สรุปได้ ว่า การที่ไทยยอมเสียเอกราชทางการศาลก็เพื่อผลประโยชน์ของชาวต่างประเทศด้วยความ ยินยอมของรัฐบาลไทยเอง มิได้ถูกบีบบังคับให้จำต้องยอมแต่อย่างใด^๒ ข้อน่าสังเกตรก็คือ การที่ไทยยอมเสียสิทธิสภาพนอกอาณาเขตแก่ชาติมหาอำนาจ เพื่อมุ่งจะอำนวยความสะดวก

^๑ประชุมกฎหมายประจำศก เล่มเพิ่มเติม หน้า ๒๖ - ๒๗

^๒หลวงจักรปาณิสวัสดิ์ "เอกราชทางการศาล" ปาฐกถาบทความและ คำพิพากษาบางเรื่อง หน้า ๑๔๖ - ๑๔๗

แก่ชาวต่างประเทศ โดยมีได้มีโอกาสศึกษาหาความรู้เกี่ยวกับระเบียบงานศาลยุติธรรม
ของชาวตะวันตกมาก่อนเลย แต่ประเทศมหาอำนาจกลับฉวยโอกาสในการที่พระบาทสมเด็จพระ
จอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงมีเจตนาดีต่อคน เาเปรียบและถือผลประโยชน์จากไทย
มากยิ่งขึ้น จนปัญหาเรื่องสิทธิสภาพนอกอาณาเขตกลายเป็นข้อเสียเปรียบร้ายแรง ที่
ระมหากษัตริย์รัชกาลต่อมาทรงเพียรพยายามอย่างยิ่งที่จะผดุงฐานะของประเทศชาติ
ให้ได้รับสิทธิสภาพนอกอาณาเขตจากสนธิสัญญาซึ่งทำกับนานาประเทศ

๔. ผลทางด้านการเมือง

นโยบายผูกขาดการค้าของรัฐบาล ก่อให้เกิดปฏิกิริยาตอบโต้จากพ่อค้าชาวต่าง
ประเทศ โดยเฉพาะอย่างยิ่งพ่อค้าอังกฤษซึ่งมีผลประโยชน์ทางการค้าอยู่ในประเทศไทย
ชาวต่างประเทศได้พยายามส่งทูตมาเจรจา เพื่อขอแก้ไขวิธีการค้าขายซึ่งไม่อำนวยความสะดวก
สะดวกให้แก่พ่อค้า คือ การผูกขาดการค้าของหลวง คณะทูตจากอังกฤษและอเมริกาเข้า
มาในรัชกาลที่ ๒ และที่ ๓ เพื่อขอให้ไทยยกเลิกการค้าของหลวงโดยสิ้นเชิง และเปิด
ให้มีการค้าอย่างเสรีแต่ไม่ประสบผลสำเร็จ ในสมัยรัชกาลที่ ๓ ไทยได้ทำสัญญาทางการ
ค้าและทางไมตรีกับอังกฤษ และอเมริกา เวลา กล่าวว่า การที่พระบาทสมเด็จพระนั่ง
เกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงยินยอมอนุญาตทางการค้ากับ มีจุดมุ่งหมายเพื่อประโยชน์ในทาง
การเมืองมากกว่าที่พระองค์ประสงค์จะเปลี่ยนแปลงระบบเศรษฐกิจของประเทศ^๑ และก่อน
ทำสัญญาเบอร์นี นั้น เฮนรี เบอร์นี ได้กล่าวว่า ถ้าอังกฤษจะยกดินแดนทางเมืองมณฑลให้
ไทยก็ควรจะต้องขอให้ไทย อนุญาตให้พ่อค้าอังกฤษทำการค้าเสรีได้ในประเทศไทยเป็น
การตอบแทน^๒

^๑ Walter F. Vella. Siam Under Rama III. p. 127.

^๒ Henry Burney. The Burney Papers. V.1, p. 91.

ในพ.ศ. ๒๓๖๙ ก่อนที่ เฮนรี เบอร์นี จะเข้ามาทำสัญญากับประเทศไทย อังกฤษได้เข้าร่วมลงนามในสนธิสัญญากับฮอลันดา ว่าด้วยการแบ่งเขตอิทธิพล (Sphere of influence) และอำนาจของแต่ละชาติในบริเวณแถบหมู่เกาะอินโดจีนตะวันออก จากข้อตกลงสัญญานี้ อังกฤษจะมีเขตอิทธิพลของตนทั้งด้านการเมืองและเศรษฐกิจ ตั้งแต่บริเวณแหลมมลายูเหนือของคาบสมุทระกาทั้งหมด รวมทั้งเป็องมะละกาและสิงคโปร์ บริเวณใต้ของแถบมะละกาลงไป จะอยู่ภายใต้อิทธิพลของฮอลันดา^๑ ผลของสัญญานี้ทำให้อังกฤษสามารถขยายอิทธิพลเข้าไปในแหลมมลายูได้อย่างเต็มที่ แต่อังกฤษต้องเผชิญกับปัญหาที่รัฐบาลไทยอ้างสิทธิเหนือรัฐบางรัฐในแหลมมลายู ดังนั้นอังกฤษจึงพยายามหยุดยั้งการขยายอิทธิพลของไทยในแหลมมลายู ด้วยการชักชวนให้ไทยรับรองอธิปไตยของรัฐเปรัก และสลังงอร์ในสัญญาเบอร์นี นอกจากนั้น ปัญหาเรื่องสงครามระหว่างอังกฤษและพม่า ดูเหมือนว่าจะเป็นสาเหตุสำคัญที่ผลักดันให้รัฐบาลอังกฤษที่อื่นเคียดแค้นจัดส่งคณะทูตของตน เข้ามารขอเปิดสัมพันธไมตรีกับรัฐบาลไทย เนื่องจากการศึกสงครามกับพม่า เป็นเรื่องที่เกี่ยวข้องโดยตรงต่อฐานะและอิทธิพลทางการเมืองของอังกฤษในภูมิภาคแถบนี้ การที่อังกฤษเป็นศัตรูกับพม่าทำให้อังกฤษมองเห็นความจำเป็นที่จะต้องรีบเป็นมิตรกับไทย อังกฤษจึงส่งคณะทูตของเบอร์นี เข้ามาเจริญสัมพันธไมตรีกับไทย ในขณะเดียวกันก็ชี้แจงปัญหาของสงครามกับพม่า และชักชวนให้รัฐบาลไทยเข้าร่วมเป็นมิตรกับตน^๒ ในที่สุดไทยก็ต้องยอมทำสัญญาไมตรีและการค้ากับอังกฤษ เป็นฉบับแรกใน พ.ศ. ๒๓๖๙ และต่อมาใน พ.ศ. ๒๓๗๕ ไทยได้ทำสัญญาไมตรีและการค้าฉบับที่ ๒ กับสหรัฐอเมริกา ในสมัยรัชกาลที่ ๓ เช่นเดียวกัน

^๑ Nicholas Tarling. Journal of the Malayan Branch of the Royal Asiatic Society. p. 37.

^๒ วอลเตอร์ เอฟ เวลลา แผ่นดินพระที่นั่งเกล้า แปลโดย นิธิ ทองโสภิต
หน้า ๒๓๙ - ๒๔๐

การยอมรับสัมพันธไมตรีกับสหรัฐอเมริกา ซึ่งเป็นประเทศตะวันตกชาติใหม่ที่จะเพิ่ม
จะเกินทางเข้าจากติดต่อกับประเทศไทยเพียง ๑๐ ปีเศษเท่านั้น แสดงให้เห็นวิธีคำ
เนินนโยบายต่างประเทศของไทยต่อชาติตะวันตกในขณะนั้นว่า รัฐบาลไทยคงมีความหวั่น
เกรงและไม่ต้องการมีภาระผูกพันอยู่เฉพาะกับอังกฤษ ซึ่งเป็นมหาอำนาจตะวันตกที่กำลัง
ขยายอิทธิพลอยู่ในภูมิภาคแถบนี้ แม้จะไม่มีหลักฐานที่เด่นชัดว่า รัฐบาลไทยต้องการนำเอา
สหรัฐอเมริกาเข้ามาวางดุลอำนาจของอังกฤษในขณะนั้น และความกระตือรือร้นของรัฐบาล
ไทยต่อคณะทูตของ นายเอ็ดมันด์ ร็อบเบิร์ตส์ ก็แสดงให้เห็นว่า รัฐบาลไทยพอใจที่จะเปิด
สัมพันธไมตรีกับสหรัฐอเมริกา นโยบายที่รัฐบาลไทยไม่ต้องการที่จะมีภาระผูกพันอยู่กับเฉพาะ
ประเทศมหาอำนาจชาติใดชาติหนึ่ง ดังนั้นไทยจึงนำอิทธิพลของสหรัฐอเมริกาเข้ามาวาง
ดุลอำนาจของอังกฤษ เพื่อป้องกันไม่ให้อังกฤษขยายอิทธิพลทางการเมืองเข้าแทรกแซง
ประเทศไทย^๑

ในตอนปลายรัชกาลที่ ๓ อังกฤษและสหรัฐอเมริกา ได้ส่งให้ เจมส์ บรูก และ
บาเลสเคีย ความล้าคืบ เข้ามาขอแก้ไขสัญญาใน พ.ศ. ๒๓๔๓ แต่ไม่ประสบผลสำเร็จจาก
ลักษณะความเห็นของ เซอร์ เจมส์ บรูก แยกไถ่สองประเด็น คือ ต้องใช้กำลังบีบบังคับ
ไทยประการหนึ่ง หรืออีกประการหนึ่ง คือ ต้องรอนจูงให้มีการเปลี่ยนแปลงแผ่นดินใหม่เสียก่อน
ขณะเดียวกันกับอังกฤษที่เข้ามาตั้งห้างร้านค้าขายที่กรุงเทพฯ เช่น บริษัท บราวน์ บรา-
เดอร์ คัมพานี (Brown's Brother Company) ได้ถือโอกาสนี้ร้องเรียนต่อเซอร์
เจมส์ บรูก ว่า ทรัพย์สินของชนอังกฤษในกรุงเทพฯ ไม่ได้รับความปลอดภัย ขอให้รีบ
เข้ามาปิดสนับคองปากแม่น้ำเจ้าพระยา เพื่อพิทักษ์ชีวิตและทรัพย์สินของชนอังกฤษ^๒ พวก

^๑Walter F. Vella. Siam Under Rama III. p. 124.

^๒พันหา วรเนติวงศ์ ชีวประวัติเซอร์ เจมส์บรูก หน้า ๑๑๕

บอกเล่านี้เป็นแรงผลักดันกระตุ้นให้รัฐบาลอังกฤษกล่าวหาว่าไทยละเมิดสัญญาเบอร์นี และยังเรียกร้องให้รัฐบาลของตนในนโยบายการ เมือง เข้ามามีกรอบผลประโยชน์ทางการค้าของตนในประเทศไทย เสนอให้ตั้งกงสุลในประเทศไทย เพื่อคุ้มครองผลประโยชน์ของพ่อค้าคนในบังคับอังกฤษ และยัง เสนอให้รัฐบาลอังกฤษไว้นโยบายเรือปืน (Gun Boat Policy) เปื่อบินบังคับให้รัฐบาลไทยยอมแก้ไขสัญญา เมื่อคณะทูตของ เซอร์ เจมส์ บรูก เจริญไม่ประสบผลสำเร็จ และได้ออกเดินทางจากกรุงเทพฯ ในวันที่ ๒๒ ธันวาคม พ.ศ. ๒๓๕๓ ไปแล้ว ฝ่ายไทยได้เตรียมป้องกันกรุงเทพฯ อย่างเข้มแข็ง ทั้งนี้เพราะไม่ไว้วางใจในท่าทีของอังกฤษ โปรดให้พระยาศรีสุริยวงศ์ออกไปสร้างป้อมเสื่อซ่อนเล็บที่บางจะเกร็ง สิ่งนี้ใหญ่เข้ามารักษาพระนคร นอกจากนี้ก็โปรดให้ขุดคลองจากกรุงเทพฯ ไปทะเลเหนือเมืองนครเขื่อนขันธ์^๑ และในปีนี้เองพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวก็เสด็จสวรรคต

ในสมัยรัชกาลที่ ๔ ขณะที่พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเสด็จขึ้นครองราชสมบัตินั้น เป็นระยะที่ลัทธิจักรวรรดินิยมในยุโรปกำลังแพร่หลายเข้ามาในเอเชียประเทศต่าง ๆ ในเอเชียได้พ่ายแพ้ตกเป็นอาณานิคม ดังนั้น ถ้าประเทศไทยต้องการรักษาเอกราชของชาติไว้ให้ได้ ก็ต้องโอนอ่อนผ่อนตามรับอิทธิพลของประเทศตะวันตก และปรับปรุงประเทศ^๒ หลังจากที่ไทยปฏิเสธที่จะทำสัญญากับเซอร์ เจมส์ บรูก ในสมัยรัชกาลที่ ๓ ไปแล้ว พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงทราบว่า อังกฤษจะต้องเข้ามาอีก พระองค์ทรงเห็นความจำเป็นที่ไทยจะต้องทำสัญญากับอังกฤษเพื่อความอยู่รอดของประเทศชาติ จากสถานการณ์ในเมืองจีน ที่กีดกันทางการค้าและไม่ยอมมีความสัมพันธ์ที่ดีกับประเทศตะวันตกนั้น เป็นผลร้ายแก่จีน จะเห็นได้จากผลของสงครามฝิ่น^๓ จีนต้องทำสนธิสัญญานานกิง เปิด

^๑เจ้าพระยาทิพากรวงศ์ พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ ๓ เล่ม ๒ หน้า ๑๖๓

^๒ทรงศรี อจอรุณ การแก้ไขสนธิสัญญาว่าด้วยสิทธิสถานนอกอาณาเขต หน้า ๓๔

โอกาสให้อังกฤษเข้าไปมีอำนาจทำการค้าขาย และมีสิทธิปกครองเมืองท่าหลายแห่ง ตลอดจนต้องยกเกาะฮ่องกงให้แก่อังกฤษ^๑ เรื่องนี้เป็นตัวอย่างที่กล้าหาญของไทย จากจดหมายของ จอห์น บาวริง ที่มีมาถึงรัฐบาลไทยก็มีลักษณะเป็นการแสดงอำนาจของไทยอยู่ในตัว โดยกล่าวว่า ที่ทะเลเมืองจีนนั้น มีเรือรบอยู่ในบังคับของอังกฤษเป็นจำนวนมาก แต่การที่ จอห์น บาวริง จะเข้ามาประเทศไทยในครั้งนี้ มิได้มีจุดประสงค์จะให้ไทยตกใจ จึงจะเข้ามาพร้อมกับเรือไม้กล้า ขออย่าให้ไทยก่อเอาเหตุที่นำเรือมาเยือนนี้เป็นข้อขัดขวางการทาสัญญาไมตรีและพาณิชย์ ทั้งนี้ก็เนื่องจาก จอห์น บาวริง ไม่ต้องการจะใช้กำลังอำนาจบังคับไทย^๒

ในที่สุดประเทศไทยจึงต้องยอมทาสัญญากับอังกฤษใน พ.ศ. ๒๓๙๘ จากสัญญาบาวริงนี้ ทำให้ไทยต้องยกเลิกระบบพระคลังสินค้า และเสียเปรียบด้านการทะเล ตลอดจนการเก็บภาษีอากร แต่พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงพิจารณาโดยละเอียดรอบคอบแล้วว่าไทยไม่มีทางหลีกเลี่ยง เพราะพระองค์ทรงเล็งเห็นเอกราชอธิปไตยของชาติเป็นสำคัญ ตัวอย่างจากการที่จีนต้องตกเป็นเบี้ยล่างของชาติมหาอำนาจ หรือการที่ญวนต้องยกดินแดน ให้เป็นอาณานิคมของฝรั่งเศสก็ ย่อมเป็นเครื่องยืนยันอิทธิพลของมหาอำนาจได้อย่างถ่องแท้ ด้วยเหตุนี้เองจึงทำให้พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงยอมเสียเปรียบบางประการ เพื่อแลกกับความสงบสุขของประชากรและเอกราชอธิปไตยของชาติ^๓

^๑ทรงศรี อางอรุณ การแก้ไขสนธิสัญญาว่าด้วยสิทธิสัมภามนอกอาณาเขต
หน้า ๔๓ - ๔๔ (อ้างอิงมาจาก Panikkar. Asia and Western Dominance.
p. 131.)

^๒เจ้าพระยาทิพากรวงศ์ พระราชพงศาวดารรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ ๔
หน้า ๑๑๔

^๓ทรงศรี อางอรุณ อ.ก. หน้า ๖๖

กล่าวโดยสรุป จะเห็นได้ว่าประเทศไทยได้ทำการค้าขายด้วยระบบพระคลังสินค้า ตั้งแต่สมัยอยุธยา ตลาดการค้าที่สำคัญของไทย ได้แก่ ประเทศจีน และประเทศในแถบ เอเชียอาคเนย์ ต่อมาเมื่อพ่อค้าชาวยุโรปตะวันตกเริ่มเข้ามาติดต่อค้าขายในตอนปลายสมัย รัชกาลที่ ๒ ไทยก็ยังไม่สนใจที่จะทำการค้ากับพ่อค้าชาวยุโรปตะวันตกอย่างจริงจัง จนถึง สมัยรัชกาลที่ ๓ พวกพ่อค้าชาวยุโรปเริ่มเข้ามาค้าขายมากขึ้น ทำให้พ่อค้าเหล่านี้ไม่พอใจ ในระบบการค้าของไทย* โดยเฉพาะพวกพ่อค้าอังกฤษได้พยายามที่จะให้รัฐบาลไทยแก้ไข กฎเกณฑ์การค้าแบบผูกขาดของหลวง ให้เป็นการค้าแบบเสรี และในที่นี้ต้องอังกฤษก็ประสบ ความสำเร็จ เมื่อไทยยอมทำสัญญาบาวริงใน พ.ศ. ๒๓๘๘ เป็นผลให้การค้าผูกขาดระบบ พระคลังสินค้าต้องยกเลิกไปโดยปริยาย และเปิดให้มีการค้าอย่างเสรีตามแบบตะวันตก ทำให้มีผลสะท้อนต่อระบบ เศรษฐกิจของไทย จากการผลิตเพื่อเลี้ยงตัวเอง เป็นการผลิต เพื่อเป็นสินค้าส่งออกจำหน่ายตามความต้องการของตลาด และทำให้สังคมไทยเปลี่ยนจาก ระบบการเกณฑ์แรงงาน เป็นการรับจ้างทำงานโดยมีนายจ้าง เกิดการใช้ระบบเงินตรา ในการแลกเปลี่ยนซื้อขายกัน ทำให้เกิดระบบนายทุนขึ้นในระยนี้ นอกจากนั้นสัญญาบาวริง ยังทำให้ไทยต้องเสียสิทธิสภาพนอกอาณาเขต ซึ่งจะเป็นปัญหาให้รัฐบาลในสมัยต่อมาต้อง ดำเนินการแก้ไข แต่ไทยก็ต้องยอมทำเพื่อรักษาเอกราชอธิปไตยของชาติเอาไว้

บทที่ ๖

บทสรุป

๑๔

ประเทศไทยมีความสำคัญทางการค้ามาตั้งแต่สมัยสุโขทัย ซึ่งปรากฏในศิลาจารึก
ระบุไว้ว่า เมืองสุโขทัยมีตลาดปลาน อันเป็นตลาดชุมนุมการค้าขายของประชาชนพลเมือง
และการค้าขายก็เป็นไปอย่างเสรีไม่มีการผูกขาดสินค้า เจ้าเมืองยกเว้นภาษีสินค้าผ่านด่าน
บางอย่าง จึงทำให้เมืองสุโขทัยมีพ่อค้าต่างเมือง เข้ามารค้าขายอย่างมากมายกลายเป็นศูนย์
กลางทางการค้า นอกจากนั้นด้านการค้ากับต่างประเทศก็ได้มีการติดต่อค้าขายกับจีน และ
ประเทศเพื่อนบ้านใกล้เคียงอีกด้วย

ในสมัยกรุงศรีอยุธยาตอนต้น การค้าขายยังคงดำเนินไปตามแบบสุโขทัย มีตลาด
การค้าภายในเมือง ประชาชนพลเมืองนำสินค้าที่ผลิตได้มาแลกเปลี่ยนซื้อขายกัน ส่วนการ
ค้ากับต่างประเทศก็ยังคงติดต่อค้าขายกับจีน และประเทศเพื่อนบ้านใกล้เคียงตลอดมาจนถึง
สมัยกรุงศรีอยุธยาตอนกลาง ตั้งแต่สมัยสมเด็จพระรามาธิบดีที่ ๒ จนถึงสิ้นสมัยสมเด็จพระ
นารายณ์มหาราช การค้าทั้งภายในและภายนอกเริ่มเจริญรุ่งเรืองขึ้น เริ่มมีการติดต่อค้าขาย
กับต่างประเทศหลายประเทศทั้งจีน ญี่ปุ่น และชาวยุโรปตะวันตก ชาติโปรตุเกส ฮอลันดา
อังกฤษ และฝรั่งเศส เข้ามารวมทั้งสถานีการค้าในกรุงศรีอยุธยา รับซื้อขายสินค้าต่าง ๆ
ในกรุงเพื่อนำออกไปขายยัง จีน ญี่ปุ่น และยุโรป รัฐบาลจึงได้ตั้งพระคลังสินค้าของหลวง
ขึ้น เพื่อควบคุมการค้ากับต่างประเทศ สินค้าต้องห้ามในสมัยนี้ ได้แก่ ดีบุก ฝาง เนื้อไม้
หมาก ช้าง เกลือ ตะกั่ว และงาช้าง สินค้าเหล่านี้พ่อค้าต่างชาติจะต้องซื้อกับพระคลังสินค้า
เท่านั้น การค้าขายในสมัยนี้บริษัทอินเดียของฮอลันดา มีอิทธิพลในการประมูลซื้อขายบาง
อย่าง แต่เพียงผู้เดียว ตั้งแต่สมัยสมเด็จพระเจ้าปราสาททอง จนถึงสมัยสมเด็จพระนารายณ์
มหาราชถึงทิวงคตของฮอลันดาจึงเริ่มลดลง ทั้งนี้เพราะสมัยนี้สมเด็จพระนารายณ์ติดต่อ
ค้าขายกับฝรั่งเศสมากขึ้น เพื่อถ่วงดุลย์อำนาจของฮอลันดา ในสมัยกรุงศรีอยุธยาตอนปลาย

ตั้งแต่สมัยสมเด็จพระเพทราชาจนถึงเสียกรุง พ.ศ. ๒๓๑๐ การค้าขายในสมัยนี้เริ่มตกต่ำ เพราะนโยบายของพระเพทราชา ไม่ประสงค์จะติดต่อกับชาวยุโรปตะวันตก ประกอบกับในยุโรปเกิดสงคราม ๗ ปี ทำให้การค้าขายของไทยในสมัยนี้ซบเซา จนกระทั่งกรุงแตก การติดต่อกับชาวยุโรปตะวันตกจึงยุติลง สำหรับในสมัยกรุงธนบุรีนั้น เป็นสมัยที่ก่อสร้างตัวตลอดเวลา ๑๕ ปี มีแต่การทำสงครามรวบรวมประเทศขึ้นใหม่ ถึงอย่างไรก็ตาม การค้าขายก็ยังดำเนินการควบคู่ไปกับการสร้างประเทศ การติดต่อกับชาวยุโรปในสมัยนี้ส่วนใหญ่ที่ทำกับจีน

การค้าขายเริ่มฟื้นตัวขึ้นมาใหม่ในสมัยรัตนโกสินทร์ ทั้งนี้เนื่องมาจากปัจจัยต่าง ๆ อาทิเช่น นโยบายของรัฐบาลต้องการส่งเสริมการค้าเพื่อหากำไรมาทำนุบำรุงประเทศ ผลผลิตทางเกษตรกรรมและทรัพยากรธรรมชาติของไทยขณะนั้นเป็นที่ต้องการของต่างประเทศ เป็นต้นว่า ข้าว ไม้สัก ดีบุก น้ำตาล และพริกไทย นอกจากนี้ สภาพภูมิศาสตร์ที่ตั้งของประเทศไทย ยังเอื้ออำนวยในการเป็นศูนย์กลางของพ่อค้าทั้งเอเชียและยุโรป พวกพ่อค้าจีนจะต้องมาแวะซื้อขายสินค้าที่ไทย เพราะมีสินค้าที่จีนต้องการมากมาย ส่วนพวกพ่อค้ายุโรปก็ต้องมาแวะพักสินค้าที่ประเทศไทยก่อนผ่านไปจีน ญี่ปุ่น เพราะมีอ่าวที่เหมาะสมกับการจอดเรือ ด้วยเหตุนี้ประเทศไทยจึงกลายเป็นศูนย์กลางการค้าสินค้านานาชาติ

สภาพการค้าของไทยระหว่าง พ.ศ. ๒๓๒๕ - ๒๓๔๔ การค้าขายภายในประเทศส่วนใหญ่ก็เป็นการแลกเปลี่ยนสินค้ากัน แหล่งที่เป็นศูนย์กลางทางการค้าของไทยในสมัยนี้อยู่ตามริมฝั่งแม่น้ำ ลำคลอง ซึ่งเป็นเส้นทางคมนาคมติดต่อค้าขายที่สำคัญ การค้าภายในส่วนใหญ่มักอยู่ในมือของพ่อค้าชาวจีน ทั้งนี้เพราะว่า คนจีนเริ่มอพยพเข้ามาอยู่ในเมืองไทยมากขึ้นเรื่อย ๆ และคนไทยไม่นิยมการค้าขาย

การค้าขายกับต่างประเทศ มีลักษณะเช่นเดียวกับสมัยกรุงศรีอยุธยา คือ พระมหากษัตริย์ หรือ รัฐบาลยึดถือนโยบายการค้าแบบผูกขาดโดยระบบพระคลังสินค้า ผู้ที่จะดำเนินการค้ากับต่างประเทศได้ก็มีข้าราชการ ขุนนาง เจ้านายชั้นผู้ใหญ่เท่านั้น ผู้อื่นไม่มีสิทธิ์จะทำการค้าขายเช่นนั้นได้ เว้นแต่จะได้รับอนุญาตเป็นพิเศษ ทั้งนี้เพราะการค้ากับต่างประเทศ

ถือเป็นรายได้สำคัญอย่างหนึ่งของแผ่นดิน นอกจากนั้นยังทำให้รัฐบาลสามารถควบคุมการค้า
กับต่างประเทศได้ใกล้ชิด และเป็นการป้องกันไม่ให้พ่อค้าชาติใดชาติหนึ่งมีอิทธิพลในทาง
การค้าและการเมือง อันจะเป็นอันตรายต่อความมั่นคงของประเทศ การค้ากับต่างประเทศ
การค้ากับต่างประเทศในระยะแรกไม่ค่อยจะกว้างขวางนัก ส่วนใหญ่จะนำการค้ากับประเทศ
จีน ซึ่งเป็นการค้าแบบบรรณาการ สินค้าที่ส่งออกไปจำหน่ายส่วนใหญ่มุ่งส่งไปขายยัง เมืองจีน
และตลาดรองลงมาก็คือ สิงคโปร์ มลายู ปีนัง ชวา และอินเดีย ตอนปลายสมัยรัชกาลที่ ๒
การค้าขายเริ่มขยายวงกว้างมากยิ่งขึ้น เพราะพ่อค้าชาวยุโรปตะวันตกเริ่มเข้ามาติดต่อ
ค้าขายกับไทย

ในระยะแรกไทยดำเนินการค้าขายกับต่างประเทศโดยอาศัยพระคลังสินค้า ซึ่งทำ
หน้าที่ผูกขาดสินค้าบางอย่าง เช่น ฝิ่น น้ำตาล พริกไทย รง ฝาง กฤษณัม รังนก ผลแร่
 เป็นต้น พวกพ่อค้าต่างชาติไม่มีสิทธิ์ที่จะซื้อขายกับราษฎรโดยตรง ต้องติดต่อซื้อขายกับพระ
คลังสินค้าเท่านั้น พระคลังสินค้า มีบทบาทในการควบคุมการค้ากับต่างประเทศและแต่งเรือ
สำเภาออกไปค้าขายกับต่างประเทศ ตลอดจนการกำหนดสินค้าต้องห้าม กล่าวได้ว่า พระ
คลังสินค้าเปรียบเสมือนองค์การของรัฐบาลที่จัดตั้งขึ้นเพื่อควบคุมการค้าขาออกและขาเข้า
โดยการดำเนินการค้าเองด้วยวิธีผูกขาดการค้าและเอากำไรเป็นของหลวง นอกจากนั้น
พระคลังสินดียังทำหน้าที่รับผิดชอบในด้านภาษีอากรต่าง ๆ และเก็บส่งสาอากรต่าง ๆ
ของหลวงอีกด้วย

สินค้าออกที่สำคัญในสมัยนี้ ได้แก่ น้ำตาล ฝิ่น รง ฝาง พริกไทย ข้าว ฝ้าย งาช้าง
 ข้าง นอแรด กระวาน รง ผลแร่ ฝิ่น ปลีอกปรัง หนังกัดัว ฯลฯ สินค้าเข้าส่วนใหญ่
เป็นสินค้าฟุ่มเฟือย อาทิเช่น ผ้ากำมะหยี่ แฉ่นตา ฝิ่น เหล้าองุ่น เบียร์ เหล้ารัมดี ฯลฯ
 เป็นต้น กลุ่มที่ใช้สินค้าเหล่านี้ส่วนใหญ่ ได้แก่ ขุนนาง ข้าราชการ และพ่อค้าในกรุงเทพฯ
 เท่านั้น ถึงอย่างไรก็ตามการค้าในสมัยนี้ไทยยังได้เปรียบดุลย์การค้ากับต่างประเทศอยู่
 ทั้งนี้เพราะสินค้าเข้ายังมีมูลค่าน้อยกว่ามูลค่าสินค้าออกทั้งหมด

สำหรับภาษีการค้าและศุลกากรของไทยในสมัยนี้ ได้แก่ ภาษีปากเรือ ซึ่งจะเก็บตามความกว้างของปากเรือที่เข้ามาติดต่อกำชาย พิกัดอัตราค่าภาษีปากเรือไม่แน่นอน จนกระทั่งไทยได้ทำสัญญาเบอร์นี พิกัดอัตราค่าปากเรือจึงกำหนดแน่นอน ถ้าเรือมีสินค้าเข้ามาขาย เสียภาษีปากเรือวาระ ๑,๗๐๐ บาท ถ้าเป็นเรือเปล่าเสียภาษีปากเรือวาระ ๑,๕๐๐ บาท ซึ่งรวมค่าภาษีและค่าธรรมเนียมต่าง ๆ ทั้งหมด นอกจากนั้นยังมีการเก็บภาษีขาเข้า ภาษีขาออก ภาษีผ่านด่าน ภาษีตลาด รายได้จากการเก็บภาษีต่าง ๆ ในสมัยรัชกาลที่ ๒ ปีหนึ่งราว ๒,๒๒๖,๐๐๐ บาท ในสมัยรัชกาลที่ ๓ ได้ตั้งภาษีเพิ่มขึ้นหลายอย่าง ทำให้รายได้ของแผ่นดินเพิ่มมากขึ้นกว่าสมัยรัชกาลที่ ๒ หลายเท่า รายได้ที่ได้ในปีหนึ่งราว ๒๕,๐๐๐,๐๐๐ บาท ในสมัยรัชกาลที่ ๔ หลังจากทำสัญญาบาวริง รายได้ที่ได้เก็บได้จากภาษีต่าง ๆ ในปีแรกหลังทำสัญญา ประมาณ ๒๖,๘๖๔,๐๐๐ บาท ซึ่งมากกว่ารัชกาลที่ ๓ ไม่มากนัก ทั้งนี้เนื่องมาจาก สัญญาบาวริงกำหนดให้รัฐบาลไทยเก็บภาษีสินค้าเข้าร้อยละสามทุกอย่าง และยกเลิกระบบค่าธรรมเนียมต่าง ๆ ทำให้รายได้ด้านภาษีสินค้าลดลง รัฐบาลแก้ปัญหาโดยการประมูลผูกขาดภาษีแทน ทำให้เศรษฐกิจของไทยเริ่มดีขึ้น ถึงอย่างไรก็ตาม ลักษณะการค้าขายตามแบบพระคลังสินค้าของไทยอำนวยความสะดวกในการเพิ่มทุนรายได้ของประเทศเป็นอย่างมาก แต่ก็ขึ้นอยู่กับบรรดาพ่อค้าชาวต่างประเทศ โดยเฉพาะชาวยุโรปตะวันตกไม่พอใจระเบียบวิธีการค้าขายของไทย ตลอดทั้งกฎเกณฑ์ในการเก็บภาษีต่าง ๆ ทำให้พวกพ่อค้าชาวยุโรปตะวันตกไม่ได้รับความสะดวก เกิดความล่าช้าในการติดต่อค้าขาย นอกจากนั้นพวกพ่อค้าชาวยุโรปยังไม่พอใจที่ไทยให้สิทธิแก่พ่อค้าชาวจีนมากกว่าพ่อค้าชาวยุโรป ทำให้เกิดความไม่เท่าเทียมกัน

ใน พ.ศ. ๒๓๖๔ อังกฤษได้ส่งให้ จอห์น กรอว์ฟอร์ด เป็นทูตเข้ามาเพื่อสร้างสัมพันธภาพและความเข้าใจอันดีระหว่างไทยกับอังกฤษ เวลานั้นอังกฤษก็ต้องการขอให้ไทยแก้ไขกฎเกณฑ์ทางการค้าบางอย่าง เช่น อภิสิทธิ์ของรัฐบาลในการเลือกซื้อสินค้าได้ก่อน และระบบการผูกขาดสินค้า แต่การเจรจาของกรอว์ฟอร์ด ก็ไม่ได้ผลก้าวหน้าอะไรมากนัก นอกจากการวางรากฐานสัมพันธภาพระหว่างไทยกับอังกฤษ ต่อมาอังกฤษจึงได้ส่ง

ร้อยเอก เฮนรี เบอร์นี เป็นทูตเข้ามาอีก จุดหมายก็เพื่อขอแก้ไขปรับปรุงกฎเกณฑ์ทางการค้าของไทย และเรื่องเกี่ยวกับหัวเมืองปลายู เบอร์นีสามารถเจรจาตกลงทำสัญญากับไทยได้สำเร็จในปี พ.ศ. ๒๓๖๔ ทำให้ระบบการค้าและการเก็บภาษีของไทยเริ่มเปลี่ยนไป การค้าขายเริ่มมีอิสระมากขึ้น ทำให้การค้าระหว่างไทยกับอังกฤษเจริญรุ่งเรืองขึ้น และใน พ.ศ. ๒๓๗๖ สหรัฐอเมริกา ได้ส่งให้ เอ็ดมันด์ โรเบิร์ตส์ เป็นทูตเดินทางเข้ามาเจรจาทำสัญญาทางการค้ากับไทย โดยยึดแนวสัญญาเบอร์นีเป็นหลัก จากนั้นพวกพ่อค้าชาวอเมริกันก็เดินทางเข้ามาค้าขายในเมืองไทยมากขึ้นเรื่อย ๆ

จากระบบการค้าแบบผูกขาดโดยผ่านพระคลังสินค้า ก่อให้เกิดผลดีด้านเศรษฐกิจของประเทศ รัฐบาลมีรายได้มหาศาลจากการเก็บภาษีสินค้าผูกขาดที่สำคัญ ๆ และเป็นที่ต้องการของตลาดต่างประเทศ เช่น น้ำตาล นอกจากนี้แล้วรัฐบาลยังได้รับผลกำไรจากการผูกขาดสินค้า เนื่องจากพ่อค้าเอกชนต้องขายสินค้าให้รัฐบาลไปเฉพาะในราคาที่เป็นที่พึงพอใจเท่านั้น ในขณะที่พ่อค้าต่างประเทศที่ต้องการซื้อสินค้าคงกล่าวไปจำหน่าย ก็ต้องซื้อจากรัฐบาลในราคาที่รัฐบาลเป็นผู้กำหนด อนึ่งรัฐบาลยังได้รับผลกำไรจากการแต่งเรือกำปั่นและเรือสำเภาไปค้าขายยังต่างประเทศอีกด้วย แต่เมื่อ เซอร์ จอห์น บาวริง เข้ามาทำสัญญาทางไมตรีและการค้า ใน พ.ศ. ๒๔๔๘ ทำให้ไทยต้องยกเลิกระบบพระคลังสินค้า การค้าแบบผูกขาดทั้งหมดเท่าที่เคยทำมาตั้งแต่สมัยกรุงศรีอยุธยา และเลิกเก็บภาษีปากเรือมาเก็บภาษีร้อยละสามแทน ไทยได้เปิดประตูการค้ากับนานาประเทศอย่างเสรี อนุญาตให้สินค้าต้องห้าม เช่น ข้าว ปลา เนื้อสัตว์ส่งออกขายต่างประเทศได้หลังจากไทยได้ทำสัญญาทางไมตรีและการค้ากับอังกฤษแล้ว ไทยก็ได้ทำสัญญากับประเทศต่าง ๆ อีกหลายประเทศ เป็นต้นว่า สหรัฐอเมริกา ฝรั่งเศส เคนมาร์ก เนเธอร์แลนด์ นอร์เวย์ สวีเดน ฯลฯ

หลังจากเปิดประเทศทำการค้าอย่างเสรี เศรษฐกิจสังคมของไทยเริ่มเปลี่ยนแปลงจากความเป็นอยู่แบบทำการผลิตเพื่อเลี้ยงตัวเองของประชาชน หันมาทำการผลิตเพื่อเป็นสินค้าส่งออกจำหน่ายตามความต้องการของตลาด ในระบบเศรษฐกิจแบบนี้ ระบบเงินตราจะเข้ามามีอิทธิพลต่อความเป็นอยู่ของสังคม ประชาชนพลเมืองไทยมากขึ้น การเปลี่ยนแปลง

รูปแบบการใช้จ่ายในสังคมนั้น จะมีผลกระทบต่อการเจริญเติบโตของประเทศไทย เช่น การนิยมใช้สินค้าต่างประเทศนั้น ทำให้ประเทศต้องสั่งสินค้านำเข้าจากต่างประเทศมากขึ้น และทำให้มีความจำเป็นที่จะต้องใช้เงินมากขึ้น ซึ่งจะมีผลก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางสังคมด้วย ประชาชนพลเมืองต้องการที่จะใช้สินค้าและบริการต่าง ๆ ที่ต้องซื้อหาด้วยเงินตรา นั้น ซึ่งจะทำให้ประชาชนชนชั้นหนึ่งเพียรทำงาน หรือทำการขยันมากขึ้น เพื่อจะเอารายได้หรือสินค้าที่ตนผลิตได้ไปแลกเปลี่ยนกับสินค้าและบริการต่าง ๆ ที่ต้องการ การเปลี่ยนแปลงในลักษณะเช่นนี้ อาจจะเป็นการกระตุ้นการผลิตของสังคม

เมื่อเปิดประเทศทำการค้าอย่างเสรีแล้ว ข้าว จึงกลายเป็นสินค้าออกที่สำคัญของประเทศ และได้ขยายตัวอย่างรวดเร็วจนน้ำหนัาสินค้าประเภท น้ำตาล ข้าว และไม้ต่าง ๆ เพิ่มขึ้น เพราะความต้องการสินค้าข้าวของโลกมีอัตราสูงขึ้น นอกจากนั้นรัฐบาลยังได้ส่งเสริมให้มีการผลิต ข้าว และสินค้าอื่น ๆ เพื่อส่งเป็นสินค้าออกและยังสนับสนุนให้ประชาชนพลเมืองทำการค้าขายได้อย่างเสรี ทำให้เกิดระบบคนกลาง เข้ามามีบทบาทตามเศรษฐกิจมากขึ้น หลังจากที่ไทยต้องยกเลิกพระคลังสินค้า และยกเลิกการเก็บภาษีปากเรือ ทำให้ไทยต้องหารายได้โดยอื่นเข้ามาทดแทนรายได้ที่เสียไป จึงให้มีการประมุลภาษีเพิ่มขึ้นหลายอย่าง การเปิดประมุลภาษีใหม่ ๆ นี้เองทำให้คนจีนเข้าไปมีบทบาทในด้านการเงินมากขึ้น และมีบทบาทต่อสังคมไทยมาก เพราะเจ้าภาษีเปรียบเหมือนตัวแทนของรัฐ ขณะเดียวกันเจ้าภาษีก็สามารถพิทักษ์ผลประโยชน์ของตนได้เต็มที่ จึงจำเป็นต้องมีพรรคพวกคอยให้ความช่วยเหลือ ทำให้กลายเป็นกลุ่มผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจในหัวเมืองต่าง ๆ คอขามบุคคลเหล่านี้ได้กลายเป็นคนกลาง เป็นนายทุน ในขณะที่ฐานะของชาวจีนเมื่อเทียบกับบุคคลอื่นในสังคมไทย ชาวจีนจะมีความเป็นอิสระมากกว่า และมีแนวโน้มวิวัฒนาการสู่การเป็นนายทุน วิวัฒนาการความสัมพันธ์ระหว่างชนชั้นต่าง ๆ ในสังคมไทย ภายใต้ระบบเศรษฐกิจที่มีการขยายตัวทางการผลิต เพื่อเป็นสินค้าออกนั้น จะเริ่มกำเนิดของชนชั้นนายทุน เพื่อที่จะเข้าควบคุมการผลิตไว้ในมือ และเปลี่ยนความสัมพันธ์ในการผลิตที่เป็นแบบเจ้านายกับบ่าวไพร่ มาเป็นแบบนายจ้างกับลูกจ้าง ชนชั้นนายทุนจึงมีบทบาทสำคัญยิ่งทั้งทางเศรษฐกิจ สังคม และการเมือง เป็นผู้นำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงจากระบบศักดินา เป็นระบบทุนนิยม ซึ่งจะมีบทบาทและอำนาจในสมัยต่อมา

บรรณานุกรม

บรรณานุกรม

๑. เอกสารชั้นต้น (Primary Sources)

ก. เอกสารชั้นต้นที่ยังไม่เคยพิมพ์

หอสมุดแห่งชาติ	เลขที่	๘/๘	จดหมายเหตุกรุงธนบุรี	จ.ก. ๑๑๔๓
_____	เลขที่ ๑๓		<u>จดหมายเหตุกรุงธนบุรี</u>	จ.ก. ๑๑๔๓
_____	เลขที่ ๓		<u>จดหมายเหตุรัชกาลที่ ๑</u>	จ.ก. ๑๑๔๔
_____	เลขที่ ๓		<u>จดหมายเหตุรัชกาลที่ ๑</u>	จ.ก. ๑๑๔๖
_____	เลขที่ ๑		<u>จดหมายเหตุรัชกาลที่ ๑</u>	จ.ก. ๑๑๔๗
_____	เลขที่ ๔		<u>จดหมายเหตุรัชกาลที่ ๑</u>	จ.ก. ๑๑๔๘
_____	เลขที่ ๑๘		<u>จดหมายเหตุรัชกาลที่ ๑</u>	จ.ศ. ๑๑๖๘
_____	เลขที่ ๖		<u>จดหมายเหตุรัชกาลที่ ๒</u>	จ.ก. ๑๑๗๑
_____	เลขที่ ๑๕		<u>จดหมายเหตุรัชกาลที่ ๒</u>	จ.ก. ๑๑๗๑
_____	เลขที่ ๔		<u>จดหมายเหตุรัชกาลที่ ๒</u>	จ.ก. ๑๑๗๓
_____	เลขที่ ๑๐		<u>จดหมายเหตุรัชกาลที่ ๒</u>	จ.ศ. ๑๑๗๔
_____	เลขที่ ๖		<u>จดหมายเหตุรัชกาลที่ ๒</u>	จ.ก. ๑๑๗๕
_____	เลขที่ ๑๑		<u>จดหมายเหตุรัชกาลที่ ๒</u>	จ.ศ. ๑๑๗๕
_____	เลขที่ ๑๒		<u>จดหมายเหตุรัชกาลที่ ๒</u>	จ.ก. ๑๑๗๕
_____	เลขที่ ๑๕		<u>จดหมายเหตุรัชกาลที่ ๒</u>	จ.ศ. ๑๑๗๕
_____	เลขที่ ๑๖		<u>จดหมายเหตุรัชกาลที่ ๒</u>	จ.ก. ๑๑๗๕
_____	เลขที่ ๘		<u>จดหมายเหตุรัชกาลที่ ๒</u>	จ.ก. ๑๑๗๖
_____	เลขที่ ๘		<u>จดหมายเหตุรัชกาลที่ ๒</u>	จ.ก. ๑๑๗๖
_____	เลขที่ ๑๐		<u>จดหมายเหตุรัชกาลที่ ๒</u>	จ.ก. ๑๑๗๖

หอสมุดแห่งชาติ เลขที่ ๕ จดหมายเหตวรรษกาลที่ ๓ จ.ศ. ๑๒๐๘

_____ .	เลขที่ ๕๗	<u>จดหมายเหตวรรษกาลที่ ๓</u>	จ.ศ. ๑๒๐๘
_____ .	เลขที่ ๕๘	<u>จดหมายเหตวรรษกาลที่ ๓</u>	ว.ศ. ๑๒๐๖
_____ .	เลขที่ ๕๙	<u>จดหมายเหตวรรษกาลที่ ๓</u>	ว.ศ. ๑๒๐๖
_____ .	เลขที่ ๕๓	<u>จดหมายเหตวรรษกาลที่ ๓</u>	จ.ศ. ๑๒๐๖
_____ .	เลขที่ ๓๗	<u>จดหมายเหตวรรษกาลที่ ๓</u>	จ.ศ. ๑๒๐๗
_____ .	เลขที่ ๕๐	<u>จดหมายเหตวรรษกาลที่ ๓</u>	จ.ศ. ๑๒๐๗
_____ .	เลขที่ ๒๕๑	<u>จดหมายเหตวรรษกาลที่ ๓</u>	จ.ศ. ๑๒๐๗
_____ .	เลขที่ ๑๒๒	<u>จดหมายเหตวรรษกาลที่ ๓</u>	จ.ศ. ๑๒๑๑
_____ .	เลขที่ ๑๒ ค	<u>จดหมายเหตวรรษกาลที่ ๓</u>	จ.ศ. ๑๒๑๒
_____ .	เลขที่ ๑๒ ฉ	<u>จดหมายเหตวรรษกาลที่ ๓</u>	ว.ศ. ๑๒๑๒
_____ .	เลขที่ ๑๕๕/๒	<u>จดหมายเหตวรรษกาลที่ ๓</u>	จ.ศ. ๑๒๑๓
_____ .	เลขที่ ๓๓	<u>จดหมายเหตวรรษกาลที่ ๓</u>	ม.ป.ป.
_____ .	เลขที่ ๓๓ ก	<u>จดหมายเหตวรรษกาลที่ ๓</u>	ม.ป.ป.
_____ .	เลขที่ ๓๓ ข	<u>จดหมายเหตวรรษกาลที่ ๓</u>	ม.ป.ป.
_____ .	เลขที่ ๓๓ ก	<u>จดหมายเหตวรรษกาลที่ ๓</u>	ม.ป.ป.
_____ .	เลขที่ ๓๓ ข	<u>จดหมายเหตวรรษกาลที่ ๓</u>	ม.ป.ป.
_____ .	เลขที่ ๓๓ จ	<u>จดหมายเหตวรรษกาลที่ ๓</u>	ม.ป.ป.
_____ .	เลขที่ ๓๓ ฉ	<u>จดหมายเหตวรรษกาลที่ ๓</u>	ม.ป.ป.
_____ .	เลขที่ ๓๓ ฉ	<u>จดหมายเหตวรรษกาลที่ ๓</u>	ม.ป.ป.
_____ .	เลขที่ ๓๓ ค	<u>จดหมายเหตวรรษกาลที่ ๓</u>	ม.ป.ป.
_____ .	เลขที่ ๓๓ ท	<u>จดหมายเหตวรรษกาลที่ ๓</u>	ม.ป.ป.
_____ .	เลขที่ ๓๓ ถ	<u>จดหมายเหตวรรษกาลที่ ๓</u>	ม.ป.ป.
_____ .	เลขที่ ๓๓ น	<u>จดหมายเหตวรรษกาลที่ ๓</u>	ม.ป.ป.

หอสมุดแห่งชาติ เลขที่ ๓๓ ป จดหมายเหตุนิติศาสตร์ที่ ๓ ม.ป.ป.

_____	เลขที่ ๓๓ ผ	จดหมายเหตุนิติศาสตร์ที่ ๓	ม.ป.ป.
_____	เลขที่ ๓๐	จดหมายเหตุนิติศาสตร์ที่ ๔	จ.ศ. ๑๒๑๓
_____	เลขที่ ๔๘	จดหมายเหตุนิติศาสตร์ที่ ๔	จ.ศ. ๑๒๑๔
_____	เลขที่ ๗๗	จดหมายเหตุนิติศาสตร์ที่ ๔	จ.ศ. ๑๒๑๕
_____	เลขที่ ๔๑	จดหมายเหตุนิติศาสตร์ที่ ๔	จ.ศ. ๑๒๑๖
_____	เลขที่ ๔๔	จดหมายเหตุนิติศาสตร์ที่ ๔	จ.ศ. ๑๒๑๗
_____	เลขที่ ๗๐	จดหมายเหตุนิติศาสตร์ที่ ๔	จ.ศ. ๑๒๑๘
_____	เลขที่ ๘๒	จดหมายเหตุนิติศาสตร์ที่ ๔	จ.ศ. ๑๒๑๙
_____	เลขที่ ๑๑๔	จดหมายเหตุนิติศาสตร์ที่ ๔	จ.ศ. ๑๒๒๐
_____	เลขที่ ๑๔	จดหมายเหตุนิติศาสตร์ที่ ๔	จ.ศ. ๑๒๒๑
_____	เลขที่ ๑๔ ก	จดหมายเหตุนิติศาสตร์ที่ ๔	จ.ศ. ๑๒๒๒
_____	เลขที่ ๔๖	จดหมายเหตุนิติศาสตร์ที่ ๔	จ.ศ. ๑๒๒๓
_____	เลขที่ ๘๔	จดหมายเหตุนิติศาสตร์ที่ ๔	จ.ศ. ๑๒๒๔
_____	เลขที่ ๘๕	จดหมายเหตุนิติศาสตร์ที่ ๔	จ.ศ. ๑๒๒๕
_____	เลขที่ ๘๗	จดหมายเหตุนิติศาสตร์ที่ ๔	จ.ศ. ๑๒๒๖
_____	เลขที่ ๓๕	จดหมายเหตุนิติศาสตร์ที่ ๔	จ.ศ. ๑๒๒๗
_____	เลขที่ ๘๘	จดหมายเหตุนิติศาสตร์ที่ ๔	จ.ศ. ๑๒๒๘
_____	เลขที่ ๑๒๒	จดหมายเหตุนิติศาสตร์ที่ ๔	จ.ศ. ๑๒๒๙
_____	เลขที่ ๗๐	จดหมายเหตุนิติศาสตร์ที่ ๔	จ.ศ. ๑๒๓๐
_____	เลขที่ ๑๐๖	จดหมายเหตุนิติศาสตร์ที่ ๔	จ.ศ. ๑๒๓๑
_____	เลขที่ ๑๐๘	จดหมายเหตุนิติศาสตร์ที่ ๔	จ.ศ. ๑๒๓๒
_____	เลขที่ ๘๔	จดหมายเหตุนิติศาสตร์ที่ ๔	จ.ศ. ๑๒๓๓
_____	เลขที่ ๑๑๑	จดหมายเหตุนิติศาสตร์ที่ ๔	จ.ศ. ๑๒๓๔

ข. เอกสารชั้นต้นที่ตีพิมพ์แล้ว

กฎหมายตราสามดวง องค์การคำครุสภา ๒๕๐๖, ๕ เล่ม
กรอว์ฟอร์ต, จอห์น เอกสารของกรอว์ฟอร์ต แปลโดย ไพโรจน์ เกษแม่นกิจ

กรมศิลปากร ๒๕๑๕, ๒๖๓ หน้า

คำให้การชาวกรุงเก่า กรมศิลปากร ๒๕๐๙, ๒๗๒ หน้า

จดหมายเหตักัฒมาจากรอเยอลกอโลเนียบลอินสตีติว กรุงลอนดอน แปลโดย

พราหมณ์ ป.ส. ศาสตรี พิมพ์ในงานพระราชทานเพลิงศพมหาอำมาตย์ตรี

พระยาวรวิไชยวุฒิกร (เลื่อน สนธิรัตน์) หอพระสมุดวชิรญาณ ๒๔๙๖, ๓๓ หน้า

จดหมายเทศรัชกาลที่ ๒ จ.ศ. ๑๑๙๑ - ๑๑๙๒ มุลินิพระบรมราชานุสรณ์ พระบาท

สมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัยในพระบรมราชูปถัมภ์ ๒๕๑๓, ๑๓๖ หน้า

จดหมายเทศรัชกาลที่ ๒ จ.ศ. ๑๑๙๓ มุลินิพระบรมราชานุสรณ์ พระบาทสมเด็จพระ

พุทธเลิศหล้านภาลัยในพระบรมราชูปถัมภ์ ๒๕๑๔, ๑๓๗ หน้า

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, สมาคมนิสิตเก่า ขุนนางจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ๒๓ ต.ค.

๒๕๑๔ โรงพิมพ์จันทวิชัย ๒๕๑๔, ๑ เล่ม

แซร์แวนส, นิโกลาส ประวัติศาสตร์ธรรมชาติ และการเมืองแห่งราชอาณาจักรสยาม

แปลโดย สันต์ ท.โกมลบุตร สำนักพิมพ์ดาวหนา ๒๕๐๖, ๓๐๘ หน้า

บันทึกเรื่องสัมพันธ์ไมตรีระหว่างประเทศไทยกับนานาประเทศในศตวรรษที่ ๑๙

แปลโดย ไพโรจน์ เกษแม่นกิจ กรมศิลปากร ๒๕๑๒, ๒ เล่ม

เบอร์นี, เฮนรี เอกสารของเบอร์นี เบอร์นี เล่ม ๑ แปลโดย

สาวตรี สุวรรณสถิตย์ กรมศิลปากร ๒๕๑๔, ๒๑๙ หน้า

..... เอกสารของเบอร์นี เบอร์นี เล่ม ๒ แปลโดย สาวตรี สุวรรณสถิตย์

กรมศิลปากร ๒๕๑๖, ๑๔๔ หน้า

..... เอกสารของเบอร์นี เบอร์นี เล่ม ๒ ตอน ๒ แปลโดย

ไพโรจน์ เกษแม่นกิจ กรมศิลปากร ๒๕๒๐, ๓๔๔ หน้า

ประชุมประกาศรัชกาลที่ ๔ พ.ศ. ๒๓๙๔ - ๒๔๐๔ โรงพิมพ์คำทรงธรรมวงเวียนเล็ก

๒๕๐๑, ๘๕๕ หน้า

ประชุมกิจจารึก ภาคที่ ๑ โรงพิมพ์สำนักเลขาธิการคณะรัฐมนตรี ๒๕๒๑,

๑๗๕ หน้า

ประมวลกฎหมายรัชกาลที่ ๑ จ.ศ. ๑๑๖๖ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ๒๔๘๑,

๓ เล่ม

ปาดเลกัวซ์, สังฆราช เล่าเรื่องเมืองไทย แปลโดย ลักส์ ท.โกมบุตร ✓

สำนักพิมพ์ดาวหน้า ๒๕๐๖, ๕๕๕ หน้า

ลา ดูแบร์, เดอ ซีมอง จดหมายเหตุลาลูแบร์ แปลโดย ลักส์ ท.โกมบุตร ✓

สำนักพิมพ์ดาวหน้า ๒๕๑๐, ๒ เล่ม

โลว์, เจมส์ จดหมายเหตุของเจมส์โลว์ แปลโดย นันทา วรเนืองศ์

กรมศิลปากร ๒๕๑๙, ๑๔๙ หน้า

เล็ทเธอร์ วิชัยลักษณ์ ผู้รวบรวม ประชุมกฎหมายประจำศก เล่ม ๔ โรงพิมพ์

เคลิเมนต์ ๒๔๘๖, ๕๐๕ หน้า

..... ประชุมกฎหมายประจำศก เล่ม ๕ โรงพิมพ์เคลิเมนต์ ๒๔๘๖, ๔๕๖ หน้า

..... ประชุมกฎหมายประจำศก เล่มเพิ่มเติม โรงพิมพ์เคลิเมนต์ ๒๔๙๙,

๓๘๔ หน้า

เอกสารของฮอลันดามัยกรุงศรีอยุธยา แปลโดย นันทา สุกกุล

กรมศิลปากร ๒๕๑๓, ๒๙๒ หน้า

๒. เอกสารประเภทพงศาวดาร

คำทรงราชานุภาพ, สมเด็จพระยา ประชุมพงศาวดาร ภาคที่ ๕๐ โรงพิมพ์

โสภณพิพรรฒธนากร ๒๔๙๑, ๑๐๙ หน้า

..... ประชุมพงศาวดาร ภาคที่ ๕๕ โรงพิมพ์โสภณพิพรรฒธนากร

๒๔๙๓, ๓๑ หน้า

คำร่างราชานุญาต, สมเด็จพระยา พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ ๑

โรงพิมพ์พระจันทร์ ๒๔๙๕, ๑๑๒ หน้า

_____. พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ ๒ องค์การค้าของคุรุสภา
๒๕๐๔, ๒ เล่ม

_____. พระราชพงศาวดารฉบับพระราชหัตถเลขา โอเกียนดโตร์ ๒๕๐๕, ๒ เล่ม
ตีพิมพ์, เจ้าพระยา พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ ๑ สำนักพิมพ์
ศึกษาภัณฑ์พาณิชย์ ๒๕๐๓, ๓๖๒ หน้า

_____. พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ ๒ องค์การค้าของคุรุสภา
๒๕๐๔, ๓๐๖ หน้า

_____. พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ ๓ องค์การค้าของคุรุสภา
๒๕๐๔, ๒ เล่ม

_____. พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ ๔ กรมศึกษาธิการ ๒๕๐๙,
๒๓๑ หน้า

_____. พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ ๔ พ.ศ. ๒๓๙๔ - ๒๔๑๑
หอสมุดแห่งชาติ ๒๔๙๙, ๔๔๒ หน้า

ประชุมพงศาวดารฉบับหอสมุดแห่งชาติ เล่ม ๘ สำนักพิมพ์ก้าวหน้า ๒๕๐๖, ๖๐๔ หน้า

ประชุมพงศาวดาร ภาค ๕ ม.ป.ป. ๒๔๖๐, ๒๙๘ หน้า

ประชุมพงศาวดาร ภาค ๑๙ โรงพิมพ์ธนาคารพาณิชย์ ๒๕๐๔, ๙๙ หน้า

ประชุมพงศาวดาร ภาค ๒๙ โรงพิมพ์โสภณพิพรรฒธนาการ ๒๔๖๕, ๒๙๔ หน้า

ประชุมพงศาวดาร ภาค ๓๒ โรงพิมพ์โสภณพิพรรฒธนาการ ๒๔๖๕, ๒๙๐ หน้า

ประชุมพงศาวดาร ภาค ๓๔ โรงพิมพ์โสภณพิพรรฒธนาการ ๒๔๖๕, ๓๐ หน้า

ประชุมพงศาวดาร ภาค ๓๖ โรงพิมพ์โสภณพิพรรฒธนาการ ๒๔๖๕, ๓๙๑ หน้า

ประชุมพงศาวดาร ภาค ๓๙ โรงพิมพ์โสภณพิพรรฒธนาการ ๒๔๖๕, ๔๐ หน้า

ประชุมพงศาวดาร ภาค ๔๔ โรงพิมพ์กัมปนาท ๒๔๙๐, ๒๒๒ หน้า

<u>ประชุมพงศาวดาร</u>	ภาค ๒๒	โรงพิมพ์โสภณพิพรรฒธนาการ	๒๔๗๕, ๔๕๒ หน้า
<u>ประชุมพงศาวดาร</u>	ภาค ๗๒	บริษัทชุมนุมช่างจำกัด	๒๕๐๔, ๓๗ หน้า
<u>ประชุมพงศาวดาร</u>	เล่ม ๑๒	องค์การคาสของกรุงสุภา	๒๕๐๗, ๓๕๐ หน้า
<u>ประชุมพงศาวดาร</u>	เล่ม ๓๑	องค์การคาสของกรุงสุภา	๒๕๑๒, ๓๐๓ หน้า
<u>ประชุมพงศาวดาร</u>	เล่ม ๓๔	องค์การคาสของกรุงสุภา	๒๕๑๒, ๒๕๘ หน้า
<u>ประชุมพงศาวดาร</u>	เล่ม ๓๕	องค์การคาสของกรุงสุภา	๒๕๑๒, ๒๕๒ หน้า
<u>ประชุมพงศาวดาร</u>	เล่ม ๓๖	องค์การคาสของกรุงสุภา	๒๕๑๒, ๓๐๓ หน้า

๓. เอกสารชั้นรอง (Secondary Sources)

กิตติ คันไธย คลองกับระบบเศรษฐกิจของไทย (พ.ศ. ๒๓๖๗ - ๒๔๕๓)

วิทยานิพนธ์ อ.ม. จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ๒๕๒๐, ๒๐๕ หน้า อักษรย่อ

ควอริช, เวลส์ การปกครองและการบริหารของไทยสมัยโบราณ แปลโดย

กาญจณี สมเกียรติกุล และ ยุพา ชุมจันทร์ สมาคมสังคมศาสตร์ ๒๕๑๕, ๔๐๔ หน้า

จักรปานิกรศิริวิสุทธิ, หลวง "เอกสารทางการศาล" ใน ปรากฏการณ์ความและคำพิพากษา
บางเรื่อง หน้า ๑๕๖ - ๑๕๗ โรงพิมพ์กิตติประสิทธิ์ ๒๕๐๒

จุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, พระบาทสมเด็จพระ พระบรมมหาราชวังและพิธีการพระบาท
สมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว กรมศิลปากร ๒๕๐๖, ๔๗ หน้า

จุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, พระบาทสมเด็จพระ พระบรมราชโองการแก้ไขการปกครอง
แผ่นดิน โรงพิมพ์โสภณพิพรรฒธนาการ ๒๔๗๐, นับจำนวนหน้าไม่ได้

จุลจักรพงษ์, พระเจ้าวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้า เจ้าชีวิต กลังวิทยา ๒๕๐๕,
๗๕๒ หน้า

จักรทิพย์ นาดสุภา คำบรรยายประวัติศาสตร์เศรษฐกิจเปรียบเทียบ คณะเศรษฐศาสตร์
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ม.ป.ป. ๖๕ หน้า

- ฉัตรทิพย์ นาถสุภา และ สุชี ประศาสน์เกรนทร์ ระบบเศรษฐกิจไทย ๑๘๕๑ - ๑๙๑๐
 กณะเศรษฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ๒๕๒๖, ๘๐ หน้า
- ชาติชาย พอดานนท์ ความสัมพันธ์ระหว่างประเทศไทย กับ ประเทศอังกฤษ และ
สหรัฐอเมริกาในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น ปริญญาโท กศ.ม. มหาวิทยาลัย
 ศรีนครินทรวิโรฒ ๒๕๑๗, ๒๔๘ หน้า อัดสำเนา
- ญาคา ประภาพันธ์ ระบบเจ้าภานุายาการสมัยกรุงเก่าอยุธยา วิทยานิพนธ์ ก.ม.
 จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ๒๕๑๘, ๒๔๔ หน้า อัดสำเนา
- คำรณราชนาน, สบเด็จพระพรหมยา ตำนานเงินตรา และปาณาณการเรื่อง เงินตราสยาม
 โรงพิมพ์ธรรมบรรณาการ ๒๕๐๓, ๓๘ หน้า
- _____. "ตำนานภาณูายาการบางอย่าง" ลัทธิธรรมนิยมต่าง ๆ ภาค ๑๒ โรงพิมพ์
 ไสภพิพรรธนาการ ๒๕๒๒, ๒๗ หน้า
- _____. ไทยรบพม่า สำนักพิมพ์คลังวิทยา ๒๕๐๕, ๘๐๗ หน้า
- _____. อธิบายเรื่องสำเภาว่ากันนานา โรงพิมพ์ไสภพิพรรธนาการ ๒๕๑๑,
 ๘ หน้า
- ศิริกร มาลากร บทบาทของกุลการในโครงสร้างความเจริญทางเศรษฐกิจของประเทศไทย
 วิทยานิพนธ์ปริญญาเอกเศรษฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ๒๕๑๐,
 ๕๒๕ หน้า อัดสำเนา
- เศร สนิทวงศ์, ม.ล. เนื่องในวันเฉลิมพระชนมายุครบ ๖ รอบ ๑๒ สิงหาคม ๒๕๑๑
 โรงพิมพ์พระจันทร์ ๒๕๑๑, หน้า ๑๑๑ - ๑๔๒
- หรรษา สุวรรณานนท์ ปัญหาเศรษฐกิจ และการเมืองของไทยตั้งแต่รัชกาลยาวริ่ง
พ.ศ. ๒๓๘๔ - ๒๔๕๓ ปริญญาโท กศ.ม. มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ๒๕๑๘,
 ๑๖๐ หน้า อัดสำเนา
- ณัฏ คอมนันท์ ประวัติลัทธิเศรษฐกิจ สำนักงานสถิติ ๒๕๑๑, ๑๔๘ หน้า

ทองแท้ รัตนสันต์ และ อู๋คม ประมวลวิทย์ ประวัติการต่อสู้ของบรรพบุรุษไทย

โรงพิมพ์ไทยมิตรการพิมพ์ ๒๕๐๖, ๓๐๒ หน้า

ทรงศรี อาจอรุณ การแก้ไขสนธิสัญญาว่าด้วยสิทธิสภาพนอกอาณาเขตกับประเทศ

มหาอำนาจในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว สมาคมสังคมนศาสตร์

แห่งประเทศไทย ๒๕๐๖, ๓๔๙ หน้า

หอมปัสัน, เจ. เอ็ม. ประวัติศาสตร์ยุโรป ก.ค. ๑๘๔๔ - ๑๙๔๔ แปลโดย

นันทา โจติกะพุกกะณะ และ นีออน สนิทวงศ์ ๗ อุษยชา สมาคมสังคมนศาสตร์

แห่งประเทศไทย ๒๕๑๒, ๒๙๙ หน้า

ทิพโกษา, พระยา "ตำนานกระทรวงการต่างประเทศเมื่อแรกตั้ง" ใน พระราชสาส์น

ไปเมืองวินกรังกรุงธนบุรี และ พระราชสาส์นกรุงจัมเบียมาในรัชกาลที่ ๑

หน้า ๒๐ - ๓๘ พิมพ์เป็นอนุสรณ์ในงานสถาปนา ๖๐ ปี นายโชติ เหลืองสุวรรณ

โรงพิมพ์อักษรศิลป์ ๒๕๐๙

ทวี รัตนวิภาติ เมืองไทยในทัศนะของฝรั่ง โรงพิมพ์สวาททองดี ๒๕๐๙, ๑๘๖ หน้า

นราธิปประพันธ์พงศ์, พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหมื่น ประวัติการทูตของไทย

โรงพิมพ์พระจันทร์ ๒๕๐๙, ๖๔ หน้า

นริศรานุกิตติวงศ์, สมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมพระยา และ สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหมื่น

สาส์นสมเด็จ เล่ม ๑๕ องค์การการศึกษาศาสตร์ ๒๕๐๕, ๓๒๐ หน้า

นันทา วรเนติวงศ์ ชีวประวัติเซอร์เจมส์บรัค กรมศิลปากร ๒๕๐๘, ๑๖๕ หน้า

_____ พระยาราชภักดี (พรานชัยสโธ) ผู้สำเร็จราชการเกาะรัตน ออฟ เวลด์

กรมศิลปากร ๒๕๑๙, ๖๔ หน้า

ปิยนาด นิโครธา บทบาทของเสนาบดีแห่งตระกูลขุนนางในการปกครองประเทศสยาม
ตั้งแต่รัชกาลที่ ๒ ถึงต้นรัชกาลที่ ๕ แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ วิทยานิพนธ์ อ.ม.
 จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ๒๕๑๔, ๔๓๘ หน้า อักขรสำเนา

ปิยนาด ขุนนาค บทบาททางการเมืองการปกครองของเสนาบดีตระกูลขุนนาง
 กางมุล ๒๕๒๐, ๒๓๙ หน้า

ผ่องพันธุ์ สุภัทรพันธุ์ การศึกษาทางประวัติศาสตร์เกี่ยวกับเรื่องพระคลังสินค้า
 วิทยานิพนธ์ อ.ม. จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ๒๕๑๑, ๓๑๐ หน้า พิมพ์ดีด

พรรณี อวนสกุล กิจการเหมืองแร่ที่บุกกับการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจภาคใต้
ประเทศไทย พ.ศ. ๒๔๑๑ - ๒๔๙๔ วิทยานิพนธ์ อ.ม. จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
 ๒๕๒๒, ๓๒๙ หน้า อักขรสำเนา

มอฬแพท แอ็บบอด โกว แผ่นดินพระจอมเกล้า แปลโดย นิจ ทองโสภิต
 สมาคมสังกมศาสตร์แห่งประเทศไทย ๒๕๒๐, ๓๐๕ หน้า

มัลลิกา เรืองระพี บทบาทของชาวจีนในย่านเศรษฐกิจ สังคม และศิลปกรรมไทย
ตั้งแต่รัชกาลที่ ๑ - รัชกาลที่ ๔ แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ วิทยานิพนธ์ อ.ม.
 จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ๒๕๑๘, ๓๑๓ หน้า อักขรสำเนา

รัฐมนกริ, คณะ วิจิตรอนสุรณ์ โรงพิมพ์สำนักทำเนียบนายกรัฐมนตรี ๒๕๐๕, ๒๙๙ หน้า
 วรรณลีย์ บุญมี ความสัมพันธ์กับอังกฤษสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว
การป่าไม้ และการเหมืองแร่ ปรินธิฐานิพนธ์ กศ.ม. มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ
 ๒๕๒๐, ๕๐๓ หน้า อักขรสำเนา

วิจิตรมาศรา, ขุน ประวัติการค้าของไทย พิมพ์ครั้งที่ ๔ รวมสำเนา ๒๕๑๖, ๔๐๔ หน้า
สัมพันธ์ระหว่างไทย - อเมริกา เทพาดนกรกรุงเทพา ๒๕๐๖,
 ๔๓ หน้า

วิชัย ประสงค์ ประวัติศาสตร์ภาพกร ฉบับสมบูรณ์ กรุงเทพฯการพิมพ์ ๒๕๑๔, ๓๔๔ หน้า

เวลา, วอลเตอร์ เอฟ. แผ่นดินพระนั่งเกล้า แปลโดย นิจ ทองโสภิต

สมาคมสังคมศาสตร์แห่งประเทศไทย ๒๕๑๔, ๓๐๐ หน้า

สมคิด ศรีสิงห์ การบริหารภาษีอากรในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น ปริญฎานิพนธ์ กก.ม.

วิทยาลัยวิชาการศึกษาประสานมิตร ๒๕๑๕, ๓๐๐ หน้า อักษรสำเนา

สมชัย อนุมานราชชน การทูตของไทยสมัยกรุงศรีอยุธยา พิมพ์ครั้งที่ ๒ โรงพิมพ์

พระจันทร์ ๒๕๐๓, ๑๕๒ หน้า

สวาท เสนาณรงค์ ภูมิศาสตร์ประเทศไทย พิมพ์ครั้งที่ ๒ เมื่อก่อนสงครามกลาง

แห่งประเทศไทย ๒๕๑๖, ๔๑๘ หน้า

สิทธิสยามการ, หลวง สัญญาพระราชไมตรีระหว่างสยามกับต่างประเทศ โรงพิมพ์

พระจันทร์ ๒๕๐๖, ๓๔๑ หน้า

สิริลักษณ์ กักดีเกรียงไกร ต้นกำเนิดของชนชั้นนายทุนในประเทศไทย (พ.ศ. ๒๓๔๔ -

๒๔๕๓) วิทยานิพนธ์ อ.ม. จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ๒๕๒๒, ๑๓๐ หน้า อักษรสำเนา

สุวิทย์ ไพบยวัฒน์ วิวัฒนาการเศรษฐกิจชนบทในภาคกลางของประเทศไทย ระหว่าง

พ.ศ. ๒๓๔๔ - ๒๔๗๕ วิทยานิพนธ์ อ.ม. จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ๒๕๒๒,

๒๗๑ หน้า - อักษรสำเนา

แสงโสม เกษมศรี, ม.ร.ว. ประวัติศาสตร์สากลปัจจุบัน ไทยวัฒนาพานิช ๒๕๑๕,

๔๒๖ หน้า

แสงโสม เกษมศรี, ม.ร.ว. และ วิมล พงศ์พิพัฒน์ ประวัติศาสตร์ไทยสมัยรัตนโกสินทร์

รัชกาลที่ ๑ - รัชกาลที่ ๓ สำนักทำเนียบนายกรัฐมนตรี ๒๕๑๕, ๒๕๓ หน้า

อนุมานราชชน, พระยา ตำนานคุณากร พิมพ์ในงานพระราชทานเพลิง

พระวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้า พรอมพงศ์อิริราช ๒๔๘๒, ๑๕๕ หน้า

_____ ภาษีอากร และการค้าสำเภาสมัยก่อน โรงพิมพ์ไทยเชมม ๒๔๘๘, ๔๖ หน้า

๔. เอกสารประเภทวารสาร

"การทำเหมืองแร่ในประเทศไทย" จดหมายเหตุภาคพิเศษ ๒๑ : ๔๐ - ๕๐

กรกฎาคม ๒๕๐๘

เกริกเกียรติ พิพัฒน์เสรีธรรม "วิเคราะห์สังคมไทยในแง่ของการเปลี่ยนแปลงทาง

เศรษฐกิจและประชาชน" วารสารธรรมศาสตร์ ๓ : ๕๕ - ๑๐๖ ต.ก.-ธ.ค. ๒๕๒๑

ขจร สุขพานิช "เอกสารเมืองกลาง" แถลงงานประวัติกวีการศรัทธาเอกสารโบราณคดี

๒ : ๑๒๐ - ๑๓๐ กันยายน ๒๕๑๑

ถำรงราชานุภาพ, สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยา "บันทึกเรื่องความรู้อย่าง ๆ" ศิลปากร

๖ : ๒๐ - ๓๐ มกราคม ๒๕๐๖

นิตยา มาพึ่งพงศ์ "การค้าระหว่างประเทศ และระบบเศรษฐกิจภายในประเทศ

๒๓๖๓ - ๒๓๘๘" จุลสารโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์

๓ : ๖๐ - ๙๐ เมษายน ๒๕๑๘

เพ็ญศักดิ์ จักขุจินดา "ถ้าเอาไก่ทะเล" อ.ส.ท. ๕ : ๓๐ - ๓๓ ธันวาคม ๒๕๒๐

มานี้ ธรรมครองอาตม "การค้าชายแดนสุโขทัย-อยุธยา" วิทยศึกษา

๑ : ๒๖ - ๔๐ มกราคม ๒๕๐๑

วิชา เศรษฐบุตร "สักราสีใหม่ของกีนุก" ข่าวสารโลหกิจ ๑ : ๑ - ๘

มกราคม ๒๕๐๐

วิลาวัณย์ พงสะบุตร "พระคลังสินค้า" เอกสารไทย ๘ : ๓๒ - ๓๗

สิงหาคม ๒๕๒๐

สมถน จันทระประภา "พระพุทธเจ้าหลวงในวงการหนังสือพิมพ์" ข่าวสารโลหกิจ

๑๐ : ๘ - ๒๕ ตุลาคม ๒๕๑๐

๕. เอกสารทางประวัติศาสตร์

Bowring, Sir John. The Kingdom and People of Siam. London, Oxford University Press, 1969. 2 Vols.

Brown, George. The Ministry of Finance and the Early Development of Modern Finance Administration in Siam, 1885 - 1910.

Unpublished Ph.D. Thesis, University of London, 1975. photocopied.

Burney, Henry. The Burney Papers. Bangkok, Vajiranana National Library, 1910. 5 Vols. reprinted.

Crawford, John. Journal of an Embassy from the Governor - General of India to the Courts of Siam and Cochin China.

London, Henry Colburn and Richard Bentley, 1830. 598 p. photocopied.

Crawford, John. The Crawford Papers. Bangkok, Vajiranana National Library, 1915. 285 p. photocopied.

Finlayson, George. The Mission to Siam and Hue the Capital of Cochin China in the Year 1821 - 1822. London, John Murray, 1826. 427 p.

Graham, W.A. Siam. London, Alexander Mornig Limited the De la More Press, 1924. 2 Vols.

Ingram, James C. Economic Change in Thailand 1850 - 1970. Kuala Lumpur, Oxford University Press, 1971. 352 p.

Malloch, D.E. Siam : Some General Remarks on Its Productions.

Calcutta, Baptist Mission Press, 1852. 108 p.

Marich Jumsai, M.L. King Mongkut and Sir John Bowring.

Bangkok, Chalermit, 1970. 240 p.

Mill, L.A. British Malaya 1824 - 1867. Kuala Lumpur, Oxford

University Press, 1966. 391 p.

Neale, Frederick Arthur. Narrative of a Residence in Siam.

London, National Illustrated Library, 1852. 278 p.

Paatoon Sayswang. An Economic History of the Chao Phya Delta

1850 - 1890. Thammasat University Faculty of Economics

Research Report Series, 1978. 79 p. micrographed.

Sarasin Viraphol. Tribute and Profit Sino - Siamese Trade

1652 - 1853. Massachusetts, Harvard University Press, 1977.

419 p.

Skinner, G. William. Chinese Society in Thailand and Analytical

History. New York, Cornell University Press, 1962. 458 p.

Suthy Prasertset. The Tin Industry As a Non Peasant Export

Production of Thailand. Bangkok, Chulalongkorn University

1976. 119 p.

Tarling, Nicholas. British Policy in the Malay Peninsular and

Archipelago, 1824 - 1871. Journal of the Royal Asiatic

Society, 1957. 228 p.

Turton, Andrew. " Northern Thai Peasant Society " Journal of

Peasant Studies. 5 : 260 - 285, April, 1973.

Vella, Walter F. Siam Under Rama III, 1824 - 1851. New York,
J.J. Augustin published for the Association for Asian
Studies, 1957. 180 p.

_____. The Impact of the West on Government in Thailand.
Berkeley, University of California Press, 1935. 410 p.

White, George. Records of the Relations Between Siam and Foreign
Countries in the 17th Century. Vol. 2, Bangkok, Vajiranana
National Library, 1916. 287 p. photocopied.

Wira Winoniti. Historical Patterns of Tax Administration in
Thailand. Master's Thesis, Thammasat University, 1961. 184 p.
mimeographed.

Wood, J.A.R. A History of Siam. New York, AMS Press, 1974. 300 p.

Yip Yat Hoong. The Development of the Tin Mining
Industry of Malaya. Kuala Lumpur, University of Malaya Press,
1969. 218 p.

၆

ကာလအတွက်

ภาคผนวก ก

หนังสือจันทน์ขาย เรือกุมสำเภาสินค้าไปจำหน่ายเมืองจีน
บอกขาว และราคาสินค้า^๑

หนังสือจันทน์ขุดลาคาสาเภ... (ขาดหาย) ชื่อได้กราบทูลให้ทราบด้วยเหตุ
กระหม่อมขุบเลี้ยงขาว มาจะหาราชการโดยสุจริต ด้วยกิมยงสุน ๗ เกื่อน ๔ แรม ๑๓ ถ้า
ใครสามารถขุด ลมนี้ไม่สู้ดีไปจนถึงเดือนเก้า ไปถึงหน้าเมืองกวางตุ้ง บรรณารมีปกเกล้า
ไคจางเรือหาปลากว่า ๑๐ ลำชักสำเภาเข้าไปนอกสมอแอมลมอยู่ปากคลองกวางตุ้ง ด้วย
ลมที่จะใช้ไปต่อไป กวดยอยู่หลายวันลมนี้เขคอยู่ จึงก็ค้อ่านกับฉากเข้าไว้ในคลองเมืองกวาง-
ตุ้ง ทั้งเรือในกรมด้วยกัน ๙ ลำ กิมยงเสง ๑ กิมยงหลี ๑ กิมยงหวก ๑ สุนัขกิม ๑ อี-
รักษา ๑ หูทรง ๑ สำเภาทรงพระราชสาส์นไฟไหม้เสีย เรือหาปลาเก็บคนได้ ๒ คน นอก-
นั้นตายเป็นประการใดไม่รู้

เขียนไว้ เรือเมืองไทยไปเข้า ๔ ลำ บันกิม ๑ กิมยงเซง ๑ สุนัขกิม ๑ เรือจีน
สุซุข ๑ เรือเข้าเลี้ยงโย ๙ ลำ เรือกิมยงเซง ๑ กิมยงฮับ ๑ ขายหลี ๑ สุนัขกิม ๑
สุอานหลี ๑ กิมยงเสง ๑ ขายทอง ๑ เรือเข้าเก้อจิ่ว ๕ ลำ เจียงดี ๑ ซุขกิม ๑ ไม่รู้
จักชื่อ ๑ ลำ ขอให้นำเข้ากราบทูลให้ทราบได้ฝ่ายละกองฯ หนังสือมา ณ วัน ๔๑ คำ
ประกาศเบญจก

หนังสือ จันทน์ขุดลาคาสาเภ ขอให้นำกราบทูลให้ทราบได้ฝ่ายละกองฯ ด้วยสำเภากิมยงสุน
๗ วัน ๑๑ ๔ คำ ถึงหัวเมืองกวางตุ้งหลายวัน เห็นจะเกิดพายุจึงก็กลับบ้าง แวะเข้าเมือง
กวางตุ้ง ครั้นเดือน ๑๐ เป็กระวางขายของหวักไทยหาบอะ ๗/๒ หนังสือกระบือหาบ

หน้าโกกระบือหาบละ $\frac{๓}{๑/๒}$ คีมูกหาบละ $\frac{๑๐}{+}$ งาข้างหาบละ $\frac{๒}{+}$
 เปลือกโปรงหาบละ $\frac{๑}{+}$ หวายตอกหาบละ $\frac{๑/๓}{๑}$ ปลายโกหาบละ $\frac{๔/๓}{๓}$
 ปลายชนหาบละ $\frac{๔}{๑/๒}$ เนื้อสหมันหาบละ $\frac{๔}{๑/๒}$ เนื้อโกหาบละ $\frac{๓/๓}{๓}$
 หน้ากวหาบละ $\frac{๔}{๑/๒}$ หน้ากยาหาบละ $\frac{๒}{+}$ สิบค่าสำเภา ทั้งปวงจะขายเป็น
 ประการใดไม่แจ้ง แต่เรื่องใหม่ยังไม่โกขาย แต่มีการสบอภังงา เกรื่องใหม่ มีผู้ซื้อ
 มาต่อ ๒๒๐๐ เหยียบย นายสำเภาไม่ขาย แต่สำเภาที่มียกสูง บำจัดแจงเดือนนี้ก็จะมาได้
 ไม่ทราบว่านายสำเภาจะคิดอ่านอย่างไร อนึ่งสำเภาเข้ากวางทุ่ง พูรง ๑ กีมขุนทด ๑
 กีมยกแสง ๑ อินรักษา ๑ กีมเองหลี่ ๑ ชูขุนกีม ๑ กีมยกสูง ๑ ทั้งหมด ๗ ลำ

สำเภาเข้าเลี้ยงโผ กีมอยู่เองพื้น ๑ กีมรังเขง ๑ กีมชุยอัน ๑ กีมบันแสง ๑
 กีมหายหลี่ ๑ ชูบันกีม ๑ ห้ายทอง ๑ สำเภาเข้าเลี้ยงโผ กีมขุนแสง ๑ กีมวังวน ๑
 บันกีม ๑ ชูบันหัน ๑ สำเภาเข้าเดาจิ้ว สำเภาเลี้ยงหลี่ ๑ ชูกีม ๑ ไปรู้จักชื่อ ๓ ลำ
 เข้าเถียนจัน บันจุลลำ ๑ ไม่รู้จักชื่อ ๒ ลำ เข้ากังเลง สำเภาขายบุธเรื่อง ๑ ไม่รู้จัก
 ชื่อ ๒ ลำ เข้านำอ่น้ำเมืองกังเลง สำเภากีมดังชุน เรือกำปึกลาย ๑ แลไถยินว่า
 สำเภาทรงพระราชาส่นไฟใหม่เสียแล้ว ให้ทราบพู่คว่ำสำเภากีมยกสูงย่ำวิตกเลย
 หนังสือมา ณ วัน ๕ ๑ คำ ประกาเบญจก

หนังสือ จินเองจิ้ว นายสำเภาจันให้คำตาสำเภา กีมยกแสง ขอไต่ถามทราบพู่
 ให้ทราบไต่ถามจะดองฯ ก้วย ณ วัน ๕ ๔ คำ ไซ้ไปจากสามร้อยยอด ครั้น ณ
 วัน ๕ ๑๐ คำ ถึงอันจิ้ว ลมตะวันตกกลักวันใหญ่เป็นหมักหนา สำเภาถึงปากคลอง
 เอมุย สำเภาสู้คลื่นไม่ได้ จักของในลำบันทุกใหม่ แล้วขึ้นไป เบื้องเอมุย จะเอาไต้หู้
 จึงไม่เข้า กรัน ๕ ๑๑ คำ จึงถอยหลังก้วยมาเข้ากวางทุ่ง เรือเขาหลายลำสินค้าถูก
 ครั้นเดือน ๑๒ จึงเปิดกระวางพริกไทยหาบละ $\frac{๓}{๑/๒}$ ฝางรากหาบละ $\frac{๑/๓}{๑/๓}$ ไม่
 แดงหาบละ $\frac{๑}{๑/๓}$ เปลือกโปรงหาบละ $\frac{๒}{+}$ หน้ากระบือหาบละ $\frac{๒}{๑/๒}$

ดูกรเวฬุทายละ $\frac{๑๐}{๑}$ ๕๕๐ กระวานทายละ $\frac{๑}{๒}$ คีปุกทายละ $\frac{๑}{๓}$

ภาราละ $\frac{๕}{๑}$ ๒๓๒ หบาททายละ $\frac{๒}{๑}$ ๒๓๒ งาข่า ลูบัต หวายคอกา น้ำตาล-

ทรายยังขายไม่ได้ เมืองกาจกุง สำเภเข้า ๙ ลำ หทรงคำหนึ่ง กิมขุบหวดคำหนึ่ง
 ดินรักษาหนึ่ง ฐิฐุนกึบหนึ่ง กิมบกฐุนหนึ่ง กิมบกเสงคำหนึ่ง กิมเองเสงคำหนึ่ง หนึ่งดื้อมา
 ๗ วัน ๖ ๑๒ คำ ปีระกาเบญจก

ภาคผนวก ข

บัญชีค่าใช้จ่ายในการค้าขายมรรทุกของดงกำป็น^๑

ซื้อไคตาม ๘๐๐ ลำ เงิน ๓ หุนเป็น ๕ เหรียญ เป็นเงินตรา	๒ / ๒
ซื้อน้ำมันตาม ๒๕ ปดี่เงิน ๒ หุน ๘ กั๊ง ๑๒ ลุย เป็น	๒ / ๒
๔ เหรียญ ๒ กั๊ง ๑๒ ลุย เป็นเงินตรา	๓๔๔
ซื้อพื้นหุงข้าวสำหรับกำป็น ๑๕๐๖ กู๊น เป็เงิน	๒ / ๒
๒ หุน ๑๐ กั๊ง เป็น ๔ เหรียญ ๔ กั๊ง เป็นเงินตรา	๑ / ๓
จ้างแคงสูงน้ำ เงินหุน ๑ กั๊ ๓ กั๊ง ๘๘ ลุย เป็นเงิน	๘๔
๒ เหรียญ กั๊ ๘๘ ลุย เป็นเงินตรา	๑ / ๑
ให้ทานกมมาขอทานเงิน ๙ กั๊ง ๑๒ ลุย เป็นเงินตรา	๑ / ๑
	๑ / ๒
	๒๖๖
เสียค่าเช่าถ้ำอยู่ ๕ เดือน เงิน ๕ หุนเป็นเหรียญ ๘ เหรียญ	๔ / ๒
กั๊ ๓ กั๊ง เป็นเงินตรา	๑ / ๒
ซื้อของเส้นเมื่อแต่งกำป็น แลเส้น ๗ กลางทะเล	๒๖๖
หะโตรอ่านหนังสือ เงินหุน ๑ กั๊ ๒ กั๊ง ๔ ลุย เป็นเงินตรา	๓ / ๓
ซื้อสมุดกำเขียนบัญชี ๒ เล่ม เงิน ๓ กั๊ง เป็นเงินตรา	๔๑๔
	๑ / ๒
	๒๖๖

เสี้ยค่าเบิก [กานอดคสมอ ๓ หุน
 ล่องเมือง [กาเรือ ๑๑ กบั้ง ๖ ลุย ๔ หุน
 มะมุกบันดัก [คานาหา ๖ กบั้ง

กบั้ง ๒ กบั้ง ๖ ลุย เป็นเหรียญ ๖ เหรียญ ๔ กบั้ง ๖ ลุย เป็นเงินตรา

เสี้ยค่าเบิก ล่อง เมือง กระตุก แลเสี้ยค่าทอดคสมอ

เป็นเงิน ๕ หุน ๓ กบั้ง ๑๔ ลุย เป็นเงินเหรียญ ๖ กบั้ง

๑๔ ลุย เป็นเงินตรา

คางจางมลิมน้อย ๒๐ หุน เป็นเงิน ๓๓ เหรียญ ๓ กบั้ง เป็นเงินตรา

คางจางมลิมน้อย ๑๒ หุน เป็นเงิน ๒๐ เหรียญ เป็นเงิน

จางลำนใหญ่คนหนึ่ง ๒๐ หุน เป็นเงิน ๓๓ เหรียญ ๓ กบั้ง เป็นเงินตรา

จางลำนน้อยคนหนึ่ง ๘ หุน ๔ กบั้ง เป็นเงิน ๑๒ เหรียญ

๖ กบั้ง เป็นเงินตรา

พนักงาน ๑๐ คน ๖๘ หุน ๓ กบั้ง

เป็น ๑๑๒ เหรียญ เป็นเงินตรา

สาม] กลาสี ๑๖ คน ๖ ละ ๔ หุน ๑๒ กบั้ง

เคื่อน] เป็น ๔ เหรียญ เป็นเงินตรา

เข้ากัน ๑๖ คน เงิน ๘๖ หุน ๑๒ กบั้ง

เป็น ๑๒๔ เหรียญ เป็นเงินตรา

๒๖ คนเป็นเงิน ๑๔๔ หุน

เบ็ทเหรียญ ๒๔๐ เหรียญ

เป็นเงินตรา

๓ / ๑
 ๕๓๓

๔ / ๑
 ๕

๑๖ / ๒
 ๑ / ๒
 ๒๖๖

๑๐ /

๑๖ / ๒
 ๑ / ๒
 ๒๖๖

๖ / ๑
 ๕๓๓

ภาคผนวก ก

บัญชีเงินภาษีอากร

จำนวนปีมะเสง สัปตศก จุฬศักราช ๑๒๐๗^๑

ภาษีฝาง	พระสวัสดิการรับทำ	รวมเงิน ๘๔๐	๒	ชั่ง
ขึ้น	พระคลังสินค้า	๖๕๐	๒	ชั่ง
ขึ้น	พระราชวังบวร ฯ	๗๐	๒	ชั่ง
ขึ้น	กรมหมื่นสุรินท	๖๐	๒	ชั่ง
ขึ้น	กรมหลวงรักษารเวศ	๑๐	๒	ชั่ง
ภาษีเรือไทย	หลวงอภัยวานิชรับทำ	รวมเงิน ๘๒๐	๒	ชั่ง
ขึ้น	พระคลังสินค้า	๓๘๐	๒	ชั่ง
ขึ้น	พระราชวังบวร ฯ	๓๐	๒	ชั่ง
ขึ้น	กรมหมื่นสุรินท	๕	๒	ชั่ง
ขึ้น	กรมหลวงรักษารเวศ	๕	๒	ชั่ง
ภาษีเบ็ดเสร็จจำเภา	จีนจีนรับทำ	รวมเงิน ๒๗๕	๒	ชั่ง
ขึ้น	พระคลังสินค้า	๒๗๕	๒	ชั่ง
ขึ้น	พระราชวังบวร ฯ	๑๕	๒	ชั่ง
ขึ้น	กรมหมื่นสุรินท	๒	๒	ชั่ง
ขึ้น	กรมหลวงรักษารเวศ	๓	๒	ชั่ง
ขึ้น	เจ้าคุณวัง (เจ้าจอมมารดา กรมหมื่นสุรินท)	๓	๒	ชั่ง
ภาษีของตองหาม	จีนจีนรับทำ	รวมเงิน ๑๗๐	๒	ชั่ง

^๑สมเด็จพระเจ้า กรมพระยาดำรงราชานุภาพ "อธิบายตำนานภาษีอากร "

ขึ้น	พระคลังสินค้า	๑๕๐	ขึ้น
ขึ้น	พระราชวังบวร ฯ	๑๕	ขึ้น
ขึ้น	กรมหมื่นสุรินทร	๒	ขึ้น
ขึ้น	กรมหลวงรักษารณเรศ	๑	ขึ้น
ขึ้น	เจ้าคุณวัง	๒	ขึ้น
ภาษีเนื้อปลา	เงินเอาแซเป็นขุนวิเศษภักดีรับทำ	รวมเงิน ๑๑๐	ขึ้น
ขึ้น	พระคลังสินค้า	๔๓	ขึ้น
ขึ้น	พระราชวังบวร ฯ	๑๒	ขึ้น
ขึ้น	กรมหมื่นสุรินทร	๓	ขึ้น
ขึ้น	กรมหลวงรักษารณเรศ	๒	ขึ้น
ภาษีฝ้าย กรัง	เงินพลับเป็นขุนจำเริญวิเศษภักดีรับทำ	รวมเงิน ๑๔๕	ขึ้น
ขึ้น	พระคลังสินค้า	๑๗๗	ขึ้น
ขึ้น	พระราชวังบวร ฯ	๗	ขึ้น
ขึ้น	กรมหมื่นสุรินทร	๑	ขึ้น
ภาษีฝ้าย ขาสูป	เงินขึ้นเป็นขุนศรีสมภักดีรับทำ	รวมเงิน ๑๗๔	ขึ้น
ขึ้น	พระคลังสินค้า	๑๖๑	ขึ้น
ขึ้น	พระราชวังบวร ฯ	๑๐	ขึ้น
ขึ้น	พระศรีสุลาไลย	๒	ขึ้น
ขึ้น	กรมหลวงรักษารณเรศ	๑	ขึ้น
ภาษีของ เบ็ดเตล็ด	เงินกองข้าวเป็นขุนภักดีอากรรับทำ	รวมเงิน ๑๑๒	ขึ้น
ขึ้น	พระคลังสินค้า	๑๐๑	ขึ้น
ขึ้น	พระราชวังบวร ฯ	๔	ขึ้น
ขึ้น	พระศรีสุลาไลย	๒	ขึ้น
ภาษีงาปีดิบลด	เงินทวนเป็นขุนโกษาวานิชรับทำ	รวมเงิน ๕๒	ขึ้น ๑๐ ตำลึง
ขึ้น	พระคลังสินค้า	๔๔	ขึ้น ๑๐ ตำลึง
ขึ้น	พระราชวังบวร ฯ	๓	ขึ้น ๑๐ ตำลึง

ขึ้น	พระศรีสุลาไลย	๒	๕๐	ทำกิจ
ขึ้น	กรมหมื่นสุรินท		๒	ขัง
ภาพี่น้ำตาลทราย	หลวงพิทักษ์ทกรรับทำ	รวมเงิน	๖๖๐	ขัง
ขึ้น	พระคลังสินค้า		๖๔๘	ขัง
ขึ้น	พระราชวังบวร ฯ		๑๕	ขัง
ขึ้น	พระศรีสุลาไลย		๓	ขัง
ขึ้น	กรมหมื่นสุรินท		๓	ขัง
ขึ้น	กรมหลวงรักษารณเรศ		๒	ขัง
ขึ้น	กรมหมื่นอับสรสุดาเทพ		๑๓	ขัง
ขึ้น	เจ้าคุณวัง		๒	ขัง
ภาพี่น้ำตาล	หลวงพิทักษ์ทกรรับทำ	รวมเงิน	๓๐	ขัง
ขึ้น	พระคลังสินค้า		๖๕	ขัง
ขึ้น	พระราชวังบวร ฯ		๕	ขัง
ภาพี่น้ำตาลกรวด	จีนปี่เป็นหมื่นพชรสุวานิชรับทำ	รวมเงิน	๑๐๐	ขัง
ขึ้น	พระคลังสินค้า		๘๕	ขัง
ขึ้น	กรมหมื่นอับสรสุดาเทพ		๕	ขัง
ภาพี่น้ำตาลโตนคเมืองเพชรบุรี	จีนเกียกเป็นขุนวิเทศทกรรับทำ	รวมเงิน	๓๕	ขัง
ขึ้น	พระคลังสินค้า		๕๓	ขัง
ขึ้น	พระราชวังบวร ฯ		๕	ขัง
ขึ้น	พระศรีสุลาไลย		๖	ขัง
ขึ้น	กรมหมื่นสุรินท		๑	ขัง
ขึ้น	กรมหลวงรักษารณเรศ		๑	ขัง
ขึ้น	กรมหมื่นอับสรสุดาเทพ		๔	ขัง
ภาพี่น้ำตาลโตนคเมืองนนทบุรี	จีนนี้มรับทำ	รวมเงิน	๔	ขัง
ขึ้น	พระคลังสินค้า		๔	ขัง

ภาษีน้ำศาลา โทนคเมืองสุพรรณบุรี	นาบอยู่รับทำ	รวมเงิน	๒	ชั่ง	๕	ตำลึง
ขึ้น	พระคลังสินค้า		๒	ชั่ง	๔	ตำลึง
ภาษีน้ำอ้อย	หลวงพิทักษ์ ศกรรับทำ	รวมเงิน			๑๖๐	ชั่ง
ขึ้น	พระคลังสินค้า				๑๔๐	ชั่ง
ขึ้น	กรมหมื่นอภัยสรสุคาเทพ				๒๐	ชั่ง
อากรรังนก	เบื่องชุมพร เมืองไวยา หลวงบรรจงวานิชรับทำ	รวมเงิน			๕๕	ชั่ง
ขึ้น	พระคลังสินค้า	๓๑	ชั่ง	๑๕	ตำลึง	๒ บาท ๒
ขึ้น	พระราชวังบวร ฯ	๓	ชั่ง	๕	ตำลึง	๑
ขึ้น	พระคลังนอก	๔	ชั่ง	๘	ตำลึง	๒
ขึ้น	พระคลังใน	๒	ชั่ง	๘	ตำลึง	๒
ขึ้น	พระศรีสุลาไลย	๑	ชั่ง	๑๖	ตำลึง	๑
ขึ้น	กรมหมื่นสุรินทรรค์	๔	ชั่ง	๖	ตำลึง	๑
ขึ้น	กรมหลวงรักษารณเรศ	๑	ชั่ง	๓	ตำลึง	๓
ขึ้น	กรมขุนอิศเรศรังสรรค์	๑๒	ตำลึง	๓	บาท	๑
ขึ้น	เจ้าคุณวัง	๕	ชั่ง	๓	ตำลึง	๒
อากรรังนก	ทุ่งแห้ง เมืองสงขลา พระยาสงขลา รับทำ	รวมเงิน			๕๕	ชั่ง
ขึ้น	พระคลังสินค้า				๕๕	ชั่ง
อากรรังนกเมืองไทร	พระยานครรับทำ	รวมเงิน	๓๓	ชั่ง	๕	ตำลึง
ขึ้น	พระคลังสินค้า	๓๓	ชั่ง	๕	ตำลึง	๒
ภาษีเกลือในสี่ลูก	หลวงแพ่ง หมื่นทิพย์รับทำ	เมืองกรุงเก่า	เมืองอ่างทอง	เมืองลพบุรี		
เมืองอินท	เมืองพรหม เมืองสิงห์ เมืองสรรค์ เมืองชัยนาท	รวมเงิน			๑๐๐	ชั่ง
ขึ้น	พระคลังสินค้า	๓๔	ชั่ง	๑๐	ตำลึง	
ขึ้น	พระราชวังบวร ฯ	๖	ชั่ง	๑๐	ตำลึง	
ขึ้น	พระศรีสุลาไลย				๓	ชั่ง
ขึ้น	กรมหลวงรักษารณเรศ				๔	ชั่ง
ขึ้น	กรมหมื่นอภัยสรสุคาเทพ				๔	ชั่ง

ภาษีกอไม้ไผ่สี่สุก นายกองรับทำ เมืองสุพรรณบุรี เมืองนครไวยเรห์ เมืองปทุมธานี

รวมเงิน ๘ ชั่ง ๑๐ ตำลึง

ขึ้น พระคลังสินค้า ๖ ชั่ง ๑๐ ตำลึง

ขึ้น พระราชวังบวร ฯ ๑๕ ตำลึง

ขึ้น พระศรีสุลาไลย ๑๔ ตำลึง

ขึ้น กรมหลวงรักษ์รณเรศ ๕ ตำลึง

ขึ้น กรมหมื่นอัมพรสุมตะเพน ๕ ตำลึง

ภาษีกอไม้ไผ่สี่สุก ข้าหลวงกรมการเก็บเป็นหลวง เมืองราชบุรี เมืองเพชรบุรี

เมืองสมุทรสงคราม รวมเงิน ๑๒ ชั่ง ๑ บาท ๒ สลึง ๑ เฟื้อง

ภาษีฝ้ายเม็ด ฝ้ายบก กรมการเก็บเป็นหลวง เมืองปรางบุรี

รวมเงิน ๒ ชั่ง ๑๔ ตำลึง ๒ บาท ๑ เฟื้อง ๓๕๒ เปี้ย

ภาษีไม้ท่อน ไม้กลาน กงฉาก กงค่าง กรมการเก็บเป็นหลวง กรุงเทพฯ ฯ

เมืองสมุทรสงคราม เมืองนคร รวมเงิน ๓ ชั่ง ๒ ตำลึง

ภาษีปลาทุ เจ้าภาษีเนื้อ เจ้าภาษีปลาเก็บเป็นหลวง รวมเงิน ๒๐ ชั่ง ๒ ตำลึง

รวมทั้งสิ้น ๓,๖๘๐ ชั่ง ๙ ตำลึง ๒ บาท ๑ สลึง ๑ เฟื้อง ๓๕๒ เปี้ย

(๒๙๔,๔๓๘ บาท ๔๖ สตรางค์)

ตามรายการที่ปรากฏในบัญชีนี้ กล่าวถึงแต่ภาษีอากรบางอย่าง เงินผลประโยชน์
แผ่นดินครั้งรัชกาลที่ ๓ มากกว่าที่ปรากฏในบัญชีนี้อีกเป็นอันมาก ประมาทเห็นจะไม่ค่า
กว่า ๒๕,๐๐๐,๐๐๐ บาท